BIBLIOTHECA S. ISIDORI DE URBE

FF. MIN. HIBERNORUM

Inventarii numerus

Mensura

Origo

75 off

RB168,667

VELUT ARBOR ÆVO

Presented to the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

by

Prof. Stillman Drake

STILLMAN DRAKE

Not in CF

Magnetic telegraph p 361
Cf Galileo, Dial, sarcasm

879.8 STR

15

STRADA, FAMIANI S.J.
1572-1649

hunting

1) storia
2) lett [illegible]

ORATORIA
FAMIANI
STRADAE
ROMANI
E
SOCIETATE
IESV
PROLVSIONES
ACADEMI
CAE
HISTORIA
POESIS
DOCET ET DELECTAT
23 22 21 20 19 18 17 16
Cum Priuilegio ſummi Pont.
ROMÆ Apud Iacobum Maſcardum An°. 1617
H.G. in. Valerianus Regnartius ſculp.

MVTIVS VITELLESCVS
Societatis IESV Præpoſitus Generalis.

CVM Proluſionum Academicarum libros tres P. Famiani Stradæ noſtræ Societatis Sacerdotis, tres eiuſdem Societatis Sacerdotes, quibus id commiſimus, recognouerint; & in lucem edi poſſe probauerint; facultatem concedimus, vt typis mandentur, ſi ita Reuerendiſsimo D. Viceſgerenti, & Reuerendiſsimo P. Magiſtro Sacri Palatij videbitur. In cuius rei fidem has litteras manu noſtra ſubſcriptas, & ſigillo noſtro munitas dedimus Romæ x. Februarij. 1617.

Mutius Vitelleſcus.

Ad Vsum Bibliothecæ S.ti Isidori de Vrbe FF. Hiber.

BIBLIOTHECA COLLEGII
S. ISIDORI
BIBL. MAJOR.

Imprimantur ſi videbitur Reuerendiſs. P.M. Sacri Pal. Apoſt.

Cæſar Fidelis Viceſg.

Demandatum mihi munus à Reuerendiſs. P. Magiſtro Sacri Palatij Apoſtolici perlegendi tres libros Proluſionum Academicarum P. Famiani Stradæ, quò meum de ijs iudicium proferrem, diligenter peregi. cùmque nihil deprehenderim, quod Chriſtianas aures offendat, ſed magna potius doctrinæ, eruditionis, eloquentiæ lumina; ex eorum editione ſplendoris multum atque vtilitatis Reip. litterariæ acceſſurum cenſeo. Datum die 1. Martij. 1617.

Hieronymus Aleander.

Imprimantur

Fr. Gregorius Donatus Romanus Magiſter, & Reuerendiſs. P. Fr. Hyacinthi Petronij Romani Sacri Apoſt. Mag. Socius.

ALE-

ALEXANDRO CARDINALI VRSINO

FAMIANVS STRADA S. D.

NON ego vnquam, ALEXANDER VRSINE, conſuetudinem improbaui dicandorum voluminum ad nos Veterum authoritate deductam: eorum conſilium laudare tantundem haud potui, qui aut ſtatim inuolant

in ſplendida quæque nomina, quamquam inania eius artis, quam ipſi pertractant, aut claritudinem generis poſt virtutem habentes nonniſi ſummos eligunt litterarum Antiſtites, quorum iudicio committant lucubrationes ſuas. Etenim illi quem, rogo, fructum gratiamuè colligant, ſi vel abſtemio vinum miſceant, vel ſurdo citharam donent? hi verò non ſibi nihil tribuere videntur, dum ad ſe legendos aliquem acerrimi virum ingenij nominatim prouocant, & cuius iudicium formidare debuerant, vltró inuitant. Neque enim inopiam ſuam cauſari perindè poteſt is, qui cenam offert, atque ille cui offertur hoſpes cenaturus. Sed mihi in te, Princeps Illuſtriſsime, nominando, neutrum ſanè pertimeſcendum fuit. Nam & ſi me trahere ad ſe vnicè potuit iſta nobilitas, quæ vt eminet in hac luce Populi Quiritium, ita præcipua inter omnes illecebra oculos inuitat; tamen tu

mi-

mihi tàm magnus Virtutibus tuis, tàmque per te ſpectandus ipſe occurris, non modó in rerum adminiſtratione maximarum, atque in hoc, quod tecum nuper omnium gratulatione communicatum eſt, Patrocinio Galliarum, ſed in ijs potiſſimùm contemplatricis animæ facultatibus, ſtudioque ſapientiæ, atque in hac ipſa politiorum peritia litterarum, ad quas à natura factus egregiè videris; vt quoties ego aut de te cogito, aut tecum præſens loquor; & iſtius Purpuræ decus, & natalium ſplendor opeſque Familiæ, & Maiorum virtus conſilio manuque præſtantium, & quidquid non in Italia modó atque in Gallia, ſed in Germania Britanniaque dominationis atque amplitudinis obtinetis, excidant hæc mihi cuncta pariter ex animo. Adeo tu ornamentis tuis occupas propemodùm omnia, nec extra te relinquis vllum apud tuos admirationi locum. Ex altera verò parte iudicium Ingenij

tui,

tui, quod profectò numquam à me hiſce inſcriptionibus laceſſitum eſſet, cur ego in præſentia timerem, expertus illud aduerſum me adeò beneuolum honorificumque, vt tenuitati meæ, ne ſibi aliquid indè tribuat, ſedulò laborandum ſit? Quid enim? quanta hæc ſunt, quæ tu Florentia ad me Romam ſcribebas etiamdùm Puer?

Strada, meos tibi pollicitus conſcribere verſus,
Ingratus videar potius ſtultuſque poeta,
Quàm fregiſſe fidem, iurataque fœdera: forſan
Carminibus licet inſulſis, pinguiſque Mineruæ,
Ingenium, cui nulla fluit facundia venæ,
Et ternis tantùm luſtris numerabilis ætas
Præſtabunt veniam: tuq. haud ingratus Amico
Scribendi præcepta dabis, quæ ſedulus ipſe
Auribus accipiam, & memori ſub pectore condam.
Interea tibi dum plaudit Romana iuuentus,
Atque efferre tuæ geſtit præconia linguæ, &c.

Hoc autem beneuolentiæ teſtimonium, in quo illa iamtum apparebat indoles ingenij in ſinu Muſarum feliciter adoleſcen-

leſcentis; amplificaſti tu poſtea multis ac magnis argumentis, cum Romam reuerſus exigere à me quæcumque apud auditores meos proludere conſueui, eaque non modò auidè perlegere, atque apud te muneris loco habere, ſed etiam magnificè communicare cum alijs, interpretari eorum ſenſa peracutè, nempè ex ingenio tuo, admirari, extollere, gratiam ijs abs te conciliare plurimam voluiſti. Quare cum in hiſce, quæ nunc prodeunt, lucubrationibus meis, integrum iam non ſit mihi ſubterfugere iudicium tuum; nemo me temeritatis arguerit, quòd te, Quiritium Nobiliſsime Ingenioſiſſimeque, compellare vnum ex omnibus, meaque hæc offerre tibi ſim auſus nominatim. Quin potius dicar egiſſe ſapienter, hæc ad te delegando, vt quem Præconem feliciter ſortita iam ſint, Patronum conſtanter habeant in poſterùm, tuque me & iudicium de me tuum vnà tuearis. Ego interea

(quoniam non modò ſolutioni, ſed profeſſioni etiam impar ſum) ſatis habuero, ſi tuum, quod mihi altè hæret in animo, hærebitque perpetuò Nomen in fronte operis exponam, argumentum beneficij tui pariter, atque authoramentum obſeruantiæ meæ. Vale.

PAVLVS

PAVLVS PAPA V.

AD FVTVRAM REI MEMORIAM. Cum ſicut dilectus filius Franciſcus Auguſtinus Anconitañ nobis nuper exponi fecit, ipſe nonnulla opera Proluſiones Academicæ inſcripta à dilecto filio Famiano Strada Presbytero Societatis Ieſu compoſita in lucem edere intendat, ac vereatur ne poſtquam in lucem prodierint, alij qui ex alieno labore lucrum quærunt, opera huiuſmodi typis cudi facere curent, in ipſius Franciſci præiudicium, Nos eius indemnitati, ne ex impreſſione huiuſmodi aliquod diſpendium patiatur prouidere, ipſumq; ſpecialibus fauoribus, & gratijs proſequi volentes, & à quibuſuis excommunicationis, ſuſpeñ, & interdicti, alijsq; Eccleſiaſticis ſententijs, cenſuris, & pœnis à iure, vel ab homine quauis occaſione, vel cauſa latis (ſi quibus quomodolibet innodatus exiſtit) ad effectum præſentium duntaxat conſequeñ harum ſerie abſoluentes & abſolutum fore cenſentes, ſupplicationibus ipſius Franciſci nomine Nobis ſuper hoc humiliter porrectis inclinati: Eidem Franciſco, vt decennio proximo durante à primæua operum huiuſmodi (dummodo tamen à dilecto filio Magiſtro Sacri Palatij antea approbata fuerint) impreſsione computañ, nemo tam in Vrbe, quàm in vniuerſo Statu Eccleſiaſtico mediatè, vel immediatè Nobis ſubiecto opera huiuſmodi ſine ſpeciali dicti Franciſci, aut eius hæredum, & ſucceſſorum, vel ab eis cauſam habentium, licentia imprimere, ſeù ab alio, vel alijs impreſſa vendere, ſeù venalia habere, vel proponere poſsit, auctoritate Apoſtolica tenore præſentium concedimus, & indulgemus. Inhibentes propterea vniuerſis, & ſingulis vtriuſq; ſexus Chriſtifidelibus, præſertim librorum impreſſoribus, ſub quingentorum ducatorum aurei de Camera, & amiſsionis librorum, & typorum omnium pro vna Cameræ Apoſtolicæ noſtræ, ac pro alia eidem Franciſco, & pro reli-

qua

gulas harum quas dixi trium partes aliquanto diligentius expenderem, eaſque à certis vitiorum notis, quibus laborare vulgò quæque feruntur, qua poſſem ratione vindicarem. Etenim, ſeu culpa fiat eorum, qui hanc Artem ita pertractant, vt in eos dici poſſit illud Petronianum, PACE veſtra, Magiſtri, vos primi omnem Eloquentiam perdidiſtis: ſeu potius Artis conditione, quæ ſicuti eſt per ſe ipſa popularis, nulloſque mortales præterit, cum quibus aliquid commercij ſuadendo non habeat, cum alijs plurimum, non parum cum alijs, nemo cum quo nihil habeat, vſquam ſit; ita expoſitam eſſe vulgi arbitrio, & interdum etiam ludibrio neceſſe eſt; certe qua id cumque cauſa fiat, nullam hodie partem tenemus huiuſce facultatis immunem ac liberam ab hominum reprehenſionibus. Quare facturum me conuenienter exiſtimaui perſonæ, quam mihi pridem impoſuiſtis in hoc eloquentiæ Theatro, Patres: accommodatè huius Artis excellentiæ, quæ alicuius patrocinio repræſentari merito cupit: non ingratè Auditorum expectationi, quorum aures atque animos rerum cognitio definitioq; iucundiſsimè paſcit; ſi rem totam arbitrando potius ac diſſerendo, quam exornando, & laudibus otioſè complectendo traducerem. in quo tamen dicendi docendique genere, ita me geram in hac corona Sapientium Virorum: vt, ſiue in Rehe-

In Satyrico.

Conſilium in hiſce Proluſionibus.

torum officinis agam, ſiue ad Academiæ ſpatia deflectam, vtrobique exiſtimatorem me eſſe meminerim, non magiſtrum. Atque hodie quidem ſtatuere in medio libuit Oratoriam, quòd potiſſimum in eam quaſi tardam iacentemque, ac ſtolidè, vt aiunt, hebetem non modo clam obloquantur aliqui, ſed reperiatur etiam non nemo, qui edito in lucem libro, eandem velut inertis cuiuſdam ſtupiditatis ac tarditatis ream non tàm liberè, quàm illiberaliter accuſet. Nimirum ſunt hi ex eo genere hominum, qui reiecti plerunque ab hac arte, vertunt ſe in eam partem: vt, quod ipſi ſcire ſe profiteri non poſſunt, dicant ingenioſorum eſſe neſcire. remque ita ſtatuunt, NON ex omnium tractatione, vſuque diſciplinarum hominis ingenium æque deprehendi: ſed cum alij intelligentia, phantaſia viſiſque alij, alij memoria præſtent; de oratoribus ita pronunciandum eſſe; In ijs memoriæ plurimum, imaginationis haud parum, ingenij rationiſque quamminimum elucere. Sic iſti artem præſtantiſſimam intelligentiæ ac rationis acumine, hoc eſt principe dominantis animi parte dum ſpoliant, contemptam videlicet abiectamque infrà infimam quamque diſciplinam irridentium probris ac ſalibus exponunt. Quæ temerè potius dicta, vt ego interpretor, quàm acerbè, non ea, qua par eſſet, adornata & alacri ad vindictam

Occaſio diſputationis.

Aſſertio nonnullorum de Oratoribus.

oratione confodiam: quamquam hoc libens facerem, putaremque ſingularem nobiliſsimæ facultati gratiam referre me, ſi vilia hæc capita in hoc ipſo Eloquentiæ Templo, quaſi ad eius Aram atque conſpectum iuſto ſanè ictu conficerem. Sed alia mihi ratione cum hiſce hominibus agendum eſſe compoſito iſto vultu aſpectuque veſtro ſignificatis Auditores: qui hos Eloquentiæ ira indignos non prægrandis ac declamatoriæ vi orationis, ſed perpugnacibus argumentis è re ipſa petitis, conficientibuſque rationum momentis, nempe ſuis, quod ipſi aiunt, armis repellendos eſſe cenſetis.

Styli ratio in hac diſputatione.

Et ſanè ſi res ad Socratis vſque tempus referretur, quo tempore, vti accepimus, Sapientia atque Oratoria ita coniunctæ erant, vt vna ex vtraque facultas exiſteret, ijdemque ſapientes haberentur, & eloquentes; ſublata planè lis eſſet. vt enim ſapientiæ facilè deferuntur primæ ingenij partes, ſic Eloquentia, quæ non ſine illa ſit, eodem loco & laude ingenij cenſeretur. Poſtea verò quàm ſcidit ſe in partes ſentiendi, dicendiq; ſtudium, & alijs lingua eſſe cœpit in quæſtu, ambitioſèque nomen eloquentis adamatum eſt: alijs neglecto linguæ cultu ſola cordis expolitio, & glorioſa Sapientis appellatio quæſita; tunc illud diſſidium extitit quaſi linguæ ac pectoris: factumque, vt quæ vna erat recte ſentiendi, &

Diſſidium linguæ, & cordis.

be-

benedicendi Magiſtra, artes iam eſſe plures viderentur. Et quemadmodum ex Apennino diuortia fluminum, ita ex communi ſapientium iugo, quod ait Tullius, artium deriuationes extitere, dum Philoſophi in Ionium mare, græcum quiddam ac portuoſum, Oratores in Tuſcum hoc noſtrum Sirenibus obſeſſum defluxerunt. Quæ hominum vitio diducta iam contrariè ſtudia ad caput reuocare, vnoque in fonte, quod erat ante, confundere, non eſt conſilij inſtitutiq; mei. Illud in præſentia ſuſcepi, vt quoniam de magna poſſeſſionis noſtræ parte depelli videmur, non redigamur in eas prædioli anguſtias, vbi ne titulus quidem Oratoris ſtare poſſit: ac turpe profecto ſit, nos qui aliorum patronos agimus, noſtræ patrocinari cauſæ in tanto artis vniuerſæ diſcrimine nequiuiſſe.

3. de Or.

Tres inſunt in hominis anima facultates, quarum excellentiam præſtantiamq; mortales adamare ſolent, Memoria, Ingenium, ac Iudicium. Primæ ſecunda præponitur, ſecunda tertiæ, multorum ſententia, poſthabetur. Ergo ex his tribus vnum Oratoribus abundè, duo perparcè nimium concedunt. ſi quidem in litterarijs comitijs præferri aiunt ceteris Eloquentes in contentione memoriæ: at ad honorem ingenij iudicijue, ferre facile repulſam, ac relinqui pene omnium poſtremos. neque id mirum videri: conſequi enim

Quid tribuant, quid adimant Oratoribus aliqui.

iſta ſe ſe, vt laborent ingenio plerunque, qui memoria plurimum valent. rationem vero in promptu eſſe: quippe ſiccitatem prodeſſe ingenijs, & qui cerebro ſicciores ſunt, Ariſtotelis ſententia ingenioſos merito cenſeri: quales ipſe in Problematis refert, & nos experimur eſſe Melancholicos. contra qui humidiore mollioreq; ſunt cerebro, rudes hebeteſque, Galeno iudice habendos. atqui memoriam hoc maximè mollitudinis humore niti, quia in raro cereoque capite multo facilius ſimulacra rerum imprimantur, quàm in adſtricto, ac ſiccitate durato. quod ſi, quæ memoriam alit teneritas, ingenium necat, liquidò conſtare, eoſdem ingenioſos iuxta ac memores eſſe non poſſe. Ita de vobis Rhetores, iſti definiunt Magiſtri; & quò vos memoria liberalius impertiunt, eò ab ingenio iudicioq; quas partes arrogant opinor ſibi, confidentius atque inhumanius expellunt. Sed nos horum liberalitate, ſi placet, vtamur in præſentia, & quam partem ſponte nobis attribuunt, ita interim accipiamus, vt quid de duabus ſentiendum ſit, paulò poſt ſeorſim atque impenſe viſuri ſimus. ſperamus enim fore, vt ex ijs, quæ partim vltrò deferuntur, partim iure nobis ipſi vendicabimus, nihil ad extremum eſſe perfectius Oratore cócludamus. Age igitur: MEMORIA præ alijs valet Orator. & verò etiam gloriatur tanquam excellenti vitæ

1.3. de loc. aff.

Memoria præſtat Orator.

bono

bono, tanquam theſauro & penu Diſciplina-rum, germana litteraturę, Muſarum parente, altrice Sapientię, inſigni demum argumento Diuinitatis. Quid enim? an poteſt quicquam eſſe aut excogitari præſtantius, quàm eam patère in animo capacitatem, quam immenſa rerum aliarum alijs quotidie accedentium congeries non modo non exæquet, non expleat, non cumulet, ſed dilatet etiam laxetque ac fundat amplius, nouoſq; ſemper ſinus ac receſſus intus latè lacunoſos aperiat? quid admirabilius, quàm rerum verborumque multitudinem forma variam, ſenſu diſcrepantem, numero infinitam ijs loci anguſtijs ita non confusè ac permiſtè, ſed diſtinctè electèque conſeruari, vt quaſi diſcreto deſcriptoq; in capita, ſeu familias populo, in fronte domus Domini titulum legere, indeque habitatorem euocare, aut gentem vniuerſam cenſere facile poſſis? quid accommodatius, quàm ſimulacrorum ingentes copias, tanquam addictam vbiq; tibi ſacramento militiam, eo inter ſe nexu ac fide coniunctã cohærẽtemq; habere, vt ſiue vnumquodq; ſeparatim, ſiue confertim vniuerſa, ſiue ſingula ordinatim in aciẽ proferre velis; nihil plane in tanta rerũ turba turbetur, ſed alia procul atq; in receſſu ſita prodeuntibus locum cedant: alia ſemiaperto aditu quaſi tentabunda, & an ipſa quærantur, exploratura ſubſiſtant, alia ſe to-

Plut. de educ. lib.
Cic. in part.
Plat. in Theæt.
Ariſt li. 6. eth. c 5.
Cic lib. 5. Tuſ. quæſt.

Memoriæ deſcriptio.

ta confeſtim promant, atque in medium certò euocata proſiliant? Hoc autem tam magno, tam fido domeſticorum agmine inſtructus animus quam ſpeciem ſui auditoribus exhibebit, dum nihil agetur vnquam, nihil cadet in conſuetudinē quotidiani ſermonis, nihil in diſquiſitionem, deliberationemque aliquando vocabitur, cuius arbitrium ille continuo petere ab antiquitate, teſtes citare maiores, ſententijs exempliſque confirmare, dicta ſapienter, fortiter facta, excogitata prudenter inſerere, cum recentibus antiqua, noſtra cum externis, cum vltimis prima mediaque conferre ad pompam vſque oſtentationemque non valeat? Non eſt quod blandientes ipſi nobis rebus per nos inuentis, hoc eſt ingenij laude magnopere gloriemur, aliorum placita delicato faſtidio reſpuamus, vetera ſuperbè atque arroganter indignemur. QVOTVS quiſque eſt, qui noua condat, priſca non reſarciat? Equidem numquam aſſenſus ſum Platoni, qui rerum ſcientiam exiſtimauit eſſe reminiſcentis animæ laudem. illud non rarò ſum expertus, cum aliquid acutius excogitarem, meque eius inuentorem paulo blandius efferrem, vbi in illud mox incidi, ac recordatus ſum id lectum fuiſſe à me olim; tunc enimuerò animaduertiſſe, beneficium illud non fuiſſe ingenij ſed memoriæ. Et ne alios metiri videar

Memoriæ præconium.

in

ingenio meo, non ne hùc ſpectant illæ Sapientium voces, Nihil eſſe ſub ſole nouum? Vix quicquam dici, quod non ſit dictum prius? Quæ modo ſunt, fuiſſe pridem ac futura poſtmodum eſſe? non ne inquam oſtendunt, rarum iam ſupereſſe, qua vſquequaque gloriemur, inuentioni locum, occupata maioribus magnam partem ingenij ſpatia, peramplum memoriæ patère campum, vno verbo, ſcire iam noſtrum recordationis agnitioniſque plurimum habere? Quod ſi ita eſt: quis non videt, quantum inter ceteros efferant Oratorem, qui pulcherrimo illum memoriæ bono inſtructum volunt, & quod inde ſequitur, quàm nõ abiectè humiliterq; de vobis loquãtur, Rhetores, qui efficere contendunt, Artis veſtræ laudem ornamentumque eſſe memoriam. Verum memoriæ vim cum intelligentiæ acumine conſtare poſſe indagatores naturę Philoſophi negant. Credo Philoſophorum Principes Plato & Ariſtoteles: quorum alter ſalutem ſenſuum atque intelligentiæ appellat memoriam, alter facilius reminiſci qui excellunt ingenio, diſertè pronunciat. credo Fabius Quintilianus, qui & doctrina & vſu longiſſimo, æſtimandorum ingeniorum peritiſsimus, indicium ac ſpecimen ingenij ſtatuit in pueris memoriam. credo ingenioſiſsimi quique, quos fuiſſe conſtet maximè ſcilicet obliuioſos. HOMERVM loquor, illum inge-

An Memoria cum Ingenio conſtet.

In Philebo.

De Mem. & rem.

Memoria, & Ingenio præſtantes.

nio-

Homerus. niorum fontem, rerumq; omnium comprehenſione feliciſſimum. loquor ARISTOTELEM virum extra omnem ingenij aleam, ac memoria rerum plurimarum excellentem. loquor C. IVLIVM Cæſarem, qui nihil vnquam præter iniurias dicitur oblitus. loquor An. SENECAM Declamatorem in quo ingenium viguiſſe nos admiramur, memoriam ad miraculum vſque floruiſſe teſtatur ipſe. loquor inter viros ſanctimonia nobiles AVGVSTINVM, atque HIERONYMVM ſummo ingenio mirabilique memoria præditos, quorum hic quem poſteriore loco nominaui, cum linguas nationum fere omnium calleret, eo præconio exornatus eſt, vt diceretur, AB nullo hominum ſciri quod Hieronymus ignoraret. loquor, vt proxima commemorem, PICVM Mirandulanum memoria æque ac ingenio plauſus omnium admirationemque promeritum. denique, vt è noſtræ Familiæ multis vnum proferam viuentem adhuc victurumque perpetuo fama nominis immortali; FRANCISCVM Suarium loquor ingenio ſine controuerſia maximo: cui tantum memoriæ eſt, vt inter reliquos ſanctos Patres Auguſtinum, multiplicem ſane vberemque ſcriptorem animo promptum habeat vbique, eiuſq; tum ſententias, tum (quod per quam mirum eſt) verba pro re nata prolixè fideliterque ſubijciat. quin etiam de ſuis voluminibus, quæ iam bibliothecam ſola

Margin notes: Homerus. — Ariſtoteles, — Iul. Cæſar. — Seneca. — SS. Auguſt. & Hieronym. — Io. Picus. — Franc. Suarius.

con-

conficiunt,ſi quid interrogetur,vti fit,ſtatim quo loco, quaque pagina diſſeruerit ea ſuper re, expeditè docentem ac digito commõſtrantem ſæpe vidimus. Adeo memoriam ingenio non officere certum eſt. At rationi quì ſatisfiet, quæ duo hæc in vno eodemque vigere non permittit, quum quo humore memoria paſcitur, eo extinguatur ingenium? Non expendam diligentius quanti ratio ſit: ſed neque illud docebo,virtutem memoriæ duplicem eſſe,celeriter percipere,perdiu retinere: illud ex humecto fluxoque, hoc ex arido & ſicco prouenire: quare eoſdem magno eſſe ingenio, & perinde tenaci memoria ſatis poſſe. hoc paucis attingam, quod vobis, Viri Sapientiſsimi, ex Ariſtotele, Ariſtoteliſque interprete D. Thoma exploratum ſcio, Memoriam ab Agnitione, reminiſcentiam vocant Philoſophi, differre ſanè plurimum: illam homini cum brutis animantibus, hanc homini tantummodo conuenire: illius celeritatem cum ingenij tarditate plerumque conſiſtere, huius vero cunctationem & moram volucris ingenij comitem eſſe. Etenim cum Reminiſcendi virtus perueſtigatio quædam ſit rerum in memoria obliteſcentium vno animi motu alios ſecum atque alios quaſi conſertis manibus educente; ita mentis agitationem comprehendit, vt qui ratiocinando expeditiores ſunt, ingenijque celeritate præcel-

Memoriæ vis duplex.

Diſcrimen Memoriæ & Reminiſcentiæ.

Quid ſit Reminiſcentia.

lunt, eos facilius reminiſci, is quem ſæpe laudo, Ariſtoteles ſcitè confecerit. Atque hanc memoriæ laudem, contra quam nec Philoſophorum authoritas, nec rationum ſuffragia contendunt, illam fatemur in primis eſſe, cuius gratia ſe commendari multo auidius expoſcit Orator, quàm ob eam memoriæ gloriolam, qua nihil non momento accipiat regeratque: qua multiplicium ac inter ſe perplexarum rerum congeriem perpetua oratione euoluat: qua longam verborum ſeriem modo à ſummis rectà ad ima, modo ab imis ad ſumma præpoſterè, modo à medijs ad extrema pertutbatè, plaudente circum auditore profundat: ſed qua in animo impreſſa ſemel, etiam ſi ægrè, rerum verborumque veſtigia ad eum vſum tenax ac fidus ſeruet, nihil vt ponatur in medio, de quo ille copiosè, electè, ſapienter ſi minus flexibili ipſa per ſe, excuſſa certè per ratiocinationem memoria diſſerere diu multumque non poſſit. Quod dum faciet Orator, faciet autem ſi tueri volet Oratoris nomen, non minus ſe inter memores ingenioſum quam inter ingenioſos memorem præſtabit.

Oſtentatio memoriæ.

Verum ſentio me, dum in Oratore Ingenium cum Memoria in gratiam reduco, ad eam partem deueniſſe, qua de INGENIO agendum erat. quam ego laudem memoria longe præſtantiorem dum Oratori enixè reſtituo, cõſtabit etiam,

De Ingenio Oratoris quid ſentiendum.

quod

quod modo dicebam, Oratoris Memoriam non hebetem ſegnemque, ſed cum accurata animi ratiocinatione, Ingenijque acumine eſſe coniunctam. Principio illud inter nos conueniat neceſſe eſt, cum de Oratore loquimur, non eſſe ſermonem de cauſidico aliquo, aut locutuleio, qui è grege concionalium Rabularum vendibilis repentè proclamator exiſtat: hic enim licet ingenio deſtituatur, animo tamen complexus ingentem rerum verborumque ſiluam, quandiu non excidet memoria, tandiu non modo probabilis, vt aiunt, ad Clepſydram, ſed perdius ac pernox ad auditoris vſquè conuicia pertinaciter declamabit. Neque etiam hic agi de Rhetore ac dicendi Magiſtro, in quo diuturna exercitatio, ac multorum lectio obſeruatioq; librorum ita ſæpenumero ſupplet ingenij partes, vt in tradendis Iuuentuti præceptis Rhetoris perſonam non magis experti, quàm acuti ſuſtinere cum dignitate videatur. Sed de eo demum Oratore diſputari, qui ſiue ad populum in foro Temploque, ſiue in Aula in priuatis publiciſque conſilijs ad Principes viros, ſiue in Exedra & Academia ad Sapientes, quacumque de re propoſita, tam erudita atque aperta oratione doceat, tam ſuaui factaq; demulceat, tam robuſta atque pugnaci commoueat, vt grauitate rerum, verborum ſuauitate, argumentorum ſeu vi ſeu ſpecie concitatos Audi-

Quo de oratore ſermo ſit.

Triplex Munus Oratoris.

Munus Oratoris Delectare, an ſit ab ingenio.

Orator (nam hoc eius alterum munus dicebam) quo id modo ſine ingenij ſolertia conſequetur? Vt enim omittam quod eſt in oratione robuſtius, & quædam minuta conſecter, in quibus ingenij laus fortaſſe videri poteſt ambigua; certè & in verbis tranſlationes inuerſioneſque, & in oratione ſententias habere plurimum delectationis omnes experimur: atquì ingenij non vulgaris argumenta ſunt vtraque. Et verba quidem aptè transferre, mentis eſſe omnino peracutæ ac perſpicacis apud eloquentiæ Parentem vir cumprimis eloquens M. Craſſus affirmat. quòd nimirum nobilis ac præalti ſpecimen ingenij ſit tranſilire ante pedes poſita, trita ac ſponte ſe offerentia contemnere, & alia longè repetita cum delectu ſumere: ex quo fiat, vt auditoris animus tranſlatione audita, euolet continuò ad Authoris ingenium, eiuſque contemplatione in admirationem excitatus, ea perfruatur, quam ex admiratione naſci Ariſtoteles voluit, voluptate. Accedit, quòd nemo poteſt vnum alterius loco concinnè ſubſtituere, quod in tranſlatis vſu venit, qui non plurium inter ſe ſimilitudinem, nexum, atque concordiam deprehendat: hoc autem eſt rationis opus, quæ rerum naturas perueſtigat, animaduerſaque proportione ingenioſè permutat. ex quo naſci putandum eſt, vt qui hæc audiunt, per eadem rationis veſtigia progredientes

Tranſlationes

l.3.de Or.

tes, dum deprehenſa vnius cum altero comparatione, hoc eſſe illud, ratiocinando diſcunt, maximè delectentur: cum ſemper quidem iucundum ſit homini diſcere, tamen ratiocinatione, ideſt congruenter hominis naturæ multò iucundiſſimum. In ſententijs verò conformandis, vbi VIS ingens ac virtus in breue dictum coacta mirè oblectat Auditores, quàm viuit penè ac ſpirat ingenium? Quid enim? argumentum peramplum & graue, quodque fuſum ac diſſipatum vires amitteret, vnius verbi compendio colligere, ac proinde fortius intorquere: res communes vſuque proculcatas, tanquàm tranſmarino atq; aduentitio quodam cultu inter noua ac prima reponere: dictis improuisò aggredi, ſubitiſq; animum pugiunculis laceſſere; laceſſenti repentè ictum referre, iocis feſtiuè decertare, facetijs ambiguè ſuſpendere, ſalibus acutè vellicare, comiter illudere, argutè blandiri, vafrè cauillari; hæcne ſtupidum quiddam ac plumbeum ſonant? an mentem potius acrem ac vigentem, celerrimèq; multa ſimul agitantem præ ſe ferunt? Quòd ſi in his, quæ minima ſanè ſunt, & in quibus quaſi proludit Eloquentia, non minimum tamen elucet ingenij; quid in concitatione animorum ac MOTV (quod tertium eſt munus Oratoris) quæ mentis præſtantia, quæ vires orationis, quæ ingenij maturitas apparebit? Sanè vniuerſam de-

Ariſt. 3. rhet.

Sententiæ.

Tertium Oratoris munus, Mouere, quantum requirat ingenium.

tores in quam ipſe velit partem, vnus linguæ imperio traducat vniuerſos. Hunc autem magno excelſoque eſſe ingenio numquam mihi timide pronunciandum putaui: quando triplex hoc munus, quod adeo Oratorium eſt, vt Orator abſq; eo nullus ſit, ne mediocriter quidem exerceri poteſt ſine ingenij laude. Nam, vt de primo dicam, qua ratione DOCERE poterit is non in vna alteraue materia, ſed in ijs omnibus, quæ vſurpantur hominum ſermonibus, aut cadere aliquando in diſceptationem ſolent; niſi earum notitiam perbene ac ſcienter hauſerit? Quomodo ſua ſtabilire, aliena refellere, repugnantibus occurrere, falſa & fallentia procul habere, omnia certis rationum ponderibus momentiſque firmare; ſi ignoret, quid poſſit Enthymemate confici, quid Inductione, quid alijs argumentationibus? in quibus dum alia ponuntur, aſſumuntur alia, alia deducuntur: ſiue ſola ſeorſim intelligat, ſiue plura inuicem componat, ſiue ex vno aliud ducta in orbem ratiocinatione comprehendat Ingenium, certiſsimo ſe vbique prodit argumento, ductuque ſe ſuo quodammodo circumſcribit. Falluntur qui Oratorem concludunt ea tanquam regione, ſeptumque continent ijs terminis, vt eleganter & ornatè dicat: in quo fortaſſe memoriæ, quàm ingenij maior eſt vſus. Non hæc eſt oratoriæ prouinciæ amplitudo, totumue munus

Primum Oratoris munus, Docere, quantum egeat ingenio.

Argumentorum tractatio poſtulat ingenij vim.

Oratoris. quin potius ipſi Artifices dicendi, eius inſcitiam, cui res non ſuppetant, abundent autem verba, ſtultitiam loquacem appellant atque irrident. Sed inuenire quid aptè dicat, quæ fundamenta iaciat orationis, quam rerum molem attollat, quibus argumentorum præſidijs omnia communiat; hoc adeo artis huius eſt, vt addictus huic parti Ariſtoteles Rhetoricam ex inuentione definiat, eumque perfecti Oratoris appellatione ſpoliare non dubitet, qui inueniendo minus excellat: cumque perſuaſionem Fide ac Motu comparari dicat, inter ea quæ fidem faciunt, atque ideo perſuadere poſſunt, elocutionem non enumeret, niſi tanquam comitem, quæ inuentioni ad fidem famuletur. Hæc autem inuentio rerum, quas expeditè atque in omnem dicendi occaſionem intentus illicò expromat Orator: hæc celeritas animi transferentis ſeſe in omnem partem, omnia vbique rimantis, omnia colligentis: hæc mentis feracitas progignentis tam multa, tam varia tam apta rebus, tam opportuna temporibus, tam decora perſonis, quis non videt, quanti opus ingenij, quantæq; intelligentiæ ſint opes? Sanè cum ſedes argumentorum eaſdem Dialecticis ac Rhetoribus vtrorumque Princeps Ariſtoteles attribuit, non ille exercendæ campũ memoriæ, ſed locos ſagaci impigræque rationi perueſtigandos aperuit. Iam vero vt DELECTET Ora-

Inuentio rerum eſt opus ingenij.

l.1.rhet.

Secund m

Affectibus diſputationem, quæ & Philoſophi naturalis eſt, vt eorum cauſas à natura petat; & moralis, vt eoſdem honeſtatis ac turpitudinis capaces oſtendat; ita ad Oratorem, qui eos excitet aut componat in animo, ſpectare exiſtimarunt ſapientes viri, vt affirmauerit Plato, Rhetores non ſcripſiſſe ex arte, qui de affectionibus animi non ſcripſerunt. Quæ verò de illis non Philoſopho in Ethicis, ſed Oratori in Rhetoricis ſcripſit Ariſtoteles, an huiuſmodi ſunt, quorum naturas, cauſas, effecta ſemidocti homines ac vulgaris ingenij capere poſſint? Et tamen diſertè idem pronunciat, Oratoris officium implere non poſſe, qui non planè perceperit, quid vnaquæq; perturbatio ſit, qualis, quibus in perſonis, quaue ratione concitetur. Nam quid dicam de vſu? odio inimicitiaque flagrantes gratia & amore coniungere: furentes ira lenitate mitigare: confidentes ac ſpei plenos repentino timore comprimere: indignatione ſuccenſos miſericordia flectere: inuidia tabeſcentes, aut maleuolentia exultantes æmulatione aliò traducere, vel deſpicientia retardare; quam ingenij non mediocritatem, aut vulgarem communemque ſolertiam, ſed incredibilem ſagacitatem, admirabilem induſtriam, diuinam propemodum felicitatem deſiderant? quàm eſſe acutam oportet ac perſpicacem eam mentis aciem, quæ naturas hominum rimetur,

In Philebo.

lib. 2. Rhet.

Concitatio animorum.

ſeque

ſeque tam altè inſinuet in eorum animos, vt quibus illi ſtudijs ducantur, penitus introſpectis, talem ſe ad ſpeciem conformet, qualis eorum moribus ſimilis primùm obſecũdet in loco, ac blandè circum præcordia ludat: deinde, vbi fauentes animaduertit, paulatim perſonam ſibi, mox etiã auditoribus exuat: deniq; affectiones alias, alios ſenſus, naturam pene aliam ijs, apud quos agit, victor imponat? Detinebantur apud Polymeſtorem in Cherroneſo Græci vnà cum Troianis captiuis, quùm primum licuiſſet, in Patriam inde transmiſſuri. ſed petebat Achillis vmbra, vt ad honorarium Tumulum ſibi eo loco poſitum Polyxena Priami filia mactaretur. abducenda ergo Polyxena erat ab Hecuba matre: haud magno conatu, ſi clam matre, aut illa inuita per vim tranſigere rem totam voluiſſent: ſed ea conſulta ac probante, Achilli hoc eſt infenſiſſimo Troianorum hoſti victimam immolare; arduum enimuerò negotium, & haud ſcio an humano maius agebatur. Deſtinatur huic operi non Agamemnon aliquis, aut Diomedes, aut ipſe, cuius intererat illo honore Patrem non fraudari, Neoptolemus; ſed eloquentiſsimus inter Græcos VLYSSES. Quid putatis? adit Hecubam, victimam poſcit, perſuadet, abducitur filia, mactatur. Deus immortalis: Et quod homini ingenium fuit, quæ animo ſapientia, quæ linguæ

Euripedes in Hecuba.

Vlyſsis facinus.

facundia, quæ menti ſagacitas, qua prouidere rationes potuerit, vt odia contrà Græcos euerſores Troiæ in Troiana Regina reſtingueret, iram aduerſus Achillem Hectoris interfectorem in Matre ſedaret, impetum contrà Neoptolemum Priami parricidam in vxore cohiberet, miſericordiam ergà vnicam, quæ ſupererat, filiam in Parente compeſceret, lacrymas ob cædem innocentis Puellæ in femina exhauriret, Hecubam in ſumma orbitate luctuque, quaſi obiecto Meduſæ capite, ſenſu omni atque humanitate ſpoliaret? Equidem magnus ſit licet, quòd Troiam Vlyſſes expugnauerit: mihi, quòd vicerit Hecubæ mentem, non paulo maior eſt: certè illud cum multis, hoc ſolus præſtitit: ibi dolo mutum & inane Palladis ſimulacrum aggreſſus eſt, hìc palàm cum Matre peruigili atque attenta conflixit: tunc in corpora ferro deſæuijt, quia mentes ad concordiam flectere non potuit, hìc non ante ſanguinem fudit, quàm in animum oratione penetrauit. Hæc autem, quæ de Vlyſſe dicuntur ſiuè ad hiſtoriæ fidem, ſiuè Poetarum more, quid aliud ſunt, quàm quæ ſuper figmenta & fabulas vſu venire quotidie videmus? dum homines eloquentia nobiles rem aggreſſi difficultatibus impeditam, pertinaci animo defenſam, ſanguini ac vitæ prælatam, eam rem, non vi, non armis, non imperio, ſed

Vis eloquentiæ.

dicendi facultate, qua ſe penitus inſinuant in animos; dexteritate mirabili, protinus expediunt, à videntibus planè ac volentibus extorquent, atque ad exitum nulla cuiuſquam mala gratia perducunt. Vt ſanè dubitare nefas ſit de illorum ingenio, qui tantum operis moliuntur, quique Arcem hominis excelſiſſimam, vnique expoſitam Deo inuadunt capiuntque quoties libet, atque in poteſtatem redactam arbitratu ſuo moderantur.

Supereſt jam ex ijs, quæ initio propoſui, tertio loco IVDICIVM: quam animi partem ab ingenij virtute ſeiunximus, quòd Ingenium celeres quidam motus ad excogitandum acuti, & quædam intelligentiæ alacritas oſtendat; Iudicium verò ſapiens animi mora & matura inter res plures æſtimatio, electioque commendet., nec perpetuò in ſingulis reperiri vtrumque, immò peracuto ac volucri ingenio viros ſæpe prudentia conſilioque laborare compertum eſt. Verùm non eſt, quòd hoc vobis diſſidium timeatis, Rhetores. adeò ingenij, de quo dixi, bonum tenetis, vt iudicium veſtrum ſit, atque ita veſtrum, & oratoria cum arte coniunctum, vt plures dicendi magiſtri perantiqui & graues, ſextam Rhetoricæ partem iudicium numerent, idque tam firmis rationibus enitantur, vt nemo expedire ſe illis poſſit, niſi pluſculum aliquid, quàm pe-

Ab ingenio quid Iudicium differat.

De oratoris iudicio quid ſentiendum.

titur admittat: nempe Iudicium partem quidem eſſe, non tamen ſolitariam ac diſtinctam à ceteris, vnumque in locum reiectam, ſed annexam ſingulis atque permiſtam, quæque tanquam ſuccus ac ſanguis per vniuerſum eloquentiæ corpus æquè diffundatur. Et ſanè ſi finem Oratori à ſuperiore præſcriptum Diſciplina ſpectemus, facilè patebit, magno ac ſolerti iudicio opus eſſe ei, qui agere oratorem velit. Exiſtimauit, ſcriptumque reliquit Ariſtoteles, Rhetoricam Ciuilis ſcientiæ propaginem eſſe, adeoque vnum ſibi vtramque finem propoſuiſſe, vt Rhetores ſua ætate Ciuiles ſe magiſtros appellarent, ac pollicerentur auditoribus ſuis adminiſtrandarum Vrbium rationem. quod apud Platonem Gorgias facit, & ſequutis deinde temporibus Tullius, Quintilianus, alijque conſcriptis voluminibus profeſſi ſunt. Et quanquam hoc dictum eſt alicubi glorioſius, illud certò conſtat, Ad bonum Ciuitatis vtramque ita conſpirare, vt ſi quis ab Ciuili ſcientia mos inducendus, tollenduſue ſit: ſi lex ferenda aut abroganda: ſi tributum aut in capita, aut ex cenſu, aut extrà ordinem imperandum: ſi expeditiones ſumendæ, ſi bella continuanda, ſi deditiones faciendæ, ſi induciæ, ſi fœdera paciſcenda, confirmanda, reſcindenda; ad eloquentis alicuius operam confugiat, illum in priuatis congreſſionibus Conſul-

l. 1. Rhetor.

In Gorg.

Plato in Alcib. 2.

torem habeat, illum in publicis Suaſorem. at neutrum horum, quæ dixi, munerum ſuſtineri vel leuiter poteſt ſine ſolerti circumſpectoque iudicio. Et Conſultatio quidem tota Prudentiæ trutina quædam eſt. cum enim in ea non generatim de rebus vniuersèque agatur: non metienda ſit Aſtrorum Cælique magnitudo, non fructus quæratur contemplationi voluptas: non leges vbique ſtabiles æternæque, in quibus nihil videlicet deliberes, ante oculos per otium proponantur: ſed ſingula minutatim atque præcipuè inſpicienda ſint, ſæpè vtilitatis, neceſsitatis interdum, ſemper honeſtatis ratio habenda: priuata ac publica lucri damnique comparanda momenta: loca inter ſe, vires, potentia, opes, imperia conferenda: plurima quæ cauſas circumſtant, quæque perſonis adiuncta ſunt æſtimanda; ſola profecto hiſce deliberationibus tàm multis, tàm varijs; tàm ſæpe ac facilè mutationi propoſitis præeſſe Regina vitæ Prudentia poterit, cuius, vt Sapientes affirmant, ſolius opus eſt conſiliari, certaſque ad conſtitutum finem rationes ac vias excogitare. Ad hoc porrò munus quum à Ciuili ſcientia, hoc eſt Principe reliquarum, Oratores præ ceteris admittantur, atque ab Ariſtotele, qui ob ſolam conſultationem librum Rhetoricæ ſcripſit ad Alexandrum, huic in primis operi deſtinentur; quis non videt, quæ ſen-

Conſultatio quatenus opus habet indicio.

S Tho. 2.2. q. 49.ar.5. Ariſt.l. 6. Eth.

tentia de Oratoris iudicio, prudentiaq. feratur? Iam verò ſuaſio in alijs dicendi generibus nihilo minorem quærit iudicij ſagacitatem. Etenim ſi ſuaſori certa eſſet ac circumſcripta materies, eaque ſtabilis, nec perpetuò varietati obnoxia, ſi perſonarum numerus intra gentem vnam ac nationem contineretur, ſi illi ijdem, quibuſcum agendum eſt, eoſdem ſe manè veſperiq; præſtarent; non difficile eſſet Oratori, aliquot ſibi leges atque inſtrumenta definire, pauca regionum ingenia indagare ſibique adiungere, mores hominum eodem tenore conſtantium ſemel ſibi cognitos perpetuò retinere. at verò cum rerum quædam infinitas ac mutabilitas ſit, cum perſonarum varietas nullo certo genere comprehendi poſſit; cum temporum inconſtantia non eadem ferat, cum ambiguis homines moribus ipſi à ſe alij atque alij in horas diſcrepent; vigilet ſanè Oratoris induſtria, circumſpiciat probè vel minima quæque momenta rerum, nihil eum vſquam prætereat, vertat ſe in omnem partem neceſſe eſt. Quare ſapienter Plato, vt leuaret hoc onere Philoſophos, præcepit, In ſumma rerum conſiſterent, ad ſingula ne deſcenderent. nempè SVPREMA & propinqua cælo aeris pars à turbis libera eſt, non cogitur illa in nubem, non in tempeſtatem propellitur, non verſatur in turbinem: inferior to-

Suaſio cur magno egeat iudicio.

Oratoris cum Philoſopho cõparatio.

nat ac fulminat. ſic hominem ſi animo vniuersè videas, nihil illo tranquillius, nihil pacatius, nihil ſereno puroque cælo ſimilius: at ſi ad ſingulos hominum acceſſeris, hìc nimirum inter affectionum nubes odia funduntur, hìc ardent cupiditatum faces, hìc irarum fragoribus omnia quatiuntur. planè vt non difficilè fuerit olim Prometheo, vt eſt in fabulis, vbi hæc humana prætervectus eſſet, in Cælo liberè vagari, admotaque ad ſolem ferula, vel inter Deos ignis cuſtodes ignem ſubducere: cum verò ad homines rediit, perſuadere hominibus non potuit, ne ab illis proditus, ad Caucaſum montem, perpetuum Aquilæ pabulum miſerè torqueretur. Scilicet indagatori naturæ Philoſopho facilè ac iucundum eſt, cum homine illo ſuo, ſeu verius hominis ſimulacro degere dies ac noctes, certamque cum eo agendi rationem inire, in quo ſtabilia, conſtantia, æternaque ſunt omnia; vt ſi aciem intelligentiæ, qua Idolum pulcherrimum contemplatur, paulo acutius intendat, non habeat intereà, in quo magnum prudentiæ ſpecimen oſtendat. cum longè ſecus Oratori contingat, qui congredi eo cum homine debet, cuius ingenium per ſe latens, multiplex, ac tortuoſum, vbi ſe quæri ſentit, deque rebus ſuis agi; ita ſe neſcio quos intra flexus atque anfractus abdit, ſepit, obſtinatèque concludit, vt nulla via niſi

Heſiodus in Theogonia.

Hominis ingenium.

Theſei filo, ideſt ſagacis prudentiæ ductu adiri extrahique poſſe videatur. Hinc illa indagatrix ſolertia opportunitatum, locorumque obſeruatio, temporum prouidentia, ſtatuum coniectura, omnium delectus, quibus Orator adeo tempeſtiuè aditus tentat, occaſiones prouidè venatur, ſedes ac loca ſagaciter explorat, rem ipſam veſtigijs penè omnibus odoratur, vt inſinuatus ſemel in hominis animum, ei non modo non inuito, non oppreſſo, non modo patienti aut non repugnanti, ſed volenti etiam perlibentique de gradu, deque fortunis ſuis cedere perſuadeat.

Ampliſſimus Oratoris iudicio campus.

Neque hoc quamquam permagnum, iudicij tamen ſumma eſt in Oratore: quando vbi hæc ille perfecerit, non continuò ex vnius prælij victoria de vniuerſi exitu belli certam facere coniecturam poteſt; ſed plurima adhuc ſuperſunt, eaque inter ſe longè diuerſa, quæ alio ſemper artificio, nouaque prudentiæ machinatione aggredienda ſunt.

Mores ætatis fortunę, & nationum.

Quot adoleſcentia mores educat, quot media ætas firmat, quot ſenectus mutat: quidquid ſplendor familiæ, opum copia, honorum gradus: quidquid humilitas, egeſtas, ſeruitus in animos inuehunt: quantum litterarum cultus ac patrocinium, quantum earum ignoratio odiumq. ad virtutes aut ad vitia conformant: quidquid vbique gentium conſuetudines populorum, inſtituta nationum, regionum

ingenia, ritus, natura præcipiunt aut vetant; tantum oratori perueſtigandum, tenendum, vſurpandum eſt. hæc illi omnia in conſilium vocanda, hæc præ manibus, hæc ob oculos ita proponenda, vt paratus æquè ac intentus in omnem occaſionem, ſtatim in promptu habeat, qua ſe ratione gerat cum adoleſcente cupidè, cum viro fortiter, cum ſene temperatè: in Academia grauiter, in foro confidenter: principibus Viris imperium extollat, nobilibus claritudinem, fortunas opulentis, miſeris ſecuritatem: quid cuique nationi obſecundanter ingerat: quid dicat apud Germanos candidè, apud Gallos præferuidè, apud Hiſpanos compoſitè, apud Italos peracutè: denique quomodo ad ſingulorum mores ita componat ſuos, vt vnus omnium gnarus, nuſquam hoſpes atque inſolens, vbique in Patria eſſe videatur. Ad ſummam: ne ſingula perſequar dicendo, totam eam rationem, quæ cautè circumſpicit, quid cuique conueniens, quid tempori, quid loco, quid rei, quid perſonæ ſit aptum, quæ vno Decori vocabulo, cum latiſſimè pateat explicatur; eam ſatis conſtat & ſummum eſſe opus prudentiæ, & proprium eſſe artificium oratoris. Decorum.

Quod ſi hæc, Rhetores, iudicium ſolito maius, & quiddam propè infinitum in hominis prudentia deſiderant, & tamen omnia ab

arte veſtra requiruntur, artisque Princeps Ariſtoteles ſine his eſſe Oratorem negat; non iam vnde dicendo abieram, pugnaciter eò reuertar, & vobis tantum laudis, quantum ab rerum multarum memori comprehenſione, ab excellente Ingenio, ab ſolerte nauoque Iudicio prouenit, glorioſa exultantiq. oratione gratulabor: ſed hoc vnum, quod ex ijs, quæ poſtremò dixi, per ſe ſequitur, reputandum vobis cum animis veſtris etiam atque etiam relinquo; quam multiplici rerum cognitione ad tam cæleſte Prudentiæ faſtigium, hoc eſt ad debitum veſtro ordini locum peruenire debeatis: vt quam prudentiam Homericus Vlyſſes multarum Vrbium mores videndo didicit; eam vos ijs, quas vetus Poeta facit, prudentiæ cauſis Memoria & Vſu, vel huius loco, lectione auditioneq. conſequamini.

Afranius.

PRO-

PROLVSIO II.

An congruenter Honeſtatis, & Hiſtoriæ legibus faciant ij, qui in rerum narrationibus ad callida & politica, vt ipſi vocant, præcepta diuertunt. quo loco de Corn. Taciti ſcribendi ratione multa diſceptantur.

PERSEQVOR etiam hoc anno instituti mei rationem, Cardinalis Illuſtriſſime. Diſſerui ex hoc pridem loco apud nouos Rhetores de artis, quam illi recens, Præceptore me, aggrediebantur, vtilitate: oſtendique, Rhetoricam non eſſe tenerioris ætatis honeſtam ſcilicet moram, aut ludicrum negotium, atque vmbratilem exercitationem, quæ gymnaſiorum intra parietes concluſa, vix quicquam emolumenti ad ciuilem hominum vitam foras deriuet: immò verò nullam eſſe inter humanas diſciplinas mortalium bono excogitatas, quæ Ciuitatum commodis inter aduerſa pariter ac ſecunda præſto ſit magis, quàm Artem dicendi: idq. cum in Oratoria, Hiſtoria, ac Poetica quà generatim, quà præcipuè demonſtraſſem; rurſus ab Oratoria exorſus, quid præſtantiſſimæ facultati vitio daretur, amoliri co-

natus ſum. Nunc vero Hiſtoria nobis eſt inſpicienda, cuius ob cauſam tantò maiori apud Sapientes inuidia laboramus, quantò minus obiectum crimen multi, vt video reformidant, non pauci etiam tanquam ſpecioſum in vulgus ambiunt, eoque palàm nomine gloriantur. Quid autem hoc ſit, accipite ex Hominis voce, cuius dicta apud vos, Patres religioſiſſimi, legum inſtar meritò habentur, obſeruanturque. Hunc dicere non nemo audiuit, Duas videri ſibi diſciplinas, nobiles quidem illas ac ſalutares, præcipuè tamen obnoxias, ne ſe addiſcentibus perniciem aliquam creent: alteram Mathematicorum, Rhetorum alteram. ILLA ne in Genethliacorum diuinationem, HAEC ne in eorum calliditatem, qui ſe Politicos dici volunt, quandoque degeneret. Etenim ſicut in floribus & oleribus minuta interdum animalia innaſcuntur, quæ incautos colore promiſcuo, ac penè indiſcreto enecant; ita CVM bonis artibus ſua plerunque vitia ſubcreſcunt, quæ perſimili affinique Virtutibus ſpecie venenum occultant. Et ſanè, quod attinet ad hanc, quam profitemur Artem politioris Humanitatis, in hoc denique multorum ingenia deſinere, & tanquam generoſa vina vetuſtate coaceſcere ſatis conſtat, cum id ipſi, vt amant ſua vitia, præ ſe non obſcurè ferant. Videas ex ijs non pau-

Cl. Aquauiua Præp. Gen.

Diſciplinæ diſcentibus ad extremum noxiæ.

Ab hiſtoria quid aliqui colligunt.

cos,

cos, quos hiſtoricorum volumina delectant, hiſce demum præceptis prodire inſtructos è Rhetorum Schola. Ius ac fidem perpulchra eſſe nomina, ſed inania, niſi ad rem tuam detorqueas: nec quemquam altius emerſiſſe, qui pudori ſuperſtitiosè obluctaretur. Summa ſcelera incipi cum periculo, peragi cum præmio. Dominorum gratiam aſſentatione parari, & conſcientia ſecretorum retineri. ſic non raro Seianos creari, qui ſæpe arcanorum participes facti, Regum ac Principum aulas ſuo arbitratu verſare ſolent. Senſa animi numquam penitus aperienda: ob idque oratione vtendum ſuſpenſa, perplexaque, atque eluctantium verborum quæ vtroque trahi poſſint: ita in integro futurum ea meditatum decernere, quæ improuiſum effugerant. Hæc horumq. ſimilia, quæ, vt ex vultu conijcio, ad aures veſtras minus gratè accidunt, Auditores, illi magnifaciunt, ac prudentiæ neruos dictitant: hæc ex penetralibus hiſtoriarum ſedulò rimantur, eosq. ex omni antiquitatis memoria Scriptores colunt ac terunt, qui ad haſce dominatrices artes callidioribus præceptis informant. Quare cum hiſtoria rerum geſtarum narratione ad prudentiam inſtituat: prudentiam verò ſic politica iſtorum fraus imitetur, vt ſub honeſtatis aliena ſpecie, fœdiſſimæ vtilitatis vias vbique doceat; factum eſt, vt mul- Politica fraus.

ti ſe ad hoc genus ſcribendi contulerint, atque à multis (vt plerique vtilitate quacumque capiuntur) magis, ac magis quotidie lectitentur. Ex quo hiſtoria facta callidior, atq; mendoſior, malè iam audire, inque ſe ac Rhetoricam vniuerſam, obtrectationis materiam deriuare non nullam cœpit. Quæ me impulit cauſa, non tam vt aduerſus hiſtoriæ corruptores aliqua dicerem, oſtenderemque, eos qui hac ſcribendi libidine ducuntur, haud facere congruenter hiſtoriæ legibus, quàm vt Rhetores meos ab huiuſmodi lectione amoreq. ementitæ prudentiæ remouerem, certè hiſtoriam ab ea, qua immeritò laborat, inuidia liberarem. Ac mihi quidem de hoc hominum genere cogitanti, verſiculus Poetæ non ignobilis veniebat in mentem, qui vt hiſtoricum luderet, quòd perpetua narratione in ſuos laudes, in hoſtes probra, vtrobique immodicè congereret; appoſitè concluſit,

Sannaz. lib. 1. epigr.

Nec malus eſt ciuis, nec bonus hiſtoricus.

Quamquam mihi addendum aliquid videtur in mea cauſa, atque vnius verbi mutatione dicendum,

Summa Proluſionis.

Nec bonus eſt ciuis, nec bonus hiſtoricus.

Quas omnino partes duas permittite Auditores, humanitatis veſtræ argumentum eſſe pariter, ac diſputationis meæ.

Age igitur. quicunque hiſtoriam contexen-

do,

do, latentes neſcio quas artes ac dominationis arcana interim aperit, ſi Religioni, cuius prima eſſe debet in vnaquaque re cura, ſi Ciuitati, hominumque conſuetudini pernicioſus erit; haud erit, opinor, Vobis iudicibus, ciuis bonus. at hæc duo nec rarò, nec indiligenter præſtari ab hoc Scriptorum genere, niſi me ratio deficit, ſic euinco. Sumite, ſi placet, ex ijs aliquem non minorum gentium hiſtoricum, non qui Religionem obtentui palàm habeat, eamque, vbi vtilitas concurrat, vtilitati facilè poſtponat: ſed è veteri ac prima nobilitate modeſtiorem, ipſumque, à quo defluxiſſe videtur hæc ſcribendi ratio, vno verbo Corn. TACITVM. Iuuat enim in hoc potiſſimum ſcriptore conſiſtere: non quòd ingenium eius ſolertiamq. ac reliquas virtutes tanti non faciam, vt præ ijs non exiſtimem paucula, quæ inſunt homini, vitia ferri haud poſſe. ſed vt à ceteris pro eorum indignitate abſtineam, qui hoc tempore ſi aliquot argutiolis hiſtoriam aſpergant, Corneliano videlicet exemplo ſe ſcribere, à cuius laude diſtant ſanè quàm plurimum, gloriantur. Hic igitur, quem loquor, hiſtoricus, etſi totus in eo eſt, vt prudentiæ præceptis imbuat animos legentium; ijs tamen, quas identidem interſerit, animaduerſionibus, conſilijs, coniecturis, profectò non agit vbique, mea quidem ſententia, ciuem bonum. Nam, vt

Qui ciues non boni inter hiſtorices.

Corn. Tacitus an quid obſit Religioni.

RELIGIONEM curſim attingam, mitto Sacra apud illum impunè violata, pollutas etiam cum lucro cæremonias, crimina feliciſſimè patrata: quæ tamen haud par erat ab homine obſeruationum iudiciorumque non ſanè perparco, ſine aliqua nota præteriri. mitto Virtutibus auerſos, ſceleribus faciles, humana plerunque contemnentes Deos. Quid illa? quantum Religioni conducunt? quum narratione rerum omiſſa, quaſi diſceptator ſedet otioſus, atque in vtramq; partem quærit ambigitq; *Fato ne res mortalium, & neceſſitate immutabili, an ſorte voluantur*: quidue de inſita multis opinione ſentiendum: *non initia noſtri, non finem, non denique homines Dijs curæ eſſe*. Quid alia hiſce ſimilia? cum eueniſſe aliqua commemorat ſine Deorum cura? Nonne dicta planè videntur ad Epicuri mentem? vt nobilis eius Interpres, ἐπικουρίζειν eo loco, atque alibi Tacitum apertè commonuit. Et ne longum faciam, quid illa in Religionem iniuria quanta eſt? Sub exceſſum Neronis Italia cladibus afflicta, hauſtæ aut obrutæ vrbes, Campania incendijs vaſtata, Capitolium ciuium manibus euerſum, ſacerdotia & conſulatus tanquam ſpolia reportata, plenum exilijs mare, infecti cædibus ſcopuli, nullus in vrbibus, nullus in agris ſecurus à ſcelere, atque à ſupplicio locus. quid ergo poſt hæc enumerata mala Coniector egregius

lib. 6. Annal.

lib. 13. Annal.

I. Lipſ. in Notis.

lib. 1. Hiſt.

gius adiungit? agnouit credo Deorum Numen, qui crimina pœnis proſequentes efficerent, vt ſceleſtum eſſe minus feliciter aut ſecurè liceret. *Numquam atrocioribus*, inquit, *Populi Romani cladibus, magiſue iuſtis iudicijs approbatum eſt, non eſſe curæ Dijs ſecuritatem noſtram, eſſe vltionem.* ò peruerſam hominis interpretationem, ac penè dixerim, inter ea prodigia recenſendam. adeòne impiè quiſquam indoctus ſit, vt cum ſæculum ſuum vitiorum feraciſſimum fateatur, indignetur nihilominus, ſi ſupplicijs, hoc eſt peccatorum pœnis illud afflictari ſentiat, Deoſque ſcelerum vltores, inuidiæ in humanum genus aut crudelitatis accuſet? Vt meritò permagnus litterarum arbiter, ac Tacito addictiſſimus Iuſtus LIPSIVS continere ſe non potuerit, quin ad eum locum exclamaret, Γνώμη ἀσεβής. impia inquam ſententia: quidquid pro Tacito obluctetur in Lipſium familiaris olim quidam meus, rerumque Ciuilium non infacetus æſtimator; ſed qui non tanti vnquam mihi fuit, vt præ illo Iuſtum Lipſium litteraturæ magnæ virum minoris fecerim, purumque ac putum, vt ille vocat, grammaticum, imparemque Cornelianis ſenſibus exiſtimauerim. præſertim cum inter alios quoque Interpretes idem ſentientes ANNIBAL Scotus (in quo, veterano quippè Aulico, nemo iure deſideret politicarum rerum ſcientiam) Ta-

In Notis.

Comment. in Tacit.

citi dictum vti improbum impiumque auerſetur, ac reſpuendum Chriſtiani honeſtiq. hominis auribus, ac palàm execrandum clamet. Sed finge in tuto eſſe Religionem, num ſaltem CIVITATI, ſocietatiq. humanæ ſalutares ſunt iſti, qui tàm crebrò interiectis in hiſtoria callidè conſilijs ciuilem doctrinam inſtillare ſe mortalibus gloriantur? Profectò dum ſe ea ratione politicos dici volunt, adeò ciuitatis cauſam non agunt, vt horum vitio Politiæ nomen, non ciuilis, ac publici commodi, ſed priuatæ propriæq. vtilitatis appellatio eſſe videatur. Non ita Veteres illi ac boni, qui de politicis, ſed non ad iſtorum normam diſputantes diſertè definiunt, OPVS ciuium eſſe publicæ ſalutis curam, cui ſe quiſque conformet neceſſe eſt, vt ad eius bonum familiam dirigat, & per ſe domui, per hanc Ciuitati felicitatem pariat. immò vocem eſſe naturæ, ſi illam exaudire velimus, Vt pars omnis ad corpus, in quo pars eſt, ita referatur, ſuam vt ei ſalutem poſt habendo, malit ſibi malè eſſe, quam corpori. quare cum Ciuitatis pars ciuis ſit, hoc aiunt eſſe Politicum agere, Ciuitatis ſalutem incolumitatemq. ſua vtilitate ac fructu potiorem habere. Planè vt conſtet, quàm non accommodatè, congruenterq. rationi, immò quàm reclamante natura doceant, qui lectores ſuos per rerum narrationes ducunt,

An proſint Ciuitatibus iſti, qui ſe ciuiles Scriptores vocant.

Quid ſit politicum agere.

ad callida quædam vtilitatis compendia: dumq. proprijs ſingula rationibus ſubdolè metiuntur, politici nomen, laudis olim atq; honeſtatis, nunc vitij, ac propterea odij nomen effecerunt. Verùm quæ vniuersè, nullaque exemplorum appoſitione curſim attigimus, diſtinctè præcipuèq., ſi placet, à capite ſumamus. Etenim ſiue inter ſe ciues conſidero, ſiue eos ad Principem refero; vtrobique reperio, crebras horum animaduerſiones in hiſtoria, interpretationesque in deteriorem plerunque partem, officere non parùm hominum ſocietati. Atque, vt de ciuibus inter ſe compoſitis prius dicam, FIDEM eſſe mortalium nexum veriſſimè dictum eſt. neque enim ſolum homines in agris olim ac nemoribus ſolitarios ac vagos ſemel ad communionem rerum eadem ſub mœnia fides traxit, ſed quidquid commercij operisque, quidquid induciarum ac fœderis, quidquid amicitiæ & affinitatis præſentes abſentesque perpetuò contrahunt; id mutua inter homines fides perſuadet. quam ſi ex animo tollas, continuò ſanguinis ac neceſſitudinis coniunctio, legum ſacramentorumque iura, negotiorum ac ſocietatum conſpiratio diſſoluentur: ipſi inter ſe mortales auerſi, & ſuſpicioſi, ſibique ab aliorum perfidia metuentes, ab rerum adminiſtratione publicarum, ab vrbibus, atque conuentibus, à communi collo-

Fides in hominum ſocietate neceſſaria.

quio conſpectuq. ad ſiluas, & glandes more pecudum redigentur. Atquì nullum, mea ſentẽtia, eſt telum, quod tantùm infringat ac labefactet humanam fidem, quantùm hiſtoria hoc, de quo loquimur, ſtylo verſutiaque conſcripta. Accede ad horum annales, aut hiſtorias (quos ego Seſquiulyſſes dum aut animo, aut oratione cõplector, fateor me de ijs non quidẽ ex odio iudicare, ſed ex iudicio eos nonnihil odiſſe) quid vſquàm apud illos ſincerè honeſtèq. factum leges? quid non potius ſubdolè, quid non veteratoriè, quid non fraudulenter? Ille imagine pacis in errorem inductus. iſte per ſummam odij diſſimulationem, odium tutò deſtinauit. hic ſpecie recuſantis ambigua de ſe hominum iudicia odoratus. amici tanquam vtres, abiecti inanes, opulenti ac pleni primò expreſſi, dein ad ſuſpendium coacti. corrupti largitionibus in dominos ſerui: veneno armati in Patronos liberti: & quibus deerant inimici, per amicos facilius oppreſſi: diſſidentium in morem facinus occultatum: pietas ſceleri prætenta: oratio plena dignitatis, expers fidei: inuidia in occulto, adulatio in aperto: preces, ora, lacrymæ ſimulandi artem vſque ad conuicium veritatis edoctæ. Quæ hìc noctes meræ, Deus immortalis, quæ fallentium, falſorumq. technæ, quæ tricæ inexplicabilesq. laquei, qui nodi, quæ ambages, quæ

Quid adiumẽti habet fides in aliquorum hiſtorijs.

Varia fraudũ argumenta.

offuciæ? Equidem citius ipſe ſperarem in Cretæ labyrintho exitum, in Gordij plauſtro lorisque caput, in cimmerijs tenebris lucem, in Scyllæ aut Carybdis æſtu tranquillitatem; quàm in iſtorum commentationibus tantulum ſecuritatis, ac fidei. Sollicitata in viri necem vxor, & aduerſus hanc apud Principem ſcena criminis parata: permiſſi ad lucra de induſtria facinoroſi, moxque veluti ſpongia expreſſi: inita palàm amicitia, vt amicum criminaturo pronius credatur. Itane hæc hominum vita? hic rerum ciuilium ſtatus? Ecquis legat haſce præſtigias ac fraudes, qui dubitare ſingulis in rebus non incipiat, ſuſpectos habere ſociorum mores, ſuorum fidem vereri, anceps conſilij paſſim reſtitare, vndique ſe aduerſus improbitatis opinionem circumſpicere, à fronte, à tergo, à lateribus timere, nulli mortalium fidere? Nam ſi HISTORIA (quod quidam hiſtoricorum non vanus olim dixit) lectores ſuos Vates reddit, quæ futura ſunt, ex ijs quæ præteriere, conijcientes; quodnam, obſecro, de humanis rebus iudicium ferat is, qui hanc Romæ vitam, omnium ordinum conſenſu ductam diutiſſimè doceatur? nonne mores noſtros veterum perſimiles, & vt in humanis accidit, aliquantò deteriores interpretatus, nihil iam ſupereſſe apud homines fidei ſibi perſuadeat? conſanguinitatem, fraudum oportunita-

Niceph. in proem Biz. hiſtoriæ.

tem vereatur: promiſſa & ſacramenta, nugas & præſtigias vocet: amicitias, tanquam coniuratorum conſpirationem euitet: maiores, tyrannos: pares, hoſtes: minores, fures interpretetur? atque ipſe, quando ita viuitur, nomen ſuum in turbam conferat, abiectaque FIDEI moneta iampridem obſoleta in vulgus, quod celebre iam eſt, è fraudibus pretium petat? At, quid (inquiunt) agat hiſtoricus, qui in ea tempora inciderit deſcribenda, quibus Vrbem obtinebant illa hominum monſtra, quæ nullum toto imperio veſtigium integritatis ſinceritatiſque reliquerant? an, cum hiſtoria ſit imago factorum, hæc alia ratione referenda ſunt, quàm vti euenerunt? Ego verò non id queror, incuſoue. ſit hoc infelicitatis eorum, delegiſſe materiam ad ſcribendum, ex qua tàm pudenda ad poſteros exempla tranſmitterent. Sed illud queror: additas vbique fuiſſe ab hiſtorico eas (quas omiſiſſet vltrò, ſi narrare, quàm docere maluiſſet) interpretationes, ſubiectioneſque cauſarum, & conſiliorum, quibus ambigua quæque, obſcura, incerta, in deteriorem partem plerunque trahit, omniaque ſuſpicione, metu, diffidentiaque ſuſpendit. Audi Cornelium Tacitum, *Auguſtus teſtamento Tiberium, & Liuiam heredes habuit, in ſpem ſecundam nepotes, pronepoteſque, tertio gradu primores ciuitatis ſcripſerat, pleroſque inuiſos ſibi,*

Fidei moneta.

Taciti interpretationes plerumq. in deteriorem partē.

lib. 1. Annal.

ſed

ſed iactantia gloriaque ad poſteros. Vide interpretationem non modo hiſtoricorum, qui teſtamentum illud retulere, nemini notam: ſed, quod hic loquimur, animos legentium ſuſpicionibus iiſque nequioribus imbuentem. Ecquì licuit vni Tacito introſpicere mentem Auguſti, ab eoque gloriosè ac ſuperbè id actum eſſe tàm diſertè ac exploratè pronunciare? Cur enim iactantia potius, quàm aut ſtudio veræ laudis, aut eos vt conciliaret Liuiæ ac ſuis, aut etiam vt ſignificaret, MORTE demum finiri ſimultates? Sed hæc ſanctiora, credo, viſa ſunt, quàm vt decerent hiſtoricum ſuſpiciosè omnia criminoſèque narrantem. Quid illud? Hiſpania miſſis ad Senatum legatis orauit: exemplo Aſiæ, delubrum Tiberio, Matrique eius extrueret: non tamen aſſenſus eſt Tiberius, perſtititque poſtea ſecretis etiam ſermonibus aſpernari talem ſui cultum. *quod alij modeſtiam, multi quia diffideret, quidam vt degeneris animi interpretabantur. optimos quippe mortalium altiſsima cupere. ſic Herculem, & Liberum apud Græcos, Quirinum apud nos Deorum numero additos: cetera Principibus ſtatim adeſſe: vnum inſatiabiliter parandum, proſperam ſui memoriam. nam* CONTEMPTV *famæ contemni virtutes*. Audi declamantem hiſtoricum, inque aliorum rumoribus, deterrima quæque plurimis verbis interpretantem. quas ille occaſiunculas obtre- lib. 4. Annal.

ctan-

ctandi niſi quæreret, profectò ſatius habuiſſet, eos, ſi qui erant, rumores caſtigare paucis, memor deſcriptum à ſe vbique fuiſſe Tiberium gloriæ perſanè cupidum, quàm vana aliorum dicta (an potius ſenſa ſua?) tàm abundè, atque adeò tàm abſurdè commentari. Non enim contemptus erat famæ, ſed longè VIA certior ac melior ad laudem famamque graſſari per modeſtiam & nomen repudiati cultus diuini, quàm per ſuperbiam eiuſdem cultus vſurpati. Sed in hanc ſententiam quia multa paulò poſt ſubdam, illud in præſentia ſpectemus, ac ciues non tàm ad ſeſe, quàm ad Principem, quod dicebam poſteriore loco, referamus: ſanè pernicioſas hinc quoq; ſentiemus huiuſmodi coniecturas hiſtoricorum. Mirum enim eſt, adminiſtrationem Ciuitatum, ac regendi onus imperij, quod per ſe difficile eſt, quantò iſta difficilius efficiant, atque perturbent. non dicam eo nomine, quia regnorum arcana expediat clam populo, penes Principem, & conſiliarios eſſe: ſed quia hæc ab illo populum abalienent, doceantque ſuſpecta omnia eius dicta, factaque habere, atque illum Tyranni potius, quàm Regis loco ducere. *Auguſtus addiderat* (inquit Tacitus) *conſilium coercendi imperij intra terminos*. verè hactenus, atque hiſtoricè. at cum addit, *Incertum, metu an per inuidiam*. de ſuo nimirum addit, hoc eſt accommodatè ad

An iſti opem ferant Principi in rerum adminiſtratione publicarũ.

lib. 1. Annal.

inuidiam apud populum Principi conflandam, ceteraque eiuſdem facta ſimili coniectura interpretanda. Omitto illud, quùm deſtinatis Roma militibus in inſulam Africi maris ad Sempronium Graccum ſecuri feriendum, *Quidam* (inquit Tacitus) *non Roma eos milites, ſed ab Lucio Aſpernate Proconſule Africæ miſſos tradidere, authore Tiberio, qui famam cædis poſſe in Aſpernatem verti fruſtrà ſperauerat*. hæc, inquam, atque horum ſimilia omitto, in quibus ſunt, qui Tacitum reprehendant, quòd ſupplicia reis illata à Magiſtratibus, inuidiosè referat in Principem illa præcipuè mandantem, vt penes eoſdem Magiſtratus (quod idem ſcriptor ait) ſæuitia facti foret, & inuidia. illud omitti, ferrique non poteſt, quod horum complures, de quibus loquor, hiſtorici apertè admonent inter narrandum, Religionem vſui demum eſſe Principibus ad populos continendos, aut impellendos: ideòque ad firmamentum potentiæ aſſumi iuxtà, ac deponi. in quo Corn. Tacitum leuiſsimè accuſo præ ijs, qui corneliano more dicere hoc tempore videri volunt. an non iſti animaduertunt, quantum inſtrumentum è Dominorum manibus eripiunt, vbi eripiunt Religionem, hoc eſt rectricem, ac veluti aurigam animorum? Nam multitudo cum audit, Cultum rerum ſacrarum, obligatamque Deo fidem, ſpecioſa eſſe nomina, quibus Prin-

lib. 1. Annal.

Religio inſtrumentū regendorum populorum.

ceps

Abſq; Religione quo ſe modo gerat cum Principe multitudo.

ceps deuinctos habeat aptoſque ex ſeſe mortales, eoſque tanquam freno pro arbitratu regat, ac flectat in omnem partem; profectò haſce habenas ore non facilè accipiet, franget potius, & comminutas proteret, neque ſe in poſterum ijs vinculis obligari, coercerique patietur. Hoc autem (vt de Religionis iniuria lacrymis potius, quàm oratione proſequenda nihil dicam, quæ penitus ex hominum mentibus auellitur) quantum vires Dominantium infringit? quàm contumaces aduerſus imperia facit animos multitudinis? quantum confidentiæ in periculis adeundis, quantum conſtantiæ in ſuſtinendis, quantum virtutis in rebus tùm domeſticis, tùm externis adminiſtrandis, componendiſque labefactat? Nimirum hæ Politicorum, vt ipſi ſe dici volunt, diuinæ hiſtoriæ hùc demum recidunt, dum propoſitis neſcio quibus ſtatus cuique ſui rationibus, eodem tempore (vt ſemel, quæ dixi, omnia comprehendam) à cultu Religionis auertunt: contempto Ciuitatum bono, priuatas vtilitates docent: comminuta hominum fide, humana commercia ſocietateſque diſſoluunt: Principum conſilijs peruersè ac inuidiosè patefactis, rerum adminiſtrationes publicarum difficiliores atquè adeò turbis & excidio propiores, contra quàm ipſi profitentur, efficiunt.

Verum his, quæ iam dixi, videtis opinor Au-

ditores, confeciſſe me, Eos qui ita ſcribunt hiſto riam, ciues non modo malos, quod erat inſtituti mei, ſed hiſtoricos etiam non bonos videri, quod in poſteriorem hunc locum differebam. Etenim cum hiſtoria illuſtri appellatione donata ſit, vt MAGISTRA morum nominetur, quòd qui ad eam ſe conferunt, inſtructi ad vitæ caſus, ſemperque inde meliores abeant; iſti, qui docent publicam honeſtatem priuatis rationibus poſthabere, Fidem ac Iuſiurandum vtilitate metiri, Religionem pro arbitratu colere; nonnè hiſtoriam, ac ſe iuxtà deprauant, atque adeò tanquam fraudum magiſtros, morumque corruptores haberi vitarique decet? Sed iam pars hæc altera propius eſt aggredienda, quærendumque ſeparatim: Qui coniecturales hiſtorias ſcribunt, atque ab rebus geſtis ad monita, & præcepta ſæpènumero diuertunt, quidquam nè peccent in hiſtoriæ leges? quarum cum longè maxima ſit, ac veluti fundamentum ceterarum, Veritas; hanc omnibus poſthabitis in diſquiſitionem, ſi placet, aliquantò diligentius, ac fuſius vocemus. Quamquam autem aliqui exiſtimant, voluptatem, cui dat operam poeta: fidem, ad quam appoſitè dicit Orator: mores, quorum inſtitutionem Philoſophus molitur; ita eſſe hiſtorico miſcenda, vt nullum ex his prætereat in narrationibus rerum. ego nunc tamen

An qui huiuſmodi coniecturales hiſtorias ſcribunt boni ſint hiſtorici.

A Poeta, ab Oratore, & à Philoſopho quid mutuetur hiſtoricus.

in

in exploranda fide conſiſtere decreui: quòd de moribus verba iam fecerim, de VOLVPTATE verò non multis agendum ſit aduerſus eos, qui à ſcriptis ſuis abeſſe plerunq; hanc partem apertè fateantur. Nam minuta quædam dum perſequuntur ac leuia, eaque in partes ſecta conſiderant impenſius ac putidius: dum triſtia ex ijs pleraque ac luctuoſa paſſim ingerunt: dum non externa vt plurimum bella, honeſtèque obitas pro Republica mortes, ſed patientia ſeruili effuſum domi ſanguinem, continuatis ac ſimilibus infortunijs referunt; exiguam nimirum legentibus oblectationem afferre ſe, quin potius fatigare animos, & mœſtitia reſtinguere probè intelligunt. Certè ita id Tacitus ſentit, vt aliquot in locis orauerit: ne quis Annales ſuos cum ſcriptura eorum contenderet, qui veteres Populi Romani res compoſuere. illos ingentia bella, expugnationes vrbium, fuſos captoſque reges libero egreſſu memoraſſe: ſibi in arcto, & in hac parte inglorium laborem. profecturum tamen lectoribus, quamuis minimum delectationis allaturum. nam ſitus gentium, varietates præliorum, clari exitus Ducum retinent ac redintegrant legentium animum: ſe verò ſæua iuſſa, continuas accuſationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, & eaſdem exitu cauſas coniungere, obuia rerum ſimilitudine, ac ſatie-

Taciti hiſtoria quantum habeat voluptatis.

Tacitus ipſe de ſe quid ſentiat.

lib. 4. Annal.

tate. Immò excuſationem idem attexens tot pa-
rium triſtiumque narrationum, non diſſimula-
uit, ſe illa caſuum ſimilitudine, ſatietate iam af-
fici, aliorumque tædium expectare: neque pro-
pterea aliam defenſionem ab ijs, qui ſua legent,
exigere, quàm ne oderint tàm ſegniter pereun-
tes. Verùm ſicut ipſi vltrò fatentur, ſe magnam
partem delectatione carere, ita fidem apud ſe
incorruptam, ac ſtabilem reperiri ſtrenuè di-
gladiantur. Cum autem fidem hiſtorici faciant
non probabilibus inuentis, quod eſt opus orato-
ris, ſed ſimplici veraque narratione rerum; in
hac illi VERITATE, hiſtoriæ ſummam tenere ſe
iactant. Ego verò quantò facilius aſſentior, veri-
tatem ante alia hiſtoriæ neceſſariam eſſe, tantò
eam magis in iſtorum voluminibus nutare cum
videam, minoris eos facere, eorumqúe interpre-
tationes, & coniecturas, quas exemplorum nar-
rationibus apponunt identidem, aduerſus hiſto-
riæ leges apponi, hoc ipſo quod nunc vrgeo ne
glectæ veritatis nomine, exiſtimare cœpi. In
quam ſententiam (ne temerè quidquam ſtatuere
videar) quibus ego gradibus deſcenderim, quæſo
cognoſcite. Primùm admonuit me iſtorum cal-
liditas, ſuſpectamq; meritò habere cœpi eorum
fidem, qui tantum verſutiarum fraudumq; noſ-
ſent: & quoniam fidendum eſſe nemini doce-
rent, optimum factu iudicabam, ipſis quoque

lib. 16. Annal.

Veritas in hi-ſtoria.

Cauſæ dubi-tandi, an hæc reperiatur a-pud aliquos hiſtoricos.

non fidere. deinde huiuſmodi Scriptores mendacij vitio accuſari apud multos legebam. denique eorum dicta diligentius expendendo, falſa non rarò comperi. hinc ad eorum coniecturas digreſſioneſque me referens dubitare de earum fide ſeriò cum cœpiſſem; animaduerti ſæpenumero ingenioſius eas, quàm verius allatas eſſe. Hæc porrò ſingula dum fuſius aliquantò pertracto, oro vos, Viri eruditiſſimi, vt ſicubi fortè aberrauero, reprehendatis opportunè me, ac reſtituatis in viam: cum nulla alia laborandum gratia mihi duxerim, quàm vt in omni quæſtione veritas explicetur. Aio igitur, hæc diuerticula Corn. Tacito quæſita ſæpiùs ad præcipiendum, quùm alio nomine laudanda non ſint in hiſtoria, (id quod mihi ſepono in aliud tempus) hoc ſuſpecta eſſe debere, quòd plerunque calliditatis rationem potius, quàm veritatis habere videantur. Timidè id ego quidem pronunciarem, Auditores, de Scriptore laudibus ingenij, iudicijque præſtante, niſi is eſſet Corn. Tacitus, de cuius fide ambigi à magnis viris obſeruaſſem. Immemorem, ſecumq. pugnantem nominat, oſtenditq. non ſemel Tacitum Iuſtus LIPSIVS. arguit tanquam ſectantem veri ſpeciem relicta veritate BONAMICVS Philoſophus. mendacem, inuidumque Cæſar BARONIVS confutat. eoque illum crimine inſimulat Cælius RHODIGINVS.

De Tacito aliorum iudicia.

In Notis.

In ſermonibus poet. ſerm. 5. de veriſim.

To. 1. Annal. lib. 21. c. 24.

eodem

eodem mendacij vitio MARSILIVS Ficinus accuſat. falſum in hiſtoria DION Nepos appellat; atq; vt alios omittam, TERTVLLIANVS, qui vno fermè ſæculo minor Tacito fuit, mendaciorum loquaciſsimum vocat. Et verò ſi quis Annales eius, aut Hiſtorias expendet, non impoſitam homini falsò calumniam fortaſſe reperiet. Vultis eorum aliqua, quæ inter legendum aut animaduerterim ipſe, aut animaduerſa ab alijs obſeruauerim, proferam in medium? faciam ſanè quàm libenter: ita tamen, vt explorem potius eorum fidem, veſtræque ſapientiæ definienda relinquam, quàm vt quidquam ſtatuam ſuper ijs arbitratu meo. Ob rem bene geſtam Numidaſq; pugna fuſos FVRIO Camillo non triumphus ſed inſignia triumphalia decernuntur, *Multoſque poſt annos*, inquit Tacitus, *Furio nomini partum decus militiæ. nam poſt illum Reciperatorem vrbis, filiumque eius Camillum penès alias familias imperatoria laus fuerat.* Atquì ego ex eadem familia inter eum primum, atque poſtremum hunc Tiberio Principe Camillum, duos reperio Imperatores, qui Romæ triumpharunt: P. Furium Camillum Conſulem, quem de Gallis inſignem retuliſſe victoriam author eſt Polybius, numeratque Oroſius octo millia Gallorum cæſa, ſeptemdecim millia capta, eiuſq; triumphi meminit Plutar. & L. Furium Purpureonem, quem

De Chriſt. Relig. c. 35.

In vita Probi Imp.

In Apologet. c. 16.

Veritas extenditur in aliquot Taciti locis.

lib. 2. Annal.

lib. 2.

In Marcel.

deuicto duce Pœno Amilcare de Gallis triumphaſſe docent præter Liuium, triumphorum tabulæ M. Verrij Flacci. Perge. negat Tacitus cum de Claudio Principe dilatante POMOERIVM loquitur, à quoquam fuiſſe auctum, præter quàm à Sylla, atque Auguſto, *Nec tamen*,inquit, *Duces Romani quamquam magnis nationibus ſubactis vſurparunt, niſi L. Sylla, & Diuus Auguſtus*. At quo modo? cum interiectus Syllam inter & Auguſtum Iulius Cæſar Pomœrium auxerit, vt M. Tullius, & Dio, & Gellius, & ex ſuperiori ſæculo Andreas Fuluius, & Onuphrius, & antiquarij omnes atteſtantur. Et, ſi deeſſent alij, ſatis vnus eſſet M. Antonius, qui in oratione funebri, quam de Iulio Cæſare dixit, inter cetera ad commiſerationem, indignationemque accommodata, in ea vrbe Cæſarem extinctum per inſidias lamentatur, cuius vrbis Pomœrium latè protulerat. Quid illud? ſentit Tacitus Romulum fuiſſe principem, qui Senatores maiorum gentium: Brutum, qui MINORVM appellauerit: cum tamen ante Brutum reperiamus minorum mentionem: quos enim Patres adlegit Tarq. Priſcus, minorum gentium nominatos Liuius, alijque ex veteribus ferè omnes conſentiunt. quin antiquitatis indagatores Paulus Manutius, Onuphrius, alijque pro certo id habent, Onuphriuſq; etiam ex M. Tullio perſuadet. Quid? cum votum de-

lib. 12. Annal.

lib. 13. ad Att.
lib. 44. Hiſt.
lib. 13. c. 14.

Adud Dion.

lib. 11. Annal.

lib. 1.

ſcribit, quod EQVESTRI Fortunæ conceperant Equites Romani pro incolumitate Auguſtæ, nō-nè dicit: Cum Romæ inter multa eius Deæ delubra nullum tali cognomento eſſet, Antium quo in oppido Aedes erat, quæ ita nuncupabatur; donum fuiſſe tranſlatum? Et tamen erat Romæ templum Fortunæ Equeſtris, quod ducentis ferè ante annis Q. Fuluius Prætor bello Celtiberico vouerat, idemque mox Cenſor magnificè conſtruxit. cuius tùm votum, tùm ædificationem multis refert T. Liuius, eiuſque meminere Vitruuius, Iulius Obſequens, Valerius Maximus, Pub. Victor, alij ferè omnes. Ei autem, qui templum non extitiſſe ſuſpicaretur Tiberio Principe, conſumptum fortè incendio, ruinauè; occurrit Iuſtus Lipſius ex Pub. Victore, occurrit Marlianus ex Vitruuio, occurro & ipſe non mala, vt mihi videtur, ex Valerio Maximo coniectura, qui inter neglectæ Religionis exempla Q. Fuluium enumerans, à quo marmoreæ tegulæ Iunonis Lacinię in Aedem Fortunę Equeſtris, quam Romæ faciebat, tranſlatæ fuerant; negat eum poſt hoc factum mente conſtitiſſe: quin etiam per ſummam ægritudinem animi expiraſſe. profectò ſi hæc ipſa ædes de Cælo tacta conflagraſſet, aut alia vi concidiſſet, inter irati Numinis indicia, pœnaſque violatæ Religionis hoc quoque Valerius commemoraſſet. Sed hæc, quæ ſparſim

lib. 3. Annal.

lib. 41. & 42.

In Notis.

lib. 4.

lib. 1.

Expenditur liber vltimus hiſtoriarum Taciti.

attigi pauca de multis, ſingula quædam ſunt, & fortaſſe alicui videri poſſunt patrocinio digna. illa certè, quæ in libro hiſtoriarum vltimo, tanquam in fundo hæſere, vnum congeſta ſunt in locum plurima, apertiſſimaque mendacia. Narraturus Hieroſolymæ Vrbis ſupremum diem Tacitus, congruens arbitratur primordia eius aperire. ac Iudæorum quidèm originem aperit in hunc modum. *Iudæos Creta inſula profugos nouiſſima Libyæ inſediſſe memorant, qua tempeſtate Saturnus vi Iouis pulſus ceßerit regnis. argumentum è nomine petitur. Inclytum in Creta Idam montem: accolas Idæos Iudæos vocari.* Falsò primum, ac penè pueriliter: nec vnquam Idam videre Iudæi. *Quidam regnante Iſide* (addit ille) *exundantem per Aegyptum multitudinem, Ducibus Hieroſolymo ac Iuda, proximas in terras exoneratam.* commentitia omnia. nam quid hominis eſt, oro, iſte Hieroſolymus? nec Iudas habet hìc locum. *Plerique Aethiopum prolem, quos Rege Cepheo metus atque odium mutare ſedes perpulerit.* inſcitè, ac fabulosè: præſertim cum Iudæi cane peius, & angue oderint Aethiopas. *Sunt qui tradant, Aſſyrios conuenas, indigum agrorum populum parte Aegypti potitos, ac mox proprias vrbes Hebræaſque terras & propiora Syriæ coluiſſe.* falſa veris permiſta. neque enim Aegypto potiti ſunt Hebræi. *Clara alij Iudæorum initia: Solymos carminibus*

Homeri celebratam gentem condita vrbi Hieroſolymæ nomen è ſuo feciſſe . nugæ:quaſi verò à Solymis Iudæis dicta ſit Hieroſolyma , cum tantò ante eorum aduentum vrbs eo nomine diceretur. *Plurimi Authores conſentiunt , orta per Aegyptum tabe , quæ corpora fœdaret , Regem Occorim adito Hammonis oraculo remedium petentem , purgare regnum , & id genus hominum vt inuiſum Deis alias in terras auehere iuſſum* . hæc verò tàm contumelioſa , quàm falſa ſunt : cum nulla tabes,nullum oraculum, nullus Occoris,nullum Principis imperium fuerint Iudæorum fugæ cauſa . *Sic conquiſitum collectumq; vulgus poſtquam vaſtis locis relictum ſit , ceteris per lacrymas torpentibus, Moſen vnum exulum monuiſſe , ne quam Deorum , hominumue opem expectarent ab vtriſque deſerti : ſed ſibimet vt Duci cæleſti crederent* . impiè dictum, neque à Scriptore cetera culpante ſine reprehenſione prætereundum. *Aſſenſere, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt : ſed nihil æquè , quàm inopia aquæ ſatigabat . iamque haud procul exitio totis campis procubuerant; cum grex aſinorum agreſtium è paſtu in rupem nemore opacam conceſsit. ſecutus Moſes coniectura herbidi ſoli largas aquarum venas aperit* . Veritas,tuam fidem . quàm anilibus enim te commentis corrumpit hiſtoricus . *id leuamen & continuum ſex dierum iter emenſi , ſeptimo pulſis cultoribus obtinuere terras , in quibus Vrbs & tem*

plum dicata ſunt: ſex dierum? at, ſi neſcis, quadraginta iter illud annorum fuit. *Effigiem animalis, quo monſtrante errorem ſitimque depulerant, Penetrali ſacrauere*: riſum, an iram? teneatis amici. *Cæſo Ariete velut in contumeliam Hammonis*. iam verò conſtipant ſeſe premuntque mendacia. *Bos quoque immolatur, quem Aegyptij Apim colunt. Sue abſtinent, memoria cladis; quòd ipſos ſcabies quondam turpauerat, cui id animal obnoxium. longam olim famem crebris adhuc ieiunijs fatentur: ſeptimo die otium placuiſſe, quia is finem laborum tulerit. dein blandiente inertia, ſeptimum quoque annum ignauiæ datum. alij honorem eum Saturno haberi: ſeu principia religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulſos & conditores gentis accepimus: ſeu quòd è ſeptem ſideribus, queis mortales reguntur, altiſsimo orbe, & præcipua potentia ſtella Saturni feratur, ac pleraque cæleſtium vim ſuam & curſum ſeptimos per numeros conficiant*. Sed iam finis ſit in re propè infinita: tædet enim me planèque pudet, ſingulis hiſtoricum verbis tàm prodigialiter audire mentientem. Enim verò, Corneli Tacite, ſi tibi vltima terrarum ſola, atque Orientis extrema commemoranda fuiſſent, aperiendaque origo gentis numquam Romanis armis aditæ, immò nec antea vobis auditæ; profectò in magna locorum ignoratione ſcribenti condonandum aliquid foret. at de Natione dicebas to-

Taciti errata vix excuſanda.

ties à Romanis ſubacta: ad quam regendam quotidie migrabant ex Vrbe, remigrabantq; Præſides: cuius captiuis ob recentem Titi triumphum plena erant Romæ propemodum omnia: de qua ſcripſerat tàm multa Flauius Ioſephus, nobilis inprimis Author, Statuamq; ob ingenij gloriam in Vrbe meritus. huius ſi tu ſcripta (quæ Veſpaſiani, Titique filij iuſſu tradita iam erant publicæ Bibliothecæ) conſuluiſſes: ſi ſaltem captiuos paſſim, vt ita dicam, obuios de rebus ſuis interrogaſſes, vti ſolertem decebat hiſtoricum; audiſſes opinor ab ijs, Eſſe originem ſibi ab HEBER vno ex poſteris Noemi, ab eoque Hebræos primùm dictos: deinde ab Iacobo, ſiue ISRAELE Abrahami nepote Iſraelitas: demum ab IVDA vno ex Iacobi liberis Iudæos appellatos. audiſſes Vrbem Hieroſolymam primò SALEM nominatam, poſtea captam à Iebuſæis adiuncto Victorum nomine Iebuſalem, indeque Hieruſalem vocari cœptam, antequàm in Iudęorum poteſtatem, qui Pharaonis iugum excuſſerant, deueniſſet. audiſſes eorum ex Aegypto fugam, clara cælo, clara terræ marique prodigia, primordia Religionis, ſacrificiorum ac rituum cauſas, inſtituta, moresq; maiorum. quæ te compotem iam veri factum, non dubito quin adegiſſent, vt aut nugis poſthabitis ea tantummodò ſeligeres: aut ſaltem inter tàm multa, hæc

Hier. de Scrip. Eccl.
Euſ. l. 3. Eccl. hiſt. c. 9.
Cur Iudæi appellati.
Cur Hieroſolyma dicta.
Iudæorũ fuga.

quoque non omitteres. ſic nimirum in Iudæorum rebus ad poſteros tranſmittendis, & hiſtoriæ veritati, & legentium oblectationi multò melius, quàm anilia iſtæc figmenta ex Apione Grammatico, quem Tiberius appellabat mũdi CYMBALVM, temerè congerendo proſpexiſſes. Sed nimirum in eam gentem odium, ſine quo tamen ſcribere te gloriari ſoles, in huiuſmodi conuicia atque commenta te compulit: mihiq; planiſſimè perſuaſit, id quod aliunde in animum induxeram meum, Hiſtoriam à te ſuſceptam eſſe præceptorum cauſa, in ijsq; tradendis vigilaſſe te vbiq; multum: in alijs verò partibus per incogitantiam prætérijſſe nõnulla, aliqua inuidè atq; odiosè concinnaſſe, non pauca, quæ ad præcipiendum præmolirentur viam, de induſtria cõpoſuiſſe. Quamobrem videtis, Auditores, quàm non temerè de Cornelianis coniecturis ambigere me, eaſq; ſuſpectas mihi eſſe, ac ſubolere aliquid falſi paulò ante dicebam. nam EX ijs, quæ manifeſtò tenentur, erratis, de alijs quorum dubia videtur fides, argumentum capere prudentiæ eſt. Quamquam has ipſas hominis coniecturas atq; animaduerſiones (quod poſtremum eſt ex ijs, quæ mihi propoſui ad dicendum) ſi per ſe ſe, nulloque deriuato aliunde præiudicio exploremus, fortaſſe videbimus, quàm parùm in ijs momenti, veritatiſq; reſideat interdum. Ne-

Plin. in præfat. ad Veſpaſ. Imper.

lib. I. Annal. & Hiſtor.

De Tacito iudicium.

minem veſtrum fugit, Auditores, hiſtoriam ideo appellatam eſſe imaginem rerum, quòd quales in authoribus res erant dum gerebantur, tales appareant in Scriptoribus dum leguntur: nihil vt ab his liberalius augendi, minuendiue ſtudio adiungatur, quod cum illorum facinoribus non adæquetur. Eſt enim hæc hiſtorico propoſita lex, & ſi Platoni credimus, INDE hiſtoria nomen accepit, quòd præteritorum memoriam ceteroquì interituram ſiſtat apud poſteros. Quòd ſi inter narrandum multa de ſuo quis apponeret, non hic accepta poſteritati tranſmitteret, ſed noua propemodum concinnaret. Atq; hoc eſt, quod Tacito dandum vitio videtur: quòd aliqua narrationibus crebrò inſerat, non tàm ad hiſtoriæ curſum, quàm ad hiſtorici acumen cognoſcendum. Vt enim erat ille ingenio in Aulis Principum ſubacto, ita occaſionem arripiebat identidem lectorem interpellandi, eaque docendi, quæ longo vſu homo non incallidus obſeruauerat: &, ſi minus re acciderant, accidiſſe tamen probabile videri poſſet. Exemplo hæc ſint. Vita cedens Auguſtus heredem imperij Tiberium legit: hìc mihi Tacitus, *Non hoc*, inquit, *caritate, aut Reipublicæ cura factum eſt: ſed quia arrogantiam, ſæuitiamq; Tiberij Auguſtus introſpexerat, comparatione deterrima ſibi gloriam quæſiuit*. Vafrè id quidem: an verò hiſtoricè, videa-

Hiſtoria cur dicta imago rerum.

In Phædro.

In Cornelianis cõiecturis quantum inſit momenti.

lib. 1. Annal.

mus. Quem enim ſufficeret potius Auguſtus, quàm Liuiæ omnia moderantis Filium? quàm Priuignum, & Generum? quàm rei militaris peritiſſimum? Induxerat quidem Auguſtus in Cæſarum familiam, adoptaueratque Caium, & Lucium, mox & Agrippam ex Iulia filia nepotes. ſed Lucio, Caioq. duodeviginti menſium ſpatio defunctis Tiberius, & Agrippa ſupererant ex adoptatis. Vtrum ergo ex his eligeret? AGRIPPAM nè, ex vna parte neque ætate, neque experientia tantæ moli parem? trucem preterea, & accenſum ignominia, rudem bonarum artium, ſtolidèque ferocem? Ex altera Auguſto adeò infenſum, vt authore Suetonio, ob ingenium ſordidum ac ferox eum abdicauerit, ſepoſueritq; Surrentum? vt addit vero Dio, ob ſeruiles eius mores, continuatamque nequitiam, non abdicauerit modo, ſed eius etiam facultates in ærarium militare retulerit, ipſum in Planaſiam Corſicæ propinquam inſulam relegauerit? Hunc igitur quia non reliquit heredem Imperij, reliquit autem TIBERIVM, hoc eſt Ducem bellorum laude inclytum, qui deuicto oriente, receptisque ſignis, quæ Craſſo ademerant Parthi: mox Rhetico, Vindelico, Pannonico, Germanico bellis feliciter adminiſtratis, exceptus eſt Romæ nouo, nec antea cuiquam tributo genere honoris: qui toto Illyrico perdomito, grauiſſimum

exter-

Suet. in Aug. cap. 65.
Agrippæ vituperatio.
Tacit. l. 1. Annal.
Idem, ibidem.
In Aug. c. 65.
l. 45. Hiſt.
Tiberij laudes
Vell. lib. 2.
Suet. in Tib. c. 9.
Idem c. 16.

exteriorum omnium bellorum poſt Punica confecit, qui repetita ſuperataq; Germania, illatam ex Variana clade Populo Romano ignominiam incredibili prudentia, ac fortudine deleuit vnus: Vell. lib. 2.
cui ob res præclarè vbique locorum geſtas, præter inuſitatos honores ac triumphos, obtulit Senatus, vt INVICTVS cognominaretur. quem Augustus appellare conſueuerat modò Virum fortiſſimum, prudentiſſimumque Ducem: modò peritiſſimum rei militaris, atque vnicum Populi Rom. præſidium: modò curas ac vota ſua, pro cuius ſalute obſecraret aſſiduè Deos, vt VALERE eum paterentur, ſi non Populum Romanum peroſi eſſent. Hunc inquam virum quia, poſthabito Agrippa, heredem Imperij Auguſtus inſtituit, dicendus eſt, non Caritate, aut Reipublicæ cura adſciuiſſe ſucceſſorem, ſed comparatione deterrima ſibi gloriam quæſiuiſſe? Et quem, rogo, ſi curà Reipublicæ Imperijque bono eligere vnum ex omnibus voluiſſet, quem Tiberio potiorem potuiſſet eligere? Nam ſi gloriam ſui ex aliena comparatione ſpectaſſet, non erat, quòd ab Agrippa diſcederet: ad quem eligendum non mouere potuiſſet caritas in illum, quem odiſſet: nec ſtudium Reipublicæ, cui adminiſtrandæ imparem eum noſſet ob ætatem, inertiamque, ac ſeruile ingenium. At hæc opinio de Auguſto adſciſcente Tiberium ſucceſſorem

Suet. in Tib. c. 18.

Idem c. 17.

Idem c. 21.

lib. 1. Annal. non fuit Cornelij Taciti coniectura, ſed aliorum ſermo in eum modum interpretantium Auguſti mentem. Quaſi verò Tacitus inſolens ſit attribuendi alijs, quod ipſe vnicè ſentiat. nam ſi hic fuit hominum ſermo, quì latuit Velleium Paterculum ea tempeſtate degentem in aula? quì Suetonium Tranquillum? quì Dionem Caſſium? quì Sex. Aurelium? quì alios ſcriptores? lib. 2. Immò Velleium lego ita ſcribentem: *Non eſt diù cunctatus Cæſar Auguſtus: neque enim quærendus erat, quem legeret, ſed legendus qui eminebat* lego Suetonium hac ipſa de re ſentientem in In Tib. c. 15. hunc modum: *Agrippa abdicato atque ſepoſito, certum erat ſpem ſucceſsionis incumbere vni Tiberio.* lego Sex. Aurelium in hæc verba idem con- In Tib. firmantem. *Satis prudens in armis, ſatiſque fortunatus ante ſuſceptum imperium ſub Auguſto Tiberius fuit: vt non immeritò Reipublicæ dominatus ei committeretur.* Quòd ſi Dio eius rei meminit, lib. 58. Hiſt. atque hanc ipſam nonnullorum ſuſpicionem affert de Auguſto; tamen, cum non ſub illius obitum (id quod Tacitus affirmat) ſed poſt multò fuiſſe hunc populi ſermonem apertè ſic ſcribat, *Verùm hi rumores ſeriùs in vulgus dari cœperunt;* veriſimile ex hoc etiam capite mihi fit, non ante ſcriptorem Tacitum illud in cuiuſquam animo, aut oratione fuiſſe. Immò ad Tacitum refellendum reſpexiſſe crediderim Suetonium; dum,

Nec illud, inquit, *ignoro aliquos tradidiſſe, Auguſtum ambitione tractum, vt tali ſucceſſore deſiderabilior ipſe quandoque fieret. adduci tamen nequeo, quin exiſtimem circumſpectiſsimum, & prudentiſsimum Principem in tanto præſertim negotio nihil temerè feciſſe: ſed, vitijs virtutibuſque Tiberij perpenſis, potiores duxiſſe virtutes.* idque multis, grauibuſque coniecturis toto illo capite perſuadet. Hoc autem, vti dicebam, quàm non temerè ego quidèm referam ad Tacitum, qui æqualis fuit Suetonij, paulò tamen ante illum ſcripſit hiſtoriam, facilè animaduertet, qui redargui à Suetonio Tacitum non rarò alibi obſeruauerit. Sed video, quid hìc tandem afferre poſſint aliqui, Tacitum non malè de Auguſto perſuaſiſſe illud ſibi: quippè veriſimile eſt (vt ſunt homines gloriæ cupidi) ex malo ſucceſſore famam nominis ſui augere eum voluiſſe. Ita nè verò? dum ad hiſtoriæ veritatem accedere me exiſtimo, ad hiſtorici neſcio quæ vaticinia, & commentationes allidor? Ergò hiſtoriæ fidem hùc reuocas, vt non tàm vera, quàm veriſimilia conſectando cum poeſi confundas hiſtoriam? Et tamen hoc ipſum diſcrimen, cum hiſtoriam inter, ac poeſim Author ſanè probabilis Ariſtoteles afferret; negauit, eam quæ vera & facta contexeret, poeſim eſſe; quæ non facta, ſed factis ſimilia narret, eſſe hiſtoriam. Nec aliam ob cauſam Cyri

Tacitus redarguitur interdũ à Suetonio.

Diſcrimen inter Hiſtoriam & Poeſim.

In Poet.

vi-

vitam à Xenophonte compoſitam negant hiſtoriam eſſe; niſi quia perfecti Regis forma ſibi ante oculos poſita, dum ille æquè laborat vera de Cyro, & paria veris prædicare; non ad hiſtoriæ fidem, ſed ad iuſti ſpeciem imperij Regem regnumque deſcripſerit. Et verò ſpectaſſe Tacitum potius veriſimilitudinem, quàm veritatem, Vir eruditus in paucis, ac Philoſophus profectò nobilis Bonamicus ante me ſcripſerat in hunc modum: *Falſum ego quidem appello Cornelium Tacitum, quòd diuerticula quædam ad diſſerendum plus æquo quærat, ſectetur que nimium vmbras, veriſque ſimilia, quæ re ipſa vera non ſunt: quo nihil eſt ab hiſtoria magis alienum*. Quòd ſi ad hæc addamus, neque etiam ſimilitudinem veri ſolidè tenuiſſe Tacitum in hac interpretatione, vt ſuprà aduerſus illum ceterorum teſtimonijs hiſtoricorum, ac ratione ipſa pugnauimus; quid ſupereſt, niſi vt ad extremum conficiamus: ad hoc hominem impulſum cupiditate docendi, exercendiq; quas intimè callebat artes atq; argutiolas? nempè vt loco ſuggereret arcanum Tyranno quàm Regi aptius, Eſſe è re famaq; Principis, ſi ſibi deteriorem ſubſtituat; optimum factu exiſtimauit in Auguſto Tiberium adoptante eam cauſam mercemque diſtrahere, ſeque πολιτικότερον opportunè venditare. Saltem (quando iam ſiue ex ſua, ſiue ex aliena ſententia exitiale præceptum

Conſilium Taciti in ſcribēda hiſtoria.

In ſermonibus Poet ſer. 5. de Veriſim.

obtru-

obtruſerat, dixeratque Tiberium non adſcitum Reipublicæ cauſa) ſubieciſſet in contrariam partem, Auguſtum iuraſſe in concione, SE Reipublicæ cauſa Tiberium elegiſſe; id quod de Agrippa eadem die adoptato non addidit. retuliſſet aut exercitus plauſum excipientis in Gallia Tiberium, eumque antè meritis, ac viribus, quàm nomine Cæſarem conſalutantis: aut eorundem militum iudicia coram Auguſto ad Tiberium transferentium illud Ennianum, Vell.lib.2. Sueton.in Tib. c.21. Vell.lib.2.

Vnus homo nobis vigilando reſtituit rem.

ſubdidiſſet aliorum dictum de moderatione Tiberij, qui cum SEPTEM triumphos meruiſſet, tribus contentus fuerit. meminiſſet complurium Auguſti litterarum, quibus nihil ſe non ſperare Tiberio comite, nihil non timere illo deficiente: in eoque vno ſalutem Imperij Romani poſitam eſſe teſtatur. Hæc ſaltem ſi ex altera parte non omiſiſſet, non modo æquius induxiſſet hominum ſermones, non modò notam vitaſſet vaticinantis hiſtorici, ſed crimen etiam ingenij trucis, ac deteriorem vbique partem conſectantis effugiſſet. Quo in genere accipite aliud interpretantis perperàm hiſtorici documentum. *Cor. Cethego, & Vitellio Varrone Coſs.* inquit Tacitus, *Pontifices, eorumque exemplo reliqui Sacerdotes, cum pro incolumitate Principis vota ſuſciperent, Neronem quoque, ac Druſum Germanici fi-* Sueton.in Tib. c.21. Vell.lib.2. Sueton.in Tib. c.11. lib.4. Annal.

lios

lios iiſdem Dijs commendauere, non tàm caritate iuuenum, quàm adulatione, quæ moribus corruptis, perinde anceps ſi nulla, etſi nimia eſt. Audio cauſam, audio & præceptum: ſed in illa veritatem, in hoc opportunitatem requiro. Nam quo modo id adulatione, & non potius beneuolentia factum fuiſſe putandum eſt? cum aliàs offenſionem Tiberij ſubire (Tacito ipſo teſte) non dubitauerit Populus Romanus amore Germanici, eiuſque ſobolis: quem amorem, fauoremque præ ſe perpetuò tulit, quamquam Liuia, Tiberioque, ac Seiano indignantibus. Nonnè idem Tacitus in funere Germanici deſcripſerat accenſa præter modum ſtudia hominum in Agrippinam, *illam decus patriæ, ſolum Auguſti ſanguinem, vnicum antiquitatis ſpecimen* appellantium? rogantiumque Deos, vt *integram ei prolem, ac ſuperſtitem iniquorum eſſe vellent?* quin etiam tota vrbe clamitantium *concidiſſe Rempublicam, nihilque ſpei reliquum?* idque tàm promptè ac apertè, *vt non meminiſſe imperantium* viderentur? Non nè *quo primum die forum ingreſſus eſt Druſus*, inquit idem Tacitus, *congiarium plebi datum admodum lætæ, quòd Germanici ſtirpem iam puberem adſpiciebant?* Immò nonnè laudante Tiberio pro roſtris defunctum filium, *Senatus populuſque* (vt idem ſcribit) *habitum ac voces dolentum, ſimulatione magis, quàm libens induebat, domumque Germani-*

lib.3.Annal.

Ibidem.

lib 3.Annal.

lib.4.Annal.

mani-

manici reuiuiſcere occulti lætabantur? Quid ergò Tacitum mouit, vt immemor ſui diceret: Druſum & Neronem publicis votis inſertos non tàm caritate iuuenum, quàm adulatione; niſi PRONVM hominis ingeniũ ad obtrectandum, atq; ad argutum & callidum aliquid, qua data cumque occaſione præcipiendum? Nec illud melius eſt, quod ſuprà indicaui. Reliquit Auguſtus in imperij rationario conſilium: ne ſucceſſores proferre vellent imperij fines. Quod ſalutare monitum magnopere commendatum ab hiſtoricis reperio. cauſamque lego apud Dionem in hunc modum: *Cum difficulter imperium tantum ſeruari poſſit, periculum fore, ne plura appetentes parta quoque amitterent.* additque idem Dio, *Hoc non verbis modò, ſed re ipſa ſeruaſſe conſtat Auguſtum. namque & ſi plurima barbarorum ſui iuris poterat efficere, numquam tamen voluit.* Et Auguſto quidem ſimiles Imperatores potius cupiebant augere dignitatem, vt ait Appianus, quàm propagare imperium inter barbaros, gentem inopem minimeque vtilitatis. *quorum ego*, inquit, *nonnullos vidi Romam miſſos ob id, vt ſe ſuaque Romanis dederent, neque Imperatorem admittentem, ſed vt inutiles ſponte recuſantem. Plurimis quidem nationibus Reges ſtatuunt Romani, nihil his ad imperium indigentes.* Vt ſanè non immeritò Auguſtus ipſe hoc conſilium pluribus extollat apud Iulianum in

lib. 1. Annal.

In Prœm. hiſt.

E Cæſa-

Cæſaribus, dicatque: Iis terminis impoſitis conſuluiſſe ſe inpoſterum Reipub. adamantinumq; reddidiſſe Romanum imperium. Cuius, qui deinde clauſtra laxarunt, magno rei Romanæ malo experti ſunt, quantum in ea admonitione prudentiæ foret, vt apud Zoſimum alicubi legimus. Et tamen Hariolus noſter, *Addiderat*, inquit, *conſilium Auguſtus coercendi intra terminos imperij: incertum, metu, an per inuidiam.* En quò læuum ingenium flexit. cum ceteri probauerint Auguſti conſilium, quòd nimia vaſtitas perinde imperijs atque corporibus periculoſa eſſet, temperarique melius ac defendi iuſta amplitudo, quàm immodica poſſet; homo ad male dicendum æquè procliuis, atque aduerſus commendationem probationemque rectè factorum implacabilis, quod erat cautionis & prudentiæ, metum; quod beneficentiæ & amoris, inuidiam interpretatus eſt. Denique vt exemplis, quæ alia naſcuntur ex alijs, modum quandoque faciam; Mos erat Tiberio Præſides raro mutare, ac pleroſque ad finem vitæ in ijſdem exercitibus, ac prouincijs habere: adeò vt, teſte Flauio Ioſepho, toto imperij tempore, ideſt viginti trium annorum ſpatio, duos Iudæis Rectores impoſuerit, Gratum, Pontiumque: nec ſe aliter geſſerit in alijs prouincijs. Cauſam huiuſce moris ac moræ hanc à Tiberio redditam amicis ſciſcitantibus affert Ioſephus Veſpaſiani

lib. 2. & 3.

lib. 1. Annal.

Antiq. Iud. lib. 18.

fami-

familiariſsimus, aduerſus quem inter præcipuos Iudæorum Duces bellum geſſit Nerone principe, ſcripſitque triginta fermè annis ante Cornelium Tacitum. Poteſtates ſemel conſtitutas ideò ſinere ſe Tiberius aiebat, vt parcatur ſubditis ciuitatibus. cum enim natura omnis magiſtratus ad auaritiam ſit pronior, ſi diutiùs eo fruantur, SATIATOS lucris, ſegniores ad rapiendum fieri. quòd ſi ſucceſſor immineat, non ſuffecturos eorum auiditati prouinciales: dum DECESSOR tantò magis ſpoliat, quantò minus temporis ad hoc agendum ſibi putat reliquum. Vtebaturque hac ſimilitudine. Conſauciati cuiuſdam vulnera muſcæ confertim ingruentes operuerant. eum quidam fortè præteriens miſeratus eſt, exiſtimans languidiorem, quàm vt illas poſſet arcere: accedenſque propius parabat eas abigere. orante autem ſaucio, vt ſe ſic eſſe ſineret; quæſiuit alter cauſam, cur liberari ea moleſtia nollet. tum ille, Immò his abactis, maiorem tu mihi moleſtiam faceſſeres: nam hæ iam ſaturatæ ſanguine remiſerunt non nihil: quòd ſi harum loco recentes famelicæque ſuccederent, opinor me peſſimè antè affectum facilè conficerent. Quare ſe quoque, dicebat Tiberius, hac ratione conſulere populis eorum auaritia & rapacitate vexatis, qui more muſcarum eos infeſtarent: præſertim ſi ad innatam cupiditatem metus accederet citò

Idem ibidem.

Tiberij Imp. reſponſio.

Apologus.

deponendi magiſtratus. Quem apologum, ſed modicè detortum, deq; brutis animantibus Aeſopico morè conformatum legerat, credo, Tiberius apud Ariſtotelem in eandem ſententiam. Sed nugamur ſcilicet, qui hiſce de rebus Ioſephum conſulimus, quamquam litterarum æquè, ac armorum gloria nobilem, græcumque Liuium, vt Hieronymus appellare conſueuerat. Ipſum potius Cornelium Tacitum ſagacem in primis ad indaganda conſilia coniectorem, quid ſuper Tiberiana cũctatione vaticinetur, audiamus. *Cauſæ*, inquit, *variæ traduntnr: aut tædio nouæ curæ ſemel placita pro æternis ſeruauiſſe: aut inuidia, ne plures fruerentur: aut demum quia vt callido ingenio erat Tiberius, ita anxio iudicio, neque eminentes virtutes ſectabatur, & rurſum vitia oderat: ex optimis periculum ſibi, à peſſimis dedecus publicum metuebat*. Proh facundum nè dicam, ingenioſumque cauſarum inuentorem atque interpretem, an infenſum omnibus ſcriptorem, planeq; μισάνθρωπον. Nam quæ iſtæc obiurgandi libido aut liuor eſt, omnia ſequius accipere, totque inter cauſas, quas traditas vulgò dicit, hãc ciuilis probiq; moris vnã omittere, quæ aut tradebatur ſola, aut vnà cum alijs, Ioſepho ſaltem ſcriptore, ac Duce clariſsimo, ijſque temporibus propiore, tradebatur? Sed quis non videt, hìc atque alibi non tam Tiberij, quàm ſcriptoris aperiri conſilia? quis non intel-

Lib. 2. Rhet.

lib. 1. Annal.

Taciti ingenium.

ligit

ligit quod iam ſæpius queror, hiſce commentis non afferri præteritorum coniecturas, ſed futurorum præcepta monſtrari? neque ea ad regendam humanam vitam, ſed ad perturbationem tenebraſque rebus omnibus inducendas? quis non ſentit, hanc ſcribendi viam de induſtria initam ſiue ſimulatione odij aduerſus imperantes, quod ſpeciem haberet libertatis: ſiue obtrectationis affectatione, quæ pronis auribus exciperetur: ſiue calliditatis inſinuandæ ſtudio, quod apud homines Status ſui rationibus perverſè conſulentes facilem aditum inueniret, ac legis inſtar futurum eſſet? Sed iactet ſe Tacitus licet, Nihil à ſe amore odiouè narrari: pleroſque ſibi nec iniuria, nec beneficio cognitos deſcribi: omnia ſine ira & ſtudio, quorum cauſas procul habeat, à ſe tradi. Etenim ſicut odio, nimioque caſtigandi mores ſtudio multa dixiſſe ſatis conſtat: neque ipſe hanc notam (quippe qui ingenuus, liberque videri voluit) magnopere recuſauit; ita adulationem ambitionemque, fœda, vt ipſe ait, crimina ſeruitutis, me iudice, non effugit. Accipite, ſi placet, atq; hìc præcidam orationem meam, vnum ſed inſigne adulationis exemplum. *Degebat Alexandriæ Veſpaſianus ſtatos Eteſiarum dies, & certa maris opperiens; cum multa miracula euenere, quibus cæleſtis fauor, & quædam in Imperatorem inclinatio Numinum oſtenſa eſt.* Quàm ma-

lib. 1. Hiſtor.

lib. 1. Annal.

lib. 1. Hiſtor.

lib. 4 Hiſt.

Mira de Veſp. Imper.

gnificè primùm, atque elatè: ſed videte quàm ſeriò, quàm ſine fuco. *Ex plebe Alexandrina quidam oculorum tabe notus genua eius aduoluitur, remedium cæcitatis expoſcens: precaturque Principem, vt genas, & oculorum orbes oris excremento reſpergat. Alius manu æger, eodem Deo authore, vt pede ac veſtigio Cæſaris calcaretur, orabat.* Quid ad hæc Veſpaſianus? attendite quàm ille non vanè & ambitiosè. *Primò aſpernari lamentantes, mox obſecratione miſerorum flecti, poſtremò rem æſtimari à medicis iubet.* Cautè enim verò, ac ſapienter. quid tum poſtea? Vbi à Medicis pronunciatur, *Id fortaſſe curæ Dijs, & diuino miniſterio Principem lectum; Veſpaſianus cuncta fortunæ ſuæ patere ratus, erecta quæ adſtabat multitudine; iuſſa exequitur. Statim conuerſa ad vſum manus, & cæco reluxit dies.* Quid vnquam humano maius, diuiniuſque tanta cum fidei veritatiſque profeſſione narratum eſt? ſic enim concluditur. *Vtrumque, qui interfuere, nunc quoque memorant, poſtquam nullum mendacio pretium.* O ſimplicem candidumque Scriptorem, ò virum antiquæ probitatis, ò fraudis ac doli ignaram animam. Et quod erat tempus opportunius interpretandi? qui commodior locus aut ingenioſas pauperum ſemper artes aperiendi, aut turpem aſſentationem Medicis exprobrandi, aut leuiſſimam Principum virorum de Diuinitate opinionem irridendi? Non me fugit

Adulationis arguitur Tacitus.

hæc

hæc mira de Veſpaſiano ab alijs quoque fuiſſe memoriæ prodita. Sed neque etiam me fugit, ſolitum eſſe Cornelium Tacitum, quæ ab alijs ſimplici plerunque narratione, eòque hiſtoricè ſcribuntur, conſignare litteris non ſine interpretatione factorum, coniectione cauſarum, exploratione animorum. quibus ille artibus ſi voluiſſet hìc quoque vti, an non potuiſſet, & quidem verè congruenterque ſibi, fauorem illum cæleſtem, vt ipſe vocat, inclinationemque Deorum transferre ad præſtigias Apollonij Tyanæi Veſpaſiano amicitia coniunctiſſimi? quem Apollonium ijs diebus Alexandriæ cum Veſpaſiano fuiſſe, atque huiuſmodi ludificationibus in admirationem ſui conuertiſſe Alexandrinos Philoſtratus commemorat. Sed nimirùm Veſpaſianus is erat, à quo familiæ ſuæ dignitatem inchoatam eſſe Tacitus gloriabatur: dandumque aliquid fuit illius gloriæ, quæ demum in Scriptoris gloriam redundaret: voſq; hoc vno exemplo docendi eratis, Adoleſcentes, quantum momenti ſit in ijs Authoribus, quos adulationi infenſos vulgò prædicant multi, in ijſque SVB liberæ ſeueritatis nomine malignitatem amant.

lib. 5.

lib. 1. Hiſt.

Quòd ſi hæc aſſentationis acceſſio fiat ad reliquas eorum virtutes, quidni eos longè inferiore poſthac loco habeatis, deſpiciatiſque, non perinde quidem omnes, cum inter acutos ſanè ſcripto-

res illorum aliqui, certè Tacitus prima cum laude numerandus ſit; ſed aut ad eos legendos firmato aduerſus calliditatem animo accedatis: aut penitus, ſi quidem MEDIA iſtæc conſilia plerunque nulla ſunt, ab eorum amore, ac ſtudio recedatis. Non ſunt, mihi credite Rhetores, non ſunt tanti, vt ſimplex iſta candidaque animorum veſtrorum fides, iſte ingenuus qualiſque viros nobiles ideſt veſtri ſimiles decet pudor, tentari debeat horum fraudibus veteratorum. Habent hoc illorum præcepta, ſi neſcitis, vt primùm neſcio quo dictionis illicio legentem obtineant, & quibuſdam ſententiarum acuminibus haud ingratè vellicent: mox, vt ſunt ad prudentiæ ſimilitudinem facta, ad res quotidianas obuia ſimilitudine commodè referantur, paſſimque in hominũ corona tanquam Effata ſapientiæ communicentur: demum lectione, æſtimationeque in imitationem verſa, alumnos ſuos ſimilium exempla occultè doceant, ac breuì politicæ calliditatis artifices præceptoreſque conforment. Et verò è bipartita illa, quam initio propoſui, claſſe, qui ita tranſiliunt hiſtoriæ fines, vt ciuis boni nomen haud quaquàm violent; ſaltèm, ſi ſpatijs excluduntur hiſtoricorum, habent quò ſeſe inter Morales ſcriptores cum dignitate recipiant. Quamquam enim rebus geſtis affingunt aliqua, tamen ſimulacrum tacitè meditantur, ad cu-

Hiſtoriæ non nullorum noxiæ per ſpeciem tradendæ prudentiæ.

Duplex errantium claſſis in hiſtoria.

ius

ius imitationem ſe lectores explorent corrigantque, atque idcircò quæſitis illud virtutibus expolire nituntur. Hoc modo Cyrum, quem mediocri fuiſſe litteratura, aut etiam nulla Plato ſenſit, Xenophon, vt non ad hiſtoriæ filum opus dirigebat, litteris perbenè ac diſciplinis imbutum neſcio qua motus coniectura propoſuit: ne in Rege, quem Regum exemplar eſſe voluit, principem contempſiſſe partem non ſine legentium detrimento videretur. At verò iſti, qui per ſpeciem tradendæ prudentiæ, ſecretiora quædam fallendi præcepta, fraudeſque aulicas ingenioſè commoſtrant, ita (odionè generis humani, an obtrectationis dulcedine?) hiſtoriarum materiam eligunt aut hominum poſtremos; & commentationibus ſuis infrà poſtremos reponunt: aut ambiguæ, ſæpè etiam honeſtæ famæ viros; atque eos interpretationum neſcio quibus præſtigijs occultè conuerſos, in arrogantiæ & calliditatis exempla commutant; vt ex ijs, qui ad illos legendos accedunt, nonnulli quidem ad deteſtationem excitentur, plures tamen ad imitationem alliciantur, nemo eoſdem mores efferat, quos attulerat. Quare nolite, per Deum, tanto cum diſcrimine tàm leuem auram prudentiæ, tàmque inciuile Politici nomen affectare. nolite æqualium veſtrorum ſocietatem, dulcemq; amicorum conſuetudinem, morum ſimulatione

De legibus dial. 3.

Vtra claſsis hiſtoricorũ peccet grauius.

im-

importuniſque ſuſpicionibus inſuauem reddere: nolite generoſos animorum impetus, qui vos ad plurimorum commoda, publicamque ſalutem ferunt, in neſcio quibus priuati Status rationibus, lucroque planè illiberali retinere. &, quod caput eſt, nolite Pietatis facem, QVAE regia via incedentibus præit, aliò per diuerticula præpoſteræ vtilitatis abrepti non ſine ruinæ periculo declinare. Quantum à vobis Religio primum pectoris humani bonum: quantum Fides ſocietatis humanæ vinculum: quantum Patria fortunis ac vita potior expectant, ac flagitant: quantum hic ipſe locus, atque hoc Rhetoricæ templum expoſcit, quod Ariſtotelis ſententia, ſicut ab dominatrice omnium Politica fundatum eſt, ipſique olim huius templi cultores Politici appellati ſunt; ita vos à priuatis commodis exemptos ad politicum, ideſt publicum bonum conuerſos cupit; tantum efficite, ne inter hæc annalium hiſtoriarumque monumenta, humanæ contemptum Fidei, ne Iuris æquitatiſque neglectum, ne obliuionem Religionis à religioſis Præceptoribus tanta cum veſtra iactura, noſtroque dedecore didiciſſe videamini. Hoc ipſe ad extremum (ſi quid gratiæ apud Auditores inire nouitas poteſt) oro, quæſoque Rhetores meos, gloriari vt poſſim: Me primo cum ijs congreſſu è duobus, quæ propoſui, vtrumque impetraſ-

lib. 1. Rhet.

ſe: & à malorum ciuium ſtudio abſtraxiſſe bonos: & à politico hiſtoricorum ſenatu, bonorum ſuffragio hiſtoricos amouiſſe malos: vtrobique verò hiſtoriam, quod erat mihi deſtinatum, à calumnia liberaſſe.

PROLVSIO. III

An Poetæ dicendi ſint obſcenorum carminum Scriptores.

NOMEN hodiernæ diſputationis animo præcipiunt opinor ij, qui ſuperiorum annorum, inſtitutique mei recordantur. Etenim hoc mihi pridem conſilij fuit, pro ea, quam profiteor, arte ſic apud nouos auditores dicere, vt ſi quid illi anticipatum mentibus ſuis afferrent aduerſus Rhetoricæ facultatem, in ipſo ſtatim limine deponerent, ac templum hoc Eloquentiæ ſecuro erectoque animo ingrederentur. Id ego vt commodius certiuſque perficerem, multa in vnam hanc artem obiecta conglobatim crimina, quaſi confertam hoſtium aciem ſcitè ſeparaui: aliaque in Oratoriam, in Hiſtoriam alia, alia in Poeticam intentata diſtraxi: vt Horatiano exemplo par eſſem fortaſſe ſingulis, qui me imparem facilè noueram vniuerſis. Egi itaque pro Oratoria primùm, ingeniumque ac iudicium, quas partes non nemo ſatis inclementer, atque illiberaliter oratoribus auferebat, perpetua eſſe ac propria eloquentium demonſtraui. deinde Magiſtram vitæ Hiſtoriam à calliditate Politica ſeiunxi. Poeſis relicta demum eſt, quam hodie in

theatrum hoc ſapientium dabo, vobiſque arbitris (Viri litterarum iuxtà, ac honorum gradu clariſsimi) ſuo illam cum hoſte libentiſſimè committam. Separanda mihi eſt in præſentia à pudica & proba, Poeſis amatoria turpiſque: immò quæ impudica eſt, Poeticæ nomine, in quod inuaſit, exuenda, ac malas inter artes meritò collocanda. Etenim nobiliſſimæ facultati hoc iam pridem vitio dari animaduerto: quòd eius in Ciuitate nullus penè ſit vſus, niſi vt numeris liberè laſciuientibus animos adoleſcentium pelliciat, obſcenæque aucupio voluptatis irretiat. adeò vt Philoſophorum alij ex artibus ciuium bono repertis Poeticam ſeriò & conſtanter excluſerint: alij volumina de poetis cautè legendis audiendiſque conſcripſerint, negauerintque inducendos in eorum opera adoleſcentes, niſi certis antea præceptis, quaſi aduerſus venena remedijs inſtructi eſſent. Quod ſanè malum adeò creſcit in dies, adeò deformia & fœda carminum portenta noſtra hæc ætas videt, adeò POSTREMI quique poetarum lutulenti fluunt, hauriuntque de fæce; vt ſanctum poetæ olim nomen timidè iam à bonis vſurpetur, perinde quaſi honeſto ingenuoque viro poetam ſalutari conuicio, ac dehoneſtamento ſit. Quare vt hac dedecoris nota, pro eo ac debeo, poeticam liberem, non ego huic Poetarum generi obijciam operum ſuorum

Quid Poeſi objiciāt aliqui.

Plato dial. 2. de repub.

Plutar. de audiend. poet.

turpi-

turpitudinem, eoſque à ſcribendo infamiæ metu, aut iniecta religione abſterrebo: nam hoc ipſi à religioſo Præceptore facilè expectant, ac minoris faciunt, pro ciuibus haud ſanctiſsimis haberi ſe, modò poetæ interea laudem, laurumque retineant. ſed hoc ipſum vrgebo quantum potero, in eamque, qua dolent ac reformidant, partem ego ferrum dirigam, atque oſtendam: Iſtuc opificium, ſi neſciant, Poeſim veram germanamque non eſſe, ac proinde licere illis, abiecta è capite laurea, abire poetarum choro. Hoc autem quia intelligo nouum videri non paucis, contraq; me eſſe totam, vt ipſi aiunt, nationem poetarum; ideò date mihi hoc, Viri ſapientiſsimi, vt relictis in præſentia factis in ſpeciem argumentis, vendibilique genere dicendi, noua forma orationis aggrediar ſeuerè cauſam, eamque Philoſophiæ ſuffragio definire contendam. In quo ſi me maius aliquid molientem nerui deficient, ac vires; conſolabor ipſe me operis pulcherrimi aggreſsione, laudiſque fortaſſe non nihil, quòd primus id conatus fuerim, apud æquos rerum æſtimatores impetrabo.

Ratio ac forma dicendi in hac proluſione.

Rem porrò totam, vt conſilij mei ſumma facilè ineatur, ita paucis ratiocinando conficio. Poeſi non licet auertere ſe à felicitate ciuium alióque tendere figmentis ſuis: quod ſi faciat, haud videtur Poeſis vſquequaque nominanda:

Summa huius diſputationis.

hoc

hoc autem fine carere cum videam impudicum poema, quid ſequitur, niſi vt (ſi hæc duo vera ſunt) eos, qui impuris carminibus imitantur, integrè abſolutè que Poetas non eſſe pronunciem? Ac felicitatem quidem (vt priori loco aggrediar ad id, quod in ratiocinatione prius eſt) eſſe Poeſi propoſitam, deduco ex eo, quòd artes, quæ exercentur in Ciuitate, ita famulantur Ciuili ſcientiæ felicitatis humanæ contemplatrici ac præſidi, vt parem ſortitæ omnes finem ad ciuium bonum pariter conſpirent. Nam cum Ciuilis facultas perfectum Ciuitatis ſtatum, ciuiumque beatitudinem moliatur, idque conſequi haud poſſit abſque diſciplinarum opera reliquarum; dubitandum non eſt, quin ſingulæ artium, partem huius in ſe muneris deriuantes, in hanc denique populorum ſalutem, fortunamque collineent. atque adeò conſtat Poeticam, quæ vna ex hiſce artibus eſt, in parte huius operis occupatam laborare & ipſam circa publicam felicitatem. Sed nondum quod propoſui planè confeci: ita enim ſtatuo Poeticæ finem ciuitatis bonum, vt negem, partibus expletam omnibus, numeriſq; ſuis eam eſſe Poeſim, quam ad hunc finē poeta non referat. Quod ex magno vtique ingeniorum pari ſuadeo in hunc modum. Etenim Ariſtoteles cum dixiſſet in Ethicis, Artes omnes ſubeſſe Politicæ facultati; hoc eſt artium Reginæ, in primis verò cetera-

Felicitas finis ciuilis facultatis.

Artium finis.

lib. 1. c. 1. & 2.

Quale, quantumque Ciuilis imperium in reliquas artes.

terarum, vt ipſe ait, honeſtiſsimas Militarem, Oeconomicam, ac Rhetoricam; addit, ad Politicam pertinere non ſolum vt quæ in ciuitate retinendæ ſint artes, quaſque addiſcat vnuſquiſque, & quatenus, ipſa definiat; ſed vtatur etiam actuoſis, atque operum conficientibus diſciplinis, eiſq; leges ferat, quid agere ſingulæ debeant, quidue reſpuere: ideoque ab huius ſcientiæ fine, fines aliarum contineri: hunc autem eſſe humanum bonum. Quibus ex verbis colligit bonus, vt opinor, indagator Ariſtoteleæ ſententiæ Diuus Thomas, Imperium Ciuilis ſcientiæ in reliquas diſciplinas magnum quidem eſſe, ſed eſſe longè minus in contemplatrices ac rationales, quas in cognitione, & æſtimatione rerum poſitas θεωρητικὰς Græci vocant; quàm in effectrices, & vt ijdem appellant, πρακτικὰς, hoc eſt conſummationi operum addictas. Nam ijs, quas poſteriore loco dixi, artibus Politica facultas præcipit, tùm quod ſpectat ad earum vſum, vt vel exerceant artificium, ſi in rem ciuitatis ſit, vel ab eo, ſi ſecus, abſtineant; tùm quod pertinet ad operis deſignationem, deſcriptionemque: vt faber non ſolùm gladios ac venabula fabricetur, ſed ita etiam fabricetur, vti ipſa imperarit: ideoque æris temperaturam, ac teli formam modumque præſcribat Artifici. At verò rationalibus diſciplinis ea tantum, quæ ad earum vſum faciunt, non quæ

Lect. 1. & 2. in 1. & 2. cap. Eth.

ſpe-

ſpectant ad operis naturam iubet. Nam vt aliqui in Ciuitate tradant Mathematicorum doctrinam, aliqui addiſcant, Politica præcipit: vt verò de triangulo hæc aut illa concludantur, minimè præcipit. Quæ me dicta Sapientium compellunt, vt ita mecum fortaſſe non inſcitè ratiociner. Si ſcientia ciuilis exercet imperium non ſolùm artis vſum imperando, ſed ſæpè modum operis definiendo, ſeque in ipſa artis præcepta inſinuando; dominari dicenda eſt in naturam artis, eamque ſic regere, vt ars non in aliqua re externa, ſed in ſe ipſa, naturaque ſua à præſcripto Politicæ pendeat. quare ſi, quod hæc artium Domina ſtatuit, Artifex non ſeruet; hunc non ciuem modò malum, ſed malum quoque Artificem appellabo, quia in ipſa artis ſuæ natura peccantem deprehendo. Iam verò cum Rhetorica principes inter artes numeretur ab Ariſtotele, quibus, vt Magnus Aquinas aiebat, non modò vſum artificij, ſed modum quoque in vſu Politica dirigit: profectò ſi Rhetor contra huius imperantis ſcientiæ præceptum aget, in artificio illum ſuo peccare, atque adeò imperitè, ac perperàm exercere eam, quam profitetur, Rhetoricam affirmabo. Phrinicum Poetam (vt ſcribit Herodotus) quòd Miletum captam, euerſamque Athenis dediſſet in theatrum, atq; à ſpectatoribus ægrè ferentibus amicorum cladem lacrymas vbertim

Poeſis quomodo Politicæ ſubiecta.

lib. 6. in Erato.

Pœna tragici poetæ.

elicuiſſet; Atheniẽſis Magiſtratus mille drachmis multauit, quòd importunè refricuiſſet domeſticum malum: addito interdicto, Ne quis in poſterum eam tragœdiã referret. Hoc ſcilicet edictum, imperiumq; Magiſtratus in poeticæ vſum, atque exercitationem fuit. Perge: præcipit ſub politici perſona in libris Politicorum Plato, Vt poetæ melioribus addicti peiorum exempla ne putidius conſectentur: neue vmquam voluptuoſam laſciuire muſam ſuis in carminibus patiantur, ne fortè voluptas in Ciuitate pro lege, ac ratione dominetur. præcepta hæc, vt video, temperant imitationis modum, artemque poeſeos intimam moderantur. fac poetam huic imperio non parere, fac amatorio imitantem carmine laſciuire; facies etiam imitationis hunc ſuæ præcepta violare. atquì imitatio Poeticæ natura eſt: ita ſanè. quo ergo modo cum imitatione non bona, Poeſis ac poeta non malus ſit? Quare liceat mihi rem conficere cum Platone, hoc eſt viro non paulò ijs, à quibus libenter abeo, ſapientiore: qui cum copioſè diſſereret, vſum Rhetoricæ non eſſe in ciuitatibus admittendum, niſi vt Ciuium animos informet ad virtutem; QVI *aliter*, inquit, *vtitur arte Rhetorica, quàm vt ciues meliores efficiat, is Rhetorica non vera vtitur, ſed adulatoria quadam arte.*

lib. 10.

In Gorgia.

Sed videte, quàm amicè cum hoc Poetarum

gene-

genere congrediar: adero caducæ, prolabentiq; eorum cauſæ, quodq; illis fulcimento ſit, mihi certè haud nihil negocij faceſſit, ſimpliciter apertèque monſtrabo. Dicent homines non illiterati, duplicem eſſe arti propoſitum finem, alterum propinquum adnexumque rei, remotum alterum ac ſeparatum: à priore pendere artis naturam, poſteriorem ſine artificij iactura negligi poſſe. ad hæc diſputabunt, ciuium felicitatem finem eſſe quidem Poeticæ, ſed extrarium communemque cum alijs, ideoque ſi hic finis non nihil violetur, non continuò artem perire, quæ in imitatione demum ſita eſt. Quid enim? ſi viuo, ac ſpirante opere obſceni quidquam pictor expreſſerit, nùm quod vitium eſt hominis, in artis vitium præpoſterè transferamus? cum potiùs, vbi hæc incurrunt in oculos, dolere ſoliti ſimus, tantum artis tàm prauè eſſe locatum: quodque de colluſoribus dicere conſueuimus, OPTIMVM quemque aleatorem, peſſimum eſſe, id traducere ad hoc genus artificum poſſimus; quibuſcum agitur eò miſerius, quò felicius quod volunt, effingunt. quòd ſi hæc in picturam cadunt, oſtenduntque, huic arti nihil obeſſe Dominatricis ſcientię finem, quò minus vel impudico in opere artificium pingendi videamus, atq; etiam probemus; cur, obſecro, in Poeſi, quæ picturæ germana eſt, hoc idem tàm religiosè, aſperèq; ne-

Quid dicere aduerſum hæc aliqui poſſent.

Duplex artis finis.

Felicitas quantum ſpectet ad poeſim.

Exemplum Pictoris.

Poeſis picturæ germana.

gabimus? Hæc iſti ſi pro ſe dicant, ita me contrà reſpondentem audiant. Ciuium beatitudinem non ſic eſſe per me Poeticæ finem, nec ad eius naturam tàm propè accedere: quin, mea ſententia, propius multò accedat imitatio actionis humanæ, quæ finis Poeticæ intimus, ipſaque natura eſt: id enim Artibus eſt ſolemne, vt quod Artifices moliuntur, id fermè finis earum ſit. atque vt domus Architecti, & ſignum Sculptoris eſt opus pariter ac finis: ita Poetis vtrumque præſtat imitatio. Sed nego quamcumque imitationem ſatis eſſe ad Poeſim; eamque ſolum ſeligo, quæ ad morum honeſtatem, ciuiumque bonum aliqua ratione conducat. niſi fortè quidquid ludiones comminiſcuntur in foro circulantes: quidquid hariolantur erratici homines, incolæq; ſordentium ganearum: quidquid vmbræ potentiorum, mimiq; atque æruſcatores meri mentiuntur; id continuò interpretari velimus artificium, imitationemq; poetarum. Nam ſi quælibet imitandi ars, quæque rationem virtutis habeat nullam, ſeriò ac ſolidè Poeſis eſt, cur exerceri hanc imitationem ſine præcipuo Dei afflatu negant Sapientes viri? tantænè molis eſt imitari mores hominum (quod tamen à natura inſitum eſſe hominibus vel à pueris ait Ariſtoteles) vt inter ceteras artes hæc vna præſtare operam ſuam ſine Deo comite non poſſit? quaſi verò, quemad-

An quælibet imitatio ſit finis poeſeos.

In Poet.

mo-

modum in ſcena cum arduum quid, implicatumque ſuboritur, induci è machina Deum ad nodi explicationem videmus; ita cum egeat vbique peculiari præſentia nutuque Dei poetarum ars, munus hoc imitandi perdifficilè eſſe, humanoq; maius ingenio fatendum ſit. RES *ſacra poeta eſt*, inquit Plato, *neque canere prius poteſt, quàm Deo plenus*. Audio: ſed quid tam præſenti ope Dei opus habet poeſis? vnde hæc tam conſtanti ſapientium conſenſu de hac arte dicuntur? blandiri nè voluiſſe poetarum nationi hominum ſeuerisſimos credendum eſt? an potius oſtendiſſe, Idcircò egere Deo in primis imitantem poetam, quia fabularum inuolucris commentiſque magnum quid omnino moliatur, atque ad rem inter humana maximè diuinam, hoc eſt ad virtutis amorem, exercitationemq; mortales exſuſcitet? Scitè ac verè Socrates cõparare cum ANNVLIS, orbibuſq; poetas ſolebat: quòd ſicut magnes, dum ferreum ad ſe annulum trahit, vim quoq; cum illo communicat, vt annulos alios atq; alios arcanis nexibus adducat; ita medius inter Deum & homines poeta pertrahere nequeat ad ſe hominum animos, ni prius ipſe tanquam annulus à magnete hoc eſt à Dei Numine commotus, raptuſq; ſit. Quare ne telum ab aduerſarijs intortum fuga declinauiſſe videar; agnoſco duplicem illum quem ſepararunt in arte finem: vtilitatem non

Dei afflatu cur egere dicitur Poeſis.

In Ione.

Apud Platonẽ in Ione.

nego remotum quid eſſe: imitationem non inficior eſſe eam, ex qua ſit poeſis æſtimanda. ſed ipſam imitationem aio æſtimandam aliundè: hoc eſt finem hunc intimum ab eo extrinſeco pendere, imitationemque vtilitate metiendam eſſe.

Architecti & Poetæ par ratio.

Quid enim? (liceat ita mihi ratiocinari) Architecto finem præfigimus ædificationem domus: nùm propterea ex incolarum commoditate, qui finis eſt eidem artifici paulò remotior, ædificationem non æſtimamus? nùm, quia extrinſecum quid eſt, id propterea negligit Architectus? an potius tanti facit, adeòque ab hoc extrinſeco temperat ac regit intimum illum finem, vt de exædificanda affabrè domo non aliundè magis quàm ex apto habitantium vſu conſilium capiat? Ita profectò ſe res habet. ſit licet extra imitationem, ideſt finem Poeticæ intimum ea quam dicimus vtilitas: inde tamen ipſa pendet imitatio, adeòq; pendet, vt non ſit integrum poetæ illam pro libidine conformare abſque vlla vtilitatis ratione: ſed eam tantummodò ad artificium ſuum ſine vlla exceptione pertinentem tractare debeat: quæ Ciuitatis ad bonum pro ea, ac poteſt, ratione conſpiret: quæ auditorum animos ad virtutem informet: cuius deniq; author impulſorue Deus

In Ione.

(vt multis affirmat Socrates) videri poſſit. Quòd ſi non quælibet imitatio id habet, ſed impura eſt ipſa morum virtutumque pernicies, atque

adeò referri nequaquam poteſt in Deum conditorem, ſuaſoremue; conſtat, opinor, poeſim fœda in imitatione laſciuientem falli, labique, atque ab artis ſuæ ſemita delirare. At in pictura vel obſcena pictoris artem admiramur. Eſto. nùm idcirco bonum in ea rerum expreſſione pictorem dicimus? Transfer, obſecro, mentem ad medicorum artem: inde fortaſſe ſanius feres de pictore iudicium. Nicias, qui Pyrrhi valetudinem regebat, Fabricio Conſuli Romano clàm ſpopondit, ſe per ſpeciem curationis erepturum Regi vitam & Populo Romano grauiſsimum bellum. non ille quidem auditus eſt, nec facinus patratum. Sed finge Niciam adornaſſe pharmacum, propinaſſe Principi, necem intuliſſe. age dum, agnoſcisnè in eo medicamento peritiam artis? quì potes negare? cum, niſi medicinam probè calluiſſet, conficiens eius non fuiſſet Nicias. Neque mirum videri hoc debet. quiſquis enim ex herbarum ſuccorumue ſciētia nouit ægris corporibus opem afferre, nouerit etiam ex eorumdem cognitione integris ac ſanis interitum creare neceſſe eſt. Quid ergo? Niciam ita medicamenta tractantem, bonumnè medicum, ſeque medicè geſſiſſe affirmabo? ego id quidem negabo ſtrenuè, & mecum, vt puto, ratio negabit. Etenim cum medici finis ſit corporum ſanitas, eius gratia ille debet herbarum vi poteſtateque vti, nec aliter

Plut. in vita Pyr. & Gell. l. 3. c. 8.

An Medicus in conficiendo propinandoq; veneno bonus ſit Medicus.

ſuccos ac pharmaca tractare, ac medicamenta conficere, quàm vt regendæ valetudini leniendiſque morbis opem adhibeat. quòd ſi ſecus faciat, ac medicamenta, contrà quàm finis artis præſcribit, vſurpet; non modò peccat vt Nicias, improbique ciuis ac proditoris perſonam gerit; ſed vt Medicus, cuius eſt ſanitatem curatione quærere, planè peccat. Quare in Nicia ita peritiam medicæ artis agnoſco, vt tamen cum boni partes medici peregiſſe etiam atque etiam negem. Multo etiam negem magis, ſi quidquid nouit, eò conferat, vt nulla ad ſalutem, omnia ad perniciem apta medicamenta conficiat. idque ſui iactet operis, id muneris profiteatur, peſtem vbique ſpargere, cuncta venenis inficere, depopulari ciuitates, moliri exitium generi humano. quid? nonnè hoc ipſum valet in omni genere artium? Agricolam nemo dicet agricolationis præcepta ſeruare, qui mala educet gramina pro ſalubribus. & Nauta quì bonus appellabitur, qui nauem ſcientiſsimè regat, ſed in ſcopulos dirigat? Neque de pictore, vt eò redeat, vnde abijt oratio, diuersè pronuncio. expreſſum aliquid obſceni dum contemplor in tabula, agnoſco in ea ſcientiam pictoris, qui illa oculis ſimulacra ſcitè ſubiecit: at geſſiſſe illum ſe, vt decebat pictorem bonum, profectò affirmare non poſſum. Nam cum dirigere expreſſionem rerum debeat pictor ad

Par cauſa reliquarum artium.

De Pictoris exemplo.

vo-

voluptatem, hominis inquam bonum, hoc eſt rationi cõſentaneam (hùc enim ſpectare artes, vt vitam hominis perficiant, ideoque inſeruire Politicæ ciuium bonum vniuersè molienti ſatis iam ex Ariſtotele demonſtratum eſt) cumque ille turpium figuratione ſimulacrorum eam non tàm hominis quàm belluę voluptatem, qua videlicet nulla eſt animo capitalior peſtis ac præſentius venenum, adornet; illum ego non modò ciuem non bonum, ſed artificem quoque non benè, neque ex præſcripto artis expreſſione vtentem, atq; adeò neq; ſe vt pictorem bonũ præſtantem meritò nominabo. Hac igitur lege modoq; ſi de poeta diſputem, videtis qua illum ratione pictoris etiã præiudicio damnare poſſim. Sed aliud eſt, in quo longè quàm pictoris artem, grauius peccare poetæ imitationem duco, ſi à præſcripta ſibi honeſtate declinet. Eſt enim Poeſis in artium choro pars & ipſa politicæ facultati ſubiecta, & eiuſdem præterea facultatis inſtrumentum, hoc eſt tùm decus, tùm præſidium Ciuitatis. vtraque res peculiari quadam ratione conſentire cum Politicæ fine ſupra ceteras artes Poeticam cogit. Etenim, vt de priore dicam, præter eam cauſam obligationemque, qua ſingulæ artium obnoxiæ ſunt, vt opus ſuum referant in publicum bonum; priuatus quidam Politicam inter, & Rhetoricam nexus intercedit, quòd nimi-

lib.2.phyſ.

lib.2.eth.c.2.

Rhetorica Politicæ ſoboles.

rum, vt ait bis terue in Rhetoricis Ariſtoteles Ars Rhetorica ex Analytica, Politicaque compoſita ſit. Quòd ſi ita eſt, finis Politicæ non iam planè remotus, aut alienus, ſed adnexus Rhetoricæ cognatuſque videri debet: quare multò altius, quàm ceteræ artes, in ſe ipſam Poeſis peccabit, ſi peccet in Politicam: maloque quaſi inteſtino implicita à Politicæ fine deficere impunè non poterit, quin ipſa ſe diſtrahat, deſtruatque.

Et eiuſdem inſtrumentum. Iam verò (quod poſterius eſt) eiuſdem Ciuilis adiumentum veteres agnouere Rhetoricam: credo, vt docet Plato in Alcibiade, quia leges, mores, ac cetera, quæ è re Ciuitatis ſunt, hac adminiſtra ciuibus ſuadentur: idque aut probabilibus ad fidem inuentis præſtat orator, aut excogitatis in ſpeciem figmentis poeta molitur. Atque, vt de Poeſi quidem ſeorſim loquar à Rhetorica, diſertè profusèque docet Plato, legumlatores eò poetis vti, vt iuuenum animi carminibus deliniti legibus obſequantur. In quam ſententiam copiosè diſſeritur à Strabone, philoſopho in paucis nobili, & vt ferebat aureum Auguſti ſæculum, in poeticis apprimè intelligente; oſtenditurque, Ciuitatum ac legiſlatorum fuiſſe vetus inſtitutum fabulas adhibere poetarum ad hominum mentes ſuauiter efficaciterque permouendas. Atque huic operi excogitata eſſe poetica figmenta alicubi demonſtrat Ariſtotelis teſtimonio, Ariſto-

[Margin notes: Dial. 2. — Dial. 2. de legib. — lib. 1. Geogr. — In epiſt. 1. ad Tim. c. 4. lect. 2.]

teli

teli non impar ingenio D. Thomas. Quod ſi ita eſt, ſi poeſim inſeruire ſolitam accepimus Ciuili facultati, atque huic potiſſimum rei natam; profectò finẽ poeſeos interpretari eum debemus, qui Ciuili, cuius adminiculum eſt, operam accommodet ad σκοπὸν attingendum. Nemo enim aliter animo concipit inſtrumentum, quàm quod vſui eſſe queat Artifici quidpiam molienti. Ergo ſi qua in medium prodeat imitatio, quæ non modò non obſecundet huic fini, atque ad felicitatem non impellat, ſed impedimento magnopere ad illam ſit, reuocetque ſtrenuè à publico bono; hæc nimirum neque inſtrumentum Politicæ, & quod inde fit, neque Poeſeos abſolutum numeris omnibus artificium dicenda erit. Negabunt Philoſophi bonam eſſe artem effectricem habenarum ac freni, quæ frenum ita fabricetur, vt eo ad cohibendum frangendumque belluæ impetum Equeſtris vti non poſſit. Ita ſanè artem, quæ ſic imitationem concinnet, vt ea inſeruire Politicæ nequeat ad frenandos regendoſque hominum animos, numquam ego perfectè atque abſolutè Poeticam nominabo. Quòd ſi quamcumque verſu imitatricem artem iſti Poeſim liberaliter appellent, facilè à me vt volent impetrabunt, vt illos ea quidem ratione poetas vocem: modò conſtet, iſtud (quantum quantum eſt) artificij genus, inter artes meritò ac planè recipi non

Inſtrumẽti natura.

poſſe:

poſſe: quando eius ductu facultatis, ſub qua artes reliquæ militant, ad Ciuium felicitatem minimè conſpiret. Sed non tàm parui æſtimo poetarum laborem, vt eum Mimi Scurræque perſimilem quibuſcumq;imitandi limitibus definiam. quin potius,cum animaduertam à priſcis dicendi magiſtris nullam poetarum artem cognitam eſſe, niſi quæ ad felicitatem finemque Ciuilis dirigatur, quæ ſit propago Ciuilis,ex eaque conflectur, quæ Ciuilis ſub fine comprehenſa eiuſdem quoque adiumentum ſit; enimuerò concludere mihi poſſe videor haud temerè: eos,qui impoſitam ſibi à Ciuili perſonam turpiter abijciunt, artem quoque abijcere poetarum, aliamque propemodum inducere, quam ipſi ſuo arbitratu cudunt, quamque magno Ciuitatis malo, magna artis quam profitentur iniuria,magna ingenij (ſi quid habent)peruerſitate, maximaque pernicie ſua, Poeſi pro vera germanaque ſupponunt.

Poeſis impura an apta ciuium felicitati.

Dixi de altera argumenti ac diſputationis meæ parte: oſtendique,Poeſim propoſitum habere finem, Ciuium felicitatem, ad quam niſi fabulis ſe ſuis referat, non ſit ea, quam ſincerè atque integrè quærimus, ars imitandi. Supereſt vt demonſtrem, Ineptam in primis eſſe huic fini impudicam Poeſim. quod è duobus initio propoſitis alterum, mirum in modum poetas noſtros ſollicitare, ac torquere poſſit. Dabunt enim illi

conſilium eſſe poeticæ, vt ad beatitudinem dirigat, ſed negabunt aberrare ab hoc ſigno ea poemata, quæ impuros hominum mores imitantur. tuebuntur ſe Veterum exemplis, quorum ſi numero pugnent, vt ipſi ſibi præcinunt, vicere. neq; deſcendent ad Pedarium quemque poetarum. ſumma eorum capita, ipſum poetici Senatus principem HOMERVM inuadent: huius exemplum laſciuientis, vt aiunt, paulò feſtiuius, genioque ac voluptati liberalius indulgentis adducent: laude ſe, ne dum venia, dignos prædicabunt, ſi huius veſtigijs ſedulò inſiſtant. poſtremò confidentiſsimè loquentur, Malle ſe cum Homero peccare, quàm cum alijs benè ſentire. Ridere ſoleo, Auditores, cum homines video ab Homeri virtutibus, quibus vniuerſa illius Poeſis abundat, ſtrenuè declinantes; ſi quid verò irrepſiſſe videtur in eam vitij, auidè arripientes: venitque in mentem, quod de Ariſtotelis diſcipulo neſcio quo in Veterum monumentis legi. Hic cum audire in turba cœpiſſet Ariſtotelem, vidiſſetque præceptorem inter loquendum balbutire, homo egregiè ſtolidus id ſibi imitandum vnicè duxit: neglectiſque, quæ diuina tradebantur de Philoſophiæ præceptionibus, ſatis ſe Ariſtoteleum fore exiſtimauit, ſi balbus fieret. quid multa? per annos iam aliquot inter Peripateticos verſatus domum venit promiſſa more Philoſo-

Quid ſentiant aliqui.

Plut. de adul. & am. internoſc.

Ariſtoteles balbutiens.

pho-

phorum barba, totuſque ad balbutientis ſimilitudinem factus. Domeſtici, VESTE ac barba philoſophum interpretati, expectare primùm quid tandem præceptorum ferret à lyceo: mox vbi illum trepidare identidem lingua, atque impedita oratione ſubſiſtere, eaque ſe quaſi nota Peripateticum venditare animaduertunt; nimirum alij ludere Philoſophi ingenium lepidiſsimi, riſuque emori: alij hominis amentiæ apud ſe miſereri, aut etiam ſtoliditatem ineptiſsimi capitis palàm ſtomachari. inter quos Frater acerbius paulò commotus; Iſtuccine, inquit, eſt Sapientum octaue, quod ab Ariſtotele domum reportas, vt cum ad illum eloquens profectus ſis, elinguis ad nos atque infans redieris, quodque tibi vnum ſupererat hominis, ſermonem amiſeris? Huic ego non diſſimiles illos exiſtimo, qui ad Homeri Poetarum Magiſtri Carmen accedentes, cum ex eo ad omnem virtutem inuitamenta poſſent accipere, diuina hæc omnia (vitionè humani ingenij ad deteriora procliuis, an quia rebus ipſi melioribus impares ſint?) oſcitanter ac ſtolidè prætereunt, nec magnopere laborant, illuſtre vt aliquid ac memorabile inde mutuentur; vbi verò impuræ nomen voluptatis ſonat, ac pinguiori non tàm Minerua, quàm Venere dictum quid vident, illuc homines voluptuarij adhinniunt rapiunturque: in id animum cala-

Ridicula imitatio.

Imitatoses vitiorum.

mumq;

mumq; repentè accommodant: illius imitatione poëtas iam ſe, ac (ſi Diuis placet) Seſquihomeros ſcilicet effectos arbitrantur. Verùm, vt quam iſti ſeu gratiam, ſeu veniam ex homerica imitatione quærunt, quodque culpis ſuis confidenter obtendunt principis Poetæ nomen, extorqueam aliquando de manibus, eoſque ſpecioſo hoc patrocinio denique denudem; NEGO Poeſim Homeri, tùm quæ Achillis iram, tùm quæ Vlyſſis reditum comprehendit, amatoriam Poeſim appellari poſſe: nego ex octo & quadraginta eius libris vel vnum amatoriè ſcriptum eſſe: nego tot inter Heroas viroſque fortiſsimos aliquem reperiri amoribus implicatum, eamque ob rem aut arma poſthabentem, aut ciuilis officij quidquam detrectantem. Magnum eſt, quod dico, Auditores: ſed quàm non temerè dicam, quæſo, vt adhuc feciſtis, attendite. Etenim, quòd ab iſtis viderem me quotidie homerico exemplo deterreri, ſtatui vtrumque Poetæ volumen ea gratia recognoſcere. Sumo Iliadem in manus, ac lubricos primùm ſuſpectoſque mihi locos, mox etiam reliquos percurro. Principio ad Chryſeiden accedo, interprete Calchante, reſtitutam Patri ab Agamemnone. mentionem amoris Puellæ in Imperatorem, aut huius in illam, nullam video. adhæc, iuſſu Agamemnonis non amantis, ſed vlciſcentis, Achilli Briſeis abſtrahitur, deportaturq;

An Homeri carmen amatoriè ſcriptum ſit.

Ilias examinatur.

Chryſeis & Agamemnon.

Briſeis & Agamemnon & Achilles.

turq; ad Agamemnonem . quo loco lego iratum ſanè Achillem, quòd ſe contemptum luce palàm animaduerteret inſolens iniuriæ vir : at amatoriè dolentem, iacturam captiuæ pulcherrimæ commemorantem ; beneuolentiæ in illam ſuæ argumentum aliquod promentem ne vno quidem verſu litterauè lego . præterea multo poſt reconciliatus Agamemnoni, Achilles, plurimiſque ab eo muneribus atq; ipſa etiam Briſeide donatus, non modò ad ſubitum Puellæ conſpectum nihil præcipitanter, aut impotenter agit, non modò ſignum aliquod amoris, aut certè deſiderij ex abſentia non oſtendit, ſed (videte Herois continentiam, ac Poetæ decorum) Patrocli amiciſsimi capitis nece perculſus, ne hoſpitum quidem officijs excipit redeuntem, immò nec tantiſper eam alloquendi, aut denique ſalutandi moram facit. Pergo ire ad alios Heroas, Duceſque Troianos æquè ac Græcos: omnia occupata reperio belli conſilijs, armorumque tractatione, nihil aut in horum caſtris, aut intra illorum mœnia relictum amorũ inſaniæ nugiſque.

Odyſſea expenditur.

Ergò depoſita Iliade, transfero me ad Odyſſeam. Adeo primùm ad Procorum turbam, tùm ad Calypſo Nympham, dein ad Phæacas, mox ad Circen, iterum ac ſæpius ad Procos, & Penelopen . nam hi potiſsimùm loci ſubolere aliquid videbantur . Apud Procos multa pugnaciter, ac

Proci & Penelope.

ſu-

ſuperbè, vti competitores ſolent: at incontinenter impudicèque riualium more in Penelopen oppidò nihil: immò nec verbum vſquam lego ad blanditiam, ne dùm ad impudicitiam inclinatum. In Ogygia Calypſus inſula verecundè atq; hoſpitaliter omnia proponuntur, ſi vnam excipias querimoniam Nymphæ Deos incuſantis, quòd ab ſe hoſpitem inuidentes abſtraherent: id quod tribus aut quattuor verſibus abſoluitur. Apud Circen, atque Nauſicaam Phæacum Regis filiam nulla eſt amorum, nulla illecebrarum mentio. Rurſum ad Procos redeo domi Penelopes diuerſantes, eiuſque nuptias certatim, ac pertinaciter expoſcentes. & tamen in re planè amatoria adeo nullæ amantium preces, nulla depereuntium ſuſpiria, nullæ delirantium lacrymulæ viſuntur; vt profectò, quantum leuia hæc atq; nugalia plerique hodie poetarum accerſere ſolent vel inuita, tantum ille ſpontè oblata ſedulò declinauiſſe videri poſſit. Quid verbis opus eſt? Reliquum carminis abſoluo: reſumo Iliadem, Odyſſeam repeto, percurro omnia vtrobique cum cura. illic præter Iunonis fraudem pellicientis maritũ Iouem Ceſto Veneris; hìc præter Demodoci cantilenã de Venere, ac Marte Vulcani dolo deprehenſis, quæ tamen multis allegoriæ vtcunq; ſunt: ceterum in libris octo & quadraginta, in tam multis varijſque figmentis nihil

Calypſo & Vlyſſes.

Circe & Vlyſſes.

Nauſicaa & Vlyſſes.

Quid demum amatorij videatur eſſe in Homerica poeſi.

intemperanter, nihil in amore confidenter, immò nihil amatoriè factum dictumuè comperio. Enimuerò tunc ego Poetæ ingenium ac verecundiam exoſculatus (fatebor id, quod res eſt, Auditores) imperare mihi non potui, quin amore in illum pariter, atque indignatione in ætatem noſtram, in hunc fermè modum exclamarem. En Noſtri ingenio tàm prauo, quàm turpi, poematis particulam condunt ferè nullam, quam amatorijs fabulis ad ſtomachum vſque non inficiant, ſimulque titillantium illecebris voluptatum non emolliant mares animos, ac lenocinantis vbiq; Veneris interiectu omnia non infament. cum tamen Poeticæ Parens tanto in opere, perq; omnia humanæ vitæ munia deſcripto, tot inter commenta fabularum, in ea præſertim perſonarum ciuilium bellicarumq; varietate, qua nullam penè mortalium conditionem imitando poſthabuit; tàm caſtè decenterque Poeſim per omnia deduxerit, vt CONDENDI poematis ſimulacrum, cum pacata in re, tùm in turbata docere poſteros voluiſſe videatur. Et mihi iſti mentionem Homeri facient, eiuſque exemplo tuebuntur labes ſuas, atque in plebeio ſpurcoque carmine, Homeri, hoc eſt ingenioſiſſimi, caſtiſsimique poetæ nomen ementientur? à cuius ſapientia tàm longè abſunt, quàm propè ad eiuſdem verecundiam non accedunt. At Homerum, inquiunt,

Homeri laus, & aliquorum execratio poetarum.

Tergiuerſatio eorundem.

de

de Ioue, deque alijs Dijs obſcena non nulla ſcribentem imitari quis vetat? O homines ſordium hirudines, immò ò ſordes ipſas, & fæculam poetarum. Vetat inquam pudor, cuius tranſilire fines numquam licet. vetat ipſe propemodum Homerus, qui cum in hominibus, quorum facta canebat, nihil huiuſmodi ſit vnquam auſus, oſtendit quid neceſſarium factu iudicaret, ac ſimul credibile reliquit, quæ ſemel biſuè de Dijs ea ratione commentus eſt, ſe allegoriæ videlicet inuolucris occultaſſe. quamquam ne allegorias quidem huiuſmodi tradendas adoleſcentibus Socrates admonebat. vetat denique, ſi cetera deeſſent, Homero non paulò maior Plato: qui cum reprehenderet in Politicis Poetarum opera, quæ Ciuitati, quam ille tanto ſtudio fundabat, pernicioſa eſſent: cumq; ad Homeri poeſim accederet, eamque impensè & cunctanter expenderet, vbi in Deorum amores atque diſcordias incidit; noxios enimuerò Reipublicæ huiuſmodi ſermones queritur, in ijſque Homerum non ſolum ciuis non boni, ſed mali etiam poetæ, ſuaque in arte peccantis ſuſtinere perſonam docet. Quod ſi hoc, quantulum eſt vitij, non tulere in Homero Sapientes, quid in ijs faciant, in quorum carminibus ſi quid boni eſt, hoc ipſum eſt, quod in Homero eſt mali? Quare cogant iſti rurſum copias ſuas, qui paulò ante & numero, & dignitate poe-

Apud Plat. dial. 2. de Rep.

Præcipui quique veterum poetarum pudice ſcripſerunt.

tarum tantopere gloriabantur & non modo ampliſſimum lectiſſimumque Latinorum agmen LVCANVM, STATIVM, SILIVM, FLACCVM, Heroicos propè omnes; ſed carminis vtrobiq; Principes, apud nos quidē VIRGILIVM, apud Græcos verò in tribus ſummis generibus Epico, Lyrico, Tragico HOMERVM, PINDARVM, EVRIPIDEM ſtrenuè nobiſcum facere, atque Ethnicos ſcriptores inter ea ſuperſtitionum inquinamenta educatos aduerſus Chriſtianos poetas apertè pugnare pro honeſtate cultuque pudicitiæ (ò vulnus à quibus minimè decuit inflictum Religioni noſtræ) tandem aliquando intelligant, fœditateſq; ſuas Ethnicorum ſaltem exemplo caſtigent.

Dedecus aliquorum poetarum.

Sed audio, quid iſti reſpondere plerunque ſolent: Ea, quæ ab ſe turpia, & inhoneſta narrantur, non perinde narrari, quaſi proponantur ad imitandum: id enim extingueret Poetæ finem, qui cum conſilio moderatricis Vrbium Facultatis, publicaque vtilitate conſentire debet; ſed eò afferri, multumq; in ijs conſcribendis operæ adhiberi, eorum vt turpitudine deprehenſa facilius euitentur. vt enim virtus ſi poetæ in carmine viuat, oculiſque cernatur; mirabiles ſui amores excitare ſolet: ita vitium (quæ pars eſt altera Sapientiæ) ſuis ſi coloribus exprimatur, ſi vt eſt fœdum ac ſordidum, prodire cogatur in ſcenam; abſterreat profectò contemplatores ſui, & in

Aſylum impudica ſcribentium.

odium

odium pariter, fugamque conuertat neceſſe eſt. Scio hoc aſylum eſſe eorum, qui obſcena componunt. nempè hùc illi ſe ſubita proripiunt fuga, quoties vrgentur: quòd intelligant, quamdiù obtinent hanc Arcem, tàmdiù ſe poſſe vitiorum familiam abundè alere, ac ſplendidè etiam tueri. Verùm ſi hæc impurè atque intemperanter admiſſa, ea gratia narrantur vt euitentur, primùm cur, obſecro, Heroi ac Principi viro affinguntur, qui carmine proponitur ad imitandum ceteris? Deinde cur ad haſce oris improbi nugas, quas indicaſſe idquè rarenter, plus nimio foret, iſti tàm libenter, tàm crebrò, tàmque diù, atque otiosè reuoluuntur? hæc enim duo ſunt, quæ mihi ſuſpectam reddunt iſtorum ſapientiam, qui obſcena verſu tractantes, profuturos ſe generi humano putant. Age igitur: nego, iſtæc intemperantis argumenta voluptatis in Heroe, primarumque partium, aut paulò illuſtrioribus perſonis, quæ plurimum valent ad exemplum, de induſtria exponenda eſſe. Etenim ignoſco hiſtoriarum ſcriptoribus, ſi nonnumquam flagitia Principum deſcribant, quando eos referre, vti res geſtæ ſunt, lex operis ſui cogit: quamquam ne ipſis quidem fas fuerit ſic ea deſcribere, vt ad imitationem pellicere videantur. at is, cui perampla fingendi libertas eſt, cum poſſit in lucem edere pulchrum, honeſtumq; ſimulacrum; qua-

Duplex telum in eos, qui turpia narrant vt euitentur.

Primum telũ.

Hiſtoricis pręſcripta lex narrandi.

ratione excuſetur, ſi vitio ſuo pro homine monſtrum pariat? At Poetis, inquiunt, fingenda ſunt veroſimilia: dumque conformant Heroem, hominem denique conformant, à quo humani nihil alienum eſt. Audio: ſed Heroem excedere vulgarem hominum conditionem à ſimilitudine veri non abeſt: immò accepiſſe mihi videor, medium quid olim fuiſſe inter Deos, hominesq; Herois nomen: quare ſi hunc homine maiorem, ſi nullius impudicitiæ compertum, ſi ab omni prorſus obſcenitate alienum poeta proponat; nihil contra veri ſpeciem, artiſque decorum peccat: peccat autem, ſi cuiuſque hominis planè ſimilem, ijſdemque ineptijs, quibus mortalium plerique capiuntur impeditum facit. certè in eo (quod hic quærimus) peccat, quòd cum integrum ei ſit abſtinere ab ijs, omnemque ab Heroe ſuo turpitudinem procul habere; dum impudicè quid factum ei affingit, occaſionem alijs adornat, vt in eo, quem fortitudinis aut prudentiæ laude præſtantem ſibi ad imitandum proponi à poeta intelligunt, hoc quoque vitium cum ceteris permiſtum facinoribus imitentur. Euripidem in iudicium capitis vocatum refert Ariſtoteles, quòd in fabula verſum ediderit:

Quid Heros ſit.

Euripides in iudicium vocatus.

In Hippol.

Ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος

Iurata lingua eſt, animus iniuratus eſt:

titulumq; accuſationis fuiſſe, Quòd Euripides do-

ce-

ceret populum peierare. At quomodo? tantumnè præceptorũ vno in verſiculo fuit? nempè ſententiam hanc poeta tribuerat perſonæ, quam quia fabulæ caput inducebat in ſcenam, virtuteſq; in ea multas effingebat; viſus eſt vnà cũ eius virtutibus hoc quoq; peierandi vitium populum docuiſſe: ideoq; impietatis reus ludicro pro carmine ad pœnã seriò expetitus eſt. & tamen ab eo iudicio expedire vno ſe verbo poterat Tragicus, ſi dixiſſet, id à ſe vitij loco, vt fugeretur, adductum eſſe. Sed nugas meras agimus, dũ hùc reuoluimur. OMNIA in Principe viro exempla ſunt: crediturque docere, quod Princeps agit. quare QVI turpia agentem inducit, inuitat. Atque hinc eſt, quòd ſummus Poeta non modò Achillem, hoc eſt princeps fabulæ nomen, ſed Agamemnonem, Diomedem, vtrumque Aiacem, Hectorem, Aeneam, ac reliquos illos Martis proceres ab omni obſcenitate, atque amantium intemperijs vbique ſeparauit. Quin etiam, vt ab ea ſuſpicione turpitudinis eximeret Agamemnonem, in quam videbatur induiſſe ſe, quòd ereptam Achilli Briſeidem diù in ſuo tabernaculo habuiſſet, iurantem inducit grauiſsimum iuſiurandum PER Iouem, Terramq; & Solem; atque Erinnes peierantium vltrices, Abſe reſtitui puellam planè intactam illibatamque, atq; eius rei Deos Deaſq; omnes, quibus curæ ſunt hominum periuria, te-

Homerus quã cautè Heroas ſuos abſtinuit ab omni obſcenitate.

Dij vindices periurij.

ſtes eſſe. Vſque adeò Poetæ Sapientiſsimo cordi fuit integritas ſuorum Ducum. Cum tamen iſti hoc tempore, qui ſe Populo venditant Homeri ſobolem, dum nouos Mundo Achilles atq; Iliadas pariunt, Heroas ſuos, duces, milites, caſtra, prætoria, campos, omnia muliercularum amoribus impediant, vixque ſtrenuum aliquem bellatorem carmine deſcribant, quin hac inſania laborantem, atq; à Martis ad Veneris ſigna tranſfugientem inconſtanter ac fœdè commententur: hoc eſt, quin plurimis argumentis paria doceant, atque magnis exemplis ad extremùm turpitudinem perſuadeant. Neque tamen ignoro, hæc magna virorum capita non leuibus & ipſa culpis obnoxia turpiter aliquando cecidiſſe. Sed vt hæc innocenter audiantur, non incomitata, & abſque nota referenda ſunt. ex vna enim parte improbet ea auerſeturque poeta, atque ita ſtomachando deſpiciat, vt ſi quos habere imitatores poſſet, abſterreat: ex altera exitum addat facinori parem, ipſoque euentu doceat; ſupplicium vbique pœnam eſſe peccati. Reprehendebatur Euripides hoc etiam nomine, quòd Ixionis flagitia theatro expoſuiſſet. Sed purgauit ille quod fecerat, cùm diceret, Non ante ſe remouiſſe illum de ſcena, quàm Rotæ affixiſſet: quaſi muto hoc doctrinæ genere ſignificaſſet, Ixionis factum ad odium fugamque, non ad imitationem à ſe

Qua cautione turpe aliquid enarrandum.

eſſe

eſſe propoſitum. Quamquam hoc poſterius plerunque ſerum eſt, vbi neglectum eſt prius. nam quid mea refert, Ixionem, antequam is abeat è ſcena, rotæ affixum videre in vltimo actu, ſi iam ipſe in primo ſecundouè ictus ſum? Nimirum habent hoc, vt ait Plutarchus, poetica facinorum malorum commenta, vt ſi cum eorum execratione atque Authorum dedecore damnoque narrentur, vtilitatem nihilo quàm Philoſophorum præcepta minorem ferant: ceterum ſi nuda, ſi felicem ſortita exitum deſcribantur, officere bonis moribus, ac magno eſſe ad virtutem impedimento. Sed impedimento ſunt longè adhuc maiori, ſi non in vnam alteramuè perſonam ſiuè primarum, ſiuè ſecundarum partium, ſed (quod erat alterum ex ijs, quæ paulò antè obijciebam malis) ſi in quàm plures hæc deliramenta ſpargantur, ſi ingerantur ſæpè, ſi minutatim, & quaſi per otium explicentur, ſi denique hæc prima, hæc ſumma ſint. Atque ego quidem (vt rurſus ex Poetarum Principe exempla petam) cum lego poeſim Homeri, incidoque in eos locos, qui facti videntur ad amoris vim liberius explicandam, ac video Sapientiſsimum Vatem in ijs amatoriè tractandis ſanè perparcum, immò planè nullum eſſe; ſtatim animo recurro ad poetas noſtros, atq; ita cogitare mecum ſoleo. Quid iſti in omnem occaſionem laſciuiendi auidè in-

Vtilitas poeticarum commentationum.

Secundum in eoſdem telum.

ten-

tenti, quid egiſſent, ſi argumentum nacti eſſent adeò locuples, ac votis ſuis opportunum? Quàm molliter ac tenerè lacrymabundus Chryſeiden Patri reddidiſſet Agamemnon? quam apud Homerum ieiunè omninò, ſeuerèque reſtituit. Et Briſeis, quæ ex Achille transfertur ad Agamemnonem ſine vlla amoris ſignificatione, quas expreſſiſſet ab amatore ſi minus lacrymas, certè ſuſpiria, & querimonias incuſantis fatum & ſydera ſuis amoribus aduerſa? omitto cum idem Puellam redeuntem recipit abſq; vllo ſenſu non dicam amantis, ſed penè viuentis. omitto Helenam, Calypſo, Circen: omitto Nauſicaam Alcinoi filiam, quæ Vlyſſem naufragum, ſolum, nudum, (quàm multæ ad amorē illecebræ?) tàm hoſpitaliter, ac decorè ſuſcipit, cibo recreat, manibus ſuis abluit, veſtit, in Vrbem ac domum, ſed non ſuo in curru, ne Phæacum oculos offenderet, inducit; vt profectò minus caſtè verecundèque fratrem ſoror excepiſſet. Sed nihil illuſtrius, accomodatiuſque ad iſtorum ineptias, quàm Proci. hìc ſcilicet Apollines noſtri in aperto liberoque campo, in ipſo amoris regno triūphaſſent. quàm enim blanda ſeſamoq; ac papauere conſperſa, quàm melle ipſo dulciora cum Penelope verba riuales identidem habuiſſent? quas ei flammas atque incendia, quas pectoris æthnæas deflagrationes, quæ buſta redacti iam cordis in cinerem,

Quomodo tractaſſent aliqui noſtrorū poetarum locos aliquot homerici carminis.

Ex Iliade.

Ex Odyſſea.

Proci & Penelope aptū impudica conſectantibus argumentum.

quos impactos animo Tytianos Vultures, quas fibris inſtantes Promethæas Aues, quos aggeſtos in ſinu malorum theſauros, quas nocentium pœnas omnium, miſerabiliter aperuiſſent? quas ad eam litteras æſtuantis animi miniſtras atque interpretes, cruore conſcriptas, lacrymis corruptas, nequitiarum blandimentorumque plenas certatim dediſſent? in epulis verò ac vino, quos ea præſente nutus ac furtiuas notas, quas de illius forma cultuque corporis ſuperlationes ac periuratiunculas, aut etiam admirantium more ſilentia atque deliquia, quas demum enatas ſubindè rixas, quæ ſuadente ebrietate conuicia, obiecta impunè ſcelera, denudata palàm probra, inflictas hoſtiliter plagas, fuſum abundè cruorem, neces barbarè illatas amatorculi illi miſcuiſſent? Et tamen hæc illecebrarum argumenta, in quarum commentatione, colligendiſque voluptatum ſordibus, noſtri magnam ſanè partem poematis inſumpſiſſent; hæc inquam omnia Poeta ingenioſiſſimus, qui probè noſſet vnus, quid eſſet non ineptire, negligenda ſibi ſuo in carmine, ac ſilentio vbique tranſmittenda exiſtimauit. An hìc quoq; voluptuarij poetæ dicunt, finem eſſe, dum hæc nauiter impenſèque ſcribuntur, vt euitentur? Dicunt planè. quin etiam hoc addunt: hominem non facilè ad virtutis celſitudinem, hoc eſt ad felicitatem pertrahi, ſi arduum per

Nugæ, ſordeſque meræ.

Homeri laus.

Specioſa defenſio.

iter,

iter, inuioſque ſaltus rectà ei obnitendum ſit: ſatius fieri, ſi per amœna prius diuerticula trãſuerſis vijs eò deducatur: immò niſi huiuſmodi ſubinde illecebris in itinere firmetur, redire ſenſim ad ingenium, ac ſæpe numero ad ima deuolui: quare hæc blandimenta honeſtati demum inſeruire, tandemque ad ciuium felicitatem, quam tantopere quærimus, omnia conſpirare. Ingeniosè enimuerò, ac ſapienter. Iam miſeret me Platonis, qui ea Republica, in qua tàm ſedulò ad virtutem vndique incitamenta quærebat, hoc exegerit Poetarum genus, quorum carminibus vna eademq; opera à vitijs abſterrere Ciues, atque allicere ad honeſtatem ſuauiſsimè poterat. Sed nimirum animaduertit Virorum Sapientiſsimus, neutrum ab iſtorum Poeſi expectandum eſſe: cum ex vna parte virtutes apud illos adeò lenocinijs oppreſſæ lateant, adeò ambiguè, & quaſi diſſimulanter exerant ſeſe, vt eas ſecernere, atque internoſcere haud in promptu habeant adoleſcentes: intentique ad oblectamenta, quibus illa ætas facilè capitur, meras cum vitijs voluptates hauriunt, magno non adoleſcentiæ modò, ſed totius vitæ malo; quandò, quæ in ea ætate accipiuntur, altius inhærere, ac difficillimè eradicari conſueuerunt. ex altera verò parte ita vitiorum ſpecies emineant, offerantque ſeſe blandè, atque in primarijs honeſtiſque Viris colloca-

Quam ob rem turpia narrantes haud proſint.

tæ

tæ faciem quaſi honeſtam induant, vt quos ad illa cognoſcenda ſemel allexerint, eos ceterorum oblitos ad amplectenda quoque, & imitanda non raro inuitent. Finxerat Poetarum neſcio quis, Iouem mutata olim forma aureo in imbre ad Danaen deſcendiſſe: turpè ſanè, ac protritum vulgo commentum. expectatis, quid emolumenti ex hoc capere mortales queant? poetas ipſos audite: quorum aliquis ab eo figmento id aliquando boni enatum eſſe Populo Romano narrauit in ſcena. Adornabat ſe ad flagitium adoleſcens, cum tabulam fortè ſuſpectans, in qua facinus hoc Iouis non melior, quàm Poeta, pictor expreſſerat: quid? deteſtatusnè ille eſt crimen? (nam ad deteſtationem aiunt iſta proponi) aut boni aliquid ſubeſſe fabulæ interpretatus eſt? exarſit continuò miſer, ſecumque reputare ſic cœpit:

Ex impudica fabula quid enatum ſit olim.

Terent. in Eunuc.

Deum ſeſe in hominem conuertiſſe, atque per alienas tegulas
Veniſſe clanculum per impluuium?
At quem Deum? qui templa cæli ſumma ſonitu concutit.
Ego homuncio hoc non faciam?

fecit, Iouiſque exemplo & quaſi hortatu, poetæ certè ductu ſcelus honeſtè perſuaſit ſibi. Hæc vox adoleſcentis in fabula, vtinam extra fabulam & ſcenam non eſſet vox fermè complurium, qui

im-

impuris hiſce carminibus addicti ac mancipati ſunt: quorum ego ſingulos ſi conuenirem, ſi ſeriò percontarer, quid tandem inde lucri corraſerint? odiumnè aduerſus vitia, vitiorum aſpectu conceperint, ac in ſinum virtutis per ea oblectamenta peruenerint? Vtinam reſponſuri non eſſent, ſi perſanctè fateri vellent, ex huiuſmodi amantium delirijs multa ſe ignota prius vitiorum nomina didiciſſe, plura ſibi flagitia ſpecioſo aliorum exemplo condonaſſe, plurimam verò pudoris honeſtatiſque iacturam ſenſim ſine ſenſu feciſſe. Vt meritò Cæcilius CYPRIANVS Eloquentia iuxtà, ac ſanctitate nobilis, in Tragœdos inuectus, qui impuriſsimos quoſque Deorum, hominumque referrent in ſcena; grauiter ſanè doleat, Iſtorum carmine fieri, ne quod fœde ſemel admiſſum eſt olim, vlla in poſterum antiquetur, aut exoleſcat ætate. iſtorum vitio NVMQVAM æui ſenio delicta mori: quæque debuerant ſcelera ſæculorum obliuione ſepeliri, erui ſubindè in lucem, atque admoneri omnem ætatem, admitti poſſe, quod aliquando factum eſt: atque INDE naſci, vt exempla fiant, quæ iam eſſe facinora deſtiterunt. Hæc illa videlicet vtilitas, hoc compendium eſt, hæc fuga & deteſtatio vitiorum, hic amor virtutis, hæc morum inſtitutio, hæc vitæ ſanctitas, quam ex ingenioſis hiſce poetarum figmentis addiſcit humanum genus. Con-

Quid quotidie naſcatur.

lib. 2. ep. 2.

Iuſtiſsima querela in tragœdos obſcenos.

fugiant illi, vt lubet, ad hominum ingenia, quæ perduci ad virtutem ſine aliqua illecebra non poſſint: conferant ſe ad Poeticæ naturam, quæ cum vitæ ſpeculum ſit, in quod intuentes non minus ſe oderint mali, quàm ament boni; ideò mores vtrorumque referre debuerint. Commenta ſunt hæc hominum in ſpeciem ſapientium, quique hiſce ſimulationum inuolucris tegunt & quaſi velis quibuſdam obtendunt ſtyli petulantiam, atque improbitatem ſui.

Ad populum phaleras: hos intus & in cute noui. Perſ. ſat. 3.

alia mens illis ad ſcribendum fuit, aliumque legentes exitum ſortiuntur. An non illi palàm profitentur (ſic enim de fine poeticæ diſputant) nihil præter oblectationem quærere ſe ijs fabulis figmentiſque? atquì oblectationem illam exitialem eſſe non ignorant. profitentur igitur exitium velle ſe animis importare: &, ſi id quod ſpectant aſſequuntur, important. Equidem ipſe quoties in laſciuum ac turpè aliquod volumen incido, quæroque tacitus mecum, quid infortunij Scriptorem impulerit, vt ad fœdum illud, lutulentumque dicendi genus animum abijceret; alterutra mihi ex hiſce cauſis occurrere plerunque ſolet. Interdum EX opere interpretor indolem, naturamque ſcriptoris. didici enim ex Ariſtotele, poetarum præcipuè lucubrationes partus vocari: nec magis à Parentibus liberos, quàm à

Cur ad turpia ſcribenda aliqui applicent animum.

Poetis amari libros ſuos. hinc vbi aliquid intueor obſceni carminis, ſuſpicari venit in mentem, partum eſſe parenti ſimilem, nec potuiſſe ex impuro turpique ingenio pulchriorem nobilioremque ſobolem procreari. Quòd ſi hoc conijcere non licet (quamquam rarò admodùm non licet. illa enim turpium meditatio, illa ſcriptio, illa recitatio quomodo mentem non contaminet, cœnique, quod aſſiduè tractat, ſordibus non aſpergat?) verto me in alteram partem, opuſq. impudicè compoſitum, in Scriptoris inſcitiam referre plerunque non falſus incipio. Etenim poeſim condere, quæ ſine artis iniuria delectet pariter ac proſit, tantæ felicitatis ingenij eſt, vt (quaſi à Deo præcipuę ſuggerãtur ea in re vires) dixerit olim Socrates, Tunc ſe homines oſtendere Dei ſobolem, cum dignum poetæ nomine carmen emittunt. id ergò cum iſti animaduertant, ſeque ea ingenij excellentia nobilitateque deſtitutos intelligant, tantum vt operis moliantur, quod ſummis atque imis gratum in virtutis complexum rectà mortales ferat; dant ſe in alteram viam, & conquiſitis (quod difficile non eſt) canoris ad oblectandum nugis, ijſque arma inter, amoreſque turpiter ac fœdè illitis, ſic eam hominis partem, quæ facilis captu eſt, alliciunt titillantque, ſic ſe in vulgi manus atque animos, homines facti ad ingenium vulgi, pertinaciter

Liberi, & libri parentibus ſimiles.

Apud Platonẽ in Ione.

Impudicè poeſim tractare haud difficile.

in-

inſinuant; vt quam expectare poetæ laudem ab ingenij ſui infelicitate non poterant, eam ſe ſuffragio plebis ſordidiſſimis hiſce blanditijs delinitæ impetraturos facilè ſperent.

Sed non impetrabunt, vti cenſeo ſperoque, à vobis Rhetores, vt in turbam vos quoque conferant, ſeque apud vos poetarum loco magnificè venditent. Non erit vobis tàm vile, tàmque circumforaneum poetæ nomen, vt ad ignobilia, ſordidaq; iſtorum capita deprimatis. Quos impuro in carmine laſciuire licentius videtis, eos honeſtati noxios, infenſos publico bono, contrarios ei, quam profitentur, arti exiſtimate: ideòq; non modò à caſto, ingenioſoque poetarum choro, ſed à nobilium etiam conſpectu virorum, quales vos eſtis, veſtra opera ſuffragijſque diſcludite. Quid enim habent (oro vos adoleſcentes) quod ad legendum inuitare poſſit? ingenium pleriſque illorum humile, veſtrique diſſimile: OPVS fœdum, ſimileque ſcriptori: delectatio ad genium plebis hauſta de fæce: artis gloria extra operis titulum rara, aut omnino nulla. contrà verò apud illos inimica morum diſciplinæ tàm multa, ſuſpecta certè pleraque, nihil non anceps, intuta omnia. MALE quis inter exempla peccantium deprehenſus virtuti operam dabit: male in regno voluptatis peregrinabundus honeſtatem quæret. immò periculum adibit, nè

Poetæ obſceni cur euitandi

quemadmodum AD tyranni, vt aiunt, domum nemo liber venit, ac redijt liber; ita qui ad iſtorum opera integer, atque incolumi honeſtate acceſſit, accepta luculenta plaga, periclitante verecundia, CVIVS raro cicatrix obducitur, ſauciatus abſcedat. O tuam, eloquentiſsime martyrum, de hac morum pernicie iuſtiſsimam querelam. Adulterium, aiebas, palàm diſci, dum in ſcena atque in carmine videtur: & lenocinante ad vitia publicæ authoritatis malo, qui fortaſſe pudicus ad ſcenam proceſſerat, domum reuerti de ſpectaculo impudicum. Nimirum ſunt hæc eo de genere vitiorum, quorum victoria fugà conſtat. proinde REMOVENDA ab aſpectu, ne tanquam lacryma ab oculis in pectus cadant. Laudat alicubi Ariſtoteles Procerum troianorum conſilium, qui Helenam ab eorum conſpectu ſeparandam eſſe, reſtituendamque decreuerunt, quòd ea præſente deprauaretur animus, minuſque integrè iudicare, atque conſulere rebus ſuis poſſet. ita eiuſdem Philoſophi ſententia cum voluptate agendum eſt, cuius non tàm oſtendenda turpitudo, quàm præciſa omni diſputatione ab oculis ſemel amouenda, vt de ea abſente caſtè incorruptèque ſentiatur. Diſplicet in præſentia (vt par eſt) vobis, ipſumque vitij nomen animus auerſatur: quis ſcit, voluptatis ſi faciem ſplendido iſtorum fuco delibutam pro-

Cyprian. lib. 2. ep. 2.

Voluptas Helenæ ſimilis.

pius

pius intueamini, ſi ſcriptoris artificium non infacetum flagitioſorum hominum mores ad vnguem imitantis in fabula comprobetis, quis ſcit, an huiuſmodi præſtigijs animo de ſtatu ſuo non nihil moto placere in alijs expreſſum incipiat, quod abſens, aut ſolitarium tantopere diſplicebat? Habet hoc imitatio poetica, quod ait Plato, vt quæcumque de alijs refert, in nobis ſenſim effingat: quòd ſi illa ſint auditu obſcena, viſu turpia, cogitatione inhoneſta, profectò non nulla fœditate conſpergi animum, atque ex alienis in noſtra deriuari aliquid neceſſe eſt. Quare nolite, obſecro, iſtum animi candorem, iſtam mentis ingenuæ verecundiam, iſtud, quo nullum eſt maius, pectoris humani bonum, horum lenocinijs carminum tutò credere, in has ſordes inquinatæ Poeſeos abijcere, inter hæc inſidioſæ voluptatis vada, ſyrteſque, & Sirenum vndique pellicientium amplexus, hoc eſt certiſsimum pudicitiæ, famæque naufragium vltrò committere. Petit hoc à vobis ipſa Poeſis, quæ hominum felicitati nata, ac Ciuilis in gremio Facultatis honeſtiſsimè enutrita, ſicut dolet indignaturq; ab eius iam ſinu abſtrahi ſe, nomenque ſuum ad morum licentiam, vitæque corruptelam procaciter obtendi; ita monet obſecratque vnumquemq; veſtrum, ne vobis imponi ſuo nomine, neuè induci vos in fraudem ſimulatione hominum,

In Ione.

qui ſe poetas nuncupant, ac ſanctiſsimæ diſcipli-næ nomen ementiuntur, vlla ratione permittatis. Petit hoc à vobis, cuius eſt imperare, Politica: vt quam artem ſuo ab imperio transfugam artium de numero bonarum expunxit, atque à Ciuitatibus, in quarum felicitatem dirigere illam planè non poterat, excluſit; eam ne apud vos collocare domicilium, aut aſyli ius aliquod reperire patiamini. Petit hoc demum à vobis, exigitq; iuſtiſsimis nominibus ſanctitas Chriſtianæ diſciplinæ, tranſmiſſæq; è Cælo legis integritas: vt quem in veſtris animis Pudorem inſeuit, hodieque quacumque niue candidior effloreſcit; caueatis etiam atque etiam, ne iſtorum aſpiratione carminum afflatus aliquando langueſcat.

PROLVSIO. IV

Idem argumentum: An poeticè faciant, qui verſus faciunt impudicos.

PRO Poetica aduerſum impuros carminum Scriptores ex hoc loco aliquot ante menſibus verba faciens hoc molitus dicendo ſum (Cardinalis Ampliſs.) vt obſcenitatem in carminibus multorum liberè impunèque laſciuientem, qua poſſem ratione coercerem; certè à meorum animis auditorum, ac manibus abalienarem. Quod quamquam præiudicata iam cauſa impetrare à multis initio tardum fuit; tamen paulatim animaduerti, tantum momenti viſum eſſe in patrocinio, quod ſuſceperam, honeſtatis, vt ex ijs, qui mihi dicenti aderant viri perbenè docti (quales ex vobis, Præſules, Patreſque, ac Auditores ceteri, complures intueor) non modò ire ſe in meam ſententiam palàm faterentur, ſed adderent: Graue ſanè vulnus impuræ ementitæque Poeſi inflictum eſſe, nec dubitare ſe (ſi plures coniuncta opera, & tanquam collatitia ſuffragatione idem conarentur, vrgerentque idem, vt illam vſurpati nominis ream agerent, turpemq; Corniculam pompa aliena ſpoliarent) quin deſerta à ſuis atque abiecta, raro in poſterum ſcri- Fructus ex ſuperiori proluſione.

ptore coleretur. Sed hic cóſenſus ac plauſus, ſicut ille tunc operis calor, & contentio ſuſcepti præferuidè negotij, vt arbitror, eum exprimebat; ita ſucceſſu temporis intermitti, rurſumq; vetus opinio multos inceſſere ac ſollicitare, imponere etiam non nemini rurſum cœpit. Nimirum contra inquietum reciprocumque hoc malum, Oebari viri prudentiſsimi remedium in tempore adhibendum puto. Hic imperium Cyri comparare cum corio ſolebat animantibus detracto: cuius quæ partes pede premerentur, eæ ſubſiderent, adæquarenturque cum ſolo; quæ verò intactæ præterirentur, reſilirent paulatim à terra, turgenteſque ſuſtollerent ſeſe. Quare optimum factu dicebat, ſi identidem Rex Imperij partes inuiſeret calcaretque, ne fortè ſe aduerſus Principem, ſi non deprimerentur, erigerent. Planè hic mihi vir loco audiendus eſt. Preſſa eſt dicendo nuper à me atque protrita nonnullorum Poeſis, quæ ſicuti erat impura cœnoque perlita, ita perpetuò vt iaceret humi conatus ſum. Sed quoniam cum inde retuli pedem, illa rurſus intumuit, multorumq; furtim irrepſit in animos; denuò mihi eodem conatu ac vi reprimenda eſt, ſupploſoque iterum pede calcanda, & ſolo vſquè ſolidè continenda. Quamobrem videtis, credo, diſputationis meæ conſilium, Auditores: Carminum turpitudinem hodierno die rurſus ex-

Ariſtid. Orat. de Vrbe Roma.

Comparatio Regni cum corio.

Cauſa repetẽdæ diſputationis,

culco

culco, obſcenamque in verſu imitationem, Poeſim eſſe, quæ omnium complexionem habeat numerorum, haud timidè pernego: tùm quia quæ Ciuitatis eſt pernicioſa moribus, Poeſis planè dici, aut eſſe non poſſit: tùm quia impuram ſcriptoris imitationem ſatis conſtet ipſam eſſe perniciem Ciuitatis. Quæ illa ſunt duo impreſſa à me olim veſtigia, hodie propterea repetenda eodem pugnaci, & concertatorio genere Orationis, vt iterum ac ſæpè amatoria Poeſis non vmbratili, ac ſaltatorio ludentium more tacta leuiter, ſed collato altius pede, totaq; veluti corporis firmitate ac pondere conculcata planè ſubſidat.

Summa diſputationis.

Styli ratio.

Ergò (vt prius aggrediar è duobus, quod propoſui prius) tres ſunt quaſi regiones, ex quibus vniuerſa circumſpici, ac notari poteſt animo Poeſis. Nam ſi in ea contemplanda ſuſtollis te paulum, ARTEM vides: ſi introſpectas, IMITATIONEM deprehendis: ſi deſpicis, PROLEM poeticæ numeras Epopœiam, Tragœdiam, Comœdiam, Dithyrambicam. Atquì ſiue Poeticæ commune cum ceteris artibus genus, ſiue propriam illius naturam, ſiue formas eiuſdem conſideres; eam vbique ſenties, vt Ciuium commodo felicitatique natam facilè intelligas: atque ita natam, vt ſi ab hac mortalium vtilitate deflectat in contrariam partem, continuò neque artis, neque imitationis, neque alicuius formæ Poeſeos inte-

Vnde ſit definienda diſputatio.

gram perfectamq; appellationem obtinere cum dignitate poſſe videatur. Age: inter Artes Poetica recenſetur, in earumque & quidem nobilium choro nomen profitetur ſuum. Hæc igitur artis appellatio ad Ciuium commoda vtilitateſq; Poeſim nauiter inuitat, planèque cogit. Rogas quamobrem? Quia ARS, quæ hominum bono fructuique non ſtudeat, ars non eſt. Facit, vt in hanc ſententiam non pauidè proloquar, Ariſtoteles, qui in Ethicis diſertè pronunciat, Hoc artis cuiuſque proprium eſſe, vt bonum appetat: quod ſanè bonum huiuſmodi ſit, vt referri poſſit in bonum Ciuitatis. ad hoc autem Ciuitatis bonum cum Ciuilis facultas, cui propoſitum illud eſt tanquam finis, peruenire haud poſſit, niſi ſubiectos habeat conſpiranteſque ad eandem felicitatem fines artium reliquarum; profectò ſi qua reperiatur ars, quæ ab hac felicitate hominem retrahat, hæc ſicut dicenda non eſt ad Ciuium commoda conſpirare, atque adeò nec ſubeſſe Politicæ, ita etiam nec bonum appetere, & (quod inde fit) neque abſolutè integrèq; ars eſſe dicenda eſt. Hìc ego ſubſiſtam aliquantulum: & quid acuti homines reſpondere poſſint, non modò non diſſimulabo, ſi ſciant, ſed vltrò, ſi neſciant, edocebo. In arte (fingite ſic eos loqui) duæ res ſunt, & obſeruatio plurium præceptorum, quorum vſu operis aliquid efficitur, &

An ars perniecioſa hominũ bono ars ſit.

lib. 1. c. 1. & 2.

Finis ciuilis facultatis.

Quid reſpondere hìc poſſint aliqui.

vtilitas, quæ ex huiuſmodi opere ad hominum ſocietatem permanat. hoc poſterius arti accedit extrinſecus, quia videlicet artifex pars & ipſe Ciuitatis eſt, opuſque fabrè ab ſe factum in commune confert: quòd ſi ab artifice rationem Ciuitatis animo ac re ſeparas, eumque conſideras aliquid operis molientem: modò id per certa quædam præcepta ſcitè conficiat, artifex ſanè dicendus eſt, licet vſui fructuique Ciuitati non ſit. Verùm aut ego fallor, aut iſti diſſentiunt à communi ſenſu hominum, dum ita ſentiunt. Cur enim à Ciuitate ſeparant artem, ac volunt eſſe ſolitariam, quæ propter hominum ſocietatem, rerumque communionem inſtituta eſt? Quid aliud ſpectarunt artium inuentores, præter vitæ præſidia, vtilitatemque mortalium? quem profectò finem quomodo conſequi poterant, niſi ipſa artis præcepta in hæc hominum commoda diſponerent, referrentque: quòd ſi retulerunt, quis non videt, hunc, quo de loquimur, finem præceptis cognatum eſſe atque permiſtum, ab iiſque tàm altè pendere, vt ſeparari ars à Ciuili vtilitate non poſſit: quam qui ſuo ſeparant ingenio, artemque ſolitariam conſiderant, appellent artem, vt libet, ac nominibus abutantur arbitratu ſuo; certè humana non eſt ars, quæ hominum bono ac fructui non inſeruit: imm ò nec vſquequaque ars eſt, quando (vt id non tàm oratione

A ciuium cõmodo an ſeparari queat ars.

mea, quàm magni Viri teſtimonio definiam.) Euſtratius grauis author, dum hunc ipſum, quem in præſentia laudo, Ariſtotelis locum philoſophica ſeueritate perpendit, diſertè conſtanterque negat, Artem appellari poſſe eam, quæ ab vtilitate commodoque ſeiuncta ſit: tàmque ei nomen artis, quàm cadaueri appellationem hominis conuenire. idque exemplorum appoſitione, ac rationum momentis copioſè decernit. Vt ſanè irridere hìc ego poſſem eos, qui me ſapientem vnicè, nouaque mundo præcepta cudentem, ioconè, an ſeriò perſtringunt? cum tamen tanto ante me Scriptor illuſtris, meque & illis non paulò ſapientior hoc ipſum diſputatione opportunè comprehenderit, definitione haud dubitanter explicuerit, ſcriptis ingenioſè poſteritati commendauerit. Sed libet in telum adhuc acrius manus inijcere, cauſæque iugulum rectà petere, atque eam ſi poſſim aliquando perimere. Diuus Thomas, cuius nomen non tàm hominis, quàm ſapientiæ nomen eſt, in poſteriore volumine ſecundæ partis Theologicæ ſummæ, hoc perpetuò conuenire docet artibus, vt eiuſmodi ſint earum opera, quæ indifferenter ab hominibus vſurpari queant, tùm benè ſalubriterque, tùm prauè ac perniciosè. Sic enim ait: *Hæ ſolæ artes ſunt vocandæ, quarum operibus poſſunt homines benè, ac malè vti: quemadmodnm gladijs, ſagittis,*

In cap. 1. & 2. lib. 1. Eth.

Ars abſq; fructu cadauer eſt artis.

2. 2. q. 169. ar. 2.

Artium opera quæ.

atque

atque horum ſimilibus: laudatq; propterea Chryſoſtomum, qui eadem ſentiens, ac multa artium nomina diſpungens, ſolas illas eſſe cenſebat artes appellandas, quæ conficiunt, ſuppeditantque neceſſaria, & ea, quæ continent vitam noſtram. Iam verò ſi operum, quæ ab arte proficiſcuntur, illa eſt ratio, vt indifferenter adhiberi poſſint ad vſum, eaque quaſi nota de arte iudicant ſapientes viri; vbi opus aliquod indifferens haud eſt, ſed eo non niſi in noſtram perniciem vti poſſumus, nonnè ab arte illud eſſe certiſſima coniectura negabimus? Atquì obſceno turpiq; Poemate, niſi perniciosè ac nocenter, vtitur nemo, vt malo ſentiunt ſuo, qui huiuſmodi carminum lenocinijs perditè capiuntur; & adhuc aſſerere dubitabimus Artis non eſſe, quod impuri homines ſummo ſe ſcilicet artificio canere, relictoque poſt ſe Apolline modulari vaniſſimè gloriantur? Sed vtinam, quemadmodum ſatis intelligunt homines, non licere ſibi ad haſce amatorias fabulas accedere incolumi pudore; ita earum conditores tandem aliquando animaduerterent, quàm parum ſibi poeticæ gloriæ, quàm multum alijs ſolidæ iacturæ cladiſque, inanibus hiſce commentis, quotidie creent: profectò puderet eos non minus in Chriſtianas leges, quæ vita debent eſſe cariores, quàm in poeticas, quibus dant operam, præceptiones ac fabulas tàm inſcitè, turpiterque

Hom. 50. in Matth.

Obſcenũ carmen cui bono vſuique.

pec-

peccare. Negat is, quem modò laudaui, D. Thomas, licere operam dare fabricandis Deorum ſimulacris, artemque huiuſmodi, & ſi non artis nomine fortaſſe ſpoliandam, feriò tamen vtentibus interdicit. Certè repertos olim artifices accepimus Religionis, atque opificij gloria nobiles, qui rogati ab Ethnicis, vt Deorum ſigna è marmore, aut ære fabrefacerent, ne artem iuxtà ac ſe ea molitione polluerent; quidlibet pati potius, ſanguinemque ac vitam libentius proijcere voluerunt. Deus immortalis: quàm multa hodie Veneris Idola (ſic impuræ commenta Poeſeos appello) non lapide lignouè, ſed litterarum voluminibus, hoc eſt monumentis ære perennioribus fabricantur? quantis hæc impudicitiæ ſimulacra ſuffragijs Principum exponuntur, atque in foro, in triuijs, in ædibus, in conclauibus, vbique collocantur? qua iuuenum frequentia, qua imperitorum admiratione, quibus populi plauſibus extolluntur, ac propemodum adorantur? Et licere ſibi huiuſmodi artes homines exiſtimant in hoc candore caſtiſsimæ Religionis noſtræ: nec intelligunt, in tàm bono ſinceroque lumine, quàm vili ſe ſordidoque negotio fœdè contaminent, quàm infami cultu mortalium animos ſeruituti Dæmonum impiè mancipatos habeant, quam plagam Pudicitiæ, quam cladem Religioni, quam con-

Loco ſupra citato.

Claudius, Nicoſtratus, Caſtorius, Simphorianus, & Simplicius.

Turpium carminum conditores cũ Idolorum fictoribus comparãtur.

tume-

tumeliam Principi omnium Deo nefariè moliantur. Illi, qui Deorum ſigna fundebant olim fingebantque, non ita demum ea fabricabant, quin ijs ſimulacris vti etiam homines poſſent ſine vllo ſuperſtitionis cultu ad ædium ornatum, aut fulcimentum: at verò qui impudicæ Poeſeos Idola inuerecundè impudenterque concinnata, atque ad omnem turpitudinem fabrefacta proponunt, quem denique vſum relinquunt intuentibus, niſi vt eorum aſpectu cultuque violatæ ſemel hominum mentes, deſerta honeſtate, abiecto pudore, in regnum complexumque voluptatis, qua nihil eſt inimicius Virtuti, miſerè transfugiant. Sed rationum, non querelarum momentis agendum mihi hoc loco præſcripſi: Quare hiſce prætermiſſis, ab arte, quæ Poeticæ cum ceteris communis eſt, ad IMITATIONEM propriam illius naturam, ſi placet, accedamus. Fuerit, vt vt licuit, pro arte pugnatum, ne eam à Ciuium bono, publicaq; vtilitate ſeiungi pateremur. Quid imitatio? poteſtnè ab hac vtilitate ſeparari? ſi de Poetica imitatione ſermo ſit, non poteſt. Cauſam in promptu habeo: quia VT placidè proſit, Poeſis eſt. Sic me de Poeticæ imitationis FINE non timidè proloqui compellunt nobiliſſimi quique ſcriptorum, cum quibus multo libentius facio, quàm cum paucorum grege, qui Poetarum imitamentis σκοπὸν vnicè præfigunt

Vtri plus peccent.

An imitatio poetica carere poſſit vtilitate.

Finis poeſeos qui.

Voluptatem. Sic PLATO ille diſertiſsimus ſapientium, diſertorumque ſapientiſsimus vbique docet effusè in hanc ſententiam: ſolitus etiam alicubi Poetam conferre cum eo, qui faſtidienti ægroto conuenientem cibatum ſanitatemque allaturum, ſuauis conditione ſaporis efficit valetudini gratum, & guſtatui iucundũ. Sic STRABO dominantium ea tempeſtate litterarum peritiſſimus, damnata aliorum opinione copiosè diſputat, tantum huic fini Poetarum tribuens, vt exiſtimet, omnem ætatem fingi formarique per Poeticam longè perfectius, quam per exempla Philoſophorum. Sic Romanæ Fidicen lyræ, lyricorumq; lex HORATIVS arbitratur. præfatus enim triplex Poetarum conſilium eſſe poſſe, aut vtilitatem, aut oblectationem, aut vtrumque conſectantium: cum hominum ſtudia aliò atque aliò trahentium diſtinxiſſet, oſtendiſſetq; ſenes vtilitate metiri carmen, iuuenes voluptate; quæſtionem ita demum definit:

De legib. dial. 2.

lib. 1. Geogr.

In Arte Poet.

OMNE tulit punctum, qui miſcuit vtile dulci,
Lectorem delectando, pariterque monendo;
Hic meret æra liber Soſijs; hic & mare tranſit,
Et longum noto ſcriptori prorogat æuum.

In Ranis.

Omitto EVRIPIDEM, qui ab Aeſchylo interrogatus apud Ariſtophanem, cuius rei gratia admirari oporteat poetam; reſpondet, Si efficacitatis ſit in commonendo, vt homines fiant in ciui-

tate meliores. Omitto in XENOPHONTIS conuiuio Niceratum apertè pronunciantem, ſe coactum à Parente, omnia Homeri carmina perdiſcere; quòd diceret, haud dubiè illum euaſurum ea lectione virum bonum. Omitto vniuerſam ferè Antiquitatem, quam fuiſſe in ea, de qua dicimus, ſententia Strabo vir doctiſsimus perſuadet. Omitto pleroſq; ſuperioris æui ſcriptores, Hieronymum FRACASTORIVM, Iul. Cæſ. SCALIGERVM, Alexan. PICOLOMINEVM, Iaſonem de NORES, Torquatum TASSVM, Vincentium MAGIVM, alioſque, qui vnà omnes vtilitatem præſcribunt finem imitationi Poetarum. Et verò ſi non aliud inſtitutum poetæ fuerit, quàm ſe atq; alios oblectare; meritò ſanè veretur is, quem modò primum non ætate magis quàm dignitate nominaui Fracaſtorius, ne inclytum poetæ nomen leue quid euadat ac ridiculum. immò cum poetæ vigilias laboreſq; conſidero, ſi ob ſolam delectationem (quid autem ſi ob turpem?) ab eo accipiuntur; profectò inſanienti ſeni, quem vicinum idem Fracaſtorius habuiſſe ſe commemorat, arbitror eum eſſe quàm ſimillimum. Emerat hic ſenex agrum à partiario, cum quo communem diu habuerat, colebatque iam proprium diligenter: nouis quotidie conſerebat arboribus, quibus (vt interdum fit) emortuis, ne pomarium rareſceret, nouellam ſobolem ſubſtitue-

Lib. 1. Geogr.

Dial. de Poet.
Lib. 1. Poet.
In Poet. Ariſt.
De Poet.
Lib. 1. de Poem. Heroico.
In Prolegom.

Cum quo cõparandus poeta qui voluptatem tantummodo ſequatur.

tue-

tuebat. aquarum corriuatione, piſcina, roſario, hortenſi pergula, oluſculis, & floribus coronarijs bellè diſtinxerat ornaueratque. vnum deeſſe videbatur ſeni ad felicitatem; quòd cum ei domus eſſet in ſummo colle ſita, inde ne agellum ſpectare ſubiacentem poſſet, impedimento erat peruetus ſilua, montiſque interiecta pars. ergò, & ſi animaduertebat laboris immenſi eſſe, ſiluam ac rupem è medio atque ex oculis amouere, tanta tamen ardebat cupiditate contemplandi prædioli ſui è domo atque è lecto, vt in extremam deuenerit amentiam ſiluæ rupiſque auertendæ. quare conductis operis rem aggredi, quercus antiquiſſimas cædere, montis faſtigium deprimere, truncos & ſaxa plauſtris auehere, quidquid aſpectui officeret amoliri, nulli ſumptui laboriuè parcere. cumque à vicinis effusè ridentibus, quòd molitioni atque inſaniæ finem nullum faceret, interrogaretur, qua tandem gratia tanto labore ſe familiamque conſumeret? reſpondere ſolebat, id ab ſe fieri, vt agrum quem tàm pulchrè coluiſſet, omnibus horis intuendo, caperet ex omni parte voluptatem. Ita profectò Poetæ non minorem exæquare rupem, ſiluamque cædere videntur diu noctuque pangendis verſibus, inuigilando, algendo, ſudando, ſemperque (perinde quaſi exangue, quod ait ille, cuminum biberent) pallendo: interrogati verò, quò demùm

Inſanus hominis labor.

Horat. lib. 1. epiſt. 19.

hæ

hæ vigiliæ diuturnique labores ſpectent, ſi non aliud reſponderint, quàm hunc eſſe poetarum tanta molientium finem, vt ſe alioſque canendo delectent; equidem inſanire illos (inquit Fracaſtorius) non minus dicam, quàm ſenem illum agelli ſui contemplatorem. Non hunc ſanè in modũ ſapientes viri de Poeta cenſuerunt, quem humano generi labore ſuo proſpicientem modò caſtigatorem vitæ, ſæpè morum magiſtrum, plerunque diuinum appellarunt; quem Græci Romanique ſummis honoribus, eademque qua Imperatores corona dignum arbitrati ſunt: cuius denique numeris ſanctiſſimi Vates Sybillæque integerrimæ oracula, quæ diuinitus conceperant, reddiderunt. Quòd ſi ita eſt, ſi dum opus ſuum moliuntur, ſeq; in omnes hominũ mores transferunt Poetæ, ſeù (quod idem eſt) dum imitantur; non per deridiculum verba dare, aut operam ludere credendi ſunt, ſed hùc demum ſpectant figmentis ſuis, vt oblectantes proſint; Poeſis impudicè laſciua, quæ imitando plurimum obeſt, quì, rogo, poterit vſquequaque appellari Poetica imitatio? At, inquiunt, illa ipſa artis præcepta ſeruari videmus in obſcena imitatione, quæ ſeruantur in caſta: cur igitur ſi hanc Poeſim dicimus, illam negamus, quando vtrobique eaſdem imitandi præceptiones, atque adeò eandem imitatricem artem reperimus? Sentio hìc iterum

Poetæ laudes.

An artis præcepta ſeruentur in imitatione obſcena.

vrgeri me, cauſæque ad caput obſtinatè reuocari. Ergò ſic ſtatuo. Carmen obſcenum non eſt vſque adeò exlex, atque expers artis, quin aliquid in eo poetici operis agnoſcam. quippe in illo duo ſunt: eſt effictio imitatioque perſonarum, in qua cum communia huius artis præcepta ſeruentur, ex arte imitatio videri poſſet, planèque eſſet ex arte, niſi accederet alterum, quod artem poeticam magna ex parte corrumperet. nam in poemate impuro præter imitationem præcepta per communia conformatam, eſt eorundem accommodatio præceptorum ad materiã turpem: quod quia Poeticæ repugnat fini, vitium eſt artis malè ad finem ſuum præcepta referentis, ideoque Poeticam deſtruentis, quæ cum fine ſibi contrario conſiſtere haud poteſt. Obloquantur, vt libet, homines voluptuarij, alioque rem tranſdere moliantur. Ad hoc Poeſis nata eſt, vt mortalium animos blandè conciliatos ad morum honeſtatem, amoremque Virtutis inducat. Accipite, ſi placet, quid in hanc ſententiam non aliquis è Poetarum, aut Rhetorum choro, vendibili argumento ſuadeat; ſed è Sapientium ſenatu, vbi ad veritatis trutinam ſingula penduntur, hac ſuper re ſtatuat D. Thomas. *Poeticæ*, inquit, *fabulæ idcirco inuentæ ſunt, quia quemadmodum ait Ariſt. in Poeticis, conſilium illorum erat, vt mortales adducerent ad virtutis adeptionem, ac vitij fugam: ad*

Præceptorum tum cõformatio, tum accõmodatio.

In epiſt. 1. ad Tim. c. 4. lect. 2.

quæ

quæ ſimplices homines melius repræſentationibus, quàm rationibus inducuntur. Duo igitur, ſic enim concludit, *in Poeticis fabulis reperiri neceſſe eſt, & vt contineant verum ſenſum aliqua veriſimilitudine inuolutum, & vt aliquid vtile repræſentent.* Si ergò hic Poeticæ imitationis eſt finis, atque hunc à Poeta inter imitandum reſpici neceſſe eſt; is qui imitationis præcepta detorquet ad eam materiam, ex qua finis hic magnopere tollatur, quomodo intra Poeticam artem ſtetiſſe meritò glorietur? Finge conſtructam ab artifice Domum: iacta ſolidè altèque fundamenta, erectos ſublimè parietes: intus atria, periſtylia, gradationes, conclauia, thalamos, antithalamos: foris aperturas, lumina, iugumenta, præcinctiones, faſtigiorum acroteria, ornamenta coronarum, ſubgrundationes, proiecturas, membra omnia ædificij ex Architecturæ legibus ita fabricata, vt altitudo ad perpendiculum, angulus ad normam, longitudo ad regulam lineamque reſpondeant. Finge præterea hanc domum exædificatam è marmore magnam partem fragili ac ruinoſò: ſtare, tegique è lignis intempeſtiuè cæſis, pandatione ſidentibus, odorem teterrimum exhalantibus: demum inſalubri ſub Cælo deſcriptam aream, ipſamq; domus faciem ad Aetheris inclinationem obuerſam eſſe, vnde nocentes ventorum aſpirationes, auraſque è paluſtri vici-

Poeticæ fabulæ cur inuentæ.

Accommodatio præceptorum ad materiam an ſpectanda ſit artifici,

Domus molitio cum molitione carminũ comparatio.

nitate nebuloſas intercipiat. quid ergò? extru-ctamnè ex artis planè præſcripto domum affirmabis? Non opinor. Cur id, obſecro? Credo, quia Architecturæ communes illæ quidem leges ſeruatæ ſunt, deprimendi ad ſolidum fundamenta, attollendi partiendique cum commenſu parietes, imponendi magnificè eleganterq;tectum. ſed quia hæc ædificandæ domus præcepta in ea materia ſituque exhibita ſunt, quæ habitantium incolumitati, domus inquam fini repugnat; idcircò ædificium non fabrè planè factum eſſe concluditur: non minus verè, quàm M. Vitruuius Mytilenem oppidum, vbi Auſter cum flat homines ægrotant: cum Corus, tuſſiunt: cum Septentrio, reſtituuntur in incolumitatem; ædificatum, vt voles, eleganter ac ſplendidè, poſitum quidem certè non ſcitè, neque prudenter affirmat. Quod ſi ita eſt: ſi ex accommodatione præceptorum ad peculiarem certamque materiam, ſæpenumero aduerſum præcepta ipſa peccatur; cur impurum ac turpe carmen, in quo Poeticæ præcepta legeſque ad materiam adhibentur Poeticæ fini contrariam, poetica ab arte eſſe timidè dubitanterque negabimus? Niſi fortè plus noceant domui vitia murorum, quàm domino morum vitia: plus obſit corpori fœtor, quàm obſcenitas animo: plus frãgat vires inſalubritas Cæli, quàm impudicitię contagio neruos omnes vir-

Lib. 1. cap. 1.

Varia ventorũ vis.

tutis elidat. Verùm hæc mala importari ab impura Poeſi mox altero capite orationis euincam, ſi tamen prius, quod ex hoc priori capite ſupereſt, abſoluero quàm pauciſſimis: curſimq; oſtendero, ſicut neque ab arte, quæ Poeticæ genus eſt, neque ab imitatione, quæ illius naturam conſtituit, ſeiungi poteſt vtilitas; ita neque ab eiuſdem Poeticæ formis eandem ſeparari poſſe. Ac de EPOPOEIA quidem quid ſit definiendum, in medio poſitum videtur. Nam ſi munus eſt Heroicæ poeſeos Heroem dictione admirabili conformare, atque ad imitandum proponere, quis non videt, quæ virtutes in carmine cenſeri debeant, ex quibus Heros, hoc eſt homine maior æſtimandus ſit. Sicut enim virtus Heroica, vt diſputat in Ethicis Ariſt. ſupra nos eſt, ſonatq; aliquid diuinum, ita qui ab hac virtute Heroes dicuntur, non modò nihil in ſe habere turpitudinis, ſed mortalium conditionem excedere, accedereq; ad Deum carmine oſtendendi ſunt. Nam de TRAGOEDIA quid attinet dicere? Quæ ad theatra populorum bono admiſſa eſt, vt funeſta Regum Dynaſtarumque cæde propoſita, non modo Principibus, ac rerum dominis aurem vellat, eoſque fortunæ memores faciat, ſed in omnibus turbidos animi motus componat ac purget, atque aureæ demum mediocritati reſtituat. id quod Ariſtoteles in Tragœdiæ natura definienda

An formę quatuor poeſeos abſque vtilitate fingi poſſint.

Epopœia.

Quid virtus heroica.

lib. 7. c. 1.

Tragœdia.

In Poet.

pronunciat, multaque ob huiuſmodi finem addit, adimitq; Tragœdiæ. vt non dubitauerit Iacobus Zabarella Peripateticus ſanè nobilis, dum artium naturam ad Philoſophiæ calculos vocat, Poeſim abſque morum vtilitate nullam eſſe, ex hac eadem, quam Ariſtoteles Tragœdiæ tribuit, affectionum animi purgatione concludere. Neq; COMOEDIAE ſales ac ioca aliò, quàm in hominum vtilitatem ſpectant, vt deriſa palàm vitia, ludibrioque in ſcenis habita pronius euitentur. Quòd ſi furaces interdum ſerui, damnoſiuè ganeones, aut impudici adoleſcentes admittuntur, id ipſum ſpectatoribus lucro vertitur, dum perparcè fit, & non ſine vitiorum ſugillatione tranſigitur. Denique hunc in primis ſortita eſt finem Poeſis LYRICORVM, quorum initia tùm apud Aegyptios, atque Hebræos, tùm apud Phæacas, & Græcos non alia fuiſſe, quàm in re ſacra pluribus exemplis ex antiquitate petitis Patritius non malus Antiquitatis indagator euincit. Nec prima illa poſt ſæcula per ætates ſanè complures aliò Lyrici ſpectarunt, quàm vt Deorum laudes ac decora, aut virorum fortium res præclarè geſtas hymnis ac pæanibus ad templa & aras complecterentur. vt ſcilicet eadem opera honorem Superis atque Heroibus haberent, & ad æmulationem captos admiratione mortales inuitarent. Quare ſi qua Poeſis caſtè ſanctèque tractari vn-

De nat. log.

Comœdia.

Lyrica.

lib. 3. Dec. hiſt.

quam debuit, hæc profectò immunis ab omni turpitudine ſeruanda, integrèque ac puris animis exercenda fuit. Atque vt apud Athenienſes nomina fortiſſimorum iuuenum, qui Tyrannum aggreſſi eſſent, ne vnquam ſeruis inderentur, decreto ſancitum eſt publico: quòd nefas exiſtimarent, nomina libertati Patriæ deuota pollui ſeruili contagio; ita ſanè patiendum non erat, caſtæ addictæque Deo, nationum omnium conſenſu, Poeſeos nomen in obſcenis deterrimiſque aliquorum carminibus exoleſcere. Verùm vt in pauca redigam, quæ de quattuor hiſce Poeticæ formis hactenus diſputaui: ſi vnaquæque ſpecies ad hominum felicitatem, quamquam alio atque alio modo viaque conſpirat; cur id in quo ſingulæ conſentiunt, generis, hoc eſt Poeticæ proprium eſſe negabimus? quando (vt audita ſæpè Philoſophorum vox eſt) haud poteſt deeſſe generi, quod formis generatim vniuerſèque conueniat. Cur in Poeticæ ſobole cum ſimilem faciem, qualem eſſe ſororum decet, videamus; hanc eſſe à Parente dotem non intelligemus? Cur demum ſi quæ fucata ementitaque fronte in Chorum ſe Muſarum confidenter inferat, vbi illam alienæ felicitatis ſtudio, & quaſi teſſera deſtitutam aſpicimus, non continuò adulterinam deprehendemus, vſurpatoque, contra ius faſque, Poeticæ titulo ſpoliabimus?

Gell. lib. 9. c. 2.

Videor iam mihi è duobus, quæ initio propoſui, alterum confeciſſe, conatus certè eſſe vt conficerem; Poeſim ita Ciuium felicitatem reſpicere, vt, ab ea ſi deficit, deficiat à ſe ipſa. Iam verò ſi hoc ipſum eſt Poeſeos impuræ vitium, vt morum honeſtati contraria felicitatem corrumpat; planè peruici. Sed neque hoc abſque pugna extorquendum eſt. nam qui ſe eò redactos vident, vt ægrè Poetæ nomen obtineant, ſi nugis ſuis obeſſe Ciuium moribus conuincantur; hunc tueri locum mordicus adnituntur, ſeq; etiam dum procaciori carmine laſciuiunt, nihil officere cuiuſquam felicitati, quin immò vtilitati non paucis eſſe, confidenter affirmant. Etenim VITAE humanæ ſpeculum Poeſim ideo appellatã loquuntur, quòd in ea, quidquid humanitus accidit, referatur. Quòd ſi

Poeſis impura an officiat morum honeſtati.

Voces aliquorum.

Poeſis cur vitæ ſpeculum.

VIRTVS eſt, vitium fugere, & ſapientia prima,
Stultitia caruiſſe;

Hort. lib. 1. ep. 1.

quo Poeſis modo ad hoc virtutis faſtigium mortales adducet, niſi prius à vitijs, eorum poſita ob oculos turpitudine deterruerit? Quamquam ſi cetera deeſſent, ſatis definita videri res poſſet veterum ſuffragio Poetarum, ideſt eorum à quibus lex ipſa carminis accepta eſt. quorum ſcripta ſicut oppidò pauca leguntur, quæ procacioribus ac ſubturpiculis interdum luſibus aſperſa non ſint; ita luculenter oſtendunt, poſſe homi-

num

num felicitatem, poſſe virtutem, poſſe morum honeſtatem cum Muſa paulò hilariore conſiſtere. Quòd ſi hoc ipſum poetarum Principibus vitio detur, iam verò nouam, quam nos cudimus Poeſim, irridebunt iſti quantum volent, eoque Poetarum ſenatu, à quo tanti viri exiguntur, moueri ſe non modò perlibenti animo ferent, ſed vltrò etiam efflagitabunt. Et verò, ſi me cenſore res agitur, abire illis è poetico conuentu iam pridem licet. Neq; me veterum authoritate vatum deterrere credant, quò minus ineptam eſſe ad vitæ diſciplinam felicitatemque mortalium, impudicam Poeſim & ſentiam & dicam. Quid enim? (erumpat aliquando vera, & rei indignitate digniſſima vox) adeonè animos noſtros pręoccuparit antiquitas, vt in priſcis hominibus etiam vitia, ſi Diuis placet, adoremus? An potius falli hæc magna quoque capita, & EMORI, quod ait ille, humanos interdũ Ioues intelligemus? Equidem ſicut multa ideo pretioſa videntur, vt Veſpaſiano dicebat Plinius, quia in templis ſuſpenſa cernuntur; ita accidere non rarenter exiſtimo veterum voluminibus, quorum tanquam in Sacrario quæcumque aſſeruantur, ea ſtatim apud homines neſcio qua Religione obligatos in pretio eſſe ac veneratione incipiant. Quaſi verò HOMERVS, ille ipſe Poetarum Deus, nonnumquam ſua in arte peccaſſe viris Homero haud paulò

In veterum ſcriptis non omnia imitanda.

In Præfat.

De Homero iudicium.

maioribus viſus non ſit. reprehenſum illum ab Ariſtotele aſſerunt Robortellus, & Magius: quòd Vlyſſem in Scylla contra decorum viri fortis eiulantem induxerit. reprehendit ante Ariſtotelem Plato: quòd alicubi nec ſeruata decori lege fœdas ſcitu, dictuque res Dijs immortalibus affinxerit, ac mortalium bono vehementer offecerit. reprehendit ante vtrumque Pythagoras, dicereq; ſolitum accepimus: ad Inferos ſe aliquando deſcendiſſe, ibique Homeri vmbram offendiſſe pendentem ab arbore, malèque multatam; Heſiodi verò obligatam columnæ, miſeriſque vexatam modis aſpexiſſe, QVOD figmentis ſuis (hanc enim cauſam addebat) de Dijs temerè, turpiterque locuti malo mortalibus fuiſſent. At hoc illud eſt, quod vrgemus in præſentia, laſciua atque obſcena Poetarum commenta morum diſciplinæ integritatique, atque adeò publicæ felicitati contraria eſſe. Quòd ſi hæc ipſa de Poetis ſuis antiquorum opinio fuit, noſque ſuprà confecimus, peccari aduerſus artem, quoties in publicum bonum ab imitatore peccatur; quid dubitabimus vel magna Poetarum capita neglectæ interdum, aut etiam violatæ nonnihil artis inſimulare? Sed non hùc demum redactæ ſunt fortunæ huiuſce diſputationis, vt horum, quos inſectamur, recentium Poetarum cauſam cum Veteribus coniunctam eſſe (quod iſti nempè diſcu-

In Poet. Ar.

Homeri Heſiodiq; pœnæ.

Virtutes vitijs longè plures in antiquis.

piunt)

piunt) fateamur. Si quid interdum à priſcis illis peccatum, ſi quid in amore ſubimpudens, atque intemperanter emiſſum, ſi qua vſquam in re trans honeſtatis lineam itum eſt; non modò minus dedecet ethnicam ſuperſtitionem, id quod Chriſtianæ legis ſanctimoniam dedecet profectò plurimum, ſed latet obruiturque ingentium numero virtutum, quibus illi Poeſim tanquam ſtellis clariſſimis illuminarunt, & mirum in modum humano generi ad felicitatem contendenti præluxerunt. NON iraſcor erranti ſemel: & cum Horatio,

Vbi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendor maculis.

In arte poet.

Offendor autem, cum meras aliorum labes ad imitandum ſelectas conſpicio, ijſque referta fœdè volumina ad faſtidium vſque comperio. Chamæleontis haud diſſimiles credas, qui, vt aiunt, cum omnes fermè colores induat, candorem imitari non poteſt. Etenim videas interdum aliquos, qui ſe ad antiquorum lectionem conferentes pleraque eorum, quæ pudicè candidèque dicuntur, euoluunt oſcitanter, ac vbique incurioſè dormitant. cum verò lutulentum quid ac pingue ſonuerit, hìc nimirum excitantur indeſides animi, ad eiuſque imitationem continuò mentem operamque conuertunt, quaſi, ſi id conſequantur (& ſæpè, vt ſunt infeliciter ingenioſi,

Plut. de adul. & am. internoſc.

Peruerſa nonnullorum imitatio.

etiam

etiam conſequuntur) extemplo Apollinari laurea, Superis hominibuſque nolentibus donandi ſint. Venit hoc loco in mentem, quod de Vibio RVFO romano Senatore apud Dionem legi. Ardebat hic cupiditate incredibili, vulgò vt orator haberetur M. Tullio Ciceroni par. hunc ſcilicet virum referendum ſibi Rufus propoſuerat, hùc animum intenderat, hìc hærebat. Expectatis, qua id ratione ſe conſecuturum ſperauit? Viuebat adhuc Ciceronis vxor: hanc vt in matrimonium duceret, diu tentauit, duxit. tunc enimuerò Ciceronem ſe propediem futurum, non modò credidit homo phanaticus, ſed etiam apud Tiberium Principem ridente ſenatu gloriatus eſt. Cor hominis romani. Palladem, credo, iam deſpondiſſe ſibi opinabatur, quæ dotis nomine in domum afferret eloquentiam. Sic hodie ſunt ingenia nonnullorum, qui nouas quotidie mundo Iliadas meditantur: quod vt præſtent, non illi ad virtutes ſapiẽtiſsimi Vatis, quod factum oportuit, animum aduertunt: ſed vnius alteriuſuè figmenti obſoleti iam ac turpis amore capti, vbi illud in rem ſuam tranſtulerint, & quidquid muliebre atque effeminatum in Homero eſt, domum duxerint, & cum eius meretricula propemodum nupſerint; homines gloriarum pleni digito ſe iam monſtrandos veluti Homero pares ac geminos ineptiſſimè ſibi per-

Lib 57. hiſtor. Rom.

Ridiculũ Rufi facinus.

ſua-

ſuadent, cum tamen à priſcis illis ac bonis, etiam dum aliqua vitiorum ſimilitudine accedere ſe illò putant, longè adhuc diſtent, ac paria dum faciunt, par tamen vtrorumque conditio ſanè non ſit. Nam (vt hac ſuper re planè aperiam ſententiam meam) numquam profectò exiſtimaui idcirco obeſſe probis moribus improbam Poeſim, quia turpiter aliquid, ac petulanter admiſſum, verſibus exequatur. Scio poſſe id vſum habere, quò facilius remedia morbi ſuppeditentur. non me fugit à Troiani belli ſcriptore dictum eſſe, non modò quid pulchrum, ſed quid etiam turpe foret, vt ait Horatius: effectumque, vt ſuis ille carminibus melius Chryſippo, & Crantore, & quouis alio Philoſophorum vitæ præcepta commonſtrauerit. Sed in duobus, quantum ego intelligo, res tota vertitur. alterum eſt, ſi hæc turpium ſimulacra pauciſſimis adumbrentur: ſi verbis proponantur quæſitis ad auertendos animos à cogitatione obſcenitatis: ſi quaſi pudibunda, luciſque fugitantia in conſpectum ægre veniant: ſi (quandoquidem proponuntur ad fugam) tanquam fulgura aciem oculorum feriant ac fugiant, non alliciant ac teneant. Vt enim in Tragœdia id, quod terribile eſt, referri quidem debet; non ita tamen, vt interdum ob rei atrocitatem feritatemq; ſatius non ſit, intus agi, quàm in promptu poni, atque in ſcenam oculoſque deduci:

Quatenus narrari poſsit aliquid turpe.

lib. 1. ep. 2.

Duo ſeruanda narrātibus impudica.

duci: ſic turpe hactenus proſequendum eſt, vt quantum in re atroci oculis parcitur, tantum in turpi, animo pudoriq; ſeruiatur. Atque hinc eſt, quòd Princeps latini carminis connubium Didonis & Aeneæ, cui trahendo aduerſus decorum honeſtatemque indulſiſſent alij; verſiculo abſoluit vno, ac pudicitiæ iuxtà atque poeſi exemplo fuit. Addo huic alterum remedium: ſi hæc, quæ impudicè facta (ſed vti dicebam cautè) narrantur, non ſine cenſura aliqua & obiurgatione caſtigentur: ſi non ſine inuſta ſceleſtis infamia, quam pro ſupplicio multis ſtatuebat Plato, tranſigantur: ſi demum (quæ tacita quædam repreheñſio eſt) non ſine infelicis exitus pœna terminentur. Sanè Homerus vatum Maximus, quòd Penelopes ancillas Procis alicubi permiſtas indicauerat, propterea non quieta, nec pura, vt ipſe loquitur, morte occumbentes, ſed Telemachi indignè facinus ferētis manu ſuſpenſas è columna, fœdèque exhalantes animam deſcribit. Hæc porrò, quæ dixi, duo quoties ſeruantur (ſeruantur autem ferè à Veteribus) in ipſa turpium commemoratione rerum, innocens Poeſis eſt, nullique mortalium ea cauſa perniciem creat. At verò, qui ſeriò id agunt, vt Veneris faciem conquiſitis vnde vnde pigmentis exprimant: qui eòdē ſæpè reciproci neſciunt de tabula manum, quod aiunt, attollere: qui contenti ſubiecisse im-

lib. 4. Aeneid.

Infamia ſuppliciū improborum.

lib. 22. Odyſ.

Quæ narratio pernicioſa moribus.

pu-

pudica oculis ſimulacra, mox aut nihil ipſi reprehendunt, aut etiam in iudicium Paridis inclinant, tacitique intemperantiæ fauent; hos ego commentis ſuis iuuentutem pellicientes inſector, horum Poeſim lutulentam ac defœdam magno mortalium malo propagari queror, ab his accipi ad peccandum inuitamenta, ſupponi hominum mentibus faces ad libidinem, malis actos animos intemperijs, Circæoque neſcio quo poculo de rationis ſtatu deturbatos in pecudis mores ſordeſq; traduci, iuſto ſanè dolore declamo. Vertant illi ſe in quam volunt partem, figmentaq; ſua nunc ſecreto, vt ipſi prædicant, vtilitatis aucupio, nunc publico mortalium ſuffragio tueantur. non hoc lucri capiunt Adoleſcentium plerique, qui horum illecebris eò infelicius obtinentur, quò ſe minus infelices ac perditos ſentiunt: neque hoc ſenum prudentiores iudicant, qui ne iuuentus hiſce caperetur, in Ciuitate benè conſtituenda ſedulò prouiderunt. Non loquor in præſentia de grauiſſimis ſanè ſanctionibus Conciliorum fœda hæc volumina interdicentium. nec reuoco in memoriam Prouincialem eam Synodum, quæ quòd videret adoleſcentium multorum pudicitiam in diſcrimen conijci ob Aethiopica Heliodori, vt ea igni ſcriptor aboleret, aut vt Sacrorum Antiſtitem, Paſtoremque animarum agere deſineret, imperauit. Ariſtoteles (hoc interim con-

Niceph eccl. hiſt. l. 12. c. 44.

Iudicium de Aethiopicis Heliodori.

ten-

lib.7. tentus ſum) præcipit in Politicis, obſcenitatem vt omnem ab Vrbe procul habeat Legiſlator, pœniſque coerceat adoleſcentes, ne in foro tabulas, aut ſigna ſpectent impudica, neuè in Theatro fabulas obſcenas audiant: proinde curent etiam atque etiam Magiſtratus, NE vſpiam locorum ſtatua vlla, vel pictura turpium facinorum imitatio conſpiciatur. Hæc Sapientium Maximus ſentit ac ſancit. & mihi aliquis rerum imprudens pertinaciter obnitatur, ac vitia ſuis è tenebris extrahenda clamet in lucem, quò facilius extra turpiſque eorum facies fugiatur? Quid, ſi extracta, oculiſq; obiecta potius amabitur? Quid, ſi à te nec turpis(vti decuit) nec, quod inde ſequitur, fugienda proponitur? An malo remedium facies, poſteaquam in venas ac viſcera virus infuderis? Quæ iſtæc PERVERSITAS eſt, quærere potius medicinam vulneri, quàm cauere, ne vulnus infligatur? Circulatorum eſt, Pſyllorumuè, artis oſtentatione ſibi carnem infeſto cultro concidere, aut venenum aliquod exorbere ad vim poteſtatemque pharmachi, cui fidem adſtruunt, declarandam. quamquam tu quidem Circumforaneis iſtis grauius multo peccas: ſiquidem vitia ipſa morboſque animi dum curare te dicis, tum verò facis, atque infers in ipſa curatione perniciem. Verè Iulius Cæſar Scaliger, cum de Poetica diſputat, Poetis præcipit: ne, dum vitia ac fœ-

Edicta de tabulis fabuliſq; obſcenis.

Circulatorum ſimiles poetæ obſcena narrantes.

ditates inſectantur, eas ponant voces, è quibus qui legunt, euadant deteriores: *Quid enim cogitet adoleſcens*, ſic ille addit, *qui certarum ignarus obſcenitatum audiat ſententias aut vocabula tàm nefanda, quàm monſtroſo ſunt ingenio ij, qui ea ſcriptis ſuis audent inſerere? Malo igitur, non reprehendere vitia deteſtanda, quàm in execranda oratione mereri reprehenſionem, librumq; meum efficere eo nequiorem, de quo verba facio*. Et verò quoties memoria repeto, quod apud magnum Athanaſium legi de Nicæni Concilij Patribus: quos refert, cum in eo conuentu celebritateque legeretur Arrij liber, palàm aures obſtruxiſſe, veritos ne quid inſanæ illius peſtilentiſque doctrinæ per aures illaberetur in animum; non poſſum non demirari confidentiam iuuenum nonnullorum, qui cum audiunt, cautè agendum eſſe adoleſcentibus in amatoriarum rerum lectione; indignè enimuerò ferunt ſuperuacanea monentem, & tantùm non iniuriam ab eo fieri conſtantiæ ſuæ conqueruntur. At illi & ſenes plerunque erant, & experientia ſanctimoniaque præſtabant: vt minus expugnari propterea poſſe eorum conſtantia videretur. his in tenera ætate incallidaque, & præferuidis animi motibus obnoxia, plus (opinor) aliquantò timendum eſt. Illis noua ſacrilegaque aduerſus Chriſti Religionem opinio proponebatur, in quam deſerta veteri ſententia concedere

Circũſpectio Nicænorum Patrum.

Temeritas adoleſcentium.

ægrè homines ſolent. his blando adulanteque vultu, diſſimulatis meretricijs artibus, lenocinante verſu Voluptas obijcitur, qua mortales plus nimio capi quotidie videmus. Illi anticipata iam animo ſententia, obfirmatique contra hoſtem inſenſiſſimum conueniebant: quo minus timendum erat, ne ſibi facilè perſuaderi ab Arrio paterentur. hi lubrica præcipitique in voluptatem, & (vt ait ille) cerea in vitium flecti adoleſcentia nihil propius habent, quàm vt blandiſsimæ Dominæ, Poeſi conciliatricula, ſeſe donent. Et tamen illi occludebant obſtinatè aures, hi præbent vltrò & quidem ſitienter: illi vel ſemel audire pauca haud magno cũ diſcrimine, ingens flagitium ducebant; hi certiſsima cum pudoris fraude multa quotidie lectitare, interdum communicare cum alijs, ſemper animo ac memoriꝗ affixa retinere; eruditam ſcilicet oblectationem nullum in mente relicturam maculæ veſtigium arbitrantur. Non eſt impudicitia ex eo genere vitiorum, quæ ſi ſemel ponis ob oculos, perpetuò expungis ab animo. hìc PRIMVS flagitij gradus eſt videre: viſus dicendi libertatem facit: EX libertate verò turpe dicendi, inquit Ariſtoteles, prodit & facere, quod propè eſt.

Horat. in arte poet.

lib. 1. Rhet.

Quæ cum ita ſint, non iam enitar vltra hæc quæ dixi: nec in eo laborabo, vt impuris hiſce carminum ſcriptoribus legitimo Poetarum cho-

ro motis, eorum in faciendo verſu artificium, Poeſim perfectè abſolutèque non videri, ad extremum pronunciem. Hoc enim ratiocinando confeciſſe me ſentio, ſi vtrumque illorum, quæ hactenus proſecutus ſum, vos quidem Viri ſapiẽtiſſimi, non abnuiſtis. Nam ſi Poeticę nomen ſuſtinere cum dignitate nequit ars, quæ ad vitæ cõmoda vtilitatemq; mortalium non reſpiciat: non reſpiciat autem illa, quæ molli impuraque imitatione laborat ad hominum perniciem; quid reſtat, niſi vt imitatricem hanc artem impudicam ac turpem, Poeſim ſuis perfectam numeris nequaquam eſſe tacitè apud ſe quiſque concludat? Non in hac, inquam, re diutius elaborabo, neque vltrà contendam in hoc concertatorio genere dicendi: ferant alij de me ſententiam, vt volent; aut hæreant, nec liqueat quò inclinent, aut etiam apertè reclament, nigrumque palàm Theta præfigant. non permagnam hìc verò iacturam feciſſe me arbitrabor, neque dedecori ducam mihi: ſi, quod in Philoſophorum Lycæo, vbi certiſsimis omnia momentis expenduntur, quotidie vſu venit; id mihi in eorum palæſtra, qui probabilia ſectantur, acciderit. In eo laborabo, & quantum potero, animo verius quàm voce contendam, vt vos Adoleſcentes auditores mei, quos hodie primùm in meam fidem diſciplinamque recipio, ab hac malorum ſiuè Poeta-

Summæ repetitio.

Perſ ſact. 4.

rum, ſiuè Ciuium lectione abalienem. Fruſtrà profectò vos, Parentes atque Inſtitutores veſtri ab rerum aſpectu impudicarum, à procacium ſordentiumque ſermonum licentia, ab intemperantium ac libidinoſorum hominum conſuetudine ſeparare ſtudent, ſi vno in volumine collecta impudicitiæ ſpectacula concluditis: ſi ſub manu habetis obſcena ſuadentium, atque in aures ſpurciſſima quæque inſuſurrantium greges: ſi in gremio numeratis copias improborum, quorum inſtitutione ac familiaritate, quando quantumque vultis, clàm omnibus, vti pro veſtro arbitratu impunè poſſitis. Impediri non poterat Annibal ne periret, qui incluſum annulo venenum, hoc eſt præſentiſsimam mortem geſtabat. Ego verò impuri ſcriptoris librum veneno non paulò nocentiorem interpretor, quem qui quotidie ad manum habet, qua ope obſiſtas, ne ſibi vno oculorum coniectu, ſi velit, necem hauriat? Nimirum pereundum ſibi ſtatuit, deſponditque vltrò pudorem, quicumque in turpia hæc commenta, in iura inquam impudicitiæ volens libenſque conceſsit. nemo enim (vt queritur in re ſimili Tertullianus) nemo tranſit in hoſtium caſtra, niſi ſuis proiectis armis, niſi deſtitutis ſignis & ſacramento Principis, niſi pactus ſimul perire. Et miramur, ſæpenumero pudicum pudentemq; adoleſcentis animum, factum

Quantum malorum in vno volumine.

Plut. in vita.

Obſcenus liber veneno nocentior.

lib. de ſpectac.

re-

repentè mancipium turpitudinis, ſi ipſe in eius regnum ſponte ſe tranſdidit? Scitum eſt, opinor, quod Scriptor modò laudatus litteris cõmendauit ad hanc rem, quam loquor. Deſcenderat in Theatrum Chriſtiana femina, atque intenta in ludos Circenſes cum reliquis matronis conſidebat: cum ſtatim malo correpta Dæmone torqueri cœpit perquàm miſeris modis. Ergò è Circo quàm primum aufertur, domumque reducitur: mox in templo ſiſtitur, adhibentur Chriſtiano ritu ſuper ea ad Deum preces, adhibentur in vexatorem ſpiritum imperia & minæ. incaſſum omnia. poſtremò cum aliquando ſolemniori precationum genere ad deditionem obſeſſi corporis compelleretur hoſtis, obiurgareturque, quòd addictam Chriſto feminam, hoc eſt alieni iuris prædam per ſummam impudentiam inuaſiſſet; At ego (inquit Dæmon) minimè impudenter feci, dum eam tenui, quam inueni in meo. Credite has eſſe impudicitiæ voces, Auditores, quodq; hìc à Parente turpitudinis dictum eſt ſemel, à Filia ſæpius exprobrari aduerſus eos, quorum non tàm corpus, quàm animum obſidet; noctеſque ac dies miſerè diuexat. Sed meritò immundus ſpiritus diuexat, quos inter inquinamenta fabularum, in obſcenitatis theatro dum reperit, deprehendit in ſuo. Suum videlicet id putat, quod ipſe impudicitiæ Magiſter ſtygio

Eodem in lib.

Dæmone correpta fœmina in ſpectaculo Circenſium.

Dæmonis reſponſum.

emerſus è cœno doceat, auſpicioque ac ductu ſuo feliciter prouehat. ſuum id putat, quod ipſe operis ſumma non afflatu modò, ſed factis, faſtiſque ſuis fœdè impleat. ſuum denique id putat, quod lutulenta lubricaque via ad omnium fœditatum, ſordiumque ſentinam, ad regiam, inquam, ſuam gradum expeditè ſufficiat. Vt ſanè verendum magnopere ſit, ne quemadmodum Tartareus olim prædo, vt ex Tertulliano dicebam, vrbem corporis quam inuaſerat, obtinuit obfirmatè; ſic arcem animæ, in quam ſemel victor aſcenderit, pertinaci deinceps occupatam vi, nulla vnquam temporis diuturnitate dimittat. Quare nolite, Adoleſcentes mei (per ego vos iſtud verecundiæ ornamentum, morum iſtam nobilitatem, iſtam Romani pectoris altitudinem, oro obteſtorque) nolite vos ob ementitæ neſcio quam ſpeciem atque vmbram Poeticæ, per hæc malorum extrema tranſuerſos agi. Quidquid Sirenes iſtæ honeſtati, caſtimoniæ, pudori furtim inſidiatæ canunt, vos vbique præſenti conſilio contemptuq; præterite. In Deorum cultu cum cederet omninò nemini, vnam tamen Venerem procul ab ſe ſalutari dicebat caſtiſſimus Hippolytus apud veterem Poetam. immò idcircò Etruſcorum diſciplina iubebatur extra mœnia fanum Veneris collocari, vt nihil in vrbe aduerſus caſtimoniam adoleſcentibus verſaretur ob oculos. Quid enim?

loco ſupra poſito.

Eurip. in Hippol.

Vitr lib. 1. c. 7.

(liceat

(liceat mihi cum Viro eloquentiſsimo ſanctiſſimoque ac nominis ſui ſuauitate digniſsimo perorare) ſi fluctuante nauigio veharis, illicò auertis oculos à ſentina, ne ſtomachum & nauſeam faciat: ſi per vias Vrbis incedens putidum quid ac fœtidum offendas, porrò inde refugis aſpectuque declinas: ſi quid vſpiam occurrat, quod horreat oculus, ſtatim clauditur, aut auertitur. in ſalo autem ſæculi huius fluctuas, influit ſentina vitiorum, mouetur in tui nauigio corporis æſtus cupiditatum; nec auertis quàm primùm animæ oculos, ne aſpiciant ſpurciſsimarum libidinum ſentinam, ne tantisper hæreant in hiſce purgamentis ac ſordibus, ne fœtor inhalatus animam oppleat, templumque Dei obſcena contagione commaculet? Vos autem, Adoleſcentes, quibus nihil eſſe debet carius iſto, quem præ ore fertis, animi candore; contaminata horum volumina, hoc eſt fœda turpitudinum receptacula non oculis modò auribuſque declinate, ſed animo etiam reſpuite, ac recordatione demum ipſa perhorreſcite. Date hoc diſciplinæ, quam domi à Parentibus honeſtiſsimis viris, foris à nobis religioſis Præceptoribus habetis: date hoc ætati veſtræ, quæ pudoris hoc internoſci charactere, laudarique ob verecundam hanc veluti tincturam virtutis ſolet: date hoc ceteris, quæ iſtam conſequentur, ætatibus; quarum extremæ par-

Ambroſ. ſerm. 5. in pſ. 118.

tes inniti & conquieſcere in adoleſcentia iſta, non poterunt, ſi ſemel eam lenocinia voluptatis emollierint, effeminarint, infregerint.

Denique, ſi quidquam apud vos ſum, date hoc etiam mihi, qui hoc anno in Poetarum vos familiaritatem daturus, ſi primo hoc die docui, quos cauere debetis, feci vt opinor ſatis.

PRO-

PROLVSIO. V.

An ex rebus ſacris idonea commentationibus poeticis argumenta proueniant æquè ac ex profanis.

AMOR ac ſtudium, quo in ſolemni litterarum repetitione proloquentem me ex hoc loco ſæpius excepiſtis, ac ſecunda etiam admurmuratio, amicumque patrocinium, quo iam toties dictis meis apud nouam diſcipulorum audientiam plurimum authoritatis ac fidei conciliaſtis, (Viri ſapientiæ, atque honorum inſignibus illuſtriſſimi) allexere me, fateor, ad noua maioraque ſæpenumero tentanda, oblitumque penè virium mearum eò ſcilicet impulere, vt nihil in vulgus non probatum iri facilè crederem, cuius vos ſemel authores fieri viderem. Idque animos mihi facit in præſentia, vt aliud ex alio ſeram, nec contentus auditores meos vtroque elapſo iam anno ab amore impudicæ poeſeos (quantum per me licuit, vtinam mecum omnibus liberet) fructu, vt arbitror, non pœnitendo remouiſſe; hodie pluſculum aliquid coner hac ſuper re, voſque Rhetores, in poeticis imitationibus, ſimulacriſque conformandis ad rerum ſacrarum ſcriptionem, amoremque traducam.

Propoſitum in hac proluſione.

Ne-

Neque hoc vobis ſuadere in animo eſt, quaſi honeſtiorem ſanctioremq; materiem, ad quam ingenia & calamos primùm, mox etiam mores ac vitam referatis. Quamquam ſi hoc agerem, eum credo prætenderem cauſæ meæ titulum, qui non magis religioſum Præceptorem ad docendum, quàm probos adoleſcentes in hanc ſententiam ad ſcribendum permouere poſſet. Sed eo conſilio rem aggredior: vt oſtendam, Res ſacras aptiſſima poeticis commentationibus argumenta ſuppeditare; ideoque operæ pretium facere eos, qui aut pium caſtumque ſibi carmen ſumunt, quod piè caſtèque conſumment, aut in opere non pio elaborantes ad ſacra ſubinde concedunt, quæ loco interſerant, ijſque fabulam appoſitè locupletent. Audio enim non paucos, qui idcircò in carmine condendo abſtinere ſe dictitant à piarum vſurpatione rerum, quòd hæc argumenta frigidiora plerunque ac triſtiora, minus certè capacia ſint eorum animi motuum, quibus profana inter arma & amorum illecebras laſciuiendo, admirationem voluptatemque longè maximam concitare ſolent. quare occulta hæc diuinaque myſteria, quæ ipſi

Abſtinentes à ſacris argumentis quid afferant cauſæ.

deſperent tractata niteſcere poſſe,

Horat. in arte poet.

ſilentio ſe malle, quàm metro per iocum ac fabulam venerari.

Quorum ego voces decreueram, Auditores, non

lon-

longis rationum ambagibus, ſed ſubita conſertaque exemplorum appoſitione comprimere. Atq; vt olim Romanus Orator in Verre accuſando, prætermiſſa perpetuæ orationis laude, præciſaq; homini ſpe, ſolùm tabulis ac teſtibus ad ſingula crimina citatis, reum potentiſsimum momento damnauit. ita ipſe ſtatueram, aduerſus hoc genus homines, qui diſſidium neſcio quod inter res ſacras ac poeſim comminiſcuntur; tranſmiſſa in compendium cauſa, ſola veterum enumeratione poetarum, qui è ſacris litteris mutuati ſunt argumenta, dimicare. Et verò quàm multa poſſem apud Principes vtriuſque poeſeos Orpheum, Homerum, Heſiodum, Virgilium, Ouidium è ſacroſanctis rerum noſtrarum codicibus accepta proferre in medium? Illud Poetarum carminibus celebratum CHAOS, cœcum illum aceruum, rudemque indigeſtamque molem,

Actione 1.

Quàm multa è ſacris litteris veteres poetæ deſumpſerint.

Orph. Argonaut.

Nec benè iunctarum diſcordia ſemina rerum;

Ouid. lib. 1 metam.

quis ignorat, è Moſæa Geneſi non adumbrata tantùm eſſe, ſed etiam expreſſa? ſiquidem nec vocem ipſam Chaos, quàm Hebræi Thohu dicunt, hoc eſt Inane, Poeta magnus omiſit, dum canit

vti magnum per Inane coacta
Semina terrarumq; animæq; mariſq; fuiſſent,
Et liquidi ſimul ignis: vt his exordia primis
Omnia, & ipſe tener mundi concreuerit orbis.

Virg. in Sileno Ecl. 6.

Quid

Quid ALLVVIES Deucalionæa? nonnè ita deſcripta eſt à poetis; ſiuè cum Ioui hominum ſcelera pertæſo, quòd videret vbique flagitijs inquinata omnia, placuit

Ouid. lib. 1. metam.

genus mortale ſub vndis
Perdere:

ſiue cum ſeruati ab aquarum vi Deucalion, atque vxor Pyrrha in Parnaſſo monte (quo ille loco,

Ouid. eod. lib.

nam cetera texerat æquor,
Cum conſorte tori, parua rate vectus adhæſit)

ad propagandas hominum reliquias adhibentur nempè quia

Ouid. eod. lib.

Non illo melior quiſquam, nec amantior æqui
Vir fuit, aut illa reuerentior vlla Deorum.

ſiuè cum Parnaſſum montem antea Larnaſſum nominatum legimus ab Arca, (nam λάρναξ Græcis Arca eſt) qua Deucalionem eò appulſum eſſe dicunt Andron Teius, & Homeri ſcholiaſtes, nonnè hæc, inquam, ita deſcripta ſunt: vt, quamquàm eam cladem contigiſſe ferunt regnante Athenis Cecrope circa Theſſaliam; dubitandum tamen haud ſit, quin ex Noetica eluuione horum pleraque Poetæ deſumpſerint. GIGANTVM conatus cælo molem attollentium, cum Dijs propè pugnantium, ad terram ſua temeritate ruentium; PROMETHEI ſolertiam è limo hominem fingentis

Stephan. de Vrbib.

In lib. 1. Odyſ.

Euſeb. in cron.

Heſiod. in Theog.

in-

in effigiem moderantum cuncta Deorum: Ouid. lib. 1. metam.
AVERNI regna, poſthumaſque pœnas, quibus improbi, quòd diſtulerint Homer. lib 11. Odyſ.
in ſeram commiſſa piacula mortem, Virg. lib. 6. Aeneid.
æuo ſempiterno cruciantur: ELYSIOS campos,
& amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas:
DEFLAGRATIONEM diſſolutionemq; rerum,
Cum mare, cum tellus, correptaque Regia cæli Ouid. lib. 1. metam.
Ardeat, & mundi moles operoſa laboret;
an quiſquam eſt paulò humanior, qui ad ſacræ exemplar hiſtoriæ compoſita eſſe non intelligat? Nam quæ de IANO commenti ſunt Poetæ, in Italiam rate delato, ac vitium ſobolem culturamq; monſtrante: quo factum eſt,
Vt bona poſteritas puppim formarit in ære, Ouid. lib. 1. Faſt.
Hoſpitis aduentum teſtificata Dei;
tàm apertè imitati ſunt ex ſacris Hebræorum codicibus de Noe, qui Arcæ beneficio enatauit ex aquis, inuentorque vini mox fuit; vt nomen ipſum Iani, ſeruata Hebræorum voce, quibus Iain vinum dicitur, conformauerint. Hæc aliaque compluria ſi dicendo perſequerer, quæ optimi quique veterum Poetarum ad Poeſim exornandam è ſacris litteris intexuere carminibus ſuis; videtis, Auditores, quam viam inire compendio poſſem, vt eorum voces, qui petita è Sacris argumenta paulò remiſsiora, triſtioraq; cau-

ſantur, ad ſilentium planè redigerem. Verùm, ne quid ſubitò præciſèque egiſſe videar, libet à capite rem totam exordiri, ac certa dicendi legẽ viaque condicta, per otium contemplari cauſam. Ergò ſi oſtendero, Res ſacras habere magnam cum poeſi affinitatem, poeticoque in opificio commodiſſimè reponi; nihil, credo Rhetores, deerit, quò minus ad hoc ſcriptionis quoque genus mentem manumq; ſeriò conuertatis: quùm vna & eadem opera, integri honeſtique hominis, & ingenioſi elegantiſque Poetæ ſuſtinere perſonam prima cum laude poſſitis. Duæ verò res ſunt in carminibus poetarum, quę admirationem tantopere poetis adamatam, atque ex admiratione voluptatem pariunt: Figmentum ſeu Fabulam, & princeps fabulæ decus Πάθος, vel vt cum Quintiliano vniuersè loquar, Affectus. quorum vtrumque cum poeticè tranſigitur, nihil eo carmine legi diuinius poteſt. Hæc autem duo quàm abundè ſacro ab argumento ſubminiſtrentur, quæſo hìc mecum, Auditores, dum rem tracto non iucundam minus auditu, quàm vſu ac fructu ſalutarem, pro veſtra humanitate animaduertite.

Summa huius orationis.

AC FABVLA quidem (complexionem dico plurium imitationum, vt fabulam definit in poeticis Ariſtoteles,) ſiuè magna ſit, & quæ carmen ſola conſummet: ſiue, quod potius hìc quæ-

Fabula quid.

ri-

rimus, parua & interiecta; ea periucundè, proniſque maximè auribus excipitur, quæ tùm noua fictaque ad ſimilitudinem rei factæ, tùm nodo opportuna ſoluendo conformetur. Et verò ſi fabulæ NOVITATE cùm profanis ſacra committimus, vicimus planè, Rhetores. Nam quid tritum & exculcatum magis, quàm venalia iſtorum commenta?

Fabulæ virtutes duæ.

Nouitas fabulæ rara in profanis.

Cui non dictus Hylas puer? & latonia Delos?
Hippodameq; humeroq; Pelops inſignis eburno
Acer equis?

Virg. 3. Georg.

Quid obſoletius, puerisque decantatum ſæpius quàm aut Hippocrene Pegaſi extundentis vngula procurrens, aut Adonidis è cruore ſuborti repentè flores, aut Draconis dentes ſeminum more per agros ſati, aut ſæpè natus renatuſque Pythagoras, aut lyræ tactu coaleſcentes muri, aut Iupiter in hominum amores ſuis cum fulminibus exardeſcens, aut alia ſexcenta, quibus hodie referta videmus eorum poemata, qui per antiquorum veſtigia graſſari ſe non gloriantur ipſi modò, ſed hanc etiam ceteris viam vnicè præſcribunt, figmentaque alia ſi ab ijs paulùm recedant vltrò reprehendunt? cum tamen illi dum tranſlatitijs hiſce reliquijs ſemeſæ iam antiquitatis affatim carmen ſaturant, non excellenti admodum ingenio, immò nec planè poetico ſe eſſe palàm faciant: ſiquidem noua cudere, non reſarcire

Vſurpatio veterum fabularum non magni ſpecimen ingenij.

vete-

Poetæ munus.

vetera: arcana ſeligere (id quod aiunt Muſarum munus) non de medio quæque ſumere: inaudita atque admiranda proferre, non vulgata ſordentiaque retractare: demum FACERE ac fingere, (ex quo nomen illi ſuum obtinent) non aliorum inuenta reponere, poetarum eſt. Hæc

Fabulæ nouitas quanta è rebus ſacris.

autem concinnandæ fabulæ nouitas, ſacra perſcrutanti proxima plurimaque præſto eſt. Cum enim rerum arcana diuinarum ſub oculos, ſenſuſque non cadant, vt veniant in hominum conſpectum, ſimilitudine ac ſymbolis conueſtienda, humanæque intelligentiæ ſubijcienda ſunt. quo fit, vt artificio noua commentandi, hoc eſt operi poetico locus opportunè detur. Vultis in hoc genere nonnulla leuiter adumbrem, reique explicandæ verius, quàm exornandæ ſtudio, paucis in

Adũbratio cõminiſcendę fabulæ è rebus ſacris.

præſentia proludam? Age igitur. In cæleſti Superum ſede, quas ego, ſi libeat, prænitentes auro gemmaque moles, quas in Regia Diuinitatis aulas, quæ in aulis AVLAEA comminiſci non poſ-

Aulæa rerum futurarũ imaginibus depicta.

ſim? quæ quoniam PRONOEA gnara futurorum Virgo quà pennicillo, quà acu pinxerit, frequentare Superi ſoliti ſint, cum illos rerum gerendarum ſeriem prouidendi cupido inceſſit. Excitabo, ſi libeat, in cæleſti area (adeſte mihi extemplò vaticinanti, Auditores. ex quo enim in poetarum fines pedem intuli, ſentio me inſolito æſtu procul abripi, audioque monentem exemplo ſuo

Socra-

Socratem, vt quemadmodum ipſe ex placidiſſima diſputatione in poetarum furorem abreptus paruit incitanti Deo, ſic ego quo me cumque vis agit, volens ac libens ſequar) excitabo aſtra ſuper atq; ſidereos globos perampli molem Templi, cuius maieſtatem operis magiſtra rerum SAPIENTIA architectata ſit nō humana decempeda, atq; commenſu. Aedificij membra non parietes lateritij, marmoreiuè, ſed implexi inter ſe inenarrabili contextu arborum rami tàm ingeniosè partiantur, vt in aperto ſimul nemore, ſimul concluſo in ædificio eſſe videaris. Theatri caueam ſiue medium procera occupet vetuſque PALMA, in quam Cælites identidem aduolantes, ex ea Victoribus, quùm hora cuique fatalis aduenerit, ramos abſcindant. Proximum theatro Periſtylium virentibus, intercolumnij loco, arboribus opacatum, VESTIARII neſcio quam formam referat. E ramis paſſim pendeant hinc intextæ auro clamydes, palmatæ togæ, paludamenta, purpuræ: illinc ſceptra, faſces, litui, torques, annuli: aliunde virentes ac lemniſcatæ laureæ, illuminatæ gemmis coronæ, mitellæ margaritis bacciſque vncialibus internitentes, claræ vnionibus infulæ, vittatæque atque illuſtres precioſo lapillorum ambitu Tiaræ. ludant hìc interſpirantes auræ, & magna hæc honorum inſignia modò inclinatis ad terram ramis vltrò præ-

Templum ſuper cæleſtes orbes.

Palma Victorum.

Veſtiarium inter arbores.

Honorum inſignia è ramis pendula.

beant, modò in altum ſublatis repentè prohibeant, modò arbore ex vna in aliam reciproca veluti fuga fatigent. Horum ſingulis aut in extrema laciniæ cæſura, aut in manubrio capuloq; aut in ambientis oræ margine adſcriptæ litterarum notæ cernantur adeò diſtractæ perturbatæque, vt eam, quam mortales FORTVNAM vocant, Superi verò nominant ADILAETIAM hùc identidem appellentem ad honores mortalibus deportandos; perplexa illa characterum ſigna facilè fallerent, niſi adeſſet in tempore Sapientia, quæ tùm eriperet ab oculis vittam, qua inter homines Fors obnubitur, tùm litterarum elementis miro confeſtim ordine compoſitis, ei clarè legendum daret illius nomen, cui certa in alios imperia Arbiter rerum Deus ab ipſo æternitatis exordio deſtinarit. In interiore verò Baſilica, magna in Aula, Alites pueri diurno nocturnoq; operi frequentes inſudent: in promptu ſint labra adamantina, & vaſa varijs fuſiſque metallis efferueſcentia, vnde ſequacem Pateris liquorem hauriant, ingentemque annulis ſeſe per interualla excipientibus CATENAM fabrè fundant. Præſit operi PROVIDENTIA, iubeatque nunc auri, nunc argenti plus aliquantò, minuſuè miſceri, ac Torquem metallorum pretio variari, prout ire tempora humanæ vitæ, ipſi temporum Reginæ viſum fuerit. Circumſtet Virginum ma-

Eorum diſtributio.

Fuſio Catenæ temporum indicis.

Cæleſtes fabri.

nipu-

nipulus Pax, Salus, Libertas, quæque has perpetuò comes inſequitur, rerum Copia. quin etiam complexæ mutuò manibus Artes ac Diſciplinæ, inito cum Gratijs choro, non interſint modò, laboremuè ſpectent otioſæ, ſed actuoſæ interdum in opificij partem veniant, operique præter ſolitum locupletando ſollicitè conſpirent. ſi quando enim mortalium preces è terris in cælo receptæ impetrent à Deo calamitatum finem, & curſum meliorum temporum exorent; tunc enim verò magno certatim ſtudio omnes incumbant, ac metallo pretiosè temperando, annulorumque orbibus feliciter intorquēdis cæleſtes Fabri deſudent. tunc Pax, & Salus arcani roris plurimum inſtillent, tunc Copia calathum liberaliter inuertat, tunc Artes ignotos vulgo ſuccos affatim aſpergant, tunc Gratiæ vitalem operi colorem, ac faciem ſuperaddant. oblectet interea Fidicen inſtantes operas, cantuque geminet opificij voluptatem: itaque dum omnes in commune conferant opes ſuas, felicium catena nexuſque temporum, atque ætatis aureæ ſeries mortalibus in Cælo contexatur. Denique præalta turris, Arcis in morem ædificio impoſita ingenti ARMAMENTARIVM laxitate complectatur: Hìc aſſeruentur non illæ ſolùm Abyſſi claues, quibus oſtia quondam Cæli patefacta vltrici terras eluuione merſerunt, ſed quibus etiam procellas interdum, ac

Catenę temperatio.

Armamētariū cæli.

Abyſſi claues ad eluuiones tempeſtateſq; reſerandas.

tempeſtates vindex ſcelerum IVSTITIA è carcere furentes educit, atque in hominum perniciem bacchantes immittit. Hìc arcus ac tela, quibus olim in magno illo Superum tumultu Princeps armorum Michael confixit Authorem proditionis. hìc fulmina humanæ mentis terror: hìc Tridentis, hìc Arietis immane pondus, illo marium, hoc terrarum fundamenta quati ſolita. Sed præter cetera ingens hìc CLYPEVS aſſeruetur, quem in mundi molitione DYNASTIAM Regi ſuo dono fabricaſſe ferunt. Triformem illum, diſſuendumque in plures repentè, ſi libeat, concinnauit: atque ita clypeo clypeum incluſit, vt ſub vnius ſpecie, tergemini lateant. Primum extimumq; ex Sapphiro commiſit immortali cæli materia, & Emblematis loco compacta ſideribus Cruce figurauit, carmenq; addidit, IN HOC ſigno vinces. Hunc fama eſt cæleſti ex arce primò eductum Imperatorum optimo preluxiſſe quondam inter ſidera, ac proſperum belli exitum maturaſſe. Eundem quoque perhibent æuo noſtro Paſtori populorum maximo de nauali claſſe ſollicito, fundentique enixè ad Deum preces obtuliſſe ſeſe, euentumque pugnæ multò ante Victoriæ nuncium commonſtraſſe. At medij ſecundique orbem clypei è Cryſtallo vuidam vim obtinente formauit, firmauitque eo conſilio, vt aduerſum miſſiles faces, fumanteſque plumbi aut ferri maſ-

Victricia Michaelis arma.

Inſtrumenta terroris.

Clypeus triplex.

Conſtantino Magno Imp.

Pio V. Pont. Max.

Præſens remedium contra miſſiles faces.

ſas oppoſitus præſenti remedio foret. Scilicet cum longa populos obſidione fatigatos tueri, hoſtiumque conatus frangere cordi eſt immortali Regi, hoc è cælo iubet efferri munimentum, quod mœnia aut claſſem amicam latè contegat, atque in hoſtilia tormenta conuerſum, aggredientium vires eludat arcana quadam vi: dum eò excuſſi murales globi, exploſæque ex ære pilæ, aut contortæ incendiariæ bolides, collucenteſq; malleoli, aut emiſſæ ex catapulta phalaricæ atque ardentes haſtæ vix clypeo excipiantur, cum ſubito veluti aquis extingui, atque eodem veſtigio loci ac temporis intermori neceſſe ſit. Intimum denique tertiumque clypeum eadem Inuentrix operis ex igneo Pyropo molita eſt: clypeo Terrorem affixit proripientem ex vmbone ſeſe, vomentemq; ab ore atque oculis flammas, ac mira arte in facies ſe alias atq; alias transferentem. nam modò Gigantem vaſta corporis mole refert efflantem ignem naribus, ſtrictoq; necem ferro minitantem: modò in ea clypei amplitudine tanquam latiſſimo in campo ſimulat equitum turmam, quam improuiſo ex inſidijs prodeuntem præter expectationem hoſti repræſentat: modò maius opus mouens, ſpectriſque validioribus eludens, ingentem claſſem, & oppleta nauibus maria ſub oculos ponit, numeroque militum planè innumerabilium deterret hoſtem.

Terroris figuratio.

Repentinæ fugæ cauſa.

vt mirum non ſit, ſi maximus interdum, & fortiſsimus exercitus, paucorum in conſpectu militum turpiter ſanè trepidauerit, ſeque defœdam in fugam continuò proripuerit: ſiquidem exiguas, ſed religioſas ac pias copias occultabat hoc munimento Deus, indeque terrorem in hoſtes immittebat: à quo decepti, dum in clypeo præferoces bellatorum vultus, ac latè explicatas acies pauidi conſiderant, dum vexilla ſignaque ſolliciti numerant, dum tubarum & cornuum ſtrepitum, militumque clamorem trepidi metiuntur, quaſi vera conſpicerent, metu exanimati extemplò cedere, fugaque ſaluti conſulere opportunum ducebant? Sed finis hìc ſit, atque hactenus licuerit incaluiſſe Poetarum more, quo facilius vno quaſi ductu, & proluſione vtcumq; ſuaderem, Fabulæ nouitatem è rebus ſacris peti proximè copioſèque poſſe: atque ideo falli eos, qui non alia ratione, quàm recoquentes impura veterum commenta gratiam nouitatis ineundam ex eo putant: nec aliundè confidunt opportunitatem explicandi NODI (quam ego virtutem, vt ſupra indicabam, præter nouitatem requiro in fabula) gratius aucupari ſe poſſe, quàm ſi ad magicas ſtatim artes recurrant, ad præſtigias Chaldæorum, ad incantamenta carminum, ad Parcarum ſomnia, ad fatorum miracula. quæ tamen quàm obſoleta (Diui boni) plerunque ſunt,

Nodi in fabula ſoluẽdi opportunitas.

Quanta in rebus profanis.

quàm interdum veris non ſimilia, quàm ſæpè inhoneſta, nefanda, ſacrilega? &, ſi nihil horum haberent, quid obſecro haberent, quod non ingenioſius, veroſimilius, auſpicatius è ſacris habere poſsimus? Quò tandem peruenire Veneficorum præſtigiæ queunt; quò nequeant Mentium beatarum vires? quarum ope, ſi ſit opus Deo (quod aiunt) ex machina, in latis deſertiſq; camporum ſolis aliam repentè loci faciem, veluti nouum ſcenæ ſiparium inducam. In medijs Oceani fluctibus inſulas detegam argenteis aureiſque fluminibus irriguas, pomorum Auiumq; nouitate nobiles, miris nec penetrandis humana vi propugnaculis communitas. In nubibus armatas bello legiones inſtruam, atque inde pro re nata auxiliares ad terram copias euocabo. Dirimendum fortè prælium eſt, noduſque incidit dignus vindice. hìc mihi Cælites, quos eſſe ferunt elementorum tutelares, prima illa corpora miſcebunt, in nubes cogent, ac tantam expriment aquarum vim, vt validiore procella, quàm quæ prodigialiter olim Romanis, ac Pœnis ad Vrbis mœnia pugnaturis interceſsit, milites aliò palatim vagos diuerſoſque abigat, aut oblitos pugnæ, ſuique tantummodo ſollicitos in caſtra ſubducat. Reprimendi ſunt hoſtes iam penè victores, atque etiam fugandi, ideoq; ad repentinam Cataſtrophen ſubſidium humano maius adhi-

Quanta in rebus ſacris.

Exempla curſim adumbrata ad nodum in fabula explicandum.

Dirimēdi belli opportunitas.

T. Liu lib 26. Sil. Ital lib. 12.

Repellēdi hoſtis ſubſidium

bendum eſt. præſto mihi erunt alati in equis Iuuenes, qui non paulò facilius, quàm Caſtor olim & Pollux viſi ad lacum Regillum, ſtrictis aciem mucronibus fugabunt, diſsipabunt, profligabunt. Gliſcit peſtifera in exercitu lues, epotaque fontis aqua, quam veneno hoſtes infecerint, miſerè intereunt Duces iuxta, militeſque. Ecce tibi dum medicæ artis periti profuturas nequicquam herbas vbiq; venantur, è cæleſti militia is, qui campo præeſt, ſelectum ex affectis militibus aliquem, ſecumque per aera volucri Ventorum curru abreptum, felicibus in Hortis primorum Parentum, hoc eſt ignota mortalibus in ſede ſiſtet, ibique herbas ac ſuccos veneno expellendo ſalutares docebit, quibus ille inſtructus, atque ad ſuos in caſtra quàm citiſsimè deportatus, multò, quàm Græcorum cum Ducibus egit Machaon, felicius ſit è cælo ſalutem allaturus. Sed fruſtrà conſector adhuc iſta delicatius: cum ſatis conſtet, nullum eſſe implicatum adeò, cœcumq; negotium, quod ſicut expediri, & exclarari nequeat cæleſtium ope, ita eorundem operam adhibere in fabula facilius multò, veroque ſimilius Poeta non poſsit. Quòd ſi ita eſt: quid tandem eſt, cur homines cauſentur in rebus ſacris, quòd figmentorum copia & libertate deſtituantur, quæ profano in carmine vndique ſeſe offerant, ſponte ſua veniant, quò ſe cumque vertant, nuſquam

T.Liu. lib. 2.

Ouid. lib. 5. Faſt.

Peſtilentię gliſcentis remedium.

Lib. 4. Iliad.

Iuſta querimonia.

deſint? PIETATI nimirum deſunt hominum ingenia, ingenioſa fabularum commenta non deſunt. Quòd SI Virtus quàm ferax, tàm felix quoque foret, totque cultores ſui, quot laudatores admiratoreſque numeraret; legeremus in Poetarum voluminibus caſtè conſcripta oppidò plura, quæ animos hominum longè ſincerius, hoc eſt cognata noſtris mentibus voluptate caperent: quæ ad poſteros exempla rerum, documenta morum, irritamenta laudum multò ſapientius candidiuſque tranſmitterent: vno verbo, quæ

Lectorem delectando, pariterq; monendo

omne planè punctum ferrent, æuumq; ſcriptori longè diuturnius prorogarent.

Horat. in arte poet.

Verùm ſint iſta, vt dicis, inquiunt: abundent res ſacræ poeticis exemplis, copioſèque ſubminiſtrent poetarum ingenijs materiem noua moliendi. triſtiora tamen hæc ſunt, ſi abſque Affectionis illecebra concludantur. Perturbationum verò motuumq; quis neſcit eũ eſſe tractatu feraciſſimum, ac ſuauiſsimum auditu, qui in Amore ſitus hiſtorias ac faſtos implere ſcriptorum ſolet? à quo (nam lubrica res eſt, ſi vſurpetur paulò liberalius) cum tantopere abhorreant pudicæ verecundæque ſacrarum rerum enarrationes, mirum non eſt, ſi ſancta hæc argumenta natus exhilarandis animis poeta declinet. Videtis hìc Auditores transferri me ad alteram partem ora-

An triſtia ſint argumenta deſumpta è rebus ſacris.

tio-

tionis, in qua, vti ſum pollicitus initio, oſtendendum eſt, Non ſolum fabulam poeticæ, quod ait Ariſtoteles, animam, ſed etiam AFFECTVM præcipuam carminis virtutem abundè illis eſſe, qui ſacra conſectari volent. Et quoniam inter animi motus, præteritis alijs, vnicè prouocor ad Amorem, quo ſine inſuauia eſſe poemata proclamant; patiar hùc quoque adduci me, ea tamen lege, vt nolim mihi neceſsitatem imponi, quod Socrati de amore diſputanti ſemel accidit, obuoluta pallio facie, diſſerendi. Age igitur: inſacetum carmen eſt, addo etiam deparcum, ac ieiunum, quod Amor, mirus ſcilicet rerum artifex, opportuna euentorum varietate non condiat. ſit ita ſanè. Sed in Platonis didici conuiuio AMORES DVOS Venerum duarum partu procreatos. terreſtrem alterum impurumque, marinæ ſobolem Deæ: alterum cæleſtem ac verecundum, Vraniæ Veneris prolem. Ergò ſi quantùm ſinceræ nitidæq; moles orbium cæleſtium, ima hæc & bruta terrarum ſola ſuperant, tantùm Amoris illius puræ ac diuinæ voluptates, huius fœditatem cœni, putidique Amoris ſordes antecellunt; cur homines haurire de huius fœce malunt, quàm de cæleſti illius ambroſia delibare, vt eo tincta melle circum oras pocula facilius propinent? An fortè liquidiſsimæ Fons ille voluptatis, qui de ſede Agni prorumpens multipli-

Affectus an eſſe poſſit in ſacris argumentis.

De Amore diſputatio.

Amores duo.

Alter alteri quantùm præſtet.

Cæleſtis amoris commédatio.

ci cælum torrente perlabitur, erit ſatis, vt continenti hauſtu cæleſtes beare populos queat: vt queat mortalium palato ſapere, ſatis non erit? Erit (inquiunt) ſatis, niſi ad peregrini ſaporis ſuauitatẽ humanus ſenſus obſtupeſcat. nam quid facias? ſic homines ſunt. tenet omnes hic morbus. MINVS ſentiuntur, quæ eminus prægustantur: ac videntur quodammodo aliena, quæ alibi abundè ſunt, rara ad nos tranſmiſsione deportantur. hæc ſi è cælo accerſere dicendo velis, non plus proficias, quàm ſi ſurdo fabulam canas. vulgus ad arcana hæc deliciarum myſteria mirè indocilis, ac tardus eſt: quæ nouit, quæque ante pedes ſunt oblectamenta, horum commemoratione, & quaſi aucupio allici in omnem partem ſolet. Immò verò, quia huic malo eſt obnoxius, datiſque ſemel habenis in omnem turpitudinem præceps atque amens ruit; intercludendus ei opportunè aditus eſt, ne ſi tranſuerſus ire cœperit, reprehendi è curſu, ac reuocari nulla vi poſsit. Nam quid, malum, conſilij eſt, (non poſſum hìc Auditores non magnopere commoueri, cum in hanc cogitationem venio, mecumque reputo dedecus huiuſce ætatis) quid conſilij tandem eſt, magnificum operi titulum præfigere, mira nec antè mortalibus audita polliceri, plures ſibi pro rei amplitudine linguas atque ora depoſcere, quantum eſt vſpiam Muſarum ad opem carmi-

Voces aliquorum, cur hic amor nõ ſapiat multis.

Quid agendũ cum ijs quibus cæleſtis amor minus ſapit.

Apparatus aliquorum profana & turpia canentium.

ni

ni ferendam in ipſo carminis veſtibulo conuocare: vt ea videlicet in medium proferas, quæ blandè illectos hominum animos prodant, perdant, peſſundent? quæ laus ingenij (nam conſilij probitatem fruſtrà requiro) quæ artificij gloria eſſe poteſt in hiſce lenocinijs ſedulò conquirendis, ac per otium in carmine dilatandis, quorum pleriſque nihil eſt apud ſellularios opifices, apud tonſores (quod aiunt) & lippos protritum dictumque magis? Vt ſanè quemadmodum olim præconibus (quod ait Ariſtoteles) eadem in edictis verba vſurpantibus anteuertebant pueri in foro ludibundi, conceptaſque voces ſucclamaturis præripiebant cum audientium riſu; ita qui legunt audiuntque iſtorum carmina, occupare dicturum plerunque ſoleant, ac certa decantatæ ſæpenumero rei prouiſione proludant. Scilicet hìc poeſis tota multorum vertitur: primò ſtatim verſu in oculos, Cornicum more, collineant: in oculorum miracula liberaliter arculas exhauriunt, & pigmenta conſumunt: hi videlicet gemini Soles, hi grauidæ vnionibus conchæ, hi fulminatrices nubes, hi reges animorum, hi tyranni: deliramenta maxima, quæ quis ad extremum

Quantum artificij ſit in vulgaribus hiſce nugis.

Lib. 3. Rhet. Demetr. Phal. de elocut.

Deferat in vicum vendentem thus, & odores,
Et piper, & quidquid chartis amicitur ineptis.

Hor. lib. 2. ep. 1.

Itanè verò? poeta hic mihi viuo ſalutetur, qui

dum-

dummodo neſcio quod animæ plenum ebur, & viua coralia ſecum garriat: aut cum primis niuibus noua quædam flammarum commercia cōmentetur: aut alia complura ad faſtidium vſque pueris decantata nolenti obtrudat æquè ac volenti: quia tamen hæc modulatæ vocis ſono eliquat, ac certa per interualla paulatim quaſi labris hærentia verborum mella communicat; idcircò beatulus iſte Apollinari ſe laurea dignum, credo ob poeſim ab ſe amplificatam, arbitretur? cum interea decori atque artis oblitus, rerum neſcio quæ monſtra progignat, eaque verbis variata tàm prodigialiter adornet, vt hæc demum ætas illa ſit, in qua demirari poſſis, quod ait ille,

Portenta rerū verborumque.

Vnde hæc ſartago loquendi
Venerit in linguas.

Perſ.ſat.1.

Enimuerò, mi homo, ſi tibi nihil eſt Poetæ præter hæc melimela, quibus

tenero ſupplantas verba palato;

Idem ibidem.

aut artem hanc aliquando deſine, quam inuitis, præter Venerem, Minerua ac Muſis omnibus exerces: aut, ſi tantus amor ſcribendi te rapit, adhibe hoc quantum quantum eſt artificij non in eam partem, quæ vulgaris, ac multorum proculcata veſtigijs minuere tibi poteſt ingenij laudem, ſed in eam, quæ raro iam Scriptore vacuos penè campos occupanti reſeruat. dicam planius: contende quantum potes, ſi quid potes polleſq;

Vbi ſpecimen ingenij, ac ſeges veræ laudis.

non vt caducos in decliuia mortalium animos, additis (quod facile factu eſt) titillationis impuræ ſtimulis impellas, ſed vt ſopitos virtutis igniculos propoſita honeſtatis ſpecie, quaſi aura ſuauiſſimæ voluptatis exſuſcites. Attribuit Plato in diſputatione de Pulchro, Dijs hominumque animis alatos currus, equos, Aurigas: ſed vehicula Deorum ait facillimè regi, quia equorum bigam vehentium vterque probus ſit, frenoque parens: aurigationem verò animarum tardam eſſe, ac perdifficilem, quòd vnus equorum bonus, prauus ſit alter: Bonus, inquit, excellentiori habitu eſt, ſpecie ſublimis erectaque ceruice, nigricantibus quidem oculis, ſed ipſe colore candidus, conſpectuque toto nitidus, honoris vbique appetens, ac temperantiæ pudoriſque mirè particeps, ſtimulis numquam aut virgæ nutu, ſed cohortatione plauſuque ſemper in gyrum rationis flecti ſolitus. At alter contrà deformis, intortus, capito, peruicax, temerè proſiliens aut reſtitans, anguſto & cadente collo, colore ferrugineo, cæſijs oculis ſanguineque ſuffuſis, hirſutis auribus ac ſurdis, vixque flagello ac ſtimulis obtemperans. Videtis, Auditores, geminas animæ vires, quæ geminos Amores paulò à me antè allatos enutriunt, graphicè deſcribi à Philoſopho, ſed poetarum more. Perge porrò. cur animæ currus adeò difficulter ac periculosè regi ſolet? nimi-

Platonis ingenioſum commentum.

VehiculaDeorũ hominumq;

Equi animas vehentes.

Boni Equi deſcriptio.

Deſcriptiomali.

rum

rum procax, atque impotens equorum alter, cupiditatis ſemel ardore concitatus in diuerſa primùm trahere, & contrà niti: tùm exultanti ſimilis æſtu rapi, ac pudoris tranſilire fines: denique pro arbitratu currum aliò tranſdere, obluctantemque diù iugalem equum, ipſumq; etiam Aurigam eodem impetu deferre præcipitem. Quare quicumque rectà vehi Deorum ritu cupit, præferocem belluam ad alterius mores conformare ſtudeat, habenis coerceat, alimento perparcè appoſito domet, immò etiam demenſo ſuo fraudet, impuram ſæpè linguam atq; maxillas cruentet, crura caputque ad terram allidat, nec antè deſiſtat verberibus ſtimuliſque confodere, quàm prauè animal laſciuire deſinat, ductumq; Aurigæ ſequens, compare cum ſuo, in pulchritudinis iudicio, ſenſuque voluptatis, reuerenter ac timidè conſentiat. O tua, philoſophorum maxime, documenta quàm mira, quàm diuina ſunt omnia: ſed quàm occluſis occupatiſque mortalium auribus decantata. Feruntur paſſim præcipites in omnem turpitudinem viles animæ, laxatiſque habenis currum pro libidine trahi ſinunt à proteruo impuroque vectario: cuius ferocia cum in tempore ſiſtenda, frenoque ac virga ſeuerè comprimenda eſſet: reperiuntur, qui incitato per ſe ſatis equo, nouis carminum inuitamentis, blandiantur vltrò plaudantque, ac volu-

Cur animarũ aurigatio difficilis.

Ratio regendi currus animarum.

Cómenti Platonici ſenten-tentia.

Quantum obſint obſcena ſcribentes.

ptua-

ptuariæ impotentique belluæ voluptatis illicium ab arte conquirant. Egregiæ ſcilicet artis oſtentatio & gloria, ſi hominem lubrico in loco, pede inſiſtentem vno, indeque ſeſe proripere geſtientem, tu ingenti, credo, conatu operaq; deſudes, vt de gradu dimoueas, ac prærupta per loca inclinataque deuoluas, à tergo ſtimules, à fronte foueam aperias, vbique ruinæ compendia repræſentes. Quòd ſi hoc tibi conſilij non eſt, vt iſta carminum licentia cuique mortalium perniciem crees, ſed vt aliquo lenocinio aditum tibi adornes, & quaſi faſtidientem ſtomachum ſapore voluptatis irrites; vtere huiuſmodi condimento non ad eum ſuſcitandum, qui irritamento non eget, equum, ſed ad alterum laceſſendum, cui ſi blanditias opportunè feceris, ſi vim eius innatam ad cæleſtis cupiditatem Amoris accommodatæ oblectationis illecebra ſtimulaueris; non modò illum ab alterius proteruitate defenderis, ſed vtrumque pari ſuauitate delinitum ipſi demum animæ in complexum honeſtatis auriganti facillimè ſuppoſueris. Non eſt (quod aliqui obtendunt excuſationis loco) non eſt tantopere difficile, homini quamquam nolenti languentique guſtum diuinæ Pulchritudinis excitare potente carminum vi, & amatorium veluti pharmacum, poeſi adminiſtra, propinare. habet cæleſtis Amor artes ſuas, quibus ſe penitus induat in animam,

Quàm parum artis in iјs ſit.

Lenocinio voluptatis quibuſcum vtendum.

Ex amore ſacro quantùm excitare poſſit homines poeſis.

eamque ſuauiſſimæ voluptatis ſenſu colliquefactam mollisſimè tractet, atque arbitratu ſuo fingat, multòque quàm amor impurus efficacius in omnem formam ſpeciemq; commutet. Nam quò vnquam, oro vos Auditores, humani vis amoris progreſſa eſt, progreſſam dico? quò progredi potuiſſe fabulator vnquam poeta commentus eſt, quò diuinus Amor extra nugas & ioca non ſit facilè præteruectus? Scimus admiranda illius effecta crebrò fuiſſe, patria domoque cedere, fugam ad exteros adornare, opes ac regna deſpicere, ſupra conditionem audere, infeſta ſe inter arma opponere, vires, ſanguinem, vitam profundere. hæc verò omnia quantò non modò ardentius excellentiuſque, ſed etiam, ſi voluptatem hinc afferre velis, ingenioſius, ſolertius, admirabilius, & natu grandium, & imperio opibuſque potentium, & puerorum puellarumque penè populis cæleſtis Amor ſæpenumero perſuaſit? An Amor, in iſtorum faſtis, vlla feminarum gloriatur tàm præſtanti forma, tàmque præſenti animo, quàm HEBRAEORVM vna; cui ad innatam oris elegantiam Amor è Diuinitatis luce ſplendorem mutuatus adiecit, eamque perpulit, vt in confertas hoſtium acies, immemorem ſui, memorem patriæ ſe daret, captumque pulchritudinis armis Aſſyriorum Ducem ferro fortiter inuaderet, obtruncaret, caput victoriamque re-

Vter amorum ſit efficacior.

Profani amoris effecta.

Quãto melius eadem effecta ab amore ſacro.

Matrona formæ, animique præſtantis.

ferret? Quid habet antiquitas, ſi ſe totam excutiat, ſi ex Amoris, quàm amplum eſt, regno ſeligat par amantium, cui nos ANTIOCHENAM Virginem, Militemque ſiue ſub meretricio tecto cum clamyde pallam, cum ſtola ſagum, cum reticulo galeam permutantes, obſcenæq; multitudinis expectationem fallentes: ſiue ad ſupplicij locum certatim, hinc vadem mortis, illinc prædem pudoris, omnium admiratione, ſibi necem vendicantes: ſiue demum, eodem patibulo mortiſque genere, alterum in alterius penè complexu coniunctiſſimè occumbentes, tutò opponere, ac longè præferre non poſſimus? Afferant qui Amoris euoluunt annales, ſi quam ex vltima memoria repetunt Heroinam in amore adeò ſolertem ac fortem, vt ſi EVPHRASIAM legant, non continuò huic omnes longo interuallo poſthabeant. Deprehenſa hæc olim Virgo, altercataque diutius cum impuro gladiatore, quùm ſe eo loci vidit, vt neque vi, neque lacrymis ab armato atque impotente iuuene tueri pudicitiam poſſet; ſiſtere illum iubet, oſtenditque velle ſe pretio redimere, quod prece non potuiſſet. ſagam ſe, ac magicis initiatam carminibus dicit, ijſque ab infantia operam dediſſe: notum ſibi eſſe medicamenti genus, quo qui ſemel corpus illinat, nullo deinceps ferro teloue penetrari poſſe: tantum arcani, quod ad eam diem clàm om-

Par amãtium.

Niceph lib.7. cap.13. Eccleſ. hiſt.

Ingenioſum virginis inuẽtum.

ni-

nibus habuiſſet, monſtraturam ſe ea conditione, vt ſibi perſanctè iuret, nullam in poſterum pudori iniuriam illaturum. quod cum Miles incenſus armorum gloria facturum iureiurando ſe obſtringeret: auertit ab eo ſe puella tantiſper, & liquefacta, quam fortè apud ſe habebat, cera collum perbenè ac ceruices oblinit ſibi. tum conuerſa ad iuuenem, Vt ſcias, inquit, data à me tibi verba non eſſe, periculo meo, fidem veneficio adiungam. age: ſtringe iam ferrum Miles, iſtaq; gladiatoria vi, collum quod modò ipſa mihi liquamine communiui, pete quantum potes: mox intelliges, quàm tutam reddere me aduerſum te potuerim artificio meo. ille, cui ardorem libidinis cupido experiundi medicamenti penè reſtinxerat, ferrum ſecurus educit, inque locum à Virgine deſignatum validè vibrat, ac teneræ collum Puellæ confeſtim ſecat: præciditque eodem ictu ſibi ſpem potiundæ Virginis, ac Virgini metum amittendæ Virginitatis. O plenum generoſæ animæ pectus: ò ſuſceptum in arena, ſed è cælo conſilium: ò Amoris fabri vſque adeò ſolertis ingenium. Et dubitamus, Auditores, frigidanè res Amor hic ſit? an potius affectionum concitatione præferuidus, voluptatum opificio nobilis, conſiliorum prouiſione peracutus, euentorum varietate copioſus, gratè verecundus, audax in loco, exitu felix, vbique poetarum operi

Vindicatus ab iniuria pudor.

Qualis Amor cæleſtis.

accommodatus? Nam ſi non ita eſt, ſed rara ab eo ſuggeruntur delinimenta voluptatum, ſteriles motus, infaceta conſilia, inamabiles curæ, ieiuna fermè omnia, triſtiaque; quid eſt, cur illi ipſi, qui ſic obloquuntur, qui callidè architectandis voluptatibus operam nauant, inter illas carminum amœnitates, in illa deliciarum copia, ad hæc illepida recurrunt atque inuenuſta, ex iiſq; integra ſæpè hiſtoriarum parerga mutuantur, quæ carminibus ſuis attexant ad aucupium magnæ ſed improbæ voluptatis, ac dolo malo caſta hæc illibataque facinora, cum fœda voluminũ colluuie confundant? Quibus id ſi contingeret, quod Theodotus tragœdiarum Scriptor eueniſſe ſibi teſtatur apud Euſebium: qui cum aliqua è ſacris litteris ad fabulam neſcio quam transferre vellet, in ipſa meditatione rei deſtitutus repentè oculorum vſu, non antè eum recepit, quàm in ijs tenebris attentè facinus ſuum intuens, abolere quæ temerè ſcripſerat, animo deſtinaſſet; profectò abſtinerent aliqui furaces impuraſque manus ab rerum ſacrarum violatione, atque in poſterum ſi non caſtè, quod factum oportuit, ſaltem cautè, quod vnum supereſt, Poeſim pertractarẽt. Vt meritò ſubiratus hoc nomine Vir eruditione, ac ſanctitate Illuſtriſ. Cæſar Baronius, cũ Euphraſiæ, quem modò laudabam exitum retuliſſet, continere nequiuerit ſe, quo

Sacra ſuffurãtes ad obſcena deſcribenda

Lib. 8. de pręp. Euang c. 2.

Pœna temerarij poetæ.

Annal. tom. 3.

mi-

minus poetarum hodie famoſiſſimum, vulgarem propterea, vulgoque planè ac triuio dignum appellaret: quòd tantum facinoris ad amatorias nugas traduxerit, nec veritus (ita enim loquitur) temerè ac impiè poeticis impuriſq; figmentis illud intexere, è rebus ſacris procaciter argumentum ſibi comparauerit. Adeò non egemus Affectibus, vt eos foras etiam deriuare poſſimus.

Quæ ſi ita ſe habent: ſi poeſis inter ſacra verſari tàm honeſtè, tàm feſtiuè poteſt: ſi fabularum commenta ob gratiam nouitatis admiranda, ob copiæ opportunitatem egregia, ob rerum complexionem ingenioſa non deſiderat aliundè: ſi motuum variè, ac ſuauiter oblectantium, animoſque commiſeratione, iracundia, terrore, lætitia, amore, in omnem partem ſenſumque pertrahentium ſatis ei abundèque eſt; qua peruerſitate fieri dicam, Auditores, vt hoc tempore plerique carminum ſcriptores, neſcio quibus intemperijs malè acti, ab argumenti ſanctitate propè abhorreãt, ad profana impuraq; omnia proni dilabantur, tanto artis dedecore, tanta morum iactura, tanta pernicie generis humani. Qui vtinam mihi dicenti adeſſent in præſentia, ac dolorem meum ſpectare poſſent. vt ego illos non orationis vi, quæ nulla eſt, ſed precibus, ſed lacrymis ſupplex rogarem, obteſtarer per Deum

Deſitnè aliquid poetæ ſacra tractanti.

hominesque, Deponerent eam aliquando mentem, quæ illos in hæc Amorum deliramenta phanaticos agit: aut certè, ſi ſe curare, atque ex hoc inſaniæ morbo conualeſcere conſilium non foret, concluſum animo virus continerent ipſi, nec in aliorum contagionem impudenter euomerent: coërcerent in ſinu ſordes ſuas, turpeſque ipſi ne ſe luce palàm temerè proderent, neuè in aliorum pura candidaque pectora partem turpitudinum ſuarum inquinatè tranſmitterent: temperarent, ſi quo modo poſſent, eam ſcribendi ſcabiem, quę illos exedit, ne alios ſaltem eadem morum corruptela, nocentiq; aſpiratione corriperent: diſcerperēt aliquando conſperſas funeſtè paginas, delerent tota (quod aiunt) ſpongia, carminū aut potius vitæ maculas, proijcerent ab ſe lethales calamos, ne ex quibus ipſi peſtem hauriunt, in aliorum perniciem venena diffunderent. Demoſthenem ferunt geſtare ſolitum fuiſſe venenū calamo concluſum, eoq; demum hauſto, vndè ſibi ſcribendo immortalitatē nominis comparauerat, indè præſentē ſibi mortē deriuaſſe. Ita vſu venit, Auditores: calamos iſti veneno illitos habent, ex quibus ſperent ipſi quantùm volent carminibus ſuis neſcio quam vitam: polliceantur abundè ſibi tantum famæ, quantum nec Iouis ira, nec ignibus, nec vlla corrumpi vetuſtate poſsit; necem ſibi interim epotant miſeri, multiſque mortalium

Qui perniciē ſibi atq; alijs creant.

Ariſto apud Plut. in vita Demoſt.

Demoſthenici calami & impudicæ poeſeos comparatio.

lium (quod hìc præcipuè queror) perniciem præſentiſsimam compendio propinant. Sed illos minus hæc credo mouent, dum ſe apud honeſtos interdum Viros aditum habere nihilominus vident: quem ſi apud vos aditum, Rhetores, non reperient, fortaſſe quod nondum ego dicendo, vos in poſterum declinando peruincetis.

FINIS LIBRI PRIMI.

PROLVSIONVM ACADEMICARVM LIBER SECVNDVS

PROLVSIO PRIMA.

De Stylo Oratorio: & an acumina dictorum vellicanteſque ſententiæ Oratoribus vſurpanda ſint.

QVOD in præſentia refero ad vos (Sacrorum Antiſtites vigilantiſsimi: Voſque, quos in me cohoneſtando frequentes intueor, Viri & doctrina & nobilitate Primarij) illud ipſum eſt, quod nono ab hinc anno, cum me primùm in hoc tradendæ eloquentiæ ludo includere meis Maioribus viſum eſt, illicò venit in mentem; geſtiebatque iam tùm animus in primis hiſce congreſsionibus, quibus ex more proloqui, ac nouos hoſpites conſalutare conſueuimus, aliquid hac ſuper re cum auditoribus meis accuratè definitèque tranſigere. Etenim

Rhetorica trilinguis.

audieram adoleſcens de Præceptore meo Horatio Turſellino viro huiuſce quam profiteor artis apprimè gnaro, Rhetoricen, cuius præceptis hìc imbuuntur auditorum animi, trilinguem eſſe: nec minus in vna hac arte diſtare ſermonem Hiſtoricorum ab Oratorum elocutione, aut hanc à dictione Poetarum, quàm in hac eadem Vrbe à Romanis Suburrani aut Tranſtyberini, ab his Aulici aſſeclæque Principum oratione diſcrepare ſolent: ideoque ſicut propius nihil fit, quàm vt rerum imperiti perturbent, confundantque hos inter ſe dicendi characteres; ita magiſtris Eloquentiæ nihil magis curæ eſſe debere, quam vt hæc in loco diſcernant, eorumque vſum diſtinctè, electèque præſcribant. Sed me ſepius aggredi hæc meditantem rei difficultas, aleæque plenum opus abſterruit: quòd viderem, id eſſe artis intimæ, cuius ſapore capi me quidem ſentiebam, non ita tamen internoſcere, vt ceteris diſcrimen quaſi vernaculum aperire iam inde poſſem. Nunc autem, non quòd hæc penetralia receſſuſq; peruaſerim: ſentio enim quantum adhuc hæream in veſtibulo; ſed luſtrata à me per annos iam aliquot Eloquentiæ regio, vniuerſaque deſcripta, facit vt, niſi deſperatiſsimo ſim ingenio, aliquid allaturum me minus timidè dubitanterque polliceri poſsim. Accedit, quòd elapſis hiſce iam annis cum ſatis ſuperque diſſeruerim de

Orationis characteres non permiſcendi.

Rei difficultas.

Ora-

Oratoria, Hiſtoria, atque Poetica ſeorſim ac diſcretè; reliquum eſſe potuit, vt illas componerem in præſentia ac permiſcerem, idque ipſum aliquando demonſtrarem, quomodo hæ notæ dictionum, quæ ſententiarum vocumque delectu conſtant, in ſingularum vſu confundendæ non ſint, ſed intra ſuos quæque limites coercendæ. Et verò quoties Oratorem audio ad Muſarum amœnitates ſubinde diuertentem, earum feſtiuitatibus liberalius exultantẽ, poeticis identidem lenocinijs indulgentem: quoties Hiſtoriam lego poeticè nimis ac tragica lamentatione dolentem, aut exaggerato oratorum more magnificèque narrantem, in permouendis animis, argumentorumque telis intorquendis inſiſtentem, vbiq; certa per interualla numerorum, percuſſionumque modos, verba modulantem: quoties Poeſim video modò cum oratoribus, modò cum hiſtoricis facientem, cum his ſimplici apertaque narratione properantem, cum illis rationum momenta fidemq; dictis ſollicitè conquirentem; intelligo tunc ego quidem tranſiliri fines cuique præſcriptos, & ſaltari, quod aiunt, extra chorum: ſed huic culpæ (cui obnoxium quoque me, non tamen incomitatum animaduerto) quàm meritò iraſcor, tàm facilè atque obſequenter ignoſco. Quid enim facilius, quàm vt homini apud exteras nationes agenti, aliqua

Vitia quibus obnoxius Orator.

Hiſtoricus.

Poeta.

Cur oratores hiſtorici atque poetæ ſtylum facilè permiſceant.

vo-

vocum peregrinitas adhereat, atque in aliena ſenſim verba citius quàm in mores tranſeat? Sunt in manibus quotidie Oratorum volumina, annalium monumenta noctes ac dies terimus, Poetarum carmina tenemus etiam memoria: & magnopere demiremur, quòd inter ſcribendum offerant hæc ſeſe nobis indiſcreta, inque operis partem non intellecta veniant, ac rem, quam molimur, ſuis quæq; coloribus tacitè diſtinguant? Maria videmus, qua parte fluuios accipiunt, eo aquarum acceſſu dulceſcere; vt mirum non ſit ſi Orator aſsiduo poetici fontis hauſtu ſaporem inde peregrinum ducat. Sed hæc quamuis ita eſſe videantur, haud tamen permouere nos debent, quominus Poetæ, Oratoriſuè, aut Hiſtorici perſonam, quam ſemel ſuſcepimus, ſincerè atq; vnicè referamus ipſi, ac ceteris, qui nihil penſi, nihil proprij habent in loquendo, hanc libertatem interdicamus promiſcuè incertèque dicendi. Etenim in Orcheſtra ſaltator, qui geſtu tantummodò corporis, ac nulla niſi digitorum oratione fabulam populo dabat, vnuſque perſonas ſæpe complures referebat celeritate penè oculis imponente, ſi fortè geſtus paulùm confudiſſet, ac pro Mercurio Apollinem ſaltaſſet; theatra non ferebant obliuioſum hiſtrionem, quin immò populari palàm conuicio explodebant: nos eum, qui extra ſcenam ac ſaltationem ſeriò agat, atque

Libera ſtyli permiſtio coercenda.

Saltatoris peccata exſibilari ſolita.

in

in hac quaſi tergemina perſonarum actione immemor decori, immemor ſui, partes viceſque permutet, æquo patientique animo feremus? Ego verò cum tripartitã eloquentiam apud Homerum expreſſam lego in MENELAO, NESTORE atque VLYSSE: quorum primo breuem, ac propriam, carentemque ſuperuacaneis narrationem poeta dedit: ex alterius ore ſermonem dixit emanare melle dulciorem: tertio orationem concitandis animis, ac niuibus hibernis copia verborum atque impetu parem tribuit; agnoſco non modò tres illas perſonas, quæ nobis in hoc dicendi ſcribendique theatro referendæ ſunt (vt interim totidem characteres, tenuem, mediocrem, ſublimem in ijſdem homericis perſonis adumbratos omittam) ſed peculiares quaſdam notas, ac veluti lineamenta oris contemplor, quibus non magis Vlyſſes à Menelao, aut hic à Neſtore, quam Orator ab Hiſtorico, & ab vtroque Poeta ſeparetur. Quæ homericæ perſonarum notæ quoniam opportunè ante oculos ponunt hæc tripartita, quæ inueſtigamus, diſcrimina dictionum, erunt in præſentia, vobis non improbantibus, argumentum tripartitæ diſputationis meæ: quamquam, ne profuſior in hanc ſententiam excurram, in Oratore conſiſtam hodierna die.

Eloquẽtia tripartita.

lib. 3. Iliad.

lib. 1. Iliad.

lib. 3. Iliad.

Summa ſecundi proluſionũ libri.

Neque me dicere incipientem fugit, has inter Facultates eam affinitatem eſſe, ac neceſſitudi-

nem,

nem, quæ mutuam opem operamque bona cum fide ſæpenumero communicet. quam ego quæſtionem differo in alium locum, exploraturus quatenus ex vna in aliam traduci poſſit oratio: interim, quod potius eſt, Aio non eſſe integrum cuique eodem dicendi ornatu vbique vti, & tanquam veſtem pro arbitratu ſumere, ac ponere; ſed certos eſſe hìc quoque terminos, quos vltra citraque conſiſtere cum laude non poſſis. qui ſanè termini non aliundè ſapientius quam ex cuiuſque facultatis fine ſtatuendi ſunt. Atque vt de Oratore iam dicere propriè aggrediar, quem Vlyſſis homerici ſimilem facimus; conſtat illius conſilium eſſe, dicendo fidem facere, idque aut vi momentiſque rationum, aut animorum concitatione ac motu; nec aliam ad perſuadendum monſtratam eſſe à dicendi Magiſtris Oratori viam. Quod ſi ita eſt, illa omnes in ſe numeros eloquentiæ habebit oratio, cuius tale ſeligatur dictionis genus, ſelectumque diſponatur, quod Argumentorum pondere mentem, & Affectionum perturbatione voluntatem flectat. Flectet autem ſermo peracutus, grauis, incorruptus, non effrenis, ac celeritate cæcatus, non vagus, verbiſque humidis & lapſantibus fluens, cuiuſmodi apud veteres dicebatur, IN ore naſci non in pectore: ſed gradarius, qualem fuiſſe Ciceronis affirmat Seneca: ſed Romanus, qui ſe circumſpiciat,

Propoſitum in hac oratione.

Finis Oratoris.

Duplex ad eũ via.

Quæ oratio apta ad faciẽdam fidem.

lib. 5. ep. 40.

æſtimet, ac præbeat æſtimandum: ſed vibrans, pugnax, deſtinatus, qui non erratico lapſu talos ac genu pertentet, ſed rei caput inuadat, ac certo dimenſoque ictu iugulum petat. Verùm hæc aceruatim à me propoſita vt ſeorſim reponam, in parteſque diſtribuam; ecce tibi in contraria diſcedentes ſtudia geminæ veluti acies Oratorum. Etenim cum auditoris animus ita ſit obſidendus, vt ad aſſenſum ac deditionem compellatur (hoc enim propoſitum eſſe Oratori conſentiunt ſanè omnes) cumque hæc omnis aggreſsio atque expugnatio partim explicata argumentorum pugna, partim occulto aditu, & ſubornatis animi affectionibus inſtruenda ſit; hinc illa exiſtunt diuortia, aut ad ARGVMENTA, aut ad MOTVM ſecedentium, vt fidem dicendo faciant. Et quamquam non me fugit, eſſe qui neutrum omnino ſectantes, in quodam fuco & ludificatione cultiſsimæ orationis vnicè laborāt Iſocrateo more; hos tamen quia delectationi ſtudentes, motui denique dant operam, referre libet in præſentia ad poſteriorem claſſem. Atque ij quidem, qui ſiue naturæ, ſiue rationis ductu in priorem partem inclinant, eò transferunt omnem verborum ſententiarumque ſupellectilem: nam toti in eo ſunt, perbenè vt latinè loquantur, etiam quàm ceteri litteratius. in primis autem pugnaci vtuntur genere dicendi, argumentorum aculeis inſtru-

Cōtrariȩ Oratorum claſſes duæ.

Iſocrateū dicendi genus.

Qualis oratio argumētis inſiſtentium.

ſtructo, rationum ſeſe aptè excipientium vi vbique concluſo. ceterùm non magnopere laborant vt orationem aliqua ſuauitate conſpergant, numeris emolliant, vrbanitate colerent: quin potius hiſce lenocinijs infenſi, ſtrigoſi ipſi ac triſtes compoſitionem tanquam capillum ſpargunt de induſtria, nolunt ſine ſalebra eſſe iuncturam, virilem arbitrantur ac fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. At verò alij contrà facinnt, ac poſteriore modo, motu inquam ſiue acri & concitato, ſiue miti atque compoſito, putant oratoris finem certius ſe conſecuturos: nempè ſi ardentibus verbis ſententijſque, atque ad animum permanantibus impreſsionem faciant, ſi fuſæ fluentiſque pompam orationis latè explicent, ſi vocibus calamiſtro delicatè contortis ac penè ambuſtis vbique redundent, ſi tota Rhetorum myrothecia, atque omnes arculas ac pigmenta conſumant, ſi ſenſus audaces ac tantum non prætergreſſuros fidem, ſi tractim micantes fulgenteſque fulminum more ſententiolas, ſi perilluſtres neſcio quos ingeniorum partus, atque acumina paſsim proferant, ſi demum ſyllabis perpetuò ad numerum diſtributis, modulationi ſimiliora quàm ſermoni componant; tunc enimuerò facundi ac peracuti homines credunt, ſicut aues cantu, ſic auditores ingenioſa ac dulci oratione ſuſpenſos teneri. Agnoſcitis, credo Audi-

Qualis oratio ad motum inclinantium.

Vetus inter oratores diſſidium.

tores,

tores, non recens atque huius ſæculi, ſed vetus ac ſub ipſa heroica ſtatim tempora natum inter Oratores diſſidium, cum AB exceſſu Ciceronis nutare iam inde cœpit Eloquentia, magnæque in dies ingeniorum inclinationes factæ ſunt: donec in poſtrema hæc tempora deſitum eſt, quibus viuæ ac ſpirantis effigiem Eloquentiæ propè nullam tenemus, vmbris & imaginibus vtimur. Vt mihi quidem hac ſuper re ſæpenumero cogitanti, noſtraque cum ſuperioribus componenti illud in mentem venire ſoleat, quod extincto Alexandro de eius militia ſcribit egregius morum æſtimator inſtitutorque Plutarchus. Vt enim abeunte anima cadauera non conſiſtunt, non cohaerent, ſed diſſoluuntur ac diffluunt; ſic Alexandro fugiente exercitus ille gentium victor palpitabat, concutiebatur, æſtuabat, Perdiccis, Seleucis, atque Antigonis tanquam ſpiritibus etiamnum calidis, ac pulſibus per membra vltrò citròque meantibus: tandem flacceſcens exercitus, & cadaueris more tabidus vermium inſtar ex ſeſe procreauit degeneres Reges, ac Principes ſemianimes. Ita ſanè ſublato Cicerone, illo Romanæ facundiæ Duce, ſtatim Eloquentiæ corpus, quod ab illo animabatur, elanguit: & quamuis Oratores aliquot, Portij, Senecæ, Plinij, tanquam plena adhuc animæ membra, cadentem calentemque ſpiritum exciperent, ac tantiſper

Eloquẽtiæ decremẽta quando cœpere.

Alexãdri Magni laus.

De virtute ſeu fort. Alex. orat. 2.

M. Tullij laus.

etiam fouerent, breui tamen in mera Oratorum cadauera degeneratum eſt, ex quibus quid aliud hoc tempore, quàm ſparſos quoquo licet modo cineres colligimus, atque ad Eloquentiæ buſta lamentamur? Sed quando hoc ipſum iuuat ad priſca animum referre, & eorum comparatione definire, quid deſit in noſtris; ſic ſentio, TANTVM Oratoris nomen vnumquemq; recuperaturum, quantùm per antiquorum veſtigia ab Oratoris fine non diſcedet. Atquì hoc, inquies, ſentitis hoc dicitis certatim omnes, ſed non omnes æquè ac dicitis, hoc præſtatis. Fateor ego quidem (vt meis interim vnius verbis veniam compluribus exorem) ſed hoc ipſum agimus in præſentia, vt aliqua tractatione remedij, quantùm poſſumus, malo medeamur. Certè in vtraque eorum claſſe, quos paulò antè recenſiui, non eſt difficile dictu, quid laudes, quid ignoſcas, quid deſideres, quid corrigas. Ego de ijs ita ſtatuo, de me ſtatuent poſtmodum alij. Primis incorrupta latini ſermonis integritas cordi eſt: pulchrè: modò in Oratore id requirant, non autem Oratoriam hac vna re finiant. magna ſiquidem laus eſt emendatè caſtèque dicere, nihil corruptè aut inquinatè loqui, ſed non in eo ſunt omnia: & SICVT vitæ, ita Orationis eſt quædam innocentia, quam & ſi in laude ponimus, nō tamen abſolutam vocamus conſummatamque virtutem. Quis hanc

Quæ via recuperandæ eloquentiæ.

Iudicium de vtraque Oratorum claſſe.

Latinæ locutioni quantum tribuendum.

par-

partem nitidè ac romanè dicendi pluris vnquam ſecit quàm M. Tullius? Et tamen hic non tàm ex ſe ipſa laudandam putauit, quàm quòd eſſet à pleriſque neglecta: *nec tàm*, inquit, *præclarum eſt ſcire latinè, quàm turpe neſcire: neque tàm id mihi Oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium videtur*. At illi cum hac orationis munditia, ac laude dicendi coniungunt aculeos rationum & ſubtilitatem quoque diſputandi. Id verò multò faciunt ſapientius: nec alia fermè oratio eſt, quæ apud eruditos ac probos pronius excipiatur, fidemque facilius faciat, quàm accurata latinè loquendi, ſed ſine moleſtia diligens elegantia, & adſtrictum dicendi genus collectumque, atque ipſa ſine longis verborum ambagibus argumenta concludens. Sed iſtis confine periculum eſt, ne dum ſingula momentis argumentorum ſeuerius expendunt, & rationum quaſi punctis confertim agunt; diſceptationi philoſophorum, quàm Oratorum eloquentiæ propiores videantur. In eo autem quòd omnem pulchritudinem, & lætitiam orationis aſpernantur, ſectanturque triſtem neſcio quam, & impexam antiquitatem, quis non intelligit non afferri quidquam vendibile in vulgus, nec merces huiuſmodi extrudi apud eos, quibus (vt ſunt hominum ingenia) VENALE nihil eſt, niſi ad haſtam præconiumque voluptatis expoſitum, niſi aliquo tinctum lepore ac illece-

Quantũ ei tribuit Cicero.

In Bruto.

Argumentorũ tractatio quãti facienda.

Quid in ea cauendum.

Genus dicendi ſeuerũ ac triſte.

Quanti apud homines.

bra ſuauitatis delinitum. Accedit, quòd dum toti ſunt in latinitate perpolienda, reque ſua alijs continenter, atque alijs probationibus firmanda; ipſi interea ſine ſenſu ac motu, concitationes animorum, in quibus vincit ac triumphat eloquentia, planè prætereunt. Quare videtis, à me paucis expoſitum, Auditores, quid in hac priore hominum claſſe potiſſimum laudem, quid etiam ſub laudes non immeritò deſiderem. At poſterior orationem liberalius effundit, ſplendidè etiam atque hilarius exornat, ac peracutis interdum ſententijs, excitandæque hominum admirationi accommodatis, quaſi conſertis aptè ſideribus illuminat. Audio, habeoque hìc ego non pauca quæ probem, habeo quæ probari inter hæc poſſe non putem. Orationis vbertatem & copiam ſcio eloquentiam vulgò videri, ac etiam exiſtimari ab ijs, qui ſi quos infinita quadam profluentia, continentique ac numquam intermittente ſermone volubiles, & canoros audiunt, eos continuò diſertos, eos patricio ex ordine Oratores vocant, & vocaliſsimum quemq; eloquentiſſimum interpretantur: an verò huic verborum copiæ tanquam corpori animus ſubſit, non ſanè ſedulo conſiderant, aut ſaltem non magnopere deſiderant. Cum tamen Romanæ parens eloquentiæ nihil tàm furioſum exiſtimaret, quàm verborum vel optimorum, vt ipſe ait, & ornatiſsimorum

De Orationis profluentia quid ſentiendum.

Quid de ea Cicero ſenſerit.

ſoni-

ſonitum inanem, nulla ſubiecta ſententia nec ſcientia. Quin etiam cum videret oratorum alijs verba, alijs rem deeſſe; quamuis ipſe laudandam nequaquam putaret illorum infantiam, qui, quæ noſſent, explicare dicendo nequirent; ſicut nec inſcitiam eorum, quibus in magna verborum vbertate, anguſta res foret: tamen, ſi alterutrum eſſet optandum, malle ſe dixit ieiunam illorum indiſertamque prudentiam, quàm horum copioſam ac ſtultam loquacitatem.

lib. 3. de Orat.

Rerũ an verborum iactura pluris facienda.

Perge porrò, Acumina illa dictorum, ſtimuloſque, & tanquam ictus ſententiarum quanti facis? nam hæc quoq; vt ad oblectationẽ comparantur, ita ad motum referenda putauimus. Hìc permittite me, Auditores, in re ancipiti aſſertaque in vtramque partem, non prius aperire ſententiam meam, quàm quid hac ſuper controuerſia hiſce autumnalibus ferijs tranſegerim in Etruria, paucis interponam. Eram in Lucenſi Guiniſiorum Villa, cui ab aeris benignitate Matrariæ nomen eſt. Ventitabant illùc è proximis villis (quippè clarum in primis eſt in ea Republica Guiniſium nomen) præter alios complures, Laurentius Cenamius, & Nicolaus Tuccius, grandi hic ætate & ſcriptis voluminibus inſignis, ille præter ſanguinis opumq; ſplendorem, ingenij ac morum nobilitate Principibus viris apprimè carus. Sedebamus flexo in veſperam die in porticu peramplæ

De ſententiis dictorumq; acuminibus diſputatio.

Matraria Guiniſiorum villa.

ac magnificæ domus, quæ vt edito exſtat è monte ſed exæquato ad aream hortorumq; amœnitatem, ita nobis indè per intercolumnia proſpectus in ſubiectos latè colles, planitiemque, ac flumen iucundiſſimè patebat. Inter alia quæ de latino deq; etruſco ſermone quęrebantur, in hanc ipſam diſputationem ſenſim declinatum erat: cum Cenamius, qui fuiſſe ſe non ſemel affirmabat in complurium cœtu, hoc de argumento differentium apud VIRGINIVM VRSINVM litterarum ac litteratorum, quantum vnquam hominum noſtra vidit ætas, amiciſsimum Principem: conuerſus ad me, quem credo deprehenderat ſententiæ ſuæ propiorẽ aduerſus Tuccium: Quid tu, inquit, Famiane, floſculos iſtos, venuſtateſque, ac lumina ſententiarũ laudanda in oratione putas? Quid ni, inquam? cum plerumq; ſint ingenij argumentum. At multi non putant, interceſſit extemplò Tuccius: quin potius negant in oratore huiuſmodi igniculos ingeniorum, & canoras demum nugas aliquid eſſe ducendas, cum pleraq; aut licenter atq; poeticè, aut inaniter ac penè pueriliter dicantur. Tunc Cenamius, Parcius iſta, inquit: nam paulò profectò ſeuerius pronunciant, qui in hunc modũ ceteros inſectantur. An quia, vt ait Cicero, TANTVM quiſq; laudat, quantùm ſe ſperat imitari poſſe? quod ſi ita eſt, deſinant eloquentiam ſua ipſorum imbecillitate metiri,

Virginius Vrſinus Alexandri Card. pater.

Sermo cũ Cenamio & Tuccio.

In Orat.

nec ab oratore id quod ei ad animos auditorum ſuauiter impellendos gradum facit, obſtinatè remoueant. At, inquit Tuccius, huiuſmodi ſententiolæ, nempè nouitium inuentum, leuius quiddam ſunt, quam vt Oratoriam grauitatem deceant. certè Marcus Tullius, lex ipſa dicendi, ac veteres cum eo fermè omnes, ita ab hiſce argutijs, quas hodie deperitis, abſtinuerunt, vt ne vestigium quidem in ſuis voluminibus poſteritati reliquerint. Tunc ego ad Cenamium: En illa, quæ homines huic generi orationis infenſi paſſim obloquuntur, quæque mihi aliquando ſuggerebant aliqui, quò me ab hac ratione ſcribendi reuocarent. quos ego, vt tunc eram in contrariam ſententiam aliquanto propenſior, minus audiebam. Et meritò, inquit Cenamius: cur enim hæc obſecro adeo leuia alienaque ab oratore cenſeantur, cum videamus huiuſmodi ſchemata plerumque grata eſſe multitudini, cuius ad voluptatem ſe Tullius ipſe, neglecta, vt idem fatetur, arte conformabat? Adde ad hæc, inquam, Cenami, quod neque magnopere mouere nos debet, quia nulla dicat Tuccius exempla huiuſce characteris ex omni antiquitate peti poſſe. cum quæ ad nos è Tulliano ſæculo peruenere orationes, ſcriptæ ſint ferè omnes in ijs cauſarum generibus, in quibus huiuſmodi feſtiuitates multò rarius vſurpantur, quàm in epidictico ſermone,

An huiuſmodi ſentētiarum acumina recens inuentū dicenda ſint.

Artis negligētia apud Tullium.

In orat.

qui, vti ſeruit paulò liberalius voluptati, ita hæc dum oblectamenta conquirit, laude nedum venia dignus eſt. Verùm vt hoc etiam telo Tuccium exarmemus: quid, ſi oſtendero neque ab ipſo Cicerone hæc fuiſſe prætерita? cuius ego locos collegi aliquando complures, ac poſſum ex ijs in præſentia vno penè ſpiritu ſexcentos afferre in medium. Sed, vt interim pauca de multis referam, quid illa ſunt, dum inducta perſona ſororis eius quem defendebat Fontei, Populum Romanum ſic alloquitur? *Tendit ad vos Virgo Veſtalis manus ſupplices eaſdem, quas pro vobis Dijs immortalibus tendere conſueuit. cauete, ne periculoſum ſuperbumque ſit, eius vos obſecrationem repudiare, cuius preces ſi Dij aſpernarentur, hæc ſalua eſſe non poſſent. Proſpicite, Quirites, ne ignis ille æternus nocturnis Fonteiæ laboribus, vigilijſque ſeruatus, Sacerdotis Veſtæ lacrymis extinctus eſſe dicatur.* Aut illa in Gabinij petulantiam? *Cum ipſe nudus in conuiuio ſaltaret, in quo ne tum quidem cum illum ſaltatorium verſaret orbem, fortunæ rotam pertimeſcebat.* Aut illa aduerſus Piſonem? *Tanta erat grauitas in oculo, tanta frontis contractio, vt illo ſupercilio Reſp. tanquam Athlante cælum niti videretur.* Illa verò quò ſpectant? *Cæſaris ego imperio non Alpium vallum contra aſcenſum tranſgreſſionemque Gallorum, non Rheni foßam gurgitibus illis redundantem Germanorum immaniſsimis gentibus*

Quàm multæ huius generis ſentétiæ reperiantur apud Ciceronem.

Pro Font.

In Piſon.

Pro P. Seſt.

In Piſon.

obijcio

obijcio & oppono. perficit ille, vt ſi montes reſediſſent, amnes exaruiſſent, non naturæ præſidio, ſed victoria ſua, rebuſque geſtis Italiam munitam haberemus. Aut illa de ſupplicio parricidarum? *Quid tàm commune, quàm ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? ita viuunt dum poſſunt, vt ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, vt eorum oſſa terram non tangant: ita iactantur fluctibus, vt nunquam alluantur: ita poſtremò eijciuntur, vt ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant.* Aut illa? *Vna in hac re ſeruitutis oblita Ciuitas ingemuit, ſeruientibuſque animis gemitus populi Romani liber fuit.* Aut etiam illa de ijs, qui Cæſarem interfecerunt? *Si inter illos fuiſſem non ſolum Regem, ſed Regnum etiam de Republica ſuſtuliſſem, & ſi meus ſtylus ille fuiſſet, vt dicitur, mihi crede, non ſolum vnum actum, ſed totam fabulam confeciſſem.* Illa cuiuſmodi ſunt? *Corporibus ciuium trucidatis, flumine ſanguinis reditum meum intercludendum putauerunt: nec dubitabam, quin is me confectum conſularibus vulneribus, conſulari medicina ad ſalutem reduceret.* Aut illa? *Te obteſtor Veſta mater, cuius ignem illum ſempiternum non ſum paſſus aut ſanguine ciuium reſtingui, aut cum totius vrbis incendio commiſceri.* Aut illa? *Cuius lingua quaſi flabello ſeditionis, illa tum eſt egentium concio ventilata.* Aut illa? *In officio perſoluendo diſſimilis eſt ratio, & pecunia debita, quod pecuniam qui re-*

Pro Roſc. Am.

Philip. 2.

Poſt reditum ad Quirit.

Pro domo ſua.

Pro Flac.

tinet

tinet non diſſoluit, qui reddidit non habet: gratiam & qui reddit habet, & qui habet diſſoluit. Nec illa aliò tendunt, quæ dicuntur contra eundem, quem ſupra laudauerat, Cæſarem: *Cum ſerperet in Vrbe infinitum malum, ijdemque buſtum in foro facerent, qui illam inſepultam ſepulturam effecerant.* Quo loco veniunt in mentem ij, qui huiuſmodi iocos in nominum vel ſimilitudine, vel interpretatione, vel ambiguitate quùm audiunt, nempè nugas appellant, & crepundia puerorum. & tamen quid illa ſunt eiuſdem Oratoris ludentis in ambiguo Guttæ & Bulbi? *Atque etiam ipſe conditor totius negotij Guttam aſpergit huic Bulbo. itaque minimè amarus is viſus eſt, qui aliquid ex eius ſermone ſpeculæ deguſtaſſet.* Aut illa in Vatinium cognomento Strumam? *Hi medentur Reip. qui execant peſtem aliquam tanquam Strumam ciuitatis.* Aut illa in eundem? *Omnia ea me pudenter viuendo conſecutum eſſe, quæ tu impudenter vaticinando* (ad Vatinij nomen alluditur) *ſperare te ſæpè dixiſti.* Aut illa in Antonij Præceptorem agris mercedis loco donatum? *En, cur magiſter eius ex oratore arator factus ſit.* Aut illa? *Efficis vt cum gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata, quæ facis.* Omitto illa in nomen Chryſogoni, Phormionis, Liguris, Cimbri, & aliorum, quæ occurrunt in hanc ſententiam ſanè quàm ſæpiſsimè. Quid ergò? hæc aliaq; cõfidenternè ac poetarum,

Philip. 1. Pro Cluent. Pro P. Seſt. In Vatin. Philip. 3. Pro Sex. R. Pro Cecin. Pro Cluen. Philip. 11.

aut

aut etiam ineptè, ac puerorum more dicta ſunt? Et tamen paſſim apud M. Tullium leguntur horum ſimilia, plenæque ſunt actiones in Verrem (nec indè tamen quidpiam attigi) peracutis hiſce pugiunculis, quibus Orator Aprum illum Erymanthium facetè ſtimulat ac ferit, lectoreſque ea inſectatione ingenioſiſſimè delectat. Hæſit ad hæc pauliſper Tuccius: mox, Et ſi, inquit, diſſimulare non poſſum, quin hæc dum audirem, animũ mirificè paſcerent oblectarentque; video tamen intereſſe aliquid inter iſta Tulliana, & ea quæ vſurpantur hac tempeſtate: in illis eſt aliquid ſolidi ſplendidique, quòd tutò laudes, in his verò vana fucataque omnia, & quæ tantùm ſuſpicionem alicuius boni faciunt. Atque vt Icunculæ nonnullis Belgarum typis excuſæ, quia minutis, oculoſque fallentibus inciſæ ſunt ductibus linearum, intuentem primo aſpectu magnopere capiunt, atq; indiſcreta operis ſubtilitate ſuſpenſum tenent: curioſius verò & eruditius contemplanti ſtatim membrorum commenſu ac partium metro (in quo laus eſt artis) peccare liquidò deprehenduntur. ita iſtæc argumenta tenuiſſimis elaborata ſenſiculis, neſcio quam ſpeciem ſui magnificè obtendunt, quorũ tamen vitia facilè cognoſcas, ſi reſpicias. Cui Cenamius: Sint hæc vt dicis, Tucci, non adeò ſolida ac vera, modò non omninò vana, atque inania: certè tan-

Inter Icunculas belgicas & ſententiarũ acumina ſimilitudo.

tum

tum lucis habeant, quæ oculos vel in tranſitu feriat; nonnè hoc ipſum permagni eſt, primo aſpectu animos occupaſſe, etiam ſi diligens contemplatio inuentura ſit aliquid poſtea, quod non probet? momento enim hæc rapiunt auditoris aſſenſum, quem alia multa longè interdum meliora paulatim ac tardè promerentur. Atquì ſi Senecam interrogemus (hominem, credo, non paulò ſapientiorem, quàm ij, qui ſecus ſentiunt) affirmare non dubitet, maiorem ſibi videri eum, qui iudicium auditoris abſtulit, quàm qui meruit: hic enim licet tutius incedat, ſi tamen inter dicendum minus proficit, laudemque illicò non conſequitur, fruſtrà ſibi, ac temerè de futuro pollicetur. Hìc ego: Non, inquam, ipſe vſque adeò tecum, Cenami, prouehor in hoc ſtudio, nec tantùm tribuo hiſce omnibus delicijs, & caſuris ſi leuiter concutiantur floſculis, vt ea quoque probem, quæ NON tam vitio carent, quàm vitium occultant. Quid enim, ſi inter dicendum eruditus oculus deprehendat vitioſa? Sed eſto, lateat tutò culpa tantiſper, nec facilè agnoſcatur in eo calore orationis & curſu: non nè ſatis eſt, ſi paulò poſt ab auditore aut rem memoria repetente, aut reſumente in manus, ac per otium contemplante deprehendi queat? At que hinc eſt, quòd multorum lucubrationes non adeò vitales ſunt, ſed æui per ſanè breuis, ac ſuis

Occupare animos quanti ſit.

Non probãda, quę non niſi curſim placẽt.

Cur aliquorũ lucubrationes diu nõ perdurant.

ple-

plerunque parentibus non ſuperſunt. Nimirum quod de aliquibus Belgarum typis pulchrè dicebatur, hìc quoque graphicè locum habet. vt enim ſubtiliter inciſæ ac minus altè, ſed tenui ſuſpenſaque manu, ac ſummo ære lineatæ formæ, vbi aliquoties impreſſæ fuerint, atque in ſubiectam papyrum ſæpè transfuſæ, facillimè conſumptis exæquatiſq; linearum ductibus effugiunt ex ære, ac penitus obliterantur; ſic iſtæ tenuiter, ac minutim, nec ad temporis diuturnitatem exaratæ ſententiæ vix ſemel biſuè prodeunt in lucem, cum inter legentium manus, nimia illa ſubtilitate acieque obtuſa, diſpereunt. Quam ob rem, vt vtrique veſtrum tandem exponam ſententiam hac de re meam, quam varius, & vtròque trahens diſtuli de induſtria; Fauebam ego quidem ijs aliquando, qui hæc ornamenta ſententiarum, vocumque venuſtates, & σκήματα frequentarent; ingenioſos enim ac peracutos, vti re vera ſunt, exiſtimabam: ingenium autem cum exſtat in alicuius elocutione, mirificè trahit ad ſui contemplationem amoremque legentium animos. nunc autem ſiue ætate accedente, quæ ſicuti morum, ita & orationis ſtylum vertit, ſiue vſu & experientia multa in dies limante (id quod Seneca prædixit adoleſcentibus nonnullis, quos ea, quæ aliquando offenſura erant, orationis vitia delectabant) non hæc quidem abijcienda cui-

Cum belgarũ Icunculis alia comparatio.

Iudicium de hiſce ſentẽtiarum ornamẽtis.

Ingenij argumentum.

Suaſoria 2.

quam mortalium putaui, quæ de me certè numquam merita ſenſi malè; ſed vt non ſine hac gemina cautione adhibeantur, ſuaſor atque author accedo. Altera vt in hiſce argutijs certi aliquid ac ſolidi quæratur, nec ſubita quædam lux placeat inſtar fulgetri, cuius proprium eſt extingui cum micat. ODI ego ſententias iſtas temporarias, ac ſoſtitiales herbulas, quæ quo die naſcuntur, occidunt. Scio hæc placere nonnullis, atque idcirco vſurpari, quòd excitatis erectiſque, vt aiunt, eo fulgore atque ictu animis auditorum, per huiuſmodi ſpeciem, gradum ſibi faciant ad reliquam orationem. Nimirum ſubit hìc animum recordatio Circulatoris agonalis non illepidi, cuius calliditas (quam Romæ quotquot interfuere, non ſine riſu demirati ſunt) noſtrę huic diſputationi commodùm venit. Aſcenderat hic cum ſocio fortuitum pegma, expoſitiſque de more mercimonijs, prætereuntes hiſtrionali artificio aduocare conabatur. cum cœtus non fieret, illi pretioſa quæque promere: noua & exoticæ conditionis vnguenta manibus abluendis odorandiſque prædicare: extollere in cælum laudibus dentium munditias,

Duplex in eorũ vſurpatione cautio.

Solidi aliquid ſpectandum in ijs componendis.

Circulator Agonalis.

Apul. apolog. I.

Nitelas oris ex arabicis frugibus,
Tenuem, candificum, nobilem puluiſculum,
Complanatorem tumidæ gingiuulæ,
Conuerritorem pridianæ reliquiæ,

Ne

Ne qua viſatur tetra labes ſordium,
Reſtrictis fortè ſi labellis riſeris.

præterea oſcilla inſertis clam digitis mobilia in pugnam committere: pelues ſublimes iacere, ſerpentes innocenter admouere pectori, cultros infeſto mucrone deuorare, aliaque præſtigiarum plena in vulgus edere. Sed neſcio quo eorum fato rarus omnino ſpectator illo aucupio tenebatur. Enimuerò vbi tam infrequentem coronam vident, indignati deſiſtunt, ſarcinulas colligunt, abeunt. inter eundum quaſi alter alterum ob rem malè geſtam obiurgaret increparetque, rixa committitur in iurgio. prompto hic pugione ſocium aggreditur: ille tueri ſeſe, vociferari, viciniam clamoribus excire. accurritur illicò è toto foro partim dirimendi, partim etiam ſpectandi certaminis cauſa; tunc eorum alter vbi denſatam vndique turbam, ſtipatoſque iam ſe ingenti populo circumſpicit, complexus ſocium, atque ad circumfuſam multitudinem feſtiuè conuerſus. Huì quàm multi circum nos eſtis, inquit, qui modò nos fugiebatis velut afflatos peſtilentia. bene habet, Quirites, coegimus, quod erat in votis, tandem aliquando cœtum: hoc enim pugnæ ſimulacrum, ſi neſcitis, in hanc ſpeciem commiſſum eſt, vt aliquam demum nobis audientiam vel digladiando faceremus. iam quandò frequentes adeſtis, quæ res benè vertat, acci-

Callida cogēdæ concionis via.

pite quod paulò ante extrudere non potuimus. atq;in hunc modũ apud multitudinem ea impoſtura captam,ac riſu exhilaratã,venale negotium tranſegerunt. Simile videlicet ac circulatoriũ artificiũ eorum eſt, veteratoreſq; citius quàm oratores dicendi ſunt ij, qui cum non aliundè conciliare ſibi queant auditores,ad inania hęc figmenta confugiunt,& ſententiarũ,vt ipſi loquũtur,rumores neſcio quos excitãt, qui ſi minus probentur, certè excitatis quæ iacuiſſent auribus exaudiantur.cum tamen nihil infelicius ſit,quàm niſi reprehendaris,conſpici nõ poſſe. Addo huic alteram cautionẽ: Vt hęc quamuis culpę obnoxia nõ ſint,ſunt enim multa plena dignitatis, in loco tamen,ac perparcè fundãtur. Etenim intemperantiæ genus eſt,affatim iſtæc ſi congeras,eademque vbiq;operosè cõſecteris,perinde ac ſi in illa nõ incidiſſe,ſed ſtudiosè venatus eſſe videaris.Sint iſta, vt voles,ornamẽta & lumina orationis,ſint gemmæ ac ſidera,quibus ſeſe irradiet Eloquẽtia.at nõ vbiq;ſideribus cælum conſtat:& annulis gẽmiſq; onerare digitos articuloſque omnes, plebeis mos eſt. Videas interdũ aliquos,(quos tamẽ infelix ſollicitudo macerat, & coquit ægrè iſta parturiẽtes) qui ſi orationis prima, ſumma, media hiſce condimentis expleuerint, tunc enimuerò veniſſe ſe in aliquem numerum eloquentium ſibi perſuadent, cum tamen nullum ſit certius venenũ elo-

Oratores aliqui circulatorum ſimiles.

Opportunèatque perparcè vtendum hiſce argutijs.

quen-

quentiæ, quam iſtæ in orbem anxiè circumductæ ſententiolæ, totumque iſtud interciſum fractumque minutis crebrò ſenſiculis dictionis genus. Non vult in huiuſmodi anguſtias detrudi Eloquentia, nec frenos diu patitur illa, quæ libera ſolutaque per campos excurrere, atque animos in omnem partem ducere ac reducere facunda fuſaque oratione gloriatur. Immò congeſta hæc intemperantius, aliaque ſubinde ex alijs enaſcentia dum auditorem penè obruunt, atque interſpirare non ſinunt, adeò illum ea, cuius cauſa adhibentur, nouitate non oblectant, vt frequentata ſimilitudine ſui potius ſatietate fatigēt. Nimirum non in oratione ſolùm, QVAE maximè delectant, ab his celerrimè faſtidio quodam animus abalienatur: ſed in ceteris quoque rebus, MAGNIS voluptatibus ſatietas plerunque finitima eſt. Sic ego apud Tuccium, Cenamiumque in meam ſententiam pro ſua humanitate concedentes olim diſſerebam. Et verò non eos perperā aſſenſos fuiſſe mihi, Tullij, & Quintiliani teſtimonia appoſitè (niſi me mea fallunt) apertèq; demonſtrant. hic enim poſterior, quo nemo poſt Ciceronem melius artem, quam tenuit, explanauit, hac ipſa de re diſputans inter cetera: *Hoc*, inquit, *quod vulgò ſententias vocamus (veteribus præcipuèque Græcis in vſu non fuit: apud Ciceronem inuenio) dum rem contineant, et copia non redundent,*

Satietas ex nimio harū ſententiarum vſu.

lib. 12. c. 10.

Quintiliani iudicium ſuper hiſce ſentētijs.

O *& ad*

& ad victoriam ſpectent, quis vtile neget? feriunt animũ et vno ictu frequenter impellunt, & ipſa breuitate magis hærent, & dictione perſuadent. Ex quo Scriptoris iudicio, quo quid eſſe poteſt in hac cauſa luculentius, aut grauius? intelligitis, Auditores, hæc ornamenta & oratori cum laude admittenda Ciceronis exemplo, & ita eidem adamanda, vt temperare ſibi atque alijs ſciat, ne dum ingenio nimium velificatur ſuo, iudicij, quod pluris eſt, feciſſe iacturam videatur. Etenim M. Tullius (vt eius, quem modo cum Quintiliano nominaui, teſtimonium hìc reddam, & cum eo rem poſtremò concludam) quùm loci illius, quem ſuprà recenſui, de ſupplicio parricidarum meminiſſet, dixiſſetque, Auditam totam eam ſententiam in Romano foro ſummis omnium clamoribus; addit, cœpiſſe ſe poſt aliquantò ſentire, hæc ipſa quæ dixerat adoleſcens, nequaquam ſatis deferbuiſſe. commendari tamen poſſe, vt in adoleſcente non tam re & maturitate, quam ſpe & expectatione laudato. Nimirum *fructum ſtudiorum viridem & adhuc dulcem promi decet*, vt loquitur alibi de hac cauſa Quintilianus, *dum & venia, & ſpes eſt, & paratus fauor, & audere non dedecet, & ſi quid deſit operi, ſupplet ætas, & ſi qua dicta ſunt iuueniliter, pro indole accipiuntur*. Vnum tamen cauendum, ne hæc in adoleſcente audendi facilitas vſq; ad con-

Ciceronis teſtimonium de ijſdem.

In Orat.

lib. 12. c. 6.

tem-

temptum operis adducatur, & iam tùm in ea ætate fundamenta iaciantur impudentiæ, & (quod eſt vbique noxium) ne vires præueniat confidentia.

Quare vt ad extremum, quid Oratoriæ potiſſimum dictioni laudi tribuam, paucis abſoluam; Erit ille quidem probabilis Orator, qui incorruptè dicat & accurate: ſed curam tamen diſſimulet, idque veluti non agens agat, atque intelligat, eam latini caſtique ſermonis virtutem non tàm adeſſe cum laude, quàm deeſſe cum dedecore. qui non tenui venula per calculos fluat aritudini obnoxius in æſtu dicendi, ſed ingenti latè copia redundet vbique tutus à metu ſiccitatis: modò torrentem ripis coerceat ſuis, & quod præcipitur à dicēdi magiſtris, vbertatis luxuriem ſtylo depaſcat. qui ſuaui & conſperſa quaſi verborum ſententiarumque floribus oratione ita delectetur, vt ſuauitatem amet etiam auſteram & ſolidam, non æquabiliter vbiq; dulcem atque decoctam. qui & ſi numeroſè volubiliterque exprompta memoria deuoluat orationem, non ita tamen ſeſe fugiat, quin vbi libeat ſecurus ac potens ſui reſpiret. qui cuncta rationum momentis firmet, partemque nullam ſinat otioſam eſſe: non tamen ſeueritate rerum quaſi compreſſis digitis, pugnumque facientibus philoſophetur. qui peracutis conceptiſque ingenioſè

Oratoris dictio quomodo eſſe debeat.

Latina.

Copioſa.

Suauis.

Numeroſa.

Conficiens.

Sententioſa.

ſententijs auditorem excitet: dummodò illæ attemperatè ac ſolidè cadant, nec tanquam internitentes noctu per arua cicindelæ ad exortum ac lucem ſolis euaneſcant. qui nouo illuſtrique & admirabili genere dicendi laudem mereatur: habeat illa lux tamen & admiratio vmbram aliquam & receſſum, quò gratius extare atque eminere poſſit id, quod erit illuminatum. Sed is inter omnes facilè primas feret, cuius oratio non ceteris quidem ornamentis deſtituatur, hoc tamen in primis agat, vt animorum concitationi par, nihil iacens ac languidum habeat, ſed vehemens atque eòdem ſæpè reciproca feratur: quæ ſaxa, vt ait ille, deuoluat, auditoremque vel obfirmato ſaxeoque nitentem animo agat vltrà, cogatque ire, quò rapiat: quæ compoſita veluti facie ad ingenium auditorum, inſinuet ſeſe penitus in illorum mentes, atque eas pugnaci inſtantique genere dicendi, modò ad iracundiam indignationemque ſuccendat, modò lenitate ac manſuetudine mitiget, amore rapiat, odio inflammet, confidentia trahat, timore retrahat, pudore ſuffundat, miſericordia flectat, æmulatione ſtimulet, deſpicientia retardet, in omnem denique partem moderatus orationi, tanquam laxatis retractiſuè habenis, impellat inertes ac deſides, ſimul etiam præferuidos confidenteſque pro arbitratu coerceat. Et verò cum ad vnius

Admiranda.

Quæ oratio omnium optima.

Concitatrix animorum.

vocem, aſpicio multitudinem ſuſpenſam primò teneri, nec eodem dein vultu ad gemitus paulatim doloremque deflecti, poſtremò indices animorum lacrymas effundi; profectò intelligo placere Oratorem, & in ſcena, quod aiunt, Roſcium eſſe. intelligo, vt ex neruorum ſono in fidibus homines deprehendunt ſcientiam Fidicinis impellentis, ita ex auditorum motu laudari peritiem Oratoris animos pertractantis. intelligo ad extremum hoc genus dictionis, quo hominum reguntur arbitria, cum perſuaſioni accomodatiſſimum ſit ex omnibus, eſſe quoque quod initio quærebamus ad ſimilitudinem homerici Vlyſſis omnibus præferendum.

Indicium perfecti Oratoris.

PROLVSIO SECVNDA

MVRETVS

Siue de ratione ſcribendæ Hiſtoriæ Dialogi pars prior, quæ ad res pertinet.

An omnia dicere debeat, aliqua omittere poſſit Hiſtoricus: & an iudicia & coniecturæ aliena ſint ab eo. quæ gemino exemplo ad Liuianam Cornelianamque ſcribendi rationem conformato illuſtrantur.

INTERLOCVTORES

M. Ant. Muretus, Siluius Antonianus, & Franciſcus Bencius.

NOVA hæc loci ſpecies atque amplitudo, in quam proximo anno è Palęſtra me mea abundanti prę ter morem multitudini anguſta, raptis inde ſubſellijs, nouo genere tumultus exactum videtis (Cardinalis ampliſſime, lectiſſimique nobilitatis ac ſapientiæ Proceres) atque hodierna hæc Auditorum frequentia, cui hanc ipſam explicati amplè Gymnaſij laxitatem imparem laborantemque conſpicio: quo-

niam inuſitati de me, beneuolentiſſimique iudicij argumenta ſunt; non committam, vt hanc hominum celebritatem, collectumque vnà nobilitatis, ac doctrinæ florem, vulgari atque vſitata, quæ mea eſt, oratione ſuſcipiam: ſed inductis maiorum gentium perſonis, litteraturæque magnæ Viris, quantum poſſim, abſtraham vos à memoria mei, atque efficiam, vt eorum ſpecie quos audire vobis videamini, meam interea tenuitatem quàm minimum ſentiatis. Et verò pollicitus anno ſuperiore de Hiſtorica dictione diſceptaturum me poſt Oratoriam abſolutam; non poteram accommodatius, quàm vt agere conſilium eſt in præſentia, liberare obligatam ſponſione fidem. Magnum enim opus molior, qui rerum ſcriptoribus ſtatuo certos fines, intra quos ipſi ſeſe coerceant: nec inde, quanta eos cumque cupido inceſſat, pedem efferant. Vt ſanè ſæpenumero difficilius non ſit, de agrorum vicinitate atq; confinio altercantibus ponere limites, quàm in hac ampla ſtyli poſſeſſione modum legemque definire. Quòd ſi in omni ſcriptionis genere difficile id eſt, multò verò difficillimum arbitror in hiſtoria: à qua cum gradus ſit proximus ad poeſim, ſiue quadam affinitate materiæ ac ſimilitudine ſcriptionis, ſiue iudicio, aut etiam interdum vitio ſcriptoris; tardum eſt lineam quaſi manu deducere, eaque hiſtoricum circumſcri-

Styli modum hiſtoricis præſcribere cur difficile.

Libertas aliquorum in hiſtoriæ ſtylo.

bere. Sunt enim, qui cum hiſtoriam, ſolutam poeſim palàm nominent, liberè in hanc ex illa tranſiliunt, idque ad operis etiam varietatem, commendationemque ſcriptoris facere non nihil putant. cum tamen ſua hìc quoque extrema ſint, atque confinia, quibus hiſtorici iuxtà ac poetæ terminandi ſunt, parumque eſt in medio relinquendum vtriſque commune. Et licet M. Antonius apud Tullium neget, hiſtoriam ſeparatim inſtructam vnquam fuiſſe Rhetorum præceptis: dum tamen eam ſubdit illicò veluti primam illius legem, NE QVID falſi dicere audeat, NE QVID veri non audeat; quis non videt, hiſtoriam abire longè diuerſam à poeſi, quæ ab omni planè veri dicendi ſoluta eſt lege? Sed ego quid vniuerſa de re ſentiam, bonum factum exiſtimo, ſi eorum authoritate decernam, in quorum oratione dignitas maior inſit, & fides. Hæret enim memoriæ diſputatio, quam mihi peradoleſcenti referebat Magiſter olim meus, homo omnium litterarum Franciſcus Bencius: quam ille diſputationē habuerat pridem cum M. Ant. Mureto, ac Siluio Antoniano, excellentibus ingenio, atque authoritate viris. Nam cum apud Hippolytum Card. Eſtenſem Tiburi Muretus ageret perfunctus à perleui febricula, qua Auguſto penè toto, ſed intermittente morbo, laborauerat; Bencius è Tuſculano illuc perrexit viſendi

lib. 2. de orat.

Poeſis ab Hiſtoria quàm diuerſa.

Dialogi perſonæ de hiſtoria diſſerturæ.

cau-

cauſa Præceptoris ſui: quem confirmata valetudine reperit, ſubſtititque complures dies apud virum, quem (vt aiebat) numquam adiret, quin abiret ab eo ſapientior. Fortè per eos dies Muretus diſſeruerat de vtilitate hiſtoriæ cum Hippolyto ſuper menſam: eaque, vt erat incredibili memoria, feliciter omnia comprehenderat Antonianus: ac priuatim multa eo de argumento quotidie ſciſcitabatur. Sed cum alia, vti fit, ex alijs naſcerentur capita quæſtionum, nec expleretur vnquam percontando cupiditatis ſitis; enixè petierat à Mureto, vt quoniam neque occupata opera, neque impedito animo erat, rem totam ab ſtirpe repetens, hiſtoriæ præcepta ſemel omnia complecteretur. Quod ille polliceri primùm viſus, mox rei difficultatem cauſatus, differentis ſpecie negabat. Verùm vbi in tempore Bencius interuenit, re cum illo communicata, deprecatorem loco adhibet: valuitq; apud Muretum authoritas hoſpitis, ac diſcipuli. Et quamquam immenſi operis affirmaret eſſe de hiſtoria enucleatè dicere, ſperaretque ſe, cum in hanc ſententiam pluſcula collegiſſet, abundè aliquando facturum; tamen non producturum ſe diutius eorum vota: & quando ipſi mallent ea, quæ in præſentia tumultuaria ac prompta oratione, quàm quæ poſt aliquot menſes meditatè electèque allaturus eſſet; damnata tàm ſera ſpe, in

Occaſio dialogi.

Princeps dialogi perſona.

diem

diem ſequentem (intendebant enim ſe primæ tùm tenebræ) diſputationem de hiſtoria pollicetur. Ergò poſtero die redit Bencius ad Muretum, reperitque Antonianum, qui iam anteuerterat, ſumpta lyra neſcioquid tacitè meditantem. Solebat enim ille extemporalitate carminum identidem Muretum oblectare, huiuſmodi ſubitariæ muſices auidiſſimũ. Vt verò Bencium Muretus aſpexit, Antoniano ſignificauit, vt hoſpitis honori aliquod de dictis melioribus depromeret. Subſtitit ille pauliſper, quaſi fides exploraret, mox canere eſt aggreſſus in huuc modum.

Antoniani extemporale carmen.

BENCI, ſeu libeat pugnacis fulmina linguæ
Vibrare in ſontes, tonitruq; arcere nocentes:
Seu liquido curſu, puroq; ſimillimus amni
Verba per vmbroſas malis deuoluere ripas,
Et victura ſuis inſcribere nomina plantis:
Seu iuuat argutas in nodum cogere voces,
Et totum Aonio carmen deducere cliuo;
Nil æquale tibi eſt. Romæ ſtupet inſcia Pubes
Dum bellè cadit in numeros, librataque raſis
Ludit in anthithetis æquo ſententia gyro,
Et noua ſuſpendit dubias facundia mentes:
Iuraturq; palàm, Non olim dignius vnquam
Romana Proceres cum maieſtate locutos.
Ah tamen hæc nimiũ ne te leuet aura quid vltrà
Tendis agens? oblite tui, atque oblite tuorum
Ante diem properas, & viuax infodis æuum?

Bencij laudes.

Du-

Durus es, emerito qui fraudas lumina ſomno
Perdius & pernox: nempè vt limatius vna
Exeat, excuſſoq; cadat ſententia torno.
Haec eadem quæ lima ſtylum terit, atterit annos.
Aſpice, non ſemper bellantem claſſica terrent,
Ductaq; gnoſiaco tenduntur cornua neruo,
Sed quandoq; iuuant rediturias ocia vires.
Ipſa, viden? Natura vices commutat, & annum
Partitur variè; nec ſemper ſidera nimbis
Vexat, inæquali nec ſuſcitat æquora fluctu,
Aut querceta premit repetitis vſquè pruinis:
Sed ſcenam terris aliam diducit, idemq;
Mortales docet. At ſemper tu fixus in vno es:
Nec tibi, ſeu ſurgat, ſeu cedat veſper olympo,
Excidit ex animo ſemel intercepta cupido.
Quòd niſi te Natura ſatis docet, aſpice ſaltem
Muretum, Pylij Muretum ſæcula dignum
Viuere, quàm ſimilis feruor penè abſtulit orbi.
Idem amor exitium ne ſit natoq; patriq;
Ah ſi qua veſtri tangit vos cura, cauete.

Laboris, & quietis vices.

Finierat Antonianus: cum Bencius admiratione pariter, ac rubore ſuffuſus, quamuis affirmaret inter eas ſiue laudes, ſiue adhortationes nihil ſui ſe agnoſcere præter nomen; negauit tamen in eo genere præſentis natiuæque poeſeos, ſe quidquam in vita mirabilius audiuiſſe. ſed officioſis vltrò citròque verbis, cum paulatim eximeretur dicendo dies, veritus Antonianus ne ſibi eripe-

retur

retur occaſio de hiſtoria diſſerendi; inijci pontem iubet è conclaui, indeque concedunt in proximos hortos, vbi in xyſto ad arcendos ſolis calores opportunè conueſtito, flexo iam ac frangente ſe die, conſidentes, oculos in Muretum, animoſque conuertunt. Tunc ille,

Locus dialogi ac tempus.

Et ſi non inficior, inquit, à me potiſſimum hodiernæ diſputationis ſummam perſolui oportere; tamen non ita, credo, conueniſtis hodie, quaſi in concionem. comitium eſt hoc noſtrum, in quo prærogatiua quidem penès me, quando ita vultis, ius autem ſuffragij apud omnes eſto. Agite igitur, & quoniam hiſtoriæ exædificatio, vt Cicero loquitur, poſita eſt in rebus, ac verbis; in vtroque videamus quatenus ſcriptor hiſtoriæ abſtinendus ſit ab oratoris ac poetæ commercio; ad hoc enim diſcrimen inueſtigandum præcipuè referri ſermonem exoptatis. Sed neutrum cognoſci commodè poteſt, niſi principio ſtatuatur hiſtoriæ finis. hunc autem nihil ambigo eſſe perpetuitatem immortalitatemque rerum geſtarum, quarum tranſmiſſione ad poſteros, facilius homines ad honeſta ac ſalutaria concitentur, à turpibus verò noxijſque terreantur: atque in vniuerſum diſcant, ex præteritis conſilia capere in poſterùm, remque ſuam cùm priuatam tùm publicam regere Maiorum exemplis. Hìc Antonianus, Quando, inquit, per te licet, interrogo

Lib. 1. de or.

Partitio dialogi.

De fine hiſtoriæ diſputatio.

num

Num tu alium præter vtilitatem præſcribas hiſtoriæ finem? Nam Lucianus in libello de hac re, vnum ait eſſe opus hiſtoriæ, vnumque finem, vtilitatem: iucundum verò ſi & ipſum ſequatur, melius hoc eſſe; perinde atque in athleta vires requiruntur, forma ac venuſtas laudantur. Non me, inquit Muretus, fugiebat Luciani locus: immò idem ſentire Halicarnaſſeũ idem Plutarchũ non ignoro. Sed ego fines hiſtoriæ attribui omnino duos: principem alterum propriumque, alterum nexum cum eo & ſequentem: illum dixi tranſmiſſionem rerum geſtarum ad poſteros, earumque perpetuitatem: hunc poſteritatis fructum in maiorum factis cognoſcendis: Nam quicumque animum ad ſcribendam appellit rerum ſiue ſuarum, ſiue aliorum hiſtoriam, eo primùm conſilio facit, vt illa factorum memoria facilè interitura, litterarum beneficio longè latèque pertineat, ac permanet ad poſteros. Atque ego admirari olim ſolebam M. Tullium, quòd alicubi definiret hiſtoriam, Rem geſtam à noſtræ ætatis memoria remotam. quid enim? vt omittam Thucydidem, Salluſtium, alioſque ætatis ſuæ facta recenſentes, nonnè Lucæium ſcriptorem ea tempeſtate nobilem Tullius ipſe infimis vrget precibus, vt hiſtoriam rerum ab ſe geſtarum moliatur? cur ergò res dudum præteritas, longèque poſitas addixit hiſtoriæ? Sed non

Luciani ſentẽtia de hoc fine.

Duplex hiſtoriæ finis.

Prior finis tranſmiſſio rerum ad poſteros.

lib. 1. de Inuent..

lib. 1. ad Heren.

Hiſtoriæ definitio Tulliana ad finem hunc explicandũ allata.

eſt

eſt, quòd hallucinatum putemus in re tàm perſpicua virum ſanè accuratum ac nauum. Verùm, niſi vos aliter ſentitis, id, quod dicimus, indicauit Tullius. cum enim exploratum haberet, HISTORIAM non tàm præſentibus, quàm poſteris ſcribi (quam vocem in laudato à te loco ſæpè vſurpat Lucianus) idcirco metiendam ſibi hiſtoriam putauit non præſentium viuentiumque bono, qui certiores fieri aliundè queunt, quàm à narratione ſcriptoris; ſed reſpexit ad conſcientiam poſterorum, quorum potiſſimum memoriæ ſicut conſultum cupit hiſtoria, ita eorum habita ratione, ſcitè à Tullio, Res geſta remota à præſentium recordatione, definiri potuit. Eſt ergò finis hiſtoriæ traductio rerum geſtarum ad cõſequentes ætates. Sed præterea ſi quis ab hiſtorico quærat, cur hæc facta conetur apud poſteritatem litteris propagare; reſpondebit opinor, ſi odium amoremque in operis ſui molitione procul habeat, id agere, vt aliena per exempla compendio doceat, ac futuris ſæculis proſit. Finis igitur hic alter eſt: nam deprehendendi finis hanc nobis viam monſtrauit author optimus Ariſtoteles. Quare videtis duo eſſe propoſita hiſtoriam contexenti: ſed poſterioris finis meminit Lucianus, ego vtrumque complexus ſum: vter autem noſtrum ſapientius? Qui neutrum omiſit, ſuſcepit Bencius: quemadmodum & Tullius vtrumque

Poſterior finis vtilitas poſterorum ex maiorum exemplis.

Lib. 2. Phiſ.

vidit

vidit in hiſtoria, dum eam, vitam memoriæ, ac magiſtram vitæ nominauit: quorum altero diuturnitatem rerum, altero vtilitatem hominum comprehendit. Quamquam me, ne Luciano aſſentiar, illud etiam mouet, quòd ſi ſola finis ſit vtilitas, atque id agat hiſtoricus, vt ea narret, quæ documento eſſe poſſint, ac fructui; cur obſecro, non licet ei ſuopte ingenio complura ad ſimilitudinem veri conformare, illuſtriumque exempla factorum comminiſci, poetarum more? exiſteret enim ex huiuſmodi figmentis etiam vtilitas, quam prouenire è poetarum carminibus videmus. aut igitur poeticæ fabulæ interdicendæ non ſunt hiſtoricis, aut alius inueſtigandus eſt finis, cuius cauſa interdicantur. Et verò ſi dicamus, hiſtoriæ munus eſſe, rerum geſtarum famam poſteris tradere, è quarum cognitione quid agendum ſit, quid fugiendum ediſcatur; fingendi libertas adimitur, & quidquid geſtum non eſt, id alienum eſſe ab hiſtorica facultate conficitur.

Non ſola vtilitas finis hiſtoriæ.

Cur hiſtoricis non licet fingere.

Benè habet, inquit Antonianus: aggredere iam, Murete, dicere de rebus, quibus inniti hiſtoriæ molem priori loco ſignificaſti. Tunc ille, Expectatis, inquit, opinor, vt exordiar à VERITATE quam eſſe virtutem in hiſtoria longè maximam conſenſere omnes. certè Polybius cum regula ac norma comparauit hiſtoriam. Vt enim regu-

Proprium huius proluſionis argumentum.

Veritas hiſtoriæ virtus maxima.

Lib. 12.

la

Cōparatio hiſtoriæ cum regula.

la ex auro argentoque fabrefacta, ſi recta non ſit, ſed enormis ac praua, res eſt vt voles pretioſa, at regula nequaquam eſt. ita planè cum idem ſit verum in hiſtoria, quod rectum in regula; falſa narratio quamuis omnibus verborum ac ſententiarum luminibus illuſtrata, laudem fortaſſe merebitur nonnullam, ſed cum hac exceptione merebitur, vt nec eſſe, nec dici queat hiſtoria. Sed hæc poſita ſunt in medio, notaque omnibus; In illa diligentius inquiramus, quæ tùm citra, tùm vltra modum admitti ſolent aduerſus hiſtoriæ veritatem. Citra modum eſt is, deficiturque præceptis ſuis, qui inter enarrandum aliqua ſupprimit, ſiue ignoratione rerum, ſiue affectione animi. Atque vt à Iureconſultis reticentiæ pœna conſtituta eſt ijs, qui vitia, ſi quæ inſunt prædio, nominatim emptoribus non produnt; ſic peccat, ac violat narrationis fidem ille, cui lata lex eſt, non ſolùm Ne quid falſi dicere audeat, ſed etiam Ne quid veri dicere non audeat. Quo ſanè vitio haud ſcio, an vterque Princeps hiſtoriæ liber omnino fuerit. nam Thucydides vbi commemorat Antiphontem Rhetorem ſoluendę Athenienſium Democratiæ authorem extitiſſe; ſilentio tranſmiſit vltrò, illum ſupplicio damnatum, proiectumque feris laniandum. Sed hoc dederit Græcus ſuæ erga Præceptorem pietati. aliquanto turpius noſter, qui Coniurationem ita deſcri-

Duplex aduerſus veritatem peccantiū claſſis.

Qui omittēdo peccant.

Thucydidis prætermiſsio.

lib. 8. Pelopon.

Salluſtij in prætermittendo culpa grauior.

pſit, vt actas publicè ab Senatu Ciceroni gratias, illum Patrem Patriæ ſingulari appellatione conſalutatum, illi ſtatuam inauratam Capuæ à Decurionibus ſtatutam, illi (quod antè in toga nemini) ſupplicationem decretam, dolo malo prætermiſerit. Reſiſte hìc tantiſper, inquit Antonianus: Omnianè cenſes hiſtorico narranda? Sanè omnia, reſpondit Muretus, ſiquidem ad opus ſuſceptum pertineant. Quid, ſi illa ſint, Bencius addidit, auditu fœda? Narranda nihilominus, inquit Muretus. Hìc commotus animo vultuque Bencius, Vide, inquit, Murete quid ſtatuas: nam ſi meritò nominauimus hiſtoriam vitæ Magiſtram, ac ſapienter ei finis loco præſcripſimus vtilitatem; qui, rogo, fructus erit in earum memoria rerum propaganda, quas multò ſatius foret obliuione deleri ſempiterna? Non ita tecum cenſuit Dionyſius Græcus Romanarum rerum ſcriptor, qui operis initio diſertè pronunciat, ELIGENDVM eſſe hiſtorico argumentum, quod eximiam aliquam vtilitatem, emolumentumque lectori ferat: ne, ſi fortè de obſcuris agat malique exempli, & cognitu indignis; cum aliorum pernicie ipſe quoque ſimilis fuiſſe vitæ arguatur. Tu verò ſi ſecus Murete ſentis, diſſentio ipſe à te palàm, mecumque ea, quæ eſt præ manibus, hiſtoriæ Veritas diſſentit. Subriſit ad hæc Antonianus, viderat enim Bencium ferri paulò concitatius:

An omnia hiſtorico narrãda.

An etiam turpia.

Quale ſeligẽdum hiſtorico argumentum.

An liceat hiſtorico euulgare aliorum flagitia occulta.

mox ad Muretum, Et ego te, inquit, aggredior cum Bencio, ſed alia via: neque enim iſtam impunitatem hiſtorici de alijs fœdiſſima quæque narrantis ferre vnquam æquo animo potui. Quid enim? non licet mihi priuatis in ſermonibus in hominẽ vita iam functum palàm obloqui, eiuſq; occultius aliquantò flagitium euulgare: quia vt diſputare Theologos audio, FAMAE decus, ac nominis exiſtimatio etiam mortui hominis immortale bonum eſt: quod bonum ſi quis male dicendo imminutum, aut funditus perditum eat, magna ſe culpa adſtringere, nec antè laxari, quàm honoris iacturam, qua tandem poſſit ratione, compenſet. Ergò alienum ſcelus, quod mihi ſalua honeſtate non licet vel ſemel, atque in vnius aurem inſuſurrare, licebit hiſtorico non ad præſentes modò, aut abſentes, ad quos ea fama numquam fortaſſe pertingeret, ſed ad conſequentes etiam ætates perpetua cum eius infamia nominis prolatare? Fateor, iſtam ego libertatem non paulò ſeueriore pœna, quàm quæ conſtituta eſt reticentibus aliquid in narratione, coercendam ſeriò putarem: ſiquidem hi conſultò dum quidpiam tacent, haud ſanè multis nocent: illi dum impunè in hunc modum, atque impensè loquuntur, ceteris quidem non proſunt, quod pugnare cum hiſtoria iuſtè confecit Bencius, & ſibi alijſque obſunt quamplurimum, quod humanis,

Famæ diminutio.

diui-

diuiniſque rebus aduerſari ſatis ego, vt arbitror, perſuaſi. Surrexit hìc enimuerò Muretus (ſtare enim inter dicendum ſæpenumero conſueuerat) & vtrumque contuitus; næ ego religioſos hodie gladiatores nactus ſum, qui mihi vtrinque minitentur ictus vel è Cælo. Sed, quod in arena fieri ſolet, diuidam & pugnabo. tecumque prius Benci. Turpia ſi quæ incidant, aio non omittenda: ſed vide, quid author ſim. Aut hæc flagitia ita coniuncta ſunt cum reliqua ſerie narrationis, vt taceri de illis abſque multarum rerum detrimento nequeat: aut vix aliquem nexum habent, minimumque rerum trahunt. id ſi poſterius ſit, omittere illa ſcriptorem iubeo. quid enim poſterorum intereſt hæc ſcire, quæ ex vna parte priuatæ quædam, & cõtemptiſſimæ ſordes ſunt, ex altera ſpurcæ adeò ac fœdæ, vt earum commemoratione chartas, nedum ſcriptorem erubeſcere oportuerit? quod vnum tu, Benci, ac tecum Dionyſius perſuadetis. At ſi prius contingat; nolo illa quamuis obſcena prætereat, nequo ſcilicet hiatu hiſtoriam diſtrahat, minuſq; commodè, ac perſpicuè perſequatur ſeriem interciſæ, ac mutilatæ narrationis. Quamquam hìc modum quoque adhibendum puto: vt ſi quæ præter morem impia, impuraque hiſtorico afferenda neceſſario ſunt, ſatis habeat rei genus aperire, & curſim inde tranſmittere, non autem cunctan-

Muretus inter dicendum ſtare ſolitus.

Turpia quãdo omittenda hiſtorico.

Quando non omittenda.

Quatenus narranda.

ter, ac putidè ſingula deſignare, quaſi velit nullam eius particulam impuritatis lectorem præterire. Erat Suetonio deſcribendus alicubi Tiberius nauiter impudicus: audio. erat tanquam turpitudinis illius inuentor ſeuerè notandus: non repugno. dicat ergò, Tiberium præter cetera luxuriæ nomina, noua quædam & ſanè portentoſæ libidinis genera excogitaſſe; idque ſatis & modeſtiæ ſuæ & narrationi alienæ rei factum putet. ille tamen facinus fœdum cogitatu, fœdumque dictu, nudis ac prætextatis verbis ſub aſpectum dedit; an vt digito commonſtraret, ac lectores penè pelliceret? Sed venio iam ad te, Antoniane: nam cum Bencio, vt puto, in gratiam redij. Scio obtrectationis genus eſſe, aliena dedecora in apertum proferre, palàmque facere. Sed partitione hìc quoque vtendum eſt. Aut enim illa hiſtorico nota ſunt præterea nemini, aut communicata cum pauciſsimis, aut demum in omnium oculis ac ſermone verſantur. Si poſtremum dicas, perleuis ſanè aut etiam nulla infamiæ fit illi acceſsio à narratione ſcriptoris. Si primum, tecum ſentio libenter, Antoniane; hiſtorico non licere arcana aliorum flagitia raró præſertim profutura diſtrahere, eiſque inurere perpetuam apud omnes notam. Quamquam, ne hanc libertatem ſcribendi probem in hiſtorico, illud præter honeſtatis cauſam, me magnopere impellit:

In vita.

Suetonij nota.

Flagitia quatenus euulgãda.

Si nota ſint omnibus.

Si ſolùm hiſtorico nota.

quòd nefas eſſe exiſtimo in aliena curioſius inquirere, & quæ in latebris domorum demiſſo velo clàm omnibus peraguntur, ea confidenter, inuerecundoque ingenio rimari, atque extrahere inde procaciter in lucem, ac decantandam vulgo fabulam dare. cum præſertim QVAE nullo, niſi ſe, teſte narrat hiſtoricus, pronis quidem ea auribus, dubijs tamen, ac ſuſpenſis animis plerunque accipiantur. Quòd ſi, quod erat medium, illa comperta ſint oppidò paucis, ideòque emoritura fortaſſe videantur, niſi hiſtoriæ vitam, teſtimoniumque ſcriptoris accedat; arbitror ab hiſtorico poſſe litteris impunè mandari, quantacumque dedecoris nota ei, quo de agitur, inuratur. PAR eſt eadem libertate ſcribat hiſtoricus Principum vitas, qua ipſi libertate vixerunt, vt de Suetonio loquitur Hieronymus. Neque enim exiſtimo (diçam hoc aliquantò timidius, præſente te, Benci, ſed dicam tamen) non exiſtimo parem eſſe conditionem hominis aliena crimina temerè infenſouè animo detegentis, atque hiſtorici eadem conſultò enarrantis. plus aliquid licet hiſtorico, qui ea nonniſi publico deſcribit bono, VT improbi reformident conſcientiã poſteritatis, & ſaltem famæ metu turpia declinent. At tù, Murete, inquit Antonianus, tecum planè pugnas, niſi fallor. nam vbi facinus omnino ſit ignotum exploratumque nemini, ſ ntis hiſtori-

Curioſitas aliquorum damnanda.

Si flagitia nota ſint paucis.

Libertas dicẽdi quanta ſit hiſtorico.

cum peccare, ſi prodat: fieri quippè iniuriam ei, cui aliquid famæ, illa arcanorum proditione, dematur. quidnì idem ſentis, cum facinus notum eſt quàm paucisſimis? tunc enim & ijs, quos latet, hoc eſt fermè omnibus, detegitur: & ad exteras regiones, ad quas numquam fortaſſe peruentura eſſet fama, tranſmittitur: & poſteri, qui numquam id reſcirent ſine ſcriptoris atteſtatione, docentur. nonnè vides, nominis exiſtimationem, non vtiq; contemnendum noſtræ mortalitatis bonum, apud ignaros (quod tu vetabas) magnopere lædi, corrumpique? Cui Muretus, Video: ſed vti iure ſuo hiſtoricum volo. Quodnam (malum) ius iſtuc cuiuſquam hominum eſt, inquit Antonianus, vt alijs facere iniuriam impunè queat? Ius publici boni, ſubdidit Muretus, cuius cauſa priuatum vnius commodum deſpicere haud immeritò poteſt. Si ita eſt, inquit Antonianus, euulget igitur hiſtoricus etiam facinus planè arcanum ignotumq; omnibus: tunc enim dixero, id fieri publici boni gratia, quod bonum priuato potius eſſe debet. Et Muretus, Non perſuades, inquit. nam cum facinus penitus abditum arcanumque eſt, nullum hiſtorico ius eſt, vt inquirat in alienum crimen, quem ſcriptorem eſſe non indagatorem voluere Ciuitates atque Reſpublicæ. quòd ſi temerè inquiſierit, non videtur idcirco quidquam iuris adeptus eſſe

Ius hiſtorici.

Publicum bonum priuato potius.

in alienam famam. quare eius rei contra fas & æquum narratio ob quamcumque publici boni cauſam ſupprimenda eſt. at vbi in conſcientiam criminis venere iam alij, ſibi ille imputet, qui deſcribitur, ſi iure ſuo vtatur hiſtoricus, hoc eſt, ſi crimen ad ſe fama perlatum, ipſe qua accepit fide, litteris conſignet. At vos, interceſsit Bencius, ſubtilius vt video iſta limatis, & dum numeratis vitia, quibus aduerſus Veritatem peccat hiſtoricus omittendo, nimirum tranſiliendo peccatis. Quin igitur, quandoquidẽ ſatis cautum eſt, Ne quid veri hiſtoricus dicere non audeat; alteri iam parti cõſulimus, Ne quid falſi dicere audeat?

Faciliora ſunt hæc, ad quæ orationem tranſfers, inquit Muretus, & præcepto prorſus vno totum hoc conſtat, ſi rebus nihil affingatur. Soleo ipſe hiſtoricos comparare cum eo pictorum genere, qui & ſi in cetero artificio minus præſtant tamen in alicuius aſpectu indiſcreta penè ſimilitudine figurando, atque in ipſa oculorum, ac totius oris ſuauitate propemodum geminanda mirabiles ſucceſſus habent, operaque conſummant. Polygnotum, aiebat Ariſtoteles, ſolitum eſſe, quos exprimeret, facere meliores, Dionyſium verò ſimiles. in hac poſteriore claſſe cenſeo hiſtoricorum picturam: vt quem litteris pingunt, & quaſi colorant, veram eius ſpeciem animo capiant, ſuiſque lineamentis illum referant,

Poſterior eorũ claſsis qui tranſiliunt veritatem.

In Poet.

Quorũ Pictorũ ſimiles ſint hiſtorici.

tanquam per ſe illico agnoſcendum: nec ſtudeant naturæ vitia artificio corrigere, externarumq; appoſitione rerum, veluti alienis pigmentis oblitum, ſuopte ingenio conformare. Poetarũ hoc munus eſt in maius effingere, nec quemquam è ſingulis, ſed hominum ſimulacra generatim, vniuersèque proponere. Quamquam non deſunt hiſtorici, qui Polygnoti, quàm Dionyſij ſimiles eſſe malunt: nec vrceo contenti quem fingendum ſuſceperunt, vt operis ſumma pulchrior atque admirabilior exeat, currente rota amphoram moliuntur. quorum hiſtorias factas iſto vitio mendoſiores quoties lego, paucis litteris titulo additis, Iulij Capitolini exemplo, inſcribere ſoleo Mythiſtorias. Id tu verò, inquit Bencius, libello addidiſſes, quem fortè de Arturo Rege conſcriptum nuper vidi, quæ autem illic non vidi? Accipite hæc è multis pauca. proderit enim ea cognoſcere: vt quemadmodum Antigenidas aiebat, Suauius audiri bonos citharedos, ſi mali antea ceciniſſent; ita nos huius comparatione ad reliquos hiſtoricos multò iucundius accedamus. Transfodit in acie militem Arturus Caliburno illo ſuo, hoc erat gladio nomen, itàque transfodit, vt ferrum pectore acceptum, redditumque à tergo promineret: quantumque cuſpis extabat è corpore, tantum vmbræ iaciebat. Ecce tibi aduolat alius auxilium militi laturus, in Caliburni

Mythiſtoriæ.

Plutar. in Demetr.

Arturi res geſtæ.

Caliburnus Arturi.

vm-

vmbram incurrit miſer, ſauciatur nec à ferro, concidit, expirat. incertum (ſcriptor adiungit) referendanè mors fuerit in Caliburnum, cui tanta vis inerat, vt vel eius vmbra perimeret: an in hominis metum, qui ferro non vmbra ictum ſe crederet, atque adeò exanimaretur: id conſtat vmbratili illo vulnere ſeriò concidiſſe. Tunc Antonianus, O acutum candidumq; ſcriptorem. Nugæ ſunt hæc, inquit Bencius, præ ijs quæ audieris. Captos in pugna milites Arturus ſtigmatibus in ore conſcribebat, non ferro aut igne, ſed, mira dictu audituque res, faciem leuiſsimè depalmabat; nam ſi paulò valentius tetigiſſet, exoculaſſet homines extemplo, aut edentulos colliſiſſet ad terram: ex eo autem perleui tactu digitorum, relictis altè in ore veſtigijs ad perpetuam rei memoriam, veluti ſtigmaticos ſeruos compunctos notis Threicijs ſibi vindicabat. tanta vis, calorque inerat membris. Sed nihil illuſtrius, quàm quod ei cum Simpulo Gigante ſanè ridiculo contigit, qui quoties forticulum aliquem, rixarumque cupidum vſquam eſſe terrarum nouerat, per certos nuncios, Vt barbam ad ſe quàm primùm mitteret, ſed probè pexam cultamque poſtulabat. ſi recuſaret, ſingulari certamine prouocatum, vt erat viribus aſtuque ferox, facilè ſuperabat. pugnæ ſumma hæc erat: Victo vitam condonabat, barbam ei tantummodò (hoc

Colaphi ab Arturo inflicti.

Simpuli Gigãtis ratio pugnandi.

enim

Barba victoriæ proemium.

enim victoriæ prœmio contentus erat) abradebat, texebatque ex ea cilicias villoſaſque veſtes, quibus ſuperbè paludatus, ſibi (vt putabat) gloriæ, ceteris terriculo foret : tantumque iam prædæ confecerat, vt præter barbas minorum gentium, ſolùm ex ijs, quas abſtulerat à Dynaſtis ac Regibus, Sagum militare contextum, barbarum ſanè in morem perpetuò geſtaret. Ergò vbi glorioſus hic Regum expilator, Arturi nomen accepit, ſubijt cupido periculum faciendi, miſſiſque, de more nuncijs, barbam expoſcit: additque, ſe eam ad conum galeæ, honoris gratia, adhibiturum. cum reſpondiſſet Arturus, venturum ſe, ac repræſentaturum quod poſceret, vt arbitratu ſuo abraderet, quantum vellet; accurrit extemplo, initaque ſtrenuè pugna, primùm Giganti clauam comminuit inter manus; mox eidem prægrande ſaxum attollenti, caput tranſuerſo ictu demetit, excutitque à corpore quàm longiſſimè : ille quamquam obtruncatus, & capite deminutus, plenus tamen animæ, ſaxum impetu ſemel concepto proijcit, atque vt erat oculorum ductu deſtitutus, fortè collineat in caput ſuum viuax adhuc & minax, conteritque illud minutatim, ſimul ipſe ad terram latè proſternitur, atque eodem tempore capiti corporique deficiente vi, ac vita, Gigas vtrobique commoritur. En, Murete, ſatiſnè factum vides præceptioni tuæ, Ne quid

Singulare certamen Simpuli cum Arturo.

Simpuli nex.

re-

rebus affingatur? Nimirum, inquit Muretus, non eſt quòd Traſones, aut Pyrgopolinicas è comœdijs accerſamus vltrà, quando iſtorum abundè iam legimus in hiſtoria.

At hoc vitij, vt aiebam, facilè deprehendas, atque irrideas. Illud anceps: &, vtrum faciem virtutis an vitij referat, pleriſque incertum, ad præſentem tamen diſputationem pertinet. Illa conſilia loquor, & interpretationes, ceteraque rerum geſtarũ parerga; quibus nonnumquam hiſtoricus inter narrandum de cauſis euentiſque iudicium interponit. hæc quoniam additamenta eſſe, atque ad exceſſum videntur pertinere, quatenus ſcriptori permittenda ſint, non ſatis liquet. Occupaſti Murete præloqui, inquit Bencius, quod erat votum meum. aueo enim hac ſuper re, qua nihil hìc quæri poteſt grauius, quodq; difficiliores explicatus habeat, ſcire ſententiam tuam. Quamquam mihi, vt fatear, præiudicata lis eſt: nec quidquam puto faciendum pluris, quàm interiectum ſcriptoris iudicium in hiſtoria, *à qua ſi quis auferat*, vt loquitur Polybius, *quare, quomodo, quo fine; id ludicrum magis erit, quàm doctrina*. Et verò (dicam enim quod ſentio, quò facilius corrigi poſſim) ſi narratione rerum geſtarum ſimplici, atq; ad exitum properante contentus eſſe debet hiſtoricus, quid, rogo, intererit Annales inter, & Hiſtorias? Annalium ſcriptori

Iudicia & cõiecturas an adhibere debeat hiſtoricus.

Quid de ijs aliqui ſentiant.

lib. 3. hiſt.

Authoritates pro huiuſmodi iudicijs.

ſatis

Lib. 2. de Oratore.

ſatis eſt non eſſe mendacem, hiſtorico non eſt ſatis. nam *conſilia primùm* vt ait Tullius, *deinde acta, poſtea euentus expectantur: & de conſilijs ſignificari quid ſcriptor probet: & in rebus geſtis declarari non ſolùm quid actum, dictumuè ſit, ſed etiam quomodo: & de euentu, vt cauſæ explicentur vel caſus, vel ſapientiæ, vel temeritatis, hominumq; ipſorum non ſolùm res geſtæ, ſed etiam qui fama excellant de cuiuſque vita, atque natura*. quid poteſt hoc teſtimonio eſſe luculentius? Quòd ſi nõ tàm authoritate, quàm exemplis agendum ſit, deſipiam niſi plenæ ſunt hiſtoriæ huiuſmodi documentis. Quàm multa & ſalutaria vbique præcepta apud Polybium? Nicetas iudicia non ſolùm libera, ſed etiam opportuna paſſim habet. quid? quòd neque Liuius caruit hac laude? teſtis illa comparatio Alexandri cum Papyrio, vbi quærere libuit, Quinàm euẽtus rebus Romanis futurus fuerat, ſi cum Alexandro bellatum foret? Nam de Cornelio Tacito nihil attinet dicere, quem conſtat eſſe ſeminarium præceptorum. Sed miſſa exempla faciamus. Nonnè ratio, & finis hiſtoriæ id omnino perſuadet? Nam ſi eius conſilium eſt poſteros docere, quid actum ſit, eoſque ad ſumma quæque inuitare per exempla maiorum, per authoramenta laudum, per inſtituta legum, per mores diſciplinamque populorum; non video, qua id ratione præſtare planè poſſit nuda

Exempla multorum ad hãc rem.

Ratio idem perſuadens.

rerum

rerum & quaſi fugiens narratio: in quam ſi incurioſus aliquis, animoque abalienato, aut legendi fatigatione languidior incurrat, nullo opere fructu, præter inanem quandam, puerilemque voluptatem, egregia iſtæc Annalium monumenta præteribit. REMEDIA, vt ait ille, non proſunt niſi immorentur. At ſi in narrando expendantur cauſæ, & iudicia loco interponantur: ſi non modò facta recludantur ac dicta, ſed etiam ſenſa, atque arcana conſiliorum; ſiſtent hæc haud ægrè lectorem etiam properantem, in eiuſque animum, quamquam non id à primo agentis, ciuilis vitæ prudentiam, cuius ſe magiſtram profitetur hiſtoria, facilè inſinuabunt. Atque vt in marginatis librorũ paginis appoſitus identidem manus index legentem monet, vt illud animo non indiligente, omiſſouè prætereat: ſic adiectæ hiſtoricorum interpretationes, indicia ſunt ac notæ, quæ vel oſcitantes, aut ſopitos exſuſcitent, eiſque documenti aliquid vltrò ingerant. Atque hæc, Murete, tùm Virorum illuſtrium teſtimonia, tùm exempla ſcriptorum, tùm rationum momenta ſicuti me in hanc ſententiam pepulerunt, ita in ea, niſi tu me indè dimoueris, perpetuò cõtinebunt. Tunc Antonianus, Caue, inquit, Murete quidquam ſtatuas inaudito me. aut enim ipſe fallor, aut nihil eſt, à quo hiſtoricus abſtinere debeat libentius, quàm ab huiuſmodi com-

Seneca lib. 5. ep. 40.

Quid contra hæc iudicia, & coniecturas alij ſentiant.

mentationibus. Mitto quòd IN HISCE iudicijs (vt Ludouicum Caſteluetrium acuto ingenio virum, æſtimatoremque acerrimum ingeniorum ſæpenumero dicentem audiui) mens, ſtudiumq; ſcriptoris exſtat in altervtram partem plerunque flectentis: qua propenſione ſemel detecta, mirum quantùm ob ſuſpicionem ſimultatis aut gratiæ periclitatur hiſtoriæ fides. Aſſerit Ariſtoteles, (nã authoritate primùm diſputauit Bencius) hoc eſſe diſcrimen inter hiſtoricum & poetam, quòd hic, qualis eſſe debuerit Alcibiades, ille, qualis omninò fuerit, deſcribat. hac igitur narratione contentus ſit hiſtoricus: quid cetera conſectatur, quibus ad poetas tranſitum quærat? Neque verendum erit, ne ſimpliciter, ac nuda narrantibus, Hiſtoriæ perinde ſint, atque Annales. ſatis erit diſcriminis, ſi Annales (quod apud Sempronium veterem ſcriptorem legimus) tantummodò referant, quid quoque anno geſtum ſit, Hiſtoria etiam addat quo conſilio, ac ratione. hæc verò conſilia ſine interpoſito ſcriptoris iudicio explicari quidnì poſſunt? At plenæ ſunt hiſtoriæ (hoc enim erat alterum) tàm ſalutaribus præceptis. nimirum de Polybio, & Corn. Tacito ſermo eſt: nam T. Liuius comparationem illam non ſine excuſatione auſus eſt aggredi. Et Tacitus quidem (vt omittam Polybium concionali quadam libertate diuertentem à narratione factorum, in

Authoritates aduerſus hæc iudicia hiſtoricorum.

In Poet.

Diſcrimen inter Annales & Hiſtorias.

con-

conſilijs tamen ſed apertius Taciti ſanè ſimilem) abundet, vt libet, politicis inſtitutis, interque ciuiles ſcriptores hodie regnet vnus, atque iſta ſe iactet in aula; mihi certè in numerũ hiſtoricorum hoc inquam nomine haud veniet. quid enim? commemorationem rerum geſtarum definimus hiſtoriam; commemoret igitur res geſtas, non commentationes ſuas, qui hiſtorici titulum cum dignitate ſuſtineat. hic autem ſcriptor quantum ſcriptorum eſt opinioſiſſimus, coniecturis ac diuinationibus adeò ſeriem factorum occupat impeditque, vt oraculorum coniectorem atque interpretem, non rerum geſtarum narratorem agere videatur. Denique hiſtoriæ finis (nam hoc fuit poſtremum) eſt ille quidem inſtitutio, ac diſciplina poſterorum, ſed quam ipſi non præceptis eruditi, ſed factorum expoſitione allecti ſenſim hauriant. Nunquid ex eo, quòd prodeſſe volunt poetæ, cogendi ſunt, vt relictis identidem figmentis ſuis, extra iocum & fabulam ſalutaria documenta carminibus interponant? & non potius, id ſi operis moliantur, eruditorum conuicijs ſtrenuè vapulabunt? Quare ſi neque alicuius authoritas, neq; bonorum exempla ſcriptorum, neque ratio vlla cum hiſce iudicijs, & coniecturis facit, neque tu, Murete, quocum facere Veritas ſolet, ea, vt arbitror, complecteris. Tunc ille Malam, inquit, crucem importunæ iſti eloquen-

In Taciti coniecturas.

Præceptisnè an factis erudiant poſteros hiſtorici.

tiæ,

tiæ, quæ me ſecurum animi, compoſitumque in alteram partem, iam ſuſpenſum, & vtròq; trahentem malè perdidit. quaſi in foro diſceptarentis apud Iudicem, adeò me contorto pugnacique iſto generę dicendi exanimaſtis. Sed ego multabo probè vtrunque, ac litem neutri adiudicabo. Et verò dum philoſophiæ partem diſceptatricem iudicemq; morum compono cum hiſtoria temporum teſte, ac nuncia vetuſtatis; animaduerto idem in vtraque extremum eſſe, finemq; vtrique propoſitum Inſtitutionem vitæ in hominum ſocietatę prudenter ac fortiter agendæ. ſed peruenire ambas video ad hunc finem alia atque alia via. philoſophiam firmis de virtutum, vitiorumque natura diſputationibus id extorquere: hiſtoriá idem compendio monſtrare per exempla. & tamen philoſopho licet exemplis vti: cur ergò hiſtorico vti præceptis non licebit? licebit ſanè per me, & quando philoſophum nemo reprehendit, cum poſt rationum momenta exemplis agit rerum geſtarum; permittamus hiſtorico maiorum facta narranti, inſerere, ſi libuerit, documenta virtutum. Tamen, quoniam cenſeo id rarenter vſurpandum, atque omninò perparcè; accipite quid me (forſitan & vos mecum) cogit in hanc ſententiam. Principio ſicuti philoſopho vitio daretur, vbi frequentius ad factorum commemorationem confugeret, ita eſt repre-

Quatenus hæc iudicia & pręcepta adhibēda ſint hiſtorico.

Similitudo Philoſophiæ moralis & hiſtoriæ.

Diſcrimen inter vtramque.

hen-

henſione dignus aliqua hiſtoricus, qui ſæpenumero ad rerum diſquiſitiones, præceptioneſque diuertat: quòd in hac regione Philoſophorum modeſtè ac verecundè verſari debeat tanquam hoſpes. Deinde odioſa plerunque ſunt hæc diuerticula: & rerum geſtarum monumenta alacriter percurrentem ingratè morantur, auocatamque aliò mentem à ſuſceptæ ſemel narrationis ſerie procul arcent non ſine fraude atque indignatione lectoris. Qui accedit ad hiſtoricum, ad cognoſcendam antiquitatem accedit, eſt enim ille teſtis antiquitatis: malè igitur occupat Iudicis partes is, à quo teſtimonium quæritur, non iudicium. Hiſtoriæ initia, ſunt qui repetant ab incrementis Nili: feruntque Memphis columnam fuiſſe miræ altitudinis, Niloſcopium dixere, in qua quantùm Nilus quotannis excreuiſſet inſcribebant, lineæ ductu ſumma Eluuionis veſtigia exæquantes: addebantque in ea litteras, quibus ſignificabant, quæ pro ſingulis aquarum incrementis ſecuta mox eſſet annonæ caritas, aut vilitas: tenuitque ea ſcribendi conſuetudo annos complures. Ex quo poſtea factum eſt, vt quoties euagatus per ea loca Nilus recederet, ac mollitos atque oblimatos agros relinqueret ad ſerendum; obſeruarent ſtatim accolæ, quam notam lineatæ columnæ fluuius appetiuiſſet, indeque futuram eo anno rei frumentariæ copiam, inopiamuè

Diuerticula ab rerum geſtarum narrationibus ingrata lectori.

Hiſtoriæ initia quæ.

Nili incremẽta notari ſolita.

præcipiebant. Non diſputo quàm aptè ad hiſtoriæ principia hoc dicatur: illud affirmo, ex hac narratione ſi minus originem, certè imaginem atque exemplar hiſtoriæ peti poſſe. Vt enim veteres illi rem ipſam & euentum conſignabant, nec præterea quidquam moniti, quo poſteri ſibi cauerent, adiungebant, ſed ceteri deinceps conſulebant ſibi obſeruatione præteritorum; ita ſanè hiſtoriam hoc filo, & fine texendam puto. facta, & conſilia tutò ſcribantur: iudicia omninò modicè ferantur: vix autem præceptiones & doctrinarum arcana, data opera, congerantur. hæc lectorum permittenda ſapientiæ, qui ex aliorum factis ſua metientes, ſibi interdum gratius ducent quod eruerint ipſi per ſe, ac ſua ſibi diſquiſitione pepererint. Atque hanc denique hiſtoriæ legem bonis ſcriptoribus ſanctam ac propriam video. Principes quidem certè Thucydidem loquor apud Græcos, apud nos Salluſtiũ infenſos ſeſe aduerſus hæc additamenta præſtitere. nimirũ ſincerè & continenter enarrant, maluntque tacitè inſtruere, quàm vitæ præcepta luce palàm, atque ambitioſè tradere. Quid Xenophon in Græca, & Perſica hiſtoria? quid Liuius in Romana? quid Curtius, alijque è cohorte illa vetere hiſtoricorum? quàm raró interpoſitis commentationibus ſuis lectorem appellant, interpellantque? & tamen efficacius in omni vita, certè opportu-

Quid hiſtorico narrãdum, quid lectori relinquẽdum.

Veterum exẽpla hiſtoricorũ apertè narrantium tacitè inſtruentium.

nius prudentiam, reliquaſque virtutes docent. Quare ſic ſtatuo: Crebriora hæc iudicia, documenta, diuinationes, coniecturas, ceteraq; hiſtoriæ quaſi emblemata, & moras plerunque lectorum aut omnino reſecanda, aut verbo contrahenda, aut obliquè ac diſſimulanter inſinuanda. Et quemadmodum inter poetas, de quibus contraria ratione, quàm de hiſtoricis definire par eſt, quo quiſque plura comminiſcitur, ſuiq; plus affert in carmine, eò propius poetam agit: ita inter hiſtoricos quo quiſque pauciora conquirit à rerum geſtarum expoſitione diuerticula, ac minus interponit ſui, eo caſtius & cautius hiſtoriam ſcribere exiſtimandum eſt. Atque hoc eſt de hiſtoricorum iudicio iudicium meum, à quo non modo diſſentiendi, ſed etiam aliò prouocandi liberam vtriq; poteſtatem volens libenſq; facio. Sed ante (quoniam hoc, quod poſtremo loco diſceptauimus, exemplis illuſtrari à me, vobis non erit opinor ingratum: atque hoc ipſo conſilio libellum hunc mecum abſtuli) accipite quò nugarum me nuper impulerint Card. Hippolyti preces, an imperium? recitare non verebor apud vos, qui ſoletis

Diſcrimen inter Poetas & Hiſtoricos.

Meas eſſe aliquid putare nugas. Catul. carm. 1.

Aggreſſus ſum enim induta nobiliorum hiſtoricorum perſona facinus aliquod (Leonis X. obitum mihi præſcripſit Hippolytus) variè re-

ferre, ſtylo ad ſingulorum imitationem conformato. quamquam omiſſis interim ceteris, ne longum faciam, T. Liuium tantummodò producam, & Cor. Tacitum, ſcriptores hoc ipſo, de quo diſputatum eſt, charactere ſanè diſcrepantes. licebit ex his aut ſpecimen capere vtriuſque narrationis, deque meo iudicio periculum facere: aut ſaltem fateri, idem aliter atque aliter poſſe cum laude tractari, ſi quis ad veterum normam ſeſe exploret. Et Liuianum quidem exemplum hoc eſt.

Narratio vnius rei ad Liuianã & Cornelianã rationem conformata.

Per eos dies ſeceſſerat Leo Pontifex in Manlianam Villam, cum Victoriæ nuncium, cuius expectatione diù trepidauerat, accepit. Nam Pontificij, Ductore Friderico Mantuæ Principe, fœdus inierant cum Cæſarianis, quorum cohortibus impoſitus erat Ferdinandus Piſcarius, belli ſummam Proſpero Columna adminiſtrante. & iam rerum ſucceſſu læti, erectique in ſpem Mediolani potiundi, eò properè ire pergunt: tanto minus ceſſandum rati, quòd inaudiſſent Lotrechium vnà cum M. Antonio Columna, ceteriſq; Ducibus, qui Sfortianis infenſi Gallico nomini fauebant, Mediolani ſegnius rem agere: tanta ſecuritate contemptuque hoſtium, vt Lotrechio cum globo nobilium vrbis vias obequitanti, cum M. Antonius nunciaret, hoſtem ad portas eſſe; riſerit meticuloſam vocem: quòd diceret, pluuio

Liuianũ exẽplum.

Pontificij ac Cęſariani Mediolanum cõtendentes.

Guicciard. lib. 14. & Honufr. in vita Leonis.

Gallorum ſecuritas.

illo die, ac fallente vbique veſtigio non videri accommodatum iter protrahendis vehiculis, ac ceteris tormentorum impedimentis. Sed Proſperi conſilium, Ferdinandique virtus cuncta ad Victoriam aperuere. nam tormentis impeditiſſima quamquam via ſtrenuè deportatis, Ferdinandus expedita cum Hiſpanorum manu anteuertit: ac de nocte aggreſſus ſuburbia, potius exploraturus hoſtium vires, quàm vlla ſpe rei tùm quidem conficiendæ, aggeribus ſuccedit: ac territis ſubita pilarum procella hoſtibus vallum tranſilit, ſubrutaque porta, ac pulſo inde Venetorum præſidio, intra munitiones cum parte copiarum Italicarum irrumpit, Heluetios tumultuaria ope accurrentes proturbat, Ducem obtruncat ipſe in prælio: tanta ſuburbijs trepidatione illata, vt hinc Heluetij amiſſo Duce vagi palanteſque, illinc Veneti effusè fugientes, in vrbem truderent ſeſe, ipſeq; Veneti exercitus Imperator Triuultius in manus Ferdinandi venerit accepto vulnere. Sub idem tempus cum reliquo exercitu aduolant Proſper, ac Iulius Mediceus Legatus, eademque vi Fridericus cum infeſto Pontificiorum agmine ad Ticinenſem Portam obices moliuntur, ac munimenta tranſmittunt, direptiſque hoſtium caſtris, adnitentibus intrò amicis, vrbem momento occupant. Nec Lotrechio in tàm inſperata clade, aut mens, aut opportunitas fuit colligen-

Iouius in vita Ferdinan.

Suburbia expugnata.

Mediolanum captum.

di militem ſomno conſopitum. Et quamquam verſa ad arcis defenſionem cura, illuc fortiſſimi quique Gallorum accurrerent, ac ſeſe conglobarent ad ſigna, tamen in ſumma rerum deſperatione conſternati omnes, eadem nocte, Comenſi porta effunduntur, vrbemque Victoribus relinquunt. Quòd ſi Pontificij, Cæſarianique inſecuti fuiſſent ad extrema ab tergo carpenda, propè erat, vt Gallicus equitatus ea nocte profligaretur memorabili clade. Nuncium tantæ Victoriæ cum Leo Pontifex de rei euentu ſollicitus accepit, incredibilis animum lætitia inceſſit, ſed vt ſunt humanæ res, non ſatis diuturna. Eo ipſo die, febri correptus, luce inſequenti in Vrbem relatus eſt. Vbi neglecto primùm morbo, mox deplorato, opinione hominum celerius deceſſit. Paucis ante obitum horis cum nuncius de recuperata Parma ſuperueniſſet, coniectis in Cælum oculis Leo, Benè habet, inquit, quòd antequam morior, Placentiam, ac Parmam ſine vulnere Pontificiæ ditioni reſtitutas tandem video. Vixit annis ſeptem & quadraginta, regnauit octo, & todidem menſibus, dignus qui vitam iuxtà atq; imperium diutius prorogaſſet, cùm ob ceteras animi virtutes, tùm ob ſingularem munificentiam, ac patrocinium litterarum. Tenuit fama, Leonem nobili aliquo veneno repentè ſublatum: ſeu vulgo ex celeritate mortis, violentiam

Leonis repentinus morbus.

Eiuſdē mors.

Commēdatio.

Cauſæ mortis variæ.

inter-

interpretante, ſeu quodam Principum fato, quaſi eorum nullus ſine aliqua properatæ mortis ſuſpicione extingui poſſit. Et quamquam non deerant, qui obitus cauſam medicis rationibus referrent partim in fiſtulam, ex qua puris plurimum egerebatur, repentè obſtructam, ac medicamentis irritantibus inuictam: partim in peſtilentes nebulas flante ijs diebus Auſtro delatas ad Manlianam è campis circà paluſtribus; tamen multorum animis auelli ea veneni ſuſpicio non potuit, quòd & viſcera ſubita morbi vi præter morem exeſa fraudem arguere viderentur: & Aulicorum nonnullis in vincula coniectis, nihil propius fuerit, quàm vt confeſſio extorqueretur, niſi Iulius Cardinalis Mediceus è caſtris rediens caſtigaſſet inertes querelas, vetuiſſetque huiuſmodi de veneno quæſtiones, quæ, vt aiebat, plerunque exitus inexplicabiles habere ſolent: Atq; hæc ad Liuij, ad Taciti autem exemplar ſuper eodem argumento hæc accipite.

Romæ ob Victoriæ nuncium multus vbique ſermo: cœtus paſſim per fora, per templa viſebantur de obſidione, de pugna, deque occiſorum numero variè diſſerentium. atq; VT QVISQVE procax lingua, ac miſcere cœtus hiſtrionum more doctus, ita propiora veris dicere in vulgus credebatur. Nec ſatis conſtabat penès quem Ducum ſtetiſſet gratia patrati belli: quippè IN

Eadem narratio ad Cornel. Taciti rationē efficta.

Romæ ſermo de victoria diſcors.

VRBE partibus obnoxia, & quæ pro affectu metiatur fidem. Alij enim Legati prudentiam extollebant, cuius ad exercitum acceſſu tunc primùm cuncta in melius verterant. Pars omnia Proſpero tribuebat, quòd occupato celeriter Addua, deportatoque ratibus exercitu, opportunitatem Victoriæ corrupiſſet hoſti. Alijs Ferdinandi fortitudo potior habebatur, qui per lubrica viarum eniſus, auſuſque nocturnam oppugnationem, murum ſucceſſerat primus, inter obſtantes ferro ſibi viam patefecerat, Heluetium Ducem manu confoderat, caſtra Venetorum, ipſumq; Triuultium Ductorem cœperat. Sed alij rem aliò trahebant. Plurimum quidem momenti fuiſſe in traiectu Adduæ, ſed Gallorum moram in eo aditu muniendo nullius celeritati locum reliquiſſe: neque victoriam tàm virtute noſtrorum partam, quàm hoſtium temeritate, atque incogitantia, conſcijs in Vrbe ciuibus, & Lotrechium ab rerum prouiſu abalienantibus ſpecie ſecuritatis. Quid enim operis fuiſſe, Ferdinandum occupaſſe ſuburbia, aut Pontificios vrbem intraſſe, quos ipſi Gibillinæ factionis principes inuitaſſent expoſito per vrbem lumine, ac recepiſſent demiſſo etiam ponte? niſi fortè magnum quid fuerat cœpiſſe Triuultium inermum ac penulatum, qui ad rei tumultum mula inuectus accurrerat rerum ignarus, ac ſemiſomnus: aut Heluetijs fuga di-

Pars laudantium.

Pars deprimẽtium laudes.

lapſis,

lapſis, iugulaſſe Ducem imparatum, & ambiguum pugnandi. Nam quod ferebatur de caſtris Venetorum direptis, prædaque parta; magnificè in ſpeciem dici, re autem vera paucos fuiſſe cumulos nummorum, quos in menſis expoſitos, dum fortè Quæſtores Veneti militibus numerabant in ſtipendium, Hiſpani in tempore potiti ſunt. Nec fuiſſe dubitandum, ſi itum eſſet in ſententiam M. Antonij, & Lotrechius collecta ſuorum manu ad arcem conſtitiſſet obfirmato animo; quin Cæſarianos ac Pontificios tandem reieciſſet. Sed Lotrechius ſiue in re trepida præceps, ſiue, vt ſolebat, conſilium quamuis egregium quod ipſe non afferret aſpernatus, ſiue nouas inſidias in vrbe veritus, abſceſſit, atq; VRBEM amiſit verius quàm noſtri cœperint. Hæc, aliaque Romæ agitabantur, vana plerunque, & ijs comperta minus, qui cõfidentius iactabant: ſed tandiù materies in ore vulgi futura, quandiù noua res obijceretur; more Vrbis, in qua SERMO ſermonem trudit. Nec abfluit diu, cum ſermones aliò repentè tranſtulit ægri Pontificis in Vrbem reditus: cui cubiculum ſubeunti obuius Architectus ligneam ſepulcri effigiem oſtendit, Henrico Regi deſtinatam, non dubio omine imminentis fati. nam febris neglecta à Medicis turpiter hìc etiam adulantibus, an conſcijs & flagitio deſignatis? breui erumpente vi morbi, ſuſpenſis om-

Lotrechij mores.

Mortis præſagium.

nium

Suſpicio illatæ mortis.

nium animis, Leonem extinxit, anno Imperij octauo, ætatis quadrageſimoſeptimo, victurum haud dubiè longiori æuo, niſi, quæ eſt communis hominum querela, medentium acceſſiſſet aut ſecuritas, aut flagitium. Certè Præfectus abaci, qui biduo ante Leonis obitum, ſumpto in pilulis pharmaco, quo Pontifex vtebatur, repentinò interijt, ſuſpicionem fecit. Pluribus tamen authoribus facinus transferebatur in Pincernam familiarem & continuum Principis: & vulgò credebatur, quaſi non abhorreret à cetera hominis vita: auxitque famam ſubita eius fuga ſub auroram, vix dum Pontifice extincto; ſed captum à Prætorianis, Iulius Mediceus vbi primùm ad comitia Romam venit è caſtris, ſtatim dimiſit, incertum an alicuius flagitij compertum; an potius ne arcanis fruſtrà euulgatis ipſe odia multorum ſubiret, ac priuatis ſuis rationibus officeret? Quin nec illud ſatis conſtitit, prætulerit nè corpus veneficij ſigna: nam VT QVIS præſumpta ſuſpicione, aut ab affectu liber, diuerſi interpretabantur.

Iouius in vita Leonis, & in vita Ferdinan. Guicciar. lib. 14. Honufr. in vita Leonis.

Elogium Leonis.

Illud palàm atque in vulgus, Principem obijſſe excellenti iudicio, varia litteratura, & quod proximum eſt, præſidem litteratorum: ſed liberalem in primis, & qui raro exemplo huius æui PRECES anteuerteret, vt conſuleret accipientium pudori. quamquam hæc ipſa non perindè omnibus æſtimabantur: quaſi hic ſubeſſet ingens

CVPIDO gloriæ, quæ etiam ſapientibus nouiſſima exuitur.

Atque hæc ad imitationem Taciti conformata, inquit Muretus. Ceterùm vos (ſi audiſtis hæc libenter, immò vt ex fronte conijcio, quia libenter audiſtis) vtrumq; exemplum committite, atq; ex hiſce particulis, ſi quam habent imaginem antiquitatis, de vniuerſa vtriuſque hiſtoria coniecturam facite. Cumque illi incredibili voluptate atque admiratione ſuſpenſi, feciſſe ſe interim de eius ingenio abundè coniecturam, affirmarent; aggredienti neſcio quid ea de re ſtatim Antoniano, interceſſit Bencius, vetuitque: quòd appetente iam nocte, cælo paulò inclementiore, timeret ille Mureto ſuo. Ergo condicta in ſequentem diem poſteriore diſputatione, quæ ſupererat de verbis hiſtoriæ, ex hortis illicò diſceſſum eſt.

PRO-

PROLVSIO TERTIA

MVRETVS

Siue de ratione ſcribendæ Hiſtoriæ Dialogi pars poſterior, quæ ad verba pertinet

An Hiſtorici cum Poetis Oratoribuſque Stylo conueniant: pleriſque Hiſtoricorum ob id examinatis: exemploq; compoſito ad conciones pugnaſq; narrandas: ac demum vna eademq; re hiſtoricè, oratoriè, ac poeticè diſcriminis ergò deſcripta

INTERLOCVTORES

Iidem, qui in priore Dialogi parte.

CONDICTO die redeunt in hortos, intermittente iam æſtu, Antonianus, & Bencius. (Perſequor enim iiſdem Diſputatoribus inſtitutum de Hiſtoria Dialogum, Cardinalis Ampliſsime) Dumque Muretum præſtolantur cum Hippolyto Cardinali Eſtenſe, neſcio quid otioſius domi tranſigentem; occupat Bencius, rogatque Antonianum, vt (quando per Mureti moram licet) paucis, niſi moleſtum eſt,

referat extemporale illud carmen, & carminis vaticinationem, cuius mentionem fecerat apud Hippolytum heſterno die. Annuit ille, ſtatimq; ex areola, quà inambulabant, proceras admirati platanos ab ſtirpe ad primos vſque ramos hedera ita conueſtitas, vt ſummæ quidem arbores ſuis frondibus, imæ verò alienis virerent; concedunt in proximum xiſtum, quem gradata hinc buxus & conciſa in plurimas ſpecies, indè tarentina myrtus variè tonſa, aliæque preſſæ atque retentæ manu arbuſculæ belliſſimè concludebant. In medio fons æſtuabat intra marmoreum cratera, è cuius labro caducus, veli inſtar tenuiſsimi expandebatur demittebaturque in ſubiectam piſcinam; quam circùm ſiphunculi plures expreſſi micabant è ſolo, atque in cratera reciproci miſcebant ſuauiſsimum murmur. Hìc in loculamentis trifolio virentibus molliſsimas nacti ſedes ac puluinos aduerſi conquieſcunt. Tunc Antonianus, Facio, inquit, omninò libenter quod poſtulas, Benci, vt humaniſsimi Principis munificentiam omnibus teſtatam habeam. Res ita ſe habuit. Exceperat Franciſcus Card. Piſanus natalitio, vt conſueuerat, epulo Cardinalium complures: & ne carmen, appendix conuiuij, deeſſet; aderam ipſe ſuper Heroum menſam fidicinem acturus. Et iam ſingulorum laudes conuiuarum, octonis verſibus italico rhythmo concluſis,

Locus Dialogi.

Hortorū fontiſque deſcriptio.

Antonianus Fidicinem agēs ſuper mēſam.

ex re atque ex tempore concinueram, illis demirantibus, in ea ætatula (neque enim duodecimum annũ tum expleuerã) volucre, vt aiebant, atq; extemporale ingenium; quum me intuitus Alexander Card. Farneſius, Agedum, inquit, puer: & quoniam tàm bellè Vatem agis, cape hunc florum faſciculum, eique munus trade, quem è noſtro hoc ordine fore Pontificem Max. arbitraris. accipio, ſingulorum ora contemplor, ſuſpenſiſque in re vel ludicra Patribus, ad Io. Angelum Card. Mediceum rectà feror, flores futuri omen imperij prompto prius carmine in manus trado. Enimuerò Mediceus, quamuis ea deſignatione tacitè omen acciperet, gauderetque in ſinu; palam tamen rubore ſuffuſus amicè conqueri cœpit, quòd irridendi ſui gratia ex compoſito rem tranſegiſſet Alexander, meque adornatum cum verſibus iam diu domi factis illuc opportunè compuliſſet. Id Alexander ſeriò pernegabat: ſed cum neutiquam proficeret, Quin tu, inquit, periculum per te facis, pueroque argumentum tuopte ingenio præſcribis? quod ille ſi pro re nata, præſenti verſu cõmentabitur, coniecturam credo capies, nullum tibi à me fucum hodie factum. Quid multa? placet ea conditio; dumque aliquid ſecum animo verſat Mediceus, fortè horologium, quod inibi erat præalto impoſitum pegmati, horarum ſignum excluſit. Ergò

Extemporale ingeniũ pueri.

Vaticinatio futuri Principatus.

opti-

optimum factu viſum, ſi ea ſuper horarum mole aliquid ipſe ſubitario carmine comminiſcerer. Tunc ego ſubſiſto pauliſper, fidiculam præcentione aliqua percurro, ſic incipio.

HAEC, quæ metitur vocalis tempora moles,
Cum cælo tacitum, credite, fœdus habet.
Nam cælo ſol quidquid agit noctuuè diuuè,
Inſcriptum nobis machina fronte refert.
Artis opus miræ. Ad terram reuolubile plumbum
Nititur, & ſpiris throclea verſat onus.
Pondere ab hoc motus: nã dum vi vertitur axis,
Dentatas cogit mordicus ire rotas:
Morſu illo implicitos, obuerſóſque orbibus orbes
Pendula ſuſpenſo examine libra mouet.
Aeneus hinc monitor turri ſonat, & ſimul horas
Mobilis inſcripto lingula in orbe notat.
DIVIDIT hic Index vitam; totamque minutim
Concidit, ſolidum dilaceratque diem.
At vos, Heroes, quorum metimur ab ore,
Et regimus veſtro tempora noſtra ſono,
Diſcite non dare poſcenti reſponſa, priuſquam
Multa agitet ſecum mens operoſa diu:
Diſcite non vllam ſine pondere reddere vocem:
Diſcite (ne multis) ore manuque loqui.

Horologij deſcriptio.

Ad Cardinales conuiuas.

Finieram, cum exceptus eo, quem mihi ætas conciliauerat, plauſu: atque aureo adhæc torque donatus à Card. Tridentino ob rem ex eius animi ſententia geſtam, è conuiuio dimiſſus ſum:

reli-

relicta in omnium animis opinione, non ſine aliquo cæleſti afflatu eo die vaticinationem puero excidiſſe. Et ſanè ſublato paucis poſt annis Mediceo ad Pontificatus Imperium, felix euentus non modò mihi ſummi Principis gratiam, ſed etiam Poetarum nationi laudem aſſeruit vaticinandi. Verùm hæc dum auditore Bencio narrat Antonianus; ecce tibi Muretus, qui poſt exedram myrto conſtratam aliquandiu latuerat, dat in conſpectum repentè ſe: &, Itanè verò, inquit, abſente me Senatus Principe, vos minoris ſubſellij Patres ſenaculum ſoli ſolum celebraſtis? Immò verò, excipit Bencius, ſi pergis argutari, nos ex te multam pignuſuè capiemus, quòd curiam in tempore non intraueris. Sed mihi crede, moram iſtam ac deſiderium tui, numquam ego quidem melius, quàm Antoniani oratione lenire potuiſſem. Age iam, atque hoc, quem relictum tibi vides, medio puluino conſide nobiſcum vnà, & interpoſitam diſputationem, quod benè vertat, aggredere.

Pius IV. Pont. Max.

Tunc is nihil vltrà cunctatus, Hiſtoriæ, inquit, exædificationem conſtare diximus & rebus, & verbis. illæ heſterna quæſtione definitæ, hæc hodie ſuperſunt, ſuuſque character ac nota Scriptoribus hiſtoriæ reddenda eſt. Et quamquam non me fugit, aliam eſſe legem præſcribendam hiſtorijs, aliam hiſtoriarum particulis, annalibus,

Propoſitum in hac proluſione.

Hiſtoriarum ſpecies.

com-

commentarijs,faſtis, ephemeridis,indigitamentis, tabulis,breuiarijs; tamē facilè patiar in præſentia, nihil horum præcipuè, ſed omnia perinde conſtitui. non enim hiſtoriæ nunc inter ſe membra formaſque conſideramus, ſed hiſtoriam à poetica atque oratoria ſeparandam ſuſcepimus. Et verò ita ſeparanda eſt, vt non minore interuallo, & (vt Lucianus aiebat) iſthmo etiam maiore, diſtet illius ſermo ab oratorum, poetarumque lingua, quàm in rebus enarrandis diſcrepare inter ſe priore diſputatione confecimus. Cuduntur in eadem quidem veluti officina verba omnia ſiuè hiſtorica, ſiuè oratoria, ſiuè poetica, vnumque in locum & cumulum promiſcuè congeruntur. non tamen promiſcuè vſurpanda, atque è cumulo, pro vt quæque ſors obtulerit, eximenda ſunt. id quod factitari interdum non ſine riſu videmus à nonnullis, qui NVSQVAM niſi inter epulas elegantiam norunt. quaſi enim ex armamentario haſtas ac tela in repentino tumultu rapiant, ſic ad verborum auxilia, vt quæque in promptu fuerint, ſcriptores ſubitarij confugiunt. Hìc Antonianus, Nimirum, inquit, religioſius aliquantò ac ſeuerius exordiris vt video, Murete. An tu ſcriptores tàm longinqua inter ſe regione patriaque ſeiungis ac diſparas, vt in alterius quemque lingua hoſpitem ac ſurdum putes? Quaſi verò neſcias Antoniane, Bencius ſubdit, M. Anto-

Stylus hiſtoricus à poetico & oratorio ſeparandus.

In opuſc. quomodo ſit ſcrib. hiſtor.

Officina verborum vna.

Quomodo inde verba extrahenda.

nium, qui magnum ab hiſtoricorum ſermone fructum capiebat ad eloquentiam, dixiſſe apud Tullium, ſe omninò poetas non attingere, quòd aliena quadam lingua locuti viderentur. Sed perge porrò Murete, & condoce, qua tandem ratione ex eo verborum aceruo atque congerie, aptæ cuique ſcriptori voces eligendæ ſint. Nam ſi, quod vſu venit legulis & coactoribus litterarum, id accideret hiſtoricis, bellè res ſe haberet. illi enim in ingenti teſſerularum cumulo typos ex ſua quemque nota facilè internoſcunt, ac ſeparant in arculas: ex quo fit, vt diſcreta loculis elementa, cum opus eſt, committant componantque celeritate mirabili. hìc autem quam tu, rogo, notam, quem characterem vocibus inuſtum vides, vt in earum elegantia & commiſſione tuti eſſe poſſimus? Video, inquit Muretus, ac verbo dicam: FINIS, qui ſingulis ſcriptoribus propè ac propriè præfinitur, ſi probe inſpiciatur, hic rectà ducet vnumquemque ad ea ſecernenda è multis verba, quæ in rem ſuam futura ſint. Oratori propoſitum eſt (vt interim hoſce Fines qualicumq; ratione ſeparemus) quod eſt perſuaſibile, poetæ admirabile, hiſtorico verum. exploret igitur, ac ſeparet vnuſquiſque ſibi ea præſidia verborum, quæ perſuaſionem, admirationemuè, aut veritatem in loco iuuent. Iuuat perſuaſionem (quod ad dictionem quidem pertinet) acris, &

Lib. 2. de orat.

Typorum verborumq; comparatio.

Ex fine delectus verborũ.

Quæ verba ad oratoris finem apta.

pugnax oratio, exaggerata, magnifica, incitata, quæque NON ſine palæſtra ac nitore plagam faciat. Admirationem ac plauſum excitat pulchritudo quædam, & lætitia dictionis, granditas & pompa verborum, peregrinitas vocum, modulatio numerorum, nihil non oblitum pigmentis, commentationibuſque conditum, omnia fama & vero maiora. At veritatem ſimplex æquabiliſque decet oratio, nihilq; magis commendat vera dicentem, quàm ſinceritas elocutionis. Quare condonet hiſtoricus exaggerata oratori verba, atque flexanima, poetæ peregrina & numeroſa, ſincera verò atque dilucida eximat ſibi. Atque hinc eſt, quod Lucianus in libello de præceptis hiſtoriæ, cùm ei finem ſtatuiſſet vtilitatem, quæ ex ſola veritate conciliatur; addidit, *Verbis quidem hiſtoricis vnum eſſe propoſitum, vt planè ac ſimpliciter enarrent, & quàm clariſsimè rem, vti eſt, ob oculos ponant*. Adde Luciano Phalereum, ſubdidit Bencius, ſcriptorem Luciano non paulò meliorem; qui dum periodum hiſtoricam ab alijs ſeiungit, atque definit, Quæ neque circumducta in orbem, neque remiſſa vehementer ſit; ſed in medio vtriuſque conſiſtat; hæc adiungit, *Vt neque oratoria videri poſſit & aliena à fide propter circumductionem, & honeſtatem habeat & hiſtoricum ex ſimplicitate*. Addite, excepit Antonianus, antiquiorem vtroque Tragicum Poetam,

Quæ apta ad finem poetæ.

Quæ ad hiſtorici finem.

Veritatis oratio.

De elocut.

cuius illa vox eſt apud Senecam in epiſtolis, VERITATIS orationem ſimplicem & concolorem eſſe. Tum verò Muretus, Quoniam, inquit, ſuffragijs mirè conſentimus, placetnè Senatuſconſultum fieri in hæc verba? BONVM factum, vt Hiſtorici non ambitioſo & circumlato, ſed ſincero placidèque fluenti genere orationis ſcribant. qui ſecus fecerint, malam famam vltimi ſupplicij loco ſubeunto. Cum placere reſpondiſſet Bencius, interceſſit Antonianus, negauitque ſe ſcribendo adfuturum, donec planius aliquantò perciperet eam notæ ſinceritatem ſimplicitatemque, quæ ſibi quidem magnopere probaretur, non nulla tamen aduerſum eſſe, quibus expeditis libentiſsimè ſe in Mureti ſententiam conceſſurum. Cui Muretus, Ius & æquum poſtulas, inquit. Et quamquam Phalereus (cuius teſtimonio tu me, Benci, modò interuertiſti) dum periodum hiſtoricam, inter circumductam & remiſſam, quaſi mediam, & in vtriuſque confinio ſuſpendit, rem totam gemino indicauit verbo; nos tamen, quando ita videtur, liberalius expendamus.

Lib. 6. epiſt.

Hiſtorici oratio quæ.

Periodus hiſtorica.

Character hiſtorico præſcribitur inter ſublimem, atque humi ſerpentem: ſcopulus vterque ſi cautè vitetur, nauigatur in portu. Et verò, vt hinc exordiar, quid magis obeſt ſeria narranti, quàm oratio quæſitis infucata verbis & modulis

Partitio diſputationis.

Orationis ſublimitas & pōpa non apta hiſtorico.

numerorum; quorum vitio tolli funditus veritatem & fidem faber ipſe numerorum Tullius affirmare non dubitauit? quid lectori ſuſpectum eſt magis, quàm hominis artificium verba verbis ſollicitè concinnantis, iiſq; conſuendis miſerè intabeſcentis? vt ſanè (quod ait in Rhetoricis Ariſtoteles) nõ minus caueant auditores ſibi, nec minus affecti ſint cõtra huiuſmodi inſidias compoſitæ orationis, quàm aduerſus permiſta & confuſa vina, ſuſpenſo infenſoque ſolent animo eſſe compotores. HISTORICORVM oratio non ſeſe lectori venditet obtrudatque, ſed res geſtas continenti narratione proferat, ipſa ſe ſubtrahat. Atque ego quidem oleo ſimillimam appellare ſoleo hiſtoricam dictionem. ſicuti enim huius liquoris prima laus eſt, ſi non ipſe palato ſapiat, ſed efficiat vt ſapiant epulæ, quæ illo condiuntur: hinc cum oleum commendamus vulgo dicimus, ipſum guſtatu nihil ſentiri. ita mea quidem ſententia hiſtoricus ſermo tunc prima dignus eſt laude, cum placidè rebus affuſus ſic eas lenitate condit, conditaſque defert in animum ſine ſenſu, vt placeat quidquid in hiſtoria legitur, at quam ob rem placeat vix intelligatur. contrà quiſquis hiſtoricorum, rebus haud magna cum cura temperatis, totus in eo eſt, vt concinna elaborataque ad plauſum oratione, ipſe concinnitatis artifex legatur, hic oleum & operam perdit. nam re

Artificium dictionis ſuſpectum lectori.

Lib. 3.

Oratio cõpoſita & Vina permiſta.

Comparatio dictionis hiſtoricæ cum oleo.

Vitiũ aliquorum hiſtoricorum.

rum ſerie incurioſè oſcitanterque pertractata, dum lectorem transfert ad eam verborum pompam, ac miracula ſublimis exploratæque ad numerum dictionis; interim cognitione factorum, quibus ad animum admouendis inſiſtendum erat, quique eſt fructus hiſtoriæ maximus, illum penè defraudat. Definit, vt heſterna diſputatione dicebamus, hiſtoriam M. Tullius, Rem geſtam à noſtræ ætatis memoria remotam. atquì hiſtoria res geſta ipſa non eſt, ſed explicatio rei geſtæ. quid ergò? num adeò conſpicua in re aberraſſe Virum artis ſuæ apprimè gnarum putandum eſt? an potius tacitè docuiſſe, ita conſcribendam eſſe hiſtoriam, vt lector nullo elocutionis illicio abſtractus à rebus, nullaque retentus mora verborum, immò charactere ipſo dicendi propemodum non animaduerſo, ac ſurda ſtyli voluptate præteruectus, non tàm ad rerum commemorationem acceſſiſſe, quàm rebus intereſſe videatur. Qua quidem laude ſi non primus, certè in primis mihi eſt SVETONIVS Tranquillus: adeò tranquillè & æqualiter fluit, rebuſque vnicè addictus orationis ornamenta NON negligens ſed ſecurus præterit, & tamen hunc ipsũ ornatũ veluti vmbram non id agens trahit. Criſpus autẽ Salluſtius, ſi pauca excipias verba, quæ partim nouauit ipſe, partim ex alieno ſæculo ac potiſſimùm ex Catonis originibus, vt aiebat Augu-

Lib. 1. de Inuent.
Lib. 1. ad Her.
Snetonij laus.
Salluſtij laus.
Sueton. in vita.

ſtus

ſtus, inuidioſè decerpſit, ceterũ quã procul agit à fuco & copia orationis totaq; ſupellectile oratoria? qui genere dicendi breuiſsimo aptiſſimoq; dominari omnium teſtificatione temporum dictus eſt. Nam de C. Cæſare nihil attinet dicere: de quo quoties cogito, toties illud venit in mentem, quod de Romanis vulgò ferebatur, Ciui Romano latinè loquenti non minus turpè eſſe rem quamque ſuo non demonſtrare vocabulo, quàm hominem non ſuo nomine appellare. At Q. Curtio, quamquam ijs virtutibus exornato, quibus conſtet aut heroicis eum temporibus vixiſſe, aut dignum fuiſſe qui viueret; non defuere, qui obijcerent quæſiti interdum medicamenta candoris, & numerorum vſum paulò intemperatiorem. cui ſanè ſtudio, quàm metuo, Benci, ne Maffeius tuus plus nimio indulgeat. communicauit ille mecum paucis ante diebus, an menſibus? particulas aliquot hiſtorię, quam molitur, rerum Indicarum: demiratus ſum florem ac numeros orationis: dixi, ſcriptorem mihi videri non huius æui, ſed è veteri illo ordine & quidem patricio hiſtoricorũ: nihil vſpiam incultum neglectumq; concinna & perfecta ſanè omnia; niſi forte eò peccaret, quòd nihil peccaret: nam & ingenium ſcriptoris anxium apparebat interdum, & dictio videbatur exquiſita ad ſonum, eumque ſimili modulatione crebrò fuſum. quarè monui (nam

Cæſaris laus.

Q. Curtij laus cum exceptione.

Maffei laus.

Cũ exceptione.

& ego verum dicere aſſueui, & ille libenter audire) vt orationis culturam ſæpius libentiuſque diſſimularet, nec verba ita traijceret quaſi quædam complementa numerorum: ceterùm intelligeret, ſi rem ad calcem eo quo cœperat tenore deduceret, ſe facilè ſcriptoribus huius ſæculi palmam me iudice prærepturum. Hìc Bencius, qui ægrius aliquantò tulerat, ſtudiorum ac vitæ ſocium cum ea exceptione laudatum, Ego verò, inquit, pro Maffeio habeo interim aduerſum te gratiam, Murete, nec dubito quin ille cautionem abſte æqui bonique conſuluerit: neq; enim vlli patientius reprehenduntur, quàm qui maximè laudari merentur. Sed quid facias? NVLLVM ſine venia placuit vnquam ingenium. tamen dicam hoc pro humanitate tua confidentius, Durus es erga hiſtoriam, quam ornamentis ſuis vſquequaque ſpolias. Sic ſum, inquit Muretus: ſpoliatam decet eſſe Veritatem. VELARE poetarum eſt. Et tamen, occurrit Bencius, poetam non agit in Oratore Tullius, dum *placere* ait *in hiſtoria atque epidictico genere dici Iſocrateo Theopompeoq; more, vt tanquam in orbe incluſa currat oratio quoadusque inſiſtat in ſingulis perfectis abſolutiſq; ſententijs*. neque aliter antè in eodem Oratore ſtatuit: dum *finitimam eſſe* dicit *hiſtoriam eorum orationi, qui verba ita diſponunt, vt pictores varietatem colorum, quique paria paribus, aduerſa contrarijs*

Propugnatio Maffei.

Pro ornatu & pompa dictionis hiſtoricæ.

Ciceronis teſtimonium.

ſæpiſ-

ſæpiſsimèq; ſimiliter extrema definiunt. Quid, apud Liuium quàm multa poetarum more ac modo dicuntur? *Inde equitum certamen erat*: *Hæc vbi dicta dedit, ſtringit gladium, cuneoque* (audiſti verſum hexametrum?) *facto per medios vadit hoſtes*: *Iamque dies conſumptus erat*: *Multa iam edita cæde ſeneſcit pugna*: atque alia eiuſmodi non raro. Alpium deſcriptione quid grandius, atque Alpibus penè ſublimius? *Ex propinquo viſa montium altitudo niueſque cælo propè immiſtæ, tecta informia impoſita rupibus, pecora iumentaque torrida frigore, homines intonſi & inculti, animalia inanimaque omnia rigentia gelu, cetera viſu quàm dictu fœdiora terrorem renouauere. erigentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumulos inſidentes montani, qui ſi valles occultiores inſediſſent, coorti in pugnam repentè, ingentem fugam ſtragemq; dediſſent*. Audis hæc verò, Murete, & ſimplicitatem illam tuam in hiſtoria requiris? Audio hæc enimuerò, inquit, nec ſententiam muto: quia ſimul audio, propterea Liuio priorem habitum eſſe Salluſtium, quòd ille paulò inflaret vehementius, & oratione minus caſtigata quàm hiſtoriæ poſtulet authoritas, effluere interdum & luxuriare videatur. cum tamen Salluſtium ſcriptorem ſeriæ ſeueræque orationis, ac proprietatis ſeruantiſsimum antiquitas appellauerit. Nec tu me teſtimonio Ciceronis abſterres. Exornan-

Lib. 1. dec. 3.

Alpiũ deſcriptio.

Liuij & Salluſtij comparatio.

A. Gell. lib. 17. c. 18.

dam

Quando ornari ſe diligẽtius patitur hiſtoria.

Prælia potiſſimum & Conciones quomodo ſcribẽda.

dam ille quidẽ cenſuit hiſtoriã epidictico etiam more, ſed quum *pugna* (ſic enim loquitur) *aut regio deſcribitur* (in quo minus fortaſſe peccauerit Liuius deſcribens Alpium regionem) *aut cum conciones interponuntur & hortationes, in quibus tamen tracta quædam & fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio*. Audis opinor, Benci, ac planè intelligis, quo loco, & quatenus per Ciceronem liceat, dicendo vt ſeſe attollat hiſtoricus. locorum interdum ſitus, ſæpius ardor dimicantium copiarum, ſæpiſſimè verò Ducum adhortationes, quippè quæ poetarum è ſchola plerunq; transferuntur, canorum aliquid in hiſtoria poſcunt ac tubam. in ceteris autem partibus eodem tenore, hoc eſt temperatè caſtèque, nec ſine elegantia (quæ tamen rebus tacitè inſeruiat, non contumaciter officiat) narrandum ego quidem ſentio, nec diſſentire Tullium, aut quemquam dicendi magiſtrum puto. Hìc Antonianus ad Muretum conuerſus, Benè habet, inquit: liberaſti me magno metu, dum ad extremum confeciſti, non eſſe ab re hiſtoriæ, conciones & pugnas complecti grandiore ſtylo. atque hùc te vt deducerem, ſpectabat illa demum interceſſio mea: attuleram enim ipſe id, quod heſterna mihi die, ſicuti etiam Bencio, recitandum hodie præſcripſiſti; ſed cum audirem, hiſtoriam à te ſpoliari glorioſis hiſce nominibus, verebar ne, ſi quid

lucu-

lucubrationum mearum, te mihi non conciliato, proferrem; reas ſtatim ambitus ſine vlla ſpe veniæ pronunciaretis. itaque decreueram hac ſuper re verba in ſenatu facere omninò nulla, ſed veteri forma, IN alium diem. iam verò quandoquidẽ hiſtorico ſuos etiam lacertos ac toros, cum opus eſt, accommodas; vtar poteſtate à te facta, & æquiore animo referam aliquid hiſtoriæ, quàm Pij V. Principis noſtri iuſſu aggreſſus ſum de nauali prælio paulò ante ſumma huius ſæculi felicitate commiſſo; idque etiam libentius referam, vt te Benci ad ſymbolum quoque tuum in commune deferendum, exemplo compellam meo. Eius narrationis particula hæc eſt, nam decerpens hinc atq; hinc aliquid, non continenti rerum ſerie ſcribo. Conatus & adumbratio pugnæ cócioniſq; hiſtoricè ſcribendæ.

Pugnæ principium ab ſiniſtro cornu factum: præerat Auguſtinus BARBARICVS conſilio æque ac manu promptus: quem idcircò obtinere eum locum iuſſerat Aſcanius CORNEVS vniuerſæ claſſis inſtruendæ Magiſter, vt aduerſus ferociam Mehemetis Alexandriæ Proregis, qui dextrum cornu promouebat, virum opponeret impigrum ac fortem. Et res ſuccedebat ex ſententia, nam Bragadinæ Quinqueremes duæ inuſitata magnitudine, & duplici grandium tormentorum verſu formidabiles ante cornu paulum progreſſæ ſe in hoſtium claſſem induerant Nauale certamen. Quinqueremium impetus & pugna.

pri-

primæ, atq; exploſis à fronte, à tergo, à latere tormentis, multis momento perforatis dilaceratiſq; Othomannorum nauigijs, trepidare primùm, mox etiam inclinare dexterum cornu cœpit. Enimuerò Mehemetes ex dedecore in rabiem actus, Hæccine, aiebat ad ſuos, illa pugna eſt quam poſcebatis? ante prælium feroces, in ipſo diſcrimine ignaui. Ac ſimul vociferans, ſimul acinace in timidiſſimum quemque irruens trepidationem ſiſtere adnitebatur. Sed fruſtrà omnia: cum nihil à Quinqueremibus intermitteretur, ſed repetita ingruentium vi globorum paſſim perterebratis nauium lateribus, ingens ederetur claſſiariorum ac remigum ſtrages. Et verò atrox ſpectaculum fuit infecta ſanguine maria contueri, mutilas ac vulneratas vbique naues, fluitantes malos, remoſque iuxtà ac informia cæſorum cadauera, & trunca animæque adhuc plena complurium membra per vndas miſerè colluctantium. Nimirum vbi exutum ſe magna ſuorum parte vidit Mehemetes, ex deſperatione conſilium nactus, cum aliquot roſtratis nauibus proripit ſeſe ex illo Quinqueremium occurſu, & litrus adradens ad Acheloi fauces curſum dirigit tanta celeritate, vt crederetur fuga compulſus in proximas ſyrtes impacturus. Sed homo gnarus loci, cum ſciret eam littoris oram præalto eſſe mari & nauium patiente, ſecurus illac ad

Mehemetis furor.

Clades à Quinqueremibus illata.

Aſtus Mehemetis.

nauı-

nauigans, improuiſo Barbaricum à tergo aggreditur; qui, fraude ſerò animaduerſa, dum iubet cornu obuertere, inconditis repentè clamoribus in latera aliæ rurſus, atq; aliæ Othomannicæ triremes incurrunt, & vndique infeſtæ circumſiſtunt. Obſidetur Prætoria à quinque hoſtium triremibus, pugnatur extremis vtrimque viribus, nec vſquam in tota acie atrocioribus animis. Et iam Mehemetes militum numero atque aſtu potior, cum expedita ſuorum manu exſcenſione tandem facta, per foros ad Prætoriæ vſque malum intulerat ſeſe; cum Barbaricus, Itane verò, inquit, Commilitones? primi hoſtem diſiecimus, noſtrique interea ſocij inchoatam per nos victoriam tota perſequuntur acie, nos hic indefenſi, inulti, pecorum more contrucidamur? Et patiemur hæc ſigna, naues, noſtra hæc corpora inter Othomannica ſpolia in Thraciam captiua deportari? patiemur ſocijs in patriam redeuntibus narrari tanta cum Veneti nominis ignominia, Ex vniuerſa claſſe vnum Barbarici cornu Turcarum prædæ ceſſiſſe? Quin potius, quando in eum deuenimus rerum articulum, vt VEL hauriendus, vel dandus ſit ſanguis, agite vt eſtis viri, aduocate quantum eſt virium in dexteras paulò ante victrices, denſatoque cuneo hoſtes temerè affuſos inuadite ac propulſate. ipſe quamquam id ætatis, id virium, primus in hoſtem

Concio Barbarici.

pergo.

pergo. aderit mihi pugnanti, vt ſpero, ſummus è Cælo Imperator Deus, cuius cauſa pugnatur. Quod ſi fortè ei ſit cordi, meo ſanguine ac vitã repreſentare ſalutem veſtram, en caput hoc in omnem aleam volens libenſque deuoueo. Vix ea, cum ipſe abrepto clypeo è militis manu, ſtrictoq; ferro præcurrere in hoſtem cœpit: valuitq; adeò apud militem Ducis oratio, & oratione melius exemplum, vt renouato ſumma virium contentione prælio, hoſtemque ferociter aggreſſi, alios ferro cominus iugularent, miſſilibus transfigerent alios, alios ſcutorum occurſu in mare proturbarent, donec ad extremum exacto per ſummam fortitudinem Mehemete, perfunctam periculo Prætoriam obtinerent. Tenuit ea pugna horæ circiter ſpatium. Sed in ipſo ardore dum Barbaricus nullam omittit partem Ducis ac Bellatoris, imperaturus neſcio quid in rem præſentem; poſtquam animaduertit, vocem obiectu clypei non exaudiri; detegit faciem; ſtatimque inter volantia ex aduerſo tela transfigitur, adactoque intra oculum lethali ferro, interclusa illico voce concidit exanimis: atque è pugna ſublatus, paulò poſt nihil intemittente doloris vi, certior factus, penès iam noſtros ſtetiſſe victoriam; fato conceſſit. Vir planè memorabilis cùm ob ceteras laudes, oris maieſtatem, linguæ facundiam, animi fortitudinem; tùm potiſſimùm

Exempli vis.

Cædes hoſtiũ.

Mors Barbarici.

eo nomine poſteritati cõmendandus, quòd ſubortis inter Fœderatos non ſemel grauiſſimis diſcordijs; vnus in eo totius Europæ flore repertus eſt omnium Arbiter, qui raro exemplo, Chriſtianæ rei dignitatem priuata vtilitate inanique patriæ nomine potiorem perpetuò haberet. Hæc vbi abſoluit Antonianus, rogare vtrumque enixè inſtitit, vt quorum iuſſu illa fecerat, eorum caſtigatione ſibi perficere liceret: ſed vtroque, ſiue ex animi ſententia, ſiue gratiæ aliquid darent, mirum in modum collaudante omnia, addidit Bencius, tùm demum à ſe percipi, cur hiſtoriam M. Cicero rem geſtam vocaret; adeò ſibi viſus erat non tàm narrantem audire, quàm pugnantes in acie ſpectare. quamobrem amens ſim, inquit, ſi cum viuo, quod aiunt, cane meum ipſe prauè imperitèque depictum compoſuero. adde tu potius, amabo te Murete, quæ ſuperſunt ex hiſtoriæ præceptis: ego ſi audiar ſub finem, ab Antoniano ſcilicet quàm remotiſsimus, abundè eſt. Tunc Muretus, Addo inquit, te tamen ſponſione non libero.

Præconium eiuſdem.

Nauigare diximus hiſtoricum inter geminos ſcopulos, quorum iam alterum euitauimus: ſed ne

In vitium ducat culpæ fuga ſi caret arte,

Hor. in Poet.

monſtrandus eſt alter; qui vt eſt aſpectu inamabili ac triſti, facilè abalienaret omnes, niſi aliqui

re-

Incultũ aſperumq; dicendi genus an aptũ hiſtorico.

reperirentur, qui hanc ipſam orationis mœſtitiam amarent. Infractum dicendi genus ex induſtria, diſsipatum, ſalebroſum, amputatum, & vbi minimè expectes, relicturum; hiſtorico muneri arbitror per ſanè incommodũ. Nam ſi promouendus eſt continenter in hiſtoria lector, atq; abſtrahendus vndecumque, modò medias inter res quàm minimo laboris traducatur; quo id modo præſtet hiſtoricus oratione offendente velut inter ſaxa & reluctante, aſpera, hiatibus interrupta, afferente legentibus obicem ſubinde ac moram? Equidem ipſe impedito & calculoſo itinere non propero. quoties autem inter legendum offendo iſtas verborum ſententiarumque ſalebras, & tanquam ferreos murices humi ſparſos, eluctor ſanè vt poſſum inter eos aculeos; at inde perfunctus vix tempero, quin malè ſcriptoris infelicitati dicam, qui me ijs ſenticetis nequidquam induerit. At hæc loquendi ratio, ſubiecit Bencius, propior videtur ſimplicitati, ad cuius normam tu paulò antè hiſtoriam exigebas.. certè ea res indicat non ingratam negligentiam hominis de re magis quàm de oratione laborantis.

Salebroſa oratio legentium mora.

Quid laudis aliqui tribuãt huic generi orationis.

Veteris ac ruinoſi templi cũ rudi oratione comparatio.

Atque vt non nullæ ædium ſacrarum rudes attritæque ac vetuſtate propemodum corruptæ religioſius interdum coluntur, quàm quæ magnifico ſunt opere atque eleganti; ſic illa incurioſa ſermonis ſtructura ſæpenumero maiorem ha-

bet venerationem ac fidem. Cui ſubridens Muretus, Nimirum, inquit, Matertera etiam mea aduerſus Principem ſtomachabatur olim, quòd ſacellum neſcio quod male materiatum ac ruinoſum refeciſſet inaurato albario, ſectoq; ac perpolito marmore. aiebat enim excidiſſe ſibi ab animo omnem eius loci religionem. Sed non omnis verborum indiligentia atque ceſſatio ſinceritati conducit orationis. quamquam hæc non tàm indiligentia eſt, quam ignoratio: ignoratione porrò ſtultè nimis colligitur opinio veritatis. Ego verò excepit Antonianus, Cor. Taciti (nam hic monſtrari digito ſolet) dictionem illam ex horrido comptam, intercisam, & ad expectatum raro cadentem non arbitror ignoratione ac temerè prolatam, ſed conſultò ac ſtudio laudis, quàm ſe adepturum ex eo dicendi genere putauit. Egregiam verò laudem prædicas, inquit Bencius. An quiſquam eſt aure vſque adeò agreſti, vt ſe iſtius lectione fraudatum non intelligat? Sperauit credo Tacitus, ſe gratiam initurum apud lectorem ſi ſuſpicioſis eum intimiſque ſententijs ſuſpenſum haberet identidem, atque à narrationis hiſtoricæ curſu ſtrenuè moraretur. Nam quid ego de numeris loquor? quos, ſi quis inter legendum aurem ſuam interroget, numquam iſtic ſentiet: niſi fortè amet muſicam duriuſculam, delecteturque percuſsionum modis,

De Corn. Taciti ſtylo.

Aduerſus eum tanquam obſcurum.

Et durum.

Et liberũ poeticumque.

qui non tàm deſinant, quàm cadant præter ſpem & modum. Quì potes, blandè ſuſcepit Antonianus, poeticos numeros in eo deſiderare, qui Annales ſuos ab integro hexametro eſt exorſus? *Vrbem Romam à principio Reges habuere.* Nempè, reſpõdit illicò Bencius, tàm numeroſa ſunt cetera, quã iſte cadit hexameter numeroſè. Et tamẽ hic idem ſcriptor infenſus adeò concinnitati ac numeris poetarũ, ita ſe interdum in poetarum familiaritatem inſinuat, vt non quæ apud illos vſitata atq; cõmunia, ſed quæ rara & extremæ cuiuſdam licentiæ ſunt, ea confidenter, atq; etiam intemperãter vſurpet. Mitto illa, *Occultus odij, ferox ſcelerũ, ingẽs animi, pecuniæ modicus, ambiguus pudoris, maris potens, oblatæ occaſionis properus, turbidus conſilij, in obſcuro lucis, multo iam noctis, cuncta camporum, ſpirantẽ ac vitæ manifeſtã aduerterũt, quoquo facinore properus clareſcere*, atq; alia his nõ ſanè modeſtiora, quæ apud confidentiſſimos quoſq; Poetarũ quàm apud Tacitũ rariora ſunt. Quid illa? nonnè poetarum libertate dicuntur? *Præmiſſo Cæcina, vt occulta ſaltuũ ſcrutaretur, ponteſq; & aggeres humido paludũ & fallentibus cãpis imponeret; incedũt mæſtos locos, viſuq; ac memoria deformes.* Aut illa, *Nox per diuerſa inquies, cũ barbari feſtis epulis, læto cantu, aut truci ſonore ſubiecta valliũ ac reſultantis ſaltus complerent.* Illa verò mera ſunt poeſis, *Sceuinus promptum vagina pugionẽ vetuſtate obtuſum increpans,*

Exẽpla dictionis poeticæ apud Tacitum.

Lib. 1. Annal.

Lib. 1. Annal.

Lib. 15. Annal.

aſperari ſaxo, & mucronem ardeſcere iuſsit. Addite quoq;illa eiuſdē notæ, *Meſſalina non alias ſolutior luxu, adulto autumno, ſimulacrum vindemiæ per domū celebrabat: vrgeri præla, fluere lacus, & feminæ pellibus accinctæ aſſultabant vt ſacrificātes & inſaniētes Bacchæ: ipſa crine fluxo thyrſum quatiens, iuxtaq; Silius hedera vinctus gerere cothurnos, iacere caput, ſtrepente circum procaci choro.* Nonnè hic, rogo, character ille ipſe eſt, quē poetæ ſuū prædicant, eoq;arceri ab ſe alios ſcriptores gloriantur? Vt ſanè Tacitus dū ex vna parte orationē infringit ac diſsipat, abhorretq; ab ea, quā à poetis habemus, ſuauitate ſermonis: ex altera dum paulò familiarius cū poetis facit, eorumq; dicendi peregrinitatē indiſcreto propemodū ſtylo transfundit in hiſtoriā; è duobus ſcopulis, quos tu, Murete, cauendos paulò antè deſignaſti, neutrū prorſus euitaſſe mea quidē ſententia videatur. Et tamen non deſunt, qui hunc ſcriptorē hac etiam dicendi laude magnifaciant tanto ſtudio, vt eū vel Cæſari, Salluſtioq; ſi minus præferant, certè non poſthabeāt. Non id opinor, ſuſcepit Antonianus, laudatur in Corneliano ſtylo, ſed acumen cōtractæ dictionis & ſubiti quidā ictus ſententiarū, in quibus PLVS intelligendū plerunq; quàm legendū ſit. Et verò vnius aut alterius verbi quaſi ductu ſententiam finire, atque audientium animis ea etiam ſubijcere quæ non audiunt, artis eſſe atque ingenij lau-

Lib. 11. Annal.

Quid in Tacito commendādum videatur.

Acumina contractæ dictionis.

Picturæ & orationis comparatio.

dem arbitror nõ vulgarẽ. Nam ſi EXTREMA corporũ pingere, & verſuras oſtendere deſinentium membrorum, rarum in ſucceſſu artis inuenitur, vt pingendi artifices affirmant. ambire enim ſe debet extremitas ipſa, & ſic deſinere, vt promittat alia poſt ſe, oſtendatq; etiã quæ occultat; cur, obſecro te, orationẽ ingenioſè ita conformare, vt poſt eius finem aliquid etiam legatur, nõ dicemus ad artificij ac ſtyli præſtantiam pertinere? Neq; hæc eò dico, Benci, quò omnia Cornelianæ dictionis tueri velim. cetera eius quæ dicis vitia nihil moror (quamquã ego non tàm vitia hominis appello, quàm temporis. NECESSE erat ea tum ſcribi, cum non niſi ea legerentur) ſed ea nihil purgo, vno verbo ad lectorẽ prouoco, à quo cum videã aliorũ volumina interdũ & quoquo modo lectitari, hanc vnius hiſtoriã intentè ac ſeriò legi, litẽ mihi videor peroraſſe. Tunc Muretus, Satius erat, inquit, ex Platonis lege de re generatim præcipere, non declinare ad hominum ſingulos. ſed quoniam hùc quoque me altercando deduxiſtis, accipite hac ſuper re ſententiam meam. Apertum dicendi genus, & cum lenitate quadam æquabili profluens, nemo adhuc, quod ſciam, magnopere ſuſpexit in Tacito. quam ille dictionis formam ſiue deſperatione reformidauerit, ſiue iudicio, quod propius eſt vero, refugerit; certè aſperitatis aliquid, tenebrarumque interdum non euitauit;

Tẽporis vitia.

Iudiciũ de Taciti ſtylo.

uit; non eas quidem tenebras loquor, quas in hoc ſcriptore vident aliqui ex eo genere hominũ, qui quod vitio fit ſuo, penès alios ſtatuunt culpam. haud abſimiles amico vtriuſque noſtrum, Antoniane, qui quò ſurdior in dies fit, eò miratur queriturque magis, quòd inualuerit inter homines hoc tempore conſuetudo ſubmiſſius quotidie loquendi. Sed in Tacito aliquid reſidere culpæ non propterea negauerim. nam nimio illo ſemel adamatæ locutionis ſtudio, ſenſa ſuſpenſione vocum obſcurauit aliubi, aliubi orationem interſiſtentem & claudicantem ægrè promouit, numeros aliubi concidit, delumbauitque ſententias. hæc autem tantò minus commendationis afferunt ſcriptori, quantò lectori plus afferunt cunctationis atq; moleſtiæ. Tractam fluentemq; orationẽ aſsignauit hiſtorico M. Tullius, vt ſuprà dicebam: Hiſtoriam currere debere ac ferri, ideoque minus ei conuenire interſiſtentes clauſulas apertè docuit Quintilianus: probauit Phalereus hiſtoricam periodum neque ambitu circumductam operoſius, neq; remiſſam negligentius: Lucianus inter numeroſam fractamq; conſtituit: In ipſo Thucydide orbẽ orationis deſiderauit M. Tullius; nos elocutionem in Tacito diſſolutam curtamque laudabimus? Licuit hoc quidem hiſtoriæ veteri, in qua, vt erat rudior, nemo, Tullio teſte, aliud quæſiuit ornamenti genus,

Propriorum vitiorũ culpa in alios transfuſa.

Lib. 9. c. 4.

In orat.

Veteris hiſtoriæ lex.

quam vt mendax non eſſet. at verò nouam, vt idem affirmat, ornatam omnes volumus, diſſimulanter tamen ac decenter, in eaque & ſi non numeros, numeroſi tamen aliquid amamus. prouehit enim continenter lectorem æquabilis ille curſus ac volubilitas orationis, eumq; ſecum tacitè rapit ad nouam ſubinde factorum cognitionem, quorum fructu metiendam vnicè putamus hiſtoriam. Illa verò dictionis acumina paulò ſecretiora, veluti ſenſa myſteriorum, totumque illud artificium multa paucis complectendi, dicendique etiam illa quæ non dicuntur; quamquam & ingenij, & prudentiæ laudem habẽt, ego tamen, quod ſpectat ad hanc diſputationem, ſi laudarem in hiſtoria, iniuriam facerem M. Tullio, qui in ipſo Thucydide nõ probauit ſententias eiuſmodi, vt ille loquitur, conciſas nec ſatis apertas, quæque contractione ſua officiant, ac nimio acumine. Sint illa vt libet ingenioſa, ſint politica atque huius temporis; obſcura certè ſunt: atquì dictum eſt vetus, EGREGIAM muſicam, quæ ſit abſcondita, eam eſſe nulli rei. Quid? quòd hæc ipſa dum tenui & ambigua luce præteruolant, hærentem conantemque lectoris animum fatigant; eundem dum percipiuntur, & admirationem ſui pariunt, non ſine aliqua hiſtoriæ mora, transferunt ad ingenium ſcriptoris ſuſpiciendũ? Vt ſanè ſiuè ignorata, ſiuè cognita, ſemper legen-

Acumina ſententiarum ſecretiora haud valdè probanda in hiſtoria.

In Bruto.

tis auiditatem à curſu rerum geſtarum non nihil interpellent. Sed nos leuiſſima iam vt video conſectamur, perfuncti paulò grauioribus, ex ijs quæ diſquirenda erant hodie de verbis hiſtoriæ. Hæc ſi addantur ad ea quæ de rebus heſterno die definiuimus, abſoluta videri poterit de Stylo hiſtorico diſputatio, quam communi ope atque opera diſceptauimus; ſi tu tamen, Benci, vti pollicitus es, addideris ſupremam manum. Tunc ille, Faciam inquit, quando nullum mihi effugium ex hoc, quò me compuliſtis, angulo relictum video, & quomodo peccetur aduerſus præceptiones tuas, neque enim expectare vos aliud à me iubeo, oſtendam luculenter exemplo meo. Facinus certè in medium afferam dignum annalibus, quod nuper eſt auditum poſt expugnationem Cypri, ſtragemq; Nicoſiæ factam ab Othomannica claſſe. id, vt tu Murete imperaſti, tum hiſtoricorum, tum oratorum, tum poetarum tripartito ſtylo complexus ſum. Accipite igitur hæc primùm ad hiſtoriæ fidem ac normam loquendi. Facinus memorabile poſt expugnationē Cypri.

Expugnata iam Nicoſia, vrbe totius Cypri opulentiſsima & ſexaginta hominum millibus frequente, Muſtaphus rerum ſucceſſu ferox, vrbis reliquias prædabundo militi donat. Deſiderati dicuntur in ea cæde verius quàm pugna ſupra quindecim millia Cypriorum, capti ad viginti millia. Præciſum Danduli Prætoris Inſulæ ca- Hiſtoricè narratum.

Cæſorum captiuorumque numerus.

put Salaminam, muneris loco, mittitur ad Vrbis Præfectum. Ex manubijs atque omni præda Muſtapho pretioſa quæque ſeruantur: ille nauigia duo, & ingentem Myoparonem ſpolijs onerat. in primis verò egregios forma pueros, puellaſque tota ferè inſula conquiſitas Myoparoni imponit, traditque omnia quadringentis prætorianis militibus Selimo Imperatori cõportanda: ſiue vt eſſent argumentum victoriæ, ſiue vt eo lenimento ſibi conciliaret ambiguum Principis animum. Vehebatur eo Myoparone inter captiuas Cypria puella nobilis, quæ ſecum reputans, quid eueniſſet Patriæ ac ſuis, quid ſibi in Selimi poteſtate euènturum eſſet; magnum quid animo agitare cœpit. Et iam è portu ad duo milliaria proceſſerant, quùm milite nitratum puluerem extrahente ad vſum tormentorum, interuenit inibi puella cum lumine. Enimuerò nacta patrandi facinoris opportunitatem, ardente in animo flamma, reſpectans modò patriam, modò Cælum, propius repentè proſilit, ac deliberata morte ferocior, ingenti ſanè auſo intra ea receptacula ignem iacit. Emicuit illicò feralis flamma, magnoque fragore auulſa à ſedibus ſuis tabulata, atque in altum excuſſa, rapuere ſimul eadem vi ſemiuſta hominum corpora: permiſtaque & conglobata omnia, in aquam decidere miſerabili ſonitu. ceteri aut colliſi inuicem & con-

Captiui et ſpolia Bizãtiũ directa.

Cypria vna ex captiuis puellis.

Eius facinus.

Incẽdium nauigiorum atq; hominum clades.

ſau-

ſauciati, aut incenſi exceptique vndis expirauere. Nec ſe intra Myoparonem continuit clades. fragmentis hominum tabularumque ex alto latè decidentibus corripuit ignis proxima nauigia, horæque vnius ſpatio, quantum erat toto regno conquiſitum prædæ hominumque, quattuor exceptis ex quibus rei ſeries dein cognita, in oculis inſulæ, Muſtapho ipſo inſpectante conſumptum eſt. Sic vna captiuarum ſiue hoſtium odio, ſiue amore pudicitiæ, præſenti certè conſilio, eadem opera & barbari Ducis ambitionem fregit, & ſe ſuoſque ſubtraxit ſeruituti, atque dedecori. Hæc narrata ad hiſtoriæ legem. addo nunc eadem oratorum more conformata.

Intulerat iam ſeſe in Vrbem Othomannicus exercitus & ſuopte ingenio ferox, & victoriæ licentia, conceptaque populationis ingenti ſpe furens ac præceps; cum ad illatam Chriſtianæ rei cladem omnium maximam, ne quid miſeriarum deeſſet vltrà, Muſtaphi Ducis indulgentia, ſubijciuntur ciuium bona militum prædæ atque libidini. Diripiebatur vrbs inſulæ caput, in quam regni opes atque arma confluxerant: deliciarum ſedes, & quondam hoſpitium gratiarum, voluptuaria ac beata hominũ natio, immani hoſtium truculentiſſimorum furore ac rabie cædebatur: fluebat per fora ac vias cadaueribus oppletas interfectorum ſanguis: non ætati non generi par-

Idem oràtoriè repetitum.

Depopulatio Vrbis.

ce-

cebatur: &,quòd ſine cõmiſeratione dici nequit, aræ paſſim ac templa, Cælitumque imagines indignis ſanè modis polluebantur: matronæ nobiles puellæq; ac ſacræ Deo virgines è gynæceis ac penetralibus ad omnem barbarorum libidinem fœdiſſimè rapiebantur: ciuium fortunæ, templorum ſupellex, captiuorum corpora, ſacra profanaq; omnia, rapina, cæde, ludibrio diſtrahebantur, conculcabantur, violabantur. Muſtaphus ad augendum ijs, qui ſupererant, ciuibus terrorem, circumduci per vrbem ſuperbè iubet Danduli Prætoris caput, mox ad Salaminæ Præfectum deportari. Ipſe interea quantum erat tota vrbe ac regno gemmarum, quantum auri argentique cùm cælati tùm rudis, veſtem præterea opere vario, ac ſigna complura, demum præcipuos quoſq; captiuorum, & præſtantium forma puellarum puerorumque greges duabus Onerarijs ac Myoparoni impoſita Selimo Imperatori Byzantium dono glorioſè mittit. Vix ſoluerant è portu nauigia ſpolijs onuſta, cum in magna captiuorum lamentatione, ac feminarum in primis eiulatu reſpicientium ſubinde patriam vltimùmque ſalutantium; vna puellarum reperta eſt, quæ forti animo ac ſtante vultu, facinus eſt aggreſſa omnium ſæculorum memoria prædicandum. Hæc vt erat integritatis amantiſſima, id vnum timebat ſcilicet, id vnicè Deum rogabat, vt pe-

Muſtaphi ſæuities.

Eiuſdem rapacitas.

Cypria puella.

ricli-

riclitanti pudicitiæ opem ferret, confirmaret ſibi eam mentem quam dederat ad eam diem, auferret à ſe corrumperetque, ſi quid erat formæ, cuius gratia peruersè amabatur, aut ſaltem vitam auferret ac ſpiritum, quo ſpoliari potius quàm pudore non cupiebat modò, ſed etiam ardentiſsimè flagitabat. Et verò auditæ preces: Nam dum claſſiarius ollas ſulphurati pulueris ex vſu procurat, fortè illàc Virgo præterijt accenſa face, ſtatimque ſuccendi ſibi animum ſenſit immiſſa è cælo flamma: neque enim aliunde crediderim conflagraſſe tam generoſum pectus. Vidit dari iam ſibi mentem ac locum, quo rem momento tranſigeret, iaceret extremam omnium aleam, ſeque ſemel ab infami iugo ac meretricio dedecore, quod infra nihil ei accidere poterat, vindicaret. Ergo propior militi facta nihil tale cogitanti, ad ea loculamenta manu clàm ſtrenuèque admota (ò fortitudinem puellæ inauditam, ò manum, ò mentem) medio nigri pulueris aceruo ſubijcit facem. Enimuerò, flamma celeriter concepta, omnia tetro ſimul incendio conflagrarunt, ſimul ingenti tonitru diſsiliente nauigio, alij veluti è tormentis muralibus in altum ſublati, alij aut vapore præfocati, aut igne combuſti, tabuliſque vnà fumantibus impliciti, in aquis perquam miſeris modis extincti ſunt. Demũ tranſmiſſo pariter igne in proximas one-

Eius ad Deum preces.

Oblata facinoris opportunitas.

Præſens animus puellæ.

Strages conflagrantiũ nauiũ hominumque.

rarias, graſſante incendio per tabulata pice adipeque illita, ingentes illæ machinæ laxatis compagibus, ac diſtractis toto æquore fragmentis cōciderunt. Atque in hunc modum opes tot annorum ſpatio collectæ, ac Cypriæ flos nobilitatis, proſpectantibus è Nicoſienſe littore ciuibus, ſtragemque ſuorum tanquam in ſcena lamentantibus, voraci inter vndas incendio celerrimè deflagrarunt. Et tu quidem, Puella nobilis, vlta patriæ ruinam, vlta tuorum necem, reſtinxiſti ea flamma tot faces libidinis, interceſsiſti captiuorum ſeruituti, obruiſti hoſtium auaritiam præconiumque victoriæ, exemplum denique defenſæ fortiter pudicitiæ poſteris reliquiſti. Hæc ab Oratoribus; à Poetis eadem poſtremò accipite in hunc modum.

Puellæ præconium.

Poetica narratio eiuſdem rei.

POSTQVAM res Cypri, ſedemque euertere Regni
Odryſiæ potuere acies, ceciditque ſuperba
Nicoſia, atque omnis mæret Cythereia tellus;
Muſtaphus bello victor truculentius ardet
Attollitque animos, ciueſque vrbemque remittit
Militis arbitrio, & prædam poſcentibus addit.
Inuadunt vrbē, & quidquid modò cæca nocendi
Præteriјt rabies, ſubitæque inſania cædis,
Hoc inhians prædæ repetit furioſa cupido.
Et ſtrages non pugna fuit. pars altera ferro,
Altera pars iugulis agit. Implacabilis ipſe
Signa mouet Ductor, ſectumque ante ora ſuorum

Præda & ſtrages.

Prætoris caput oſtentat: ſimul agmina circum
It vagus, attonitamque replet terroribus vrbem. Muſtaphi furor.
Non ita ſanguineum quaſſat Bellona flagellum
Aegidis obiectu, ſi quando in prælia Mauors
Biſtonas immittit, cogitque aſſurgere valles
Oſſibus albentes, & euntes ſanguine campos.
At ſpolijs, quæcumq; (Ducem namque illa remordet Prçda nauibus impoſita
Cura magis) tota rapuere è diuite Cypro,
Tres onerant latas pretioſa merce carinas.
Veſtes argento intextas, defoſſa talenta
Infecti factique auri, ſigna aſpera gemmis,
Craterasque auro ſolidos, captiuaque regni
Agmina nobilium, pueros atque ore puellas
Ingenuo, multo vigilandam milite prædam
Nauibus imponunt. IPSE HAEC *monumenta triumphi*
Threicio mittit Muſtaphus dona Tyranno.
Iamque relinquebant portum, ventoque ſecundo
Odryſias vexilla dabant errantia lunas.
Aufugiunt puppes, retroque remurmurat vnda
Icta ſalo, humentique albeſcunt æquora ſulco.
Littore ſtant longo matres, & rapta per vndas
Pignora cara vident: nec quid ſoluentibus optent Matrum querimonia & anceps cura.
Inueniunt. quid enim prodeſt per cærula curſum
Poſcere felicem, ventoſque orare ferentes?
Scilicet vt faciles contingere mœnia Thracum
Detur, & immiti longùm ſeruire Tyranno.
Naufragium, Cauroſque truces, finemq; malorum

Ora-

Orarent potius; refugit tamen iſta parentum
Mollis amor, teneroque micans in pectore ſenſus.
Suſpenſis igitur votis, ſine fine querelas,
Quod ſupereſt, fundũt, & quæſtu littora cõplent.
Nec minus ingenti ſulcata per æquora luctu
Reſponſant naues, & femineo vlulatu
Cuncta ſonant, repetuntque incertæ littora voces.
Myoparonis deſcriptio.
Illa, quæ geminas inter ſublimior alto
Innabat puppis, veliſque capacibus omnem
Hauribat Boream, & magna ſe mole ferebat;
Fortè vehebatur præſtanti corpore Virgo
Cypria: plorantes hæc inter ſola puellas
Sicca genas, alto facinus ſub corde premebat.
Nec tacuit; portu nam vix egreſſa, dolentes
Cypriæ ſocias puellas conſolantis oratio.
Affari, & dictis lenire ita cœpit amicis.
Quid iuuat, ò ſociæ, crinemque & pectora palmis
Dilacerare modis non proficientibus? aut me
Credula ſpes fallit, grande aut aliquid canit intus
Inſidens animo Numen. Sequar omina tanta.
Quidquid id eſt, certè magnum eſt, quod tendere dudum
Mens agitat mihi, nec ſegni contenta querela eſt.
Talia conanti ſimilis, ſimiliſque furenti
Cypria ſed miſeris non exaudita canebat.
Eſt locus extremis ſubducta in parte carinis,
Receptaculũ ſulphurei pulueris.
Quo grandes ex ære globos, & pulueris ollas
Sulphurei, plumbique moras tabulata coercent.
Hic miles dum nitra manu liuentia tractat,

Affuit & virgo, ſubitòque in pectore flammæ
Exarſere nouæ, ſecumque En, inquit, apertus
Libertati aditus. faciam quod Numine dextro
Iam dudum meditor: miſero via nulla pudori
Iam ſupereſt, turpes niſi flamma abſumere flammas,
Et niuibus ſperare meis incendia. Quantum
Heu peragam ſtragis, ſtrages ſuper ipſa futura.
Sed peragam: SIC igne iuuat ſuccendere pectus.
At vos ò flammæ, vicinæ pabula morti,
Accipite hanc animam, meque his arcete periclis,
Et ſceleris puram, donec licet, addite Cælo.
Interea extinxiſſe nefas laudabor, & hoſti
Prædam auertiſſe, & cineres ſatiaſſe meorum.
Sic memorat, fatoque inſtante ferocior odit
Iam lucem, dextraq; facem, quam fortè gerebat,
Suſtulit accenſam, Diuiſque in vota vocatis,
Reſtitit ancipiti ſimilis, dein concita rurſum,
Quid ceſſas anime, increpitat, quando IPSA vocat res?
Ah pereat mecum, mihi ſi quid amabile formæ eſt:
Atq; Helena ſaltem caſta flagret æquore Cyprus.
Nec plura his, iaculata facem ſtetit. Ilicet arſit
Extemplo fulgur, tonitruque exterrita pinus
Euomuit flammarum vndas, & fragmina cælo
Suſtulit auulſæ diſiecta mole carinæ.
Nec tantùm, ruptis quoties fornacibus Aethna
Horrendum ſonat, accenſas liquefacta per auras

Cypriæ deliberantis cõſilium.

Moriture oratio.

Facinoris aggreſsio.

Incendium

Saxa

Saxa volant, piceuſque ambuſtæ nimbus arenæ
Pellitur, atque imo diſcluditur inſula fundo:
Horrifico quantùm tabulata excuſſa fragore
Aere diſſiliunt, trunciſque cadauera membris,
Strages. *Semineceſque artus, & grandes orbe molares,*
Flagranteſque trabes nube obuoluuntur eadem,
Et cælo confuſa gemunt; magno inde ſonore
Præcipitant, pelagus ſtridenti extinguit in vnda.
Incẽdij & ſtragis incremẽta. *Nec verò ſtetit hìc ſtrages, ſed tempore eodem*
Africus incumbens pelago tædaſque volantes
Præcipiteſque globos, & ſaxa reciproca longè
Detulit, & ſocias ſubeuntes ponè carinas
Inuoluit flammis: illæ piceo vnguine pingues
Accipiunt inimicum ignem, ſimilique fatiſcunt
Clade ambæ. Furit immiſsis Vulcanus habenis
Tranſtra per, & liquidis manantia robora ceris,
Auulſaſque trabes diſterminat æquore toto,
Triſtes relliquias. Fluitat captiua ſupellex,
Scuta virũ, galeæque, & Cypria gaza per vndas,
Signaq; rapta Ducum, transfixaq; pectora remis,
Et ſingultantes extis fumantibus artus.
Quin etiam extincti paſsim ſuper æquore piſces
Ex illo viſi, tabulæque in gurgite vaſto
Innantes, & adhuc incendia ſola ferentes.
Multa quoque ad terras ſemiuſtis corpora formis
Matrũ dolor. *Venerunt, æſtus eiectamenta furentis,*
Impleruntque ſinus deſerto in littore matrum:
Quæ dubios artus, incertaque membra legentes

Sed

Sed caras tamen exuuias, vos terque quaterque
Inuidere, quibus cum libertate cadente
Contigit oppetere, & patriæ ſupereſſe negatum eſt.
Tu verò ante alias fortunatiſsima Virgo,
Quæ dudum ingratis latuiſti ignota ſub vndis,
Tempore iam ex iſto, ſi quid mea carmina poſſunt,
Emerges me vate, tuumque in ſæcula nomen
CYPRIA defenſi dabit argumenta pudoris,
Et priſcas inter numeraberis Heroinas.

Sic Bencius: vixque deſierat, cum Muretus, qui vnà cum Antoniano defixus aptuſque ex ore dicentis audierat, illicò hominem complexus, Macte inquit iſta tam multiplici virtute, atque ore trilingui. iam verò ego quoque mihi ſumo tuis queſitam meritis ſuperbiam, iubeoque meo inſcribi elogiò, MVRETVM Præceptorem Bencij. ac ſimul exurgens, Dimittamus inquit ſenatum: pudet enim non ſilere poſt tam canoras muſas. Atque hæc ſunt, Auditores, quæ de nota & charactere hiſtorico quaſi à nobili Triumuiratu pertractata, mihique à Bencio tradita, dialogi fide dicenda propoſui. Quibus aliquando abſolutis, vt tum quidem Muretus ſuos, ſic ego nunc meos dimitto veteri forma,

NEMO VOS
tenet.

PROLVSIO QVARTA

Forma legendæ, ſcribendæque Hiſtoriæ ex Tito Liuio petita:

Siue Ciuilis inſtitutio, & Politica præcepta ad omnem vitam cùm in pace, tùm in bello temperandam, ex narrationibus rerum geſtarum, quæ vna Liuiana Decade continentur, expreſſa.

QVAE ſuper hiſtorica dictione de Bencio præceptore meo apud Hippolytum Card. Eſtenſem Tyburi agente didici, & duobus continenter annis, in hiſce repetitionibus litterarum cum Auditoribus communicaui (Cardinales Ampliſsimi) tàm ſecunda omnium admurmuratione plauſuq; ſunt excepta, quæ veſtræ tùm humanitatis in me, tùm ſtudij aduerſus Muretum, Antonianum, Bencium, magna illa nomina, laus eſt; vt exiſtimauerim, amplius ea de re pronunciari poſſe, atque in ſpem venerim fore, vt etiam extra ſcenam atque dialogum, meoque propoſita nomine non vtique vulgò diſplicerent illa, quæ additamenta forent eorum, quæ alienis dicta nominibus ipſa ſe vobis tantopere probauiſſent. Ad opus animum

adieci aggreſſione ſpecioſum, ſed exitu tardum atque anceps. Nam tertio ab hinc anno, dum accuratè de hiſtoria dicerem ex hoc loco, & hiſtoricos vocarem, quod aiunt, ad calculos; oſtendi Corn. Tacitum nulla mihi gratia odiouè nominatum, animaduerſionibus præceptiſque inter narrandum ſæpius aliquantò, quàm hiſtoricum deceat, interſiſtere: ac propius interdum accedere ad politicum Præceptorem, quàm ad ſcriptorem hiſtoriæ. Et vera audire tum ſe fatebantur opinor omnes. nam etſi ad hiſtoriam vitæ magiſtram pertinet vitam inſtruere; id tamen continenti rerum geſtarum narratione facit, non crebra apertaque ſubiectione conſiliorum. dum verò commemoratione factorum clàm docet, non minus vitam inſtruit, quàm ſi præceptionum parerga ad ſingula palàm exempla quamuis acutè ſubijceret. Quo nomine T. Liuium animaduerſionum parciſsimum tanti ego quidem facio, tantumque habere momenti prædico ad hæc priuatæ vtilitatis compendia, in quibus hoc tempore ingenioſi ſumus ſupra omnem antiquitatem; vt eum Corn. Tacito politicæ calliditatis magiſtro non ſanè poſthabeam in ea ipſa ciuilis doctrinæ ſchola, vbi ille regnorum Arbiter, multorum ſententia, dominatur. Quæ fuit cauſa, vt magnum quid animo conciperem, conſiliumque inirem Liuium cum Tacito commit-

Occaſio huius proluſionis.

Tacitus politicus præceptor.

Munus hiſtoriæ.

T Liuij commendatio.

An Liuius poſthabendus ſit Tacito in ciuili doctrina.

tendi: vt periculum facerem, Vter eorum plura ad ciuilem doctrinam præcepta mortalibus ſuppeditaret. Immò auſus ſum etiam ſperare, oſtenſurum me, vix vllum eſſe paulò callidius conſilium arcanumuè imperij, (quorum hodie poſſeſsio penès Tacitum eſt) quod è Liuiana hiſtoria elici abundè non poſſit. Verùm dum rem ſpei plenus aggredior, ac magnos inter ſeſe ſcriptores conferre incipio; ecce mihi diuturnioris operæ atque otij ægrè molem promouenti, alia interim res ab ea, quam cudebam, naſcitur inter manus. Nimirum ita vſu venit in rerum difficillium tractatione. Qui auri confecturæ (Alchimiam Arabicè nominamus) hoc tempore ſtudent fumoſi homines ac deuota igni capita, quamuis auri comparandi quam cupiunt artem nuſquam adinueniant, multa tamen eadem opera condiſcunt, ac ſæpenumero mira naturæ arcana in lucem proferunt. Sic olim argentum, quod viuit micatque perpetuo, conflandi auri occaſione repertum potius quàm inuentum ferunt: ſic hodie rationem gemmas emaculandi, aerem in niues cogendi, aquam pro oleo ad lumen vſurpandi, aliaque complura haud prorſus auro inferiora didicere nonnulli, dum vnicè aurum quærunt: quare operam non ij perdunt, qui defraudati licet auro; in hæc tamen admiranda plerunque diuertunt: Ita in hac compara-

Alchimia.

Mira ex Alchimiæ ſtudio.

tione

tione ſcriptorum quam animo agitabam, euenit mihi: qui & ſi nondum planè tetigi quod auebam, proximo tamen in gradu ſteti: nec interim operam luſi, dum eò me ſors impulit, quò vela non vota dirigebam. Quid hoc ſit, verbo ſemel expedio. Aio è T. Liuio tantum doctrinæ ciuilis addiſci, modò lectorem habeat ingenio non omninò agreſti aut deerrante, vt vel ex vna librorum eius Decade non dubitem quin vita penè omnis intimis prudentiæ conſilijs informari poſſit. Primum eiuſdem volumen (hanc enim hodie decuriam veſtro, Auditores, ſuffragio prærogatiuam nomino) quid niſi arma & bella complectitur? & tamen ſi oſtendero hauriri ex eo (nam de ceteris Liuianæ hiſtoriæ libris ſilendum mihi decreui) penitiſſima quæq; imperij iura, ſtatumque Ciuitatis in re cùm bellica, tùm pacata conſtitui; lineamenta profectò ducam eius operis, quod nunc ordior, aliquando ad exitum perducam: ac ſimul Rhetoribus meis Annales veterum euoluentibus præibo, quidque ex huiuſmodi litterarum monumentis in rem ſuam transferre debeant, hodierna proluſione monſtrabo. Adeſte igitur, Auditores: & dum è Liuianis exemplis ciuilia hæc præcepta concinno, ſtylumque propterea pluſculis ſententijs exacuo & euibro; quid deceat eum, qui ad hiſtoriam ſcribendam, quiduè eum, qui ad legendam ac-

Sūma orationis.

Fructus ex hac proluſione.

Stylus eiuſdē.

cedat, attentè vt facitis, pro veſtra quam toties ſum expertus humanitate cognoſcite.

Monitum I.

Quomodo ordinanda rerũ initia.

Initium mihi operis ſit cura fundandæ Ciuitatis, quam diuturnam fore putabo ſi ORDINANDAE REI IMPERIVM penès vnum ſit, atq; apud eundem aliquandiu conſiſtat, mox æquato imperio cum pluribus adminiſtratio multò commodius communicabitur conſtituta re, quàm ſtatim ab ortu. Sic Romana res cœpit, ſic eadẽ creuit: quam à principio Romulus & conſecuti ab eo Reges habuere atq; obtinuere tandiu, donec eam legibus armiſque fundarunt ac ſtabilierunt: tum verò adultam firmatamque ac veluti compotem ſui Iunius Brutus opportunè libertate donauit. Et ſanè quid futurum eſſet, ſi conuenarum plebs transfuga plerunque è ſuis populis dum cogitur vnum in locum, impunitatem dicendi agendique illicò nacta, libertatis ſpecie ſerere inter ſe certamina atque diſcordias, ſoluta regio metu inciperet prius quàm pignora coniugum liberorumque, & CARITAS ſoli cui longo tempore aſſueſcitur, animos conciliaret? ageretur diſsipareturq; ciuilibus immaturè diſſidijs ea fortuita hominum ſocietas, quam vnius imperium continere validius patriæque addicere potuiſſet. Videlicet SVA QVOQVE Vrbibus eſt pueritia, quam præſtat metu regere, quàm intempeſtiua libertate corrumpere. Accedit quòd

Liu. lib. 1.

Liu. lib. 2.

Vnius imperiũ quid commodi habeat.

plu-

plurium dominatus (quæ forma eſt liberæ Ciuitatis) quantùm vrbi prodeſt conſeruandæ, tantùm inſtituendæ obeſt. quo enim minus idonea eſt condendis legibus multitudo ob animorum arbitria variantium, aliòque atque aliò (vt ſunt humana) trahentium; eo eſt accommodatior eiſdem ſemel conditis diutius retinendis ob eadem voluntatum diſſidia, quibus ne antiquetur aliquid, facilè dum diſſidetur, euincitur.

Pluriũ dominatus quid cõmodi non habeat.

Monitum II.

Sed accipite interea aptum ex eo quod diximus, atque in loco conſilium. QVISQVIS AVT VRBEM condit, aut certorum hominum ſocietatem inſtituit, aut nouum aliqua ratione Principatum dominationemque molitur; plus ſpei repoſitum ſibi putet in exteris longèq; poſitis gentibus, quàm in vicina Principum ope: Nam NOVA omnis potentia finitimis Principibus plerunque ingrata eſt. Fundanti oppidum Aeneæ, quod ab nomine vxoris Lauinium appellauit, Rutulorum Rex, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneæ fuerat, prælatum ſibi aduenam ægrè patiens, bellum intulit: ſed victus eo certamine ad florentes Etruſcorum opes, Mezentiumque eorum Ducem confugit. Mezentius nulla priuata iniuria Troianis offenſus, ſed iam inde ab initio minimè lætus nouæ origine Vrbis, ratus non ſatis tutum eſſe accolis rem Troianam creſcere; haud grauatè ſocia arma Rutulis iunxit,

In rerum cõditione publicarum quæ ratio finitimorũ quæ externorũ habenda.

Liu. lib. 1.

Liu.lib.1.

validoq; exercitu Aeneam inuaſit. Nec Romulus in Romana re, quàm Aenas in Lauinienſi felicior fuit. Legatos circa vicinas gentes Romulus miſerat, qui ſocietatem connubiumque nouo populo peterent. nuſquam benignè legatio audita eſt. adeo ſimul omnes ſpernebant, ſimul tantam in medio creſcentem molem ſibi poſteriſque ſuis formidabant. quid multa? dum Latini, Volſci, Hernicique, ac reliqui circùm populi naſcentem Romanæ Vrbis gloriam perpetuis bellis premunt, & tanquam humi continent, Carthaginienſes tam lōgè diſſiti amicitiam Romanorum enixè flagitant, ſociale auxilium vltrò pollicentur, dona in Capitolium ob rem aduerſus Faliſcos benè geſtam magnificè mittunt. Scilicet DOMVI noſtræ non metuimus, niſi ab vicinis ædibus, ne ſi fortè porrigant ædificium, cælum nobis ac lucem obſtruant.

Liu.lib.7.

Monitum III.

Belli pacíſque tempora legibus muniēda.

Age, fundata iã Vrbs legũ mœnibus ita coercēda eſt, vt DVORVM TEMPORVM RATIONEM Princeps habeat in ordinãda Rep. belli paciſque: Pax difficilior eſt, ideo pluribus hãc quàm bellũ præſidijs fulciat. Etenim multa militiam iuuant: neceſsitas exprimit, timor externus regit, & ſi cetera deeſſent, hoſtis docet. at curam domeſticam ipſa ſecuritas diſſoluit. Quis Furio Camillo, quo vno toties ſtetit Romana res, inter arma præſtantior fuit? hic tamen tueri ſe innoxium

Pax difficilior bello.

Liu.lib.6.

domi

domi ſuæ non potuit aduerſus tribunitium furorem, quo minus in exilium reus ageretur. Marcium Coriolanum inuictum bello ciuem ciuilis diſcordia perdidit. nemo vnus imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, opportunius calluit quam Kæſo Fabius. & tamen hic contra ſeditionem ſuorum remedium nullum habuit, certè non adhibuit. Adeò EXCELLENTIBVS etiam ingenijs citius defuerit ars, vt ciuem regant, quàm vt hoſtem ſuperent. Quare peccauit Romanæ rei conditor (pace dixerim, ſiue Quirini, ſiue Romuli) qui bello intentus eò leges, eò diſciplinam contulit, pacem penè perdidit, dum neglexit. Quod ſi, quantùm ciues aduerſus externa bella militari exercitatione communiuit, tantùm contra inteſtinas diſcordias ciuilibus præceptis armaſſet; næ ille multo ſapientius Vrbi quam æternam eſſe decuit, conſuluiſſet: nec Roma tot ciuium omni laude præſtantium clades ſingulis fermè ætatibus deploraſſet: nec felicior foris apud hoſtes, quam inter ſuos domi Romanus fuiſſet. Subit ingens animum admiratio, cum Populum gentium victorem conſidero domi tam diſcordem atque exlegem: plebem Patribus inuiſam, ordines inuicem infeſtos, ciuitatem planè bicipitē: tam multas imperij formas, modò Reges, modò Conſules, modò Tribunos Militum, modò Decemuiros, toties

Liu. lib. 2.

Liu. lib. 2.

Romulus quid in re Romana fundanda peccauerit.

Cur Populus Romanus foris quàm domi felicior.

Imperij Rom. formæ.

addi-

additos toties reiectos. illanè vrbs, quæ tot habuit tamque certa ſuperando, perdendo, profligando hoſti præſidia; impos conſilij tandiu fuerit, ſe vt regeret, imponeretque ſibi aliquem imperij modum: ne quantùm in acie campoq; Martis acquireret, tantùm in Vrbe alteroque Martis campo iacturam faceret? Videlicet POPVLVS germana tanquam ſoboles, parentis ſui mores obtinet: dicam planius, Romulus belli, quàm pacis peritior, Romanos eodem ingenio finxit. Quòd ſiqua Reſp. imperiumque alterutro ſe laborare animaduertit, ſentitque ſe magis aut belli, aut pacis artibus inſtitutam; curet etiam atq; etiam (id enim ſupereſt remedij) vt ciues ab ea qua deficit parte, continenti occupatione, in eam tranſferat qua plus poteſt polletque. imitetur, quoad fieri honeſtè poterit, Romanum Senatum; qui cum videret ſibi plus ineſſe fortitudinis in hoſtes, quàm concordiæ apud ſuos; perpetua armorum tractatione ciues diſtinebat, accerſebatq; vltrò bella, quibus ab domeſticis contentionibus abſtracta, ſuperior Romana res erat: vbi verò ceſſere arma, mole laborauit, immo labauit ſua.

Quid remedij ſit ei qui alterutro laboret.

Iam verò quod ad militarem diſciplinam pertinet, Principio AD REM BELLICAM RELIGIONEM PRINCEPS adhibeat, nullum enim inſtrumentum euocandis atque in omnem belli aleam compellendis militum animis, nullum

Belli tempus præceptis inſtructum.

Monitum IV.

Quanti faciē-

ſoſpi-

ſoſpitandis, fortunandiſque prælijs opportunius Religione repertum eſt. Hæc telum acerrimum, quo ſemel armatus exercitus, humana omnia ducit inferiora præ illa. Glorioſi iſti Duces, Dei hominumq; contemptores, & qui ſe alijs faciunt feroces, dum cælo minitabundi gradiuntur; artis quam profitentur elementa non dum tenent. Romanis Imperatoribus, cum quibus, ſi vſquam gentium, bellandi ars fuit ac fecit; nihil erat antiquius ante pugnam, in acie, poſt victoriam, quam vt Religionis curam plerique haberent, omnes certè præ ſe ferrent. Hinc ea ſolemnis procuratio Deos conſulendi, eorumque placita ex animantibus cælo terraque ſciſcitandi. nempè vt militi perſuaderent, bellum non tàm à Senatu populoq; Quiritium, quàm à cæleſti Deorum concilio eſſe decretum: nec tàm Ducibus pugnam placere quàm Dijs victoriam cordi eſſe. Hinc dimicationi preces Imperatorum præmiſſæ, promiſſa Dijs munera, & in partem futuræ prædæ Dij ante homines vocati. *Tuo*, inquit Furius Camillus, *tuo ductu Pythice Apollo, tuoque numine inſtinctus pergo ad delendam Vrbem Veios, tibique hinc decimam partem prædæ voueo. te ſimul Iuno Regina, quæ nunc Veios colis, precor; vt nos victores in noſtram, tuamque mox futuram Vrbem ſequare, vbi te, dignum amplitudine tua templum accipiet*. Hinc repetitæ in ipſo pugnæ diſcrimine

da Religio ad rem militaré.

Religionis côtéptores ignari militiæ.

Religionis cura Romanis ante pugnam.

Liu. lib. 5.

Cura Religionis in pugna.

pre-

preces, ac vota palam concepta & inſtaurata. *Tu pater Deum hominumque*, inquit improſperè pugnans cum Sabino Romulus, *tu arce hinc hoſtes, deme terrorem Romanis, fugam fœdam ſiſte. hìc ego tibi templum Statori Ioui, quod monumentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruatam Vrbem eſſe, voueo.* Hinc ob rem bene geſtam perſoluta Dijs vota, templa ædificata, ſpolia ſuſpenſa, additæque litteris inciſæ tabulæ, muneris Deorum teſtes. Et Dictator quidem T. Quintius perfunctus ingenti bello, multiſque Latinorum oppidis vi captis celeritate mirabili, Præneſte ſimulacrum, quæ tunc Vrbs opulentiſsima & belli caput erat, Ioui Imperatori, hoc ſubiecto epigrammate, dedicauit. *Iupiter atque Diui omnes hoc dederunt, vt T. Quintius dictator oppida nouem caperet.* Nec pluribus tantum bellum intra viginti dies ſuſceptum abſolutumque commentatus eſt.

Liu.lib 1.

Eiuſdem cura poſt victoriã.

Liu.lib.6.

Religionis & modeſtiæ pulcherrimũ argumentum.

Monitum V.

Seueritate milites regendi.

Nec diuino tantũ ſed etiã humano METV REGENDA EST armata multitudo. Alibi Princeps beneuolentiæ locum quærat: INTER arma timebit, niſi timeatur. Certè Romani Duces ex hac diſciplinæ ſeueritate, qua non minus ſuis quàm hoſtibus terrori erant, omnes triumphos ac laureas tanquam è ſinu victoriæ deduxerunt. T. Manlius, Conſul quòd filius extra ordinem conſeruiſſet manus, eius ſanguine (triſti, at ſalubri exemplo) non in illud modò tempus, ſed in poſte-

Liu.lib.8.

rum obedientem Romano Duci militem fecit. quid L. Papyrius Dictator? ne quid laxamenti caperet diſciplina, atque Imperatoria maieſtas, nonnè in Q. Fabium equitum Magiſtrum, quòd iniuſſu ſuo pugnaſſet viciſſetque; virgas expediri iuſſit? nec militum ſtudio, nec ſenatus authoritate, nec populi ſuffragio quidquam de inuicto illo Imperio ac ſeueritate remiſit? Liu.lib. 8.

Monitum VI.

Qui apti ad hanc ſeueritatem exercendam.

Sed hæc cautè audienda: neque ego omnibus eadem perinde cano. IIS SVADEO DVCIBVS diſciplinæ ſeueritatẽ, qui excellenti aliqua virtute iam pridẽ militũ animos occuparunt. Furius Camillus verè vir vnicus in omni fortuna, captis Faliſcorum caſtris, prædam in milites nõ diuiſit, ſed ad Quæſtores indignante exercitu redegit. imperij tamen ſeueritate milites victi EANDEM virtutẽ oderant & mirabantur. Sed Appio Claudio nullius magnæ virtutis, præterquam ſeuerioris diſciplinę tenaci longè aliter euenit. Deportarat Appius in Volſcos exercitum, eumque ſæuo imperio vexabat. ſed infenſum iam Duci militem nec metus, nec pudor coercebat: ſegniter, otiosè, contumaciter omnia agere: ſi Conſul citius agi vellet agmen, tardius ſedulò incedere: ſi adhortator operis adeſſet, omnes ſua ſponte motã remittere induſtriã: pręsẽti oculos atq; ora demittere, prætereuntẽ tacitè execrari. quid multa? productus in aciem Romanus miles turpi fuga petit

Liu.lib. 5.

Liu.lib. 2.

Exercitus cõtumacis deſcriptio.

ca-

caſtra, vixque à vallo ſubmouet inſtantem hoſtem. nec ferox Appius, omni nequidquam acerbitate prompta, continere ad extremum ſuos potuit, quin caſtris exinde motis, non exauditis imperijs, turbatis ordinibus, effuſo agmine, per ſtragem corporum armorumque Romam euaderent. Nimirum PRINCIPI EATENVS exigenda eſt diſciplinæ ſeueritas, quoad alijs virtutibus comitata eſt. ſi ſola exerat aculeum, ac ſola exerceat imperium; pereclitatur ipſa, & corrumpit authoritatem, cuius denique vis omnis ſita eſt in conſenſu obedientium.

Seueritas ſine alijs virtutibus nulla.

Monitum VII.

Quo tempore non inuadenda hoſtilis vrbs.

Subdam hoc loco aliquid alienum à ſententia vulgi, pluriſque idcircò faciendum, quia vulgare non ſit. TEMPVS INVADENDAE HOSTILIS VRbis non illud eſt, quum ea inteſtinis factionibus concutitur: quaſi verò diſtractas vires profligare, ac rerum inclinationibus momentum addere facile ſit. cum potius ex ea aggreſſione partes inter ſe pronius coeant, & ad vim hoſtilem illicò retundendam animos, certè vires coniungant. tùm quòd MAIORIS mali metus cogit vel inuitos: tùm etiam quòd VNVSQVISQVE non grauate abſiſtit à contentione, quam ſpecioſo Patriæ nomine depoſuiſſe videri poteſt. Etruſci ac Veientes magna ſpe bellum Romæ inferunt, rati diſcordia inteſtina, cuius tum flamma præter modum flagrabat, extingui rem Romanam poſſe.

Liu lib. 2.

qua-

quare maturato opus eſſe aiebant, dum Romani in ſe maximè deſæuirent. id vnum venenum, eam labẽ repertã eſſe Vrbi alioqui non deſituræ. diu ſuſtentatas Romanas opes, partim Patrum conſilijs, partim patiẽtia plebis, iam ad extrema veniſſe. profectò ſi quid addatur, ac foris inſtetur, ſuo milite Vrbem quamprimùm vinci: nihilq; aliud opus eſſe, quàm indici oſtendiq; bellum: cetera ſua ſponte fata ac Deos eſſe geſturos. Hac ſpe armati Romanorum caſtris portiſque obequitando, contumelias ac maledicta, pugnæ irritamenta miſcebant. Audienti hæc militi Romano nunc indignatio, nunc pudor pectora verſabat, auertebatque paulatim ab inteſtinis priuatiſque diſcordijs. quamquam enim nolebat proſperè aliquid euenire Patribus, inultos tamen hoſtes pati non poterat: dumque in hunc modum externa & domeſtica odia certababãt in animis, tandem externa vicerunt. Ergò frequentes Prætorium circumſiſtunt, pugnamque ferociter efflagitant. iurant reconciliatos ſe Patribus à fide non deſtituros: ſi fallant, Iouem ſibi iratum inuocant. præit verba Centurio: idem in ſe quiſq; iurat. Datur igitur ſignum, vaditq; in pugnam Romanus irarum plenus, ac primo concurſu Etruſci Veienteſque fugantur, cæduntur, profligantur: vnaque illa pugna, non magis ex hoſtibus quàm ex plebe Romana multis ciuilibus

Diſcordia ciuilis.

Internorum externorumq; malorum pugna.

Exercitus reconciliatio.

prælijs infenſa nobilitati, victoria reportata eſt.

Monitũ VIII.

Quare alia potius eſt ineunda ratio opprimendæ Vrbis ciuili diſcordia laborantis. in cuius tamen excidium non libido regnandi, ſed Ius faſq; compellat. PERMITTENDVM EST VT IPSA SE ciuitas inteſtinis factionibus conficiat: idque vt certius faciat, pars altera clam & diſſimulanter ope conſilioque eſt adiuuanda. ac poſtremò debilitata iam res, inſtructis ac recentibus militum copijs aggredienda, & (quod non difficile eſt factu) expugnanda. Vidit hoc Marcius Coriolanus, dum diſſidenti patriæ inferens arma, agrum Romanum populari cœpit maiori aſtu quàm vi, cuſtodibus inter populatores ſuos miſſis, qui Patriciorum agros intactos ſinerent. tùm plebis odio: tùm vt inde diſcordia gliſceret inter Patres, plebemque. & profectò fuiſſet voti compos; ſi, quam diſſidij flammam accenderat, vires paulatim permiſiſſet acquirere, & non ipſe feſtinatione nimia extinxiſſet, dum propius ad Vrbem arma promouit, fecitque nobilitatis ac plebis communem cauſam. tunc enimuerò EXTERNVS timor maximum concordiæ vinculum, quamuis ſuſpectos infenſoſque inuicem animos conſociauit.

Inuadẽdæ hoſtilis vrbis occaſio.

Liu.lib. 2.

Monitum IX.

Scitũ illud vulgatũq;conſiliũ, NE IMPERATOR ILLVC hoſtem redigat, concludatq; vnde ex deſperatione creſcat audacia. Sanè Manlius Coſ.

In hoſte vincẽdo quid cauendum ſit.

reue-

reuectus in caſtra, in quæ Thuſcorum manus prædatum irruperat, ad omnes portas milite oppoſito, hoſtibus viam clauſit. ea deſperatio Thuſcis rabiem magis, quàm audaciam accendit: cum enim incurſantes quacumque exitum ſpes oſtẽderet, vano aliquoties impetu circumiſſent, conglobati in ipſum Conſulem armis inſignem vadunt tanta vi conatuque, vt & Conſul mortifero vulnere ictus ciciderit, & ceteri circa illum in fugam acti. quare Thuſcis creſcit audacia, Romanos terror per tota caſtra palantes impellit: & ad extrema ventum eſſet, niſi legati rapto Conſulis corpore patefeciſſent vna porta hoſtibus viam.

Liu. lib. 2.

Inſtauratæ deſperatione vires.

Quid igitur agat potitus Vrbe, concluſiſque intrà hoſtibus Imperator? Quod Furius Camillus eadem cum gente Thuſcorum egit ad Sutrium: cum præſenti conſilio rationem docuit, qua nec liberi dimittantur hoſtes, nec prærepta ſalutis ſpe compellantur ad pugnam: ſed EIS EXTREMA CERTANDI neceſſitas adimatur, quibus opportunus certandi locus adimi non poteſt. Captum Sutrium, eiectis inde Sutrinis ſocijs Populi Rom. victores Thuſci impunè populabantur; cum adeſt in tempore, infeſto agmine Camillus: iterum eodem die Sutrium capitur. Thuſci, quibus conglobandi ſeſe aut arma capiendi ſpatium non fuit, cum paſsim telis peterentur,

Monitum X.

Quid agendũ ſit in hoſte vincendo.

Liu. lib. 6.

pro ſe quiſque ad portas tendere, ſi quà fortè ſe in agros eijcerent: ſed cum eas clauſas (id enim Camillus imperauerat) inueniſſent; arma tandem capiunt, coeunteſque ſupremam illam periculi ſocietatem, ferociter adornant prælium: quod accenſum ab deſperatione hoſtium fuiſſet, ni Camilli imperio, præcones per vrbem dimiſsi iuſsiſſent parci hoſtibus qui arma poſuiſſent, ac tantummodo armatos contrucidari. quæ res effecit, vt etiam ij, quibus animi in ſpe vltima obſtinati ad decertandũ fuerãt, oblata ſpe vitæ paſsim arma iactarent, ſeq; inermes (quod tutius fortuna fecerat) hoſtibus offerrent. Ita Ducis cõſilio, quod male Manlio Coſ. Romanus cum Thuſcis geſſerat, reſtitutum eſt. ſimulque apparuit, DVCIBVS validiorem quàm exercitu rem militarem eſſe.

Ducis conſilium.

Pacis tempus præceptis inſtructum.

Venio nunc ad alterum tempus, cuius rationem haberi in ordinanda Rep. paulò ante dicebam: ac ciuili domeſticæque adminiſtrationi, hæc è multis pauca ſepono. QVISQVIS AD NOVVM PRINCIPATVM accerſitur aliundè, aut nouos ſibi populos ſubigit, ſe cum eorum moribus ingenioque ſub initia dominationis attemperatè componat: veſtitum gentis more, ſermonem, ceterum cultum adamare præ ſe ferat. hæc enim mirum quantum multitudini ſunt in oculis. Aeneas quidem certè nouus in Latio Dominus, homo externus, ac

Monitum XI.

Dominus in nouo principatu quì ſe gerat.

Lib. 1.

paulò

paulò ante hoſtis, hinc demereri ſibi ſuſpenſos Latinorum animos cœpit. iuſsit in eorum mores tranſire Troianos, abolitoque Troiæ nomine, vtramq; gentem Latinos appellari voluit. idque valuit vt Latini nec ſtudio nec fide erga Regem Aeneam Troianis vnquam cederent.

Ad hæc NON MVTANDVS EST ILLICO ſtatus ſubiectæ recens Vrbis, nec etiam retinendus, ſed media quædam ineunda eſt via. res quidem pleræque tollendæ ſunt, nomina rerum & tanquam ſpolia conſeruanda. Capitur enim vanis hiſce nominibus multitudo, atque in ijs imaginem antiquitatis amplexa, nondum ſe ſua poſſeſsione deiectam planè intelligit. Iunius Brutus alter Romæ conditor, dum nouam Vrbi faciem induceret, id egit, vt nemo Romæ regnaret: at veſtes, lictores, ſellas, reliquam Regum pompam abundè tenuit. quin etiam dum Reges funditus auferebat, nõ abſtulit Regis nomẽ. nam cũ publica quædã ſacra per Reges fierent, ne quẽ caperet deſiderium Regis, Regem Sacrificulum creauit: id tamen ſacerdotium Pontifici ſubiecit; vt additus nomini honos nihil officeret libertati.

Monitum XII.

Res priſtinæ quatenus mutandæ.

Liu. lib. 2.

Sed illud interea maiori cura Princeps ſecum ſtatuat aduerſus populi turbas: NE MAIESTATI NOMINIS ATQVE honorum inſignibus plurimum tribuat ac fidat, ſeque tutum dignitate ducat. eſt enim OBNOXIA iniuriæ maieſtas, quam

Monitũ XIII.

Quantum ſpei ponere in maieſtate debeat Princeps.

Liu.lib. 2.

vires non cõfirmant. Tumultuabatur in foro ſuperbè Romana plebs ob Voleronē neſcio quē à lictore, Conſulum iuſſu prehenſum: atque, vt COACTA multitudine nihil eſt procacius, creſcitque ignauo cuique audacia ex aliorum contagione; ita intemperijs acti agenteſque ludibrio palàm habebant Conſulare imperium, quippe cui dignitatis plus ineſſet quàm virium aduerſus plebem. quid enim? quattuor & viginti lictores apparere Conſulibus, eoſque de plebe: formidandum enimuerò ſatellitium. nihil contemptius, nihil infirmius, ſi ſint qui contemnant. ſibi quemque ea magna & horrenda facere. abeſſet modò opinio, cetera nugas eſſe. Hæc atque alia contemptim obloquentibus; infeſti quum ſe illuc Aemilius, ac Virginius Conſules intuliſſent, facilè experti ſunt, PARVM tutam maieſtatem ſine viribus eſſe. nam violatis eo tumultu lictoribus fractiſque faſcibus, è foro in Curiam compelluntur. Quare peccauerunt in ſe inque Rempublicam Conſules, dum authoritatem ſuam, quam maioribus remedijs integram ſeruare debuiſſent, tentandam haud ſanè in tempore præbuerunt.

Iratæ multitudinis voces.

Maieſtas inermis non exponenda multitudini.

Monitũ XIV.

Nec tamen contumaces diù ciues experietur Princeps, ſi hæc audiet: CONCITATA MVLTITVDO MORA POTIVS ac perleui declinatione flectenda eſt, quàm ſubitò atq; enixè frangenda.

Cum incitata multitudine quomodo agendum.

vis eius omnis in impetu eſt: poſt principia ſedatior eſt & melior. Docuit id ſemel Romana plebs, quam inter & Patres, cum de creandis plebeis magiſtratibus, tantis pugnaretur animis, vt iam ob perpetuas conciones arma timerentur. veriti Optimates, ne quia plebem ſolito ferociorem experti erant, de veteri poſſeſſione deijcerentur; comitia mox futura formidabant, eoque quantum poterant differebant. vt tandem ad ea ventum eſt, euentus docuit, ALIOS animos in contentione, alios ſecundum depoſita certamina incorrupto iudicio eſſe, Tribunos enim omnes patricios, plebeiũ nullum populus creauit. Adeo FEROCIOR plebs eſt ad rebellandũ, quã ad bellandũ; & libertatẽ magis tentare quã tueri nouit.

Liu.lib.4.

Aequiora poſt contentionem iudicia.

Quod ſi, vt interdum euenit, ſeditioſorum furor more fluminum vires acquirat, hoc ipſo FLVMINVM INVNDANTIVM MORE ſeditio coercenda eſt. Etenim amnis transfuſus extra alueum, ſi fortè metus ſit, ne infeſtus Vrbem vicinam adeat atque obruat; aut procul ſubſtinendus eſt, permittendumq; vt per campos ſtagnantibus vndis liberè vagetur: aut diuertendus atq; in riuos complures extenuandus eſt. vtroq; enim modo, aquis ſiue diffuſis ſiue diuerſis Vrbem innocenter interfluet. ſic etiam ne aucta multorum conſpiratio Principem petat opprimatque, alterutro ex hiſce remedijs eſt opus. nam aut

Monitum XV.

Quid remedij aduerſus creſcentem populi ſeditionem.

Torrentis ac ſeditionis cõparatio.

Iratæ multitudini aliquid permittēdum.

permittendum eſt aliquid, ac ſolito blandius ſpes ac vota conſpirantium alenda atque eludenda ſunt, irrito poſtea euentu: aut diſtrahenda eſt multitudo, procaciores quique & concionales homines honorificis vt volent nominibus aliò diſparandi, poſtremò COETVS omnes & gregales conuentus, quibus conſenſus multitudinis maximè alitur, ab ſtirpe recidendi ſunt. dum enim non conueniunt, dum capita non conferunt, dum ſeſe vt fluctus fluctum non impellunt, ſed ſoli ſe reſque ſuas curant; profectò ſpiritus demittunt, & EX FEROCIBVS vniuerſis, ſinguli ſuo quiſque metu obedientes fiunt. Delinierat militum Romanorum animos Capua, inſtrumentum omnium voluptatum, auerteratq; à memoria patriæ. iamq; conſilia clam inibant, pulſis dedititijs Cāpanis eorum agros inuadere, illaque vbertate camporum frui potius, quàm Romam redire, & in peſtilenti atque arido circa Vrbem ſolo diutius luctari. Hæc, quæ manauerant conſilia in exercitum omnem, cum Martius Rutilius Conſul explorata haberet, non illico laſciuienti militi obuiam ire ſtatuit: ſed optimum ratus ſpem differendo, militarem impetum fruſtrari, rumorem diſſipat, in ijs Campaniæ oppidis, etiam anno poſt, exercitum hibernaturum. Eo laxamento cogitationibus dato, quieuit in præſentia ſeditio. mox purgare exer-

Eadem diſtrahenda.

Gregales conuentus.

Liu.lib.7.

Laſciuiēs exercitus.

Diſtrahendæ multitudinis ratio.

citum miſſionibus turbulentorum hominum inſtituit, cum diceret alijs emerita ſtipendia eſſe, alios graues iam ætate, aut viribus parum validos: quidam in commeatus mittebantur, ſinguli primò, deinde & cohortes quædam, denique PER SPECIEM militarium vſuum, cum alij aliò diſtraherentur, plerique ablegati ſunt. Atque his artibus Conſul Rutilius, tùm violentis ingenijs indulgendo, tùm ludificationis ignaros abalienando; ſeditioſorum conatus in præſens coercuit, quos multo ante Virginius Aemiliuſque Coſſ. dum vi frangere aggrederentur, fractis ipſi honorum inſignibus temerè confirmarunt.

Hæc in ipſo tumultu. quid eo, vtcumq; tulit ſors ratiouè cõpoſito? DISCORDIAE, AC RELIQVA SCELERA numquam tollentur, quandiu authores tolerantur, aut etiam honore afficiuntur. Cuius enim rei præmium ſit in Ciuitate, eam rem maximis ſemper auctibus creſcere neceſſe eſt. Quod maius vnquam Romæ diſsidiũ fuit, quàm cum plebs, Patrum odio Vrbem deſeruit, atque in ſacrum montem trans Anienem Sicinio adhortante ſeceſsit? & tamen turbarum hic author, tantum abfuit vt aliquid pœnæ dederit, vt inter primos Tribunos plebis adlectus ſit. Facinus per ſeſe improbum, & exemplo paucis poſt annis exceptum. Nam tribunitijs concionibus incitata plebs, minacior tamen, quàm pernicio-

Monitũ XVI.

Diſcordias tollẽdi principiũ vnde capiendum.

Liu. lib. 2.

Liu. lib. 3.

ſior, ſacrum montem repetijt, Vrbemq. Patricijs incolendam reliquit. reconciliata A. Virginium, L. Icilium, P. Numitorium, ipſos ſeceſſionis authores Tribunos creauit. Publium autem Voleronem, qui à lictoribus ac virgis ſeminudus aufugerat, populumque, ad quem prouocauit, ciuili atrociq. ſeditione in Conſules concitauerat, plebs fauore complexa proximis comitijs Tribunum fecit, refecitque. mitto Canuleios, Sextios, Lectorios, aliosq. nobilitatis odio nobiles, nec niſi concitata tempeſtate in altum prouectos, perq. vndas ſeditionum elatos. Id autem dum Romæ agebatur, dum turbulentiſſimo cuique locus & honos erat; quid, niſi diſcordiæ aliæ ex alijs ſerebantur, factiones in Vrbe perpetuæ fouebantur, eodemq. ciues ingenio exemploque conformabantur? Etenim QVI IN pace ordinumq. concordia nullos ſe vſquam eſſe vident, facilè ineunt aliam viam, turbatamque rem volunt: ſi forte honores, quos quieta Ciuitate deſperauerant, perturbata conſequantur. quòd ſi animaduertant, id ex ſententia ceſſiſſe nonnullis, quibus concitata multitudo honori aut quæſtui fuerit; dant ſeſe in hanc aleam, & tanquam ARTIFICES improbi opus quærunt, voluntque ſemper ægri aliquid eſſe in Republica ad cuius curationem adhibeantur. Nam ſic ego quidem ſentio RES OMNES perinde laudantur & appe-

Seditionibus nobiles.

Fructus ex impunitate aut felicitate flagitij.

Honos incitamentũ rerum omnium.

tuntur

tuntur in Ciuitate, vt earum rerum vſus eſt. MALITIA præmijs exercetur. VBI præmia improbo dempſeris, nemo omnium gratuitò malus eſt. Vt ſanè concludere cum Quintio Coſ. liceat, FINEM factionum non fieri nec futurum, donec quàm felices diſcordiæ, tàm honorati diſcordiarum authores ſint. Liu.lib.4.

Sed quando cœpimus, Ciuitatem contagioſa factionum peſte quantum poſſumus, eximamus. id fiet, ſi CALVMNIATORES, HOMINES NEQVE FRVGI, neque operæ probæ, quique priuato in cætu clam aliorum famæ crimen intendunt, cogat Princeps vt iure agant, & accuſationem legitimè ac palam adornent; &, ſi quidem id faciant, criminationemque probent, præmio dimittat: ſi recuſent, animaduerſione ſe uerè compeſcat. certè numquam permittat, cuiquam vt liceat impunè alicuius flagitij inſimulare honeſtos viros, ac priuato iure eorum vitam ſeu falſa ſeu vera criminatione damnare. M. Manlius Capitolinus Camilli primum gloriæ priuatim infenſus, mox traducto (vti fit) ad vniuerſam nobilitatem odio, quum ſe plebi ducem conſtituiſſet; inuidiam vndique creare ſtudebat ordini Senatorio, domiq. concionantis in modum ſermones plenos criminum quotidie miſcebat. inter cetera affirmabat, Theſauros auri Gallici ab Optimatibus occultari, pecu-

Monitum XVII.

Quid cum calumniatoribus agendum.

Liu. lib. 6.

Inuidentiæ ſtimulus.

niamque ex hoſtibus captam in paucorum prædam ceſſiſſe: quæ auri ſumma ſi è Patrum ſinu excuteretur, poſſe obæratam nexamq. plebem facilè ſolui. Ea obiecta ſpe cum plebs, mota mente fureret, A. Cornelius Dictator, quæſtione ea ſuper re inſtituta, Viatorem ad Manlium mittit: accitum ad tribunal iubet euoluere iſtos incubantes Gallicis Theſauris: vt, quando ille ſpem ciuitati fecerat, ex ea præda quam primores nobilium occultent, debitum ſolui poſſe; moleſto fœnore plebem Romanam liberaret. quod niſi faceret, vincula minatur: nec enim paſſurum ſe periclitari Patres tam odioſa calumnia, & multitudinem tàm fallaci ſpe Romæ concitari. cum Manlius ambages necteret, vrgeretque eum Dictator, aut peragere verum indicium, vanique furti reos prodere; aut fateri facinus inſimulati falſo crimine ſenatus, impoſitæque calumniæ; impos conſilij a Viatore arripitur, ac paulo poſt damnatus è ſaxo Tarpeio, vnde ille repulſo Gallo patriam liberauerat, præceps deijcitur: locuſque idem in vno homine, & eximiæ gloriæ, & pœnæ vltimæ monumentum fuit. Sic vocata ad quæſtionem calumnia, & calumniatore damnato, vnius ſupplicium Manlianæ tunc quidem ſeditioni, ac deinceps Manlij ſimilibus ingenijs frenos iniecit. Quòd ſi ad hunc modum hoc genus homines in verba proiecti, qui-

Calumniæ illatæ quæſtio.

Finis tragicus.

Calumniatorũ deſcriptio.

que per hæc turbamenta vulgi, priuatæ ambitioni viam ſternunt, ſerio cogerentur, vt aut maledictis abſtinerent, deque aliorum vita conticeſcerent, aut ſi tantum vitiorum eſt odium, legitimè id ac iure tranſigerent; multò ſanè pauciores forent, qui MALIGNITATE ingenij, cui falsò ſpeciem libertatis obtendunt, tam facilè euerſum irent alienam famam, tantumque odiorum ſererent inter ciues, quantum immortales paſſim factiones oſtendunt, quæ magis exitio fuere ſemper, eruntque potentibus populis, quàm bella externa, quàm fames, morbiuè, aut alia Cælitum ira in humanum genus. Ratio cum ijs agendi.

Sed his lætiora ſubtexo, nec minus vtilia. ſæpè enim fit, vt qui authoritatem vbique eodemque tenore tueri volunt, eius iacturam faciant, quòd illam plus nimio tuentur. Idcirco PRINCEPS CVM VIDET MVLTOS IN rem quampiam concedere, eamque præcipit animo facilè ſecuturam eſſe; euentum feſtinè præueniat, authorque ſit vt id fiat, licet rationibus ſuis minimè conducat. Nam ſi cunctetur, aut etiam repugnet, abundante multitudine tranſuerſus agetur ipſe, cogeturque viuens ac videns in contrariam partem: ſimulque omnes intelligent, illo inuito aut certè inſcio peractam rem eſſe: ac ſibi facilè perſuadebunt, multa in poſterum fieri poſſe eo non authore, quo ſine ſemel hoc impetratum eſt. Quare non

Monitum XVIII.

In rebus decernendis quomodo plurium voluntati anteuertendum.

Venenum authoritatis.

re non ſolum minoris haberi Principis authoritas incipiet, ſed aſſueſcet etiam populus in dominum palàm obniti, ab eoque impunè ac feliciter diſſentire. Non ita Senatus Romanus, qui & firmandi imperij articulos norat omnes, & famæ plurimum dabat. Nam cum Hernici à Romanis victoribus conditiones accepiſſent, Ne aduerſus vllam gentem pugnarent, repugnarentuè iniuſſu Senatus Populique Romani, qui ſocijs numquam defuturus erat; obſeſsi ab Aequis, ac Volſcis Legatos properè Romam mittunt, opemque ab Senatu flagitant. Patres, graſſante in vrbe peſtilentia, cum ex vna parte auxilium polliceri nullum poſſent, ex altera probè intelligerent, ſi Hernicis non permitterent arma ſumere in hoſtes, fore vt ipſi non modò per ſe, ſed etiam accita aliorum quos poſſent ope, iniuſſu Romanorum id facerent, neceſsitate arma extorquente; reſpondent, Placere Populo Romano, vt Hernici ipſi cum Latinis res ſuas tutarentur: in præſentia morbo implicitam teneri Ciuitatem, cum primùm eius mali quies veniret, ſocijs opem laturos. Quo reſponſo occuparunt, anteuerteruntque in loco Patres, eiuſq; conſilij, quod inijſſent Hernici per ſeſe, ipſi voluere authores eſſe: ne quid ſe neſcientibus aut inuitis vſpiam locorum agi videretur: ſimulque ne reliquis ſociorum accederent animi ſe eodem exemplo commouen-

Liu.lib.3.

Prudens reſponſum.

di

di inconſulto, neglectoque in poſterum Senatu.

Perge, atque in ambiguis conſilijs conſilium indicemus. nam ſcopulus hic eſt, ad quem Gubernatorum complures ferri, ac frangi ſapientiæ ſimulatione ſolent. Neque ego tardum dictu exiſtimauerim, PLVS OPERAE & conſilij eſſe in ancipiti conſilio ſecernendo, quam in malo declinando. Qua in re & ſi non ignoro VIA VNA incedendum eſſe, non vno gradu; in vniuerſum tamen ſuadeo, CONSILIORVM EXTREMA non vſque adeo fugienda, idque temperamentum, quod in re ancipiti adhibendum callidiores putant, non rarò peſtem eſſe conſiliorum. quum tertijs hiſce medijſque conſilijs, vt plurimum, neque odium vitetur, neque gratia ineatur. Finge tibi diſſidium eſſe cum aliquo paulò ferociore: hic aut officijs obſequioque mitigandus eſt, aut confidentia parique ferocia deterrendus. neutrum ſi placet, ſi ſupplicem cum eo agere alienum à te putas, tibique imperare non potes vt te demittas: & ex altera parte, mens & ratio non eſt quemquam lædendi; inijſti planè viam, qua illum neque ex inimicis vmquam eximere, neq; ad amicos transferre poſsis. Samnites documento erunt: qui deliberabundi quid de exercitibus Romanis quos intra caudinos ſaltus concluſerant, agere deberent; cum certi aliquid illico non ſuppeteret, vt in re læta & inſperata accide-

Monitũ XIX.

In re ancipiti quæ conſilia ſequenda.

Media conſilia rarò ſalutaria.

Liu. lib. 9.

Cõſultatio ad caudinos ſaltus.

re ſolet; Pontius eorum Imperator ad Herennium patrem, qui non procul aberat, conſulendum properè mittit. Herennius nuncio expeditè reſpondet, Sibi videri omnes Romanos ex ea cauea quàm primùm inuiolatos dimittendos. Non placet. iterum ſenex conſulitur: vertit ille ſe in alteram partem, diſertè pronunciat, Sibi videri Romanos ad vnum omnes interficiendos. diſcors enimuerò reſponſum eo magis irridetur, quaſi hominis animus in effæto iàm corpore conſenuiſſet. Accitur tamen ipſe plauſtro inuectus in caſtra, nihilque mutata ſententia tantum cauſas huiuſmodi adiecit. Si Romani honorificè habiti dimitterentur, poſſe cum potentiſſimo populo perpetuam pacem firmari: ſi de medio tollerentur omnes, poſſe in multas ætates bellum non timeri ab ijs, qui amiſſis duobus exercitibus ſero vires reparauerint: tertium nihil eſſe. nam quod ipſi meditabantur Romanos dimittere, ſed non ſine ignominia, leges iure belli victis imponere; ſententiam eſſe eam, quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit. TVTVM non eſſe ſeruare quos irritaueris. Neutram Patris ſententiam Pontius accepit. Dimiſsi tum quidẽ Romani, ſed traducti ſub iugũ rediere mox ferociores ad pugnam, ingentiq; cùm hominũ, tùm Vrbiũ ſtrage, Samnitium nomen penè deleuerunt. Ac tum demũ Herennij dicto oraculi fides acceſsit.

Extrema contrariaq; reſpõſa.

Eorum cauſæ.

De-

Denique ne, dum aliud ex alio naſcitur, oratio excreſcat in immodicum modum; duco hìc ſupremam quaſi lineam, tranſitumque mihi vltrà præcludo. Atque in rerum publicarum conſeruationem amplificationemque vniuersè intuens, ſic de earum varietate Principum ad extremum ſtatuo. CIVITATI CONDVCERE SI PRINCIPES ſortiatur vario potius inter ſe ingenio, quamquam mediocri; quàm ſi ingenio eoſdem habeat excellenti, ſed ſimili geminoque. Anceps fortaſſe dictum, atque in vtramque partem à prudentibus viris arbitrandum. Sed ego rationem ſubijcio. Nam cum multa ſint, quæ fundato ſemel Imperio, Statuique debentur, incolumitas ciuium, vrbis opulentia, religio, leges, armorum tractatio, pacis ſtudium, ſeueritas in loco, vbique authoritas, omnes ciuilium artium diſciplinæ: tot tamque diuerſa expectanda Ciuitati non ſunt omnia, niſi poſt multas ætates, cum ſcilicet Principum alij alijs ſuccedant, qui varia animorum propenſione, partim armis, partim adminiſtrationi domeſticæ, partim rebus alijs fauentes, demum vniuerſa complectantur. Quòd ſi eòdem ferrentur omnes, eòdemque curas & cogitationes perinde conuerterent: quamuis excelſo, minus tamen commodo ingenio forent ciuitati, cui parum prodeſſet ætatum Principumq; conſequentium numerus, ſi plures vnius inſtar,

Monitum XX.

Varietas an excellentia Principũ plus conferat ciuitati.

Ratio cur Principum varietas vtilis ſit Reip.

certa-

certarum ſtudio rerum, præteritis alijs caperentur. Accedit, quòd vt multa eaque contraria ſecũ affert dies, ita ferociore interdum Principe, interdum, vt ſe dant tempora, mitiore opus eſt. Sanè hac Principũ varietate Romana res creuit. Incitatior aliquanto ROMVLVS fuit, armiſque penè violentus: ſed talem exordia virum poſcebant, vt regnum inuaderet, vt diſcordes inter ſe conuenarum animos noua in Vrbe compeſceret, eoſque aduerſus finitimorum iniurias incitaret. Romulum inſecutus eſt NVMA, quo nemo ciuilior, religioſior nemo fuit: nempè vt rudes paſtorum mentes, belloq; ferociores effectas Deorum metu mitigaret. Multa adhuc bello deerant: ſucceſsit militiæ artifex TVLLVS, bellatoribus viris apprimè neceſſarius, vt ante id tempus tumultuaria vi pugnãtes arte firmaret, acueretque ratione virtutem. Ab Tullo ædificator ANCVS aliò curam opportunè tranſtulit, Vrbem colonia extendit, ponte commiſit, muro defendit. Ancum TARQVINIVS excepit, ſuſcepitque relictam ab alijs maieſtatem ſenatus, magiſtratuum inſignia, ordinum ornamenta. Neque adhuc factum ſatis fuiſſet, ni SERVIVS Populum Romanum cenſuiſſet, diggeſsiſſet in claſſes, curijs collegijſque ſeparaſſet, ac magnæ iam tum ciuitatis, veluti priuatæ domus diſcrimina publicis tabulis complexus eſſet. Poſtremò TARQVINII

Exempla pro eadem varietate.

Liu. lib. 1.

Romulus.

Numa Pomp.

Tullus Hoſtilius.

Ancus Martius.

Tarquinius Priſcus.

Seruius Tull.

Tarquinius Superbus.

alte-

alterius importuna dominatio, non parum Vrbi profuit, vt populus cupiditate libertatis incenſus vltimum eſſe Regnum vellet, quod ſcelere partum ſcelere adminiſtrabatur. Atq; in hunc modum ſingulorum Regum (quos excepto Superbo conditores Vrbis appellare poſſis) pugnantia inter ſe ingenia, quaſi elementa fuere Romanæ felicitatis. Ac mihi quidem, niſi decretum eſſet è Liuiana hiſtoria pedem non efferre, quàm facilè foret, perleui traiectione percurrere multorum regna, quibus hæc ipſa Principum varietas ſaluti ornamentoque apprimè fuit? Pontificium Imperium an non ſentimus ipſi quantum ex hac quidem parte capiat emolumenti ac dignitatis? Recordamini per vos, Auditores (nam plerique poteſtis) Pij, Gregorij, Xyſti, atque inde reliquorum; ſimul veniet in mentem, quàm diuerſi Chriſtianã Remp. amplificauerint. PIVS aduerſus communem hoſtem armis rem egit tranſegitque. Hoſtes adhuc plures illa complexa orbem terrarum Caritate GREGORIVS nouo genere dimicationis adortus eſt: atque excitatis vbique gentium litterarijs munimentis, ibique tanquam intra Religionis propugnacula perpetuo militum præſidio conſtituto, non præſentium modò turbas ſibi coercendas exiſtimauit, ſed ita poſteritati conſuluit, vt in hoſtes fidei quacumque ætate locouè ſecuturos noua quotidie

Pius V.

Gregor. XIII.

Xyſtus V. præliа reparari poſſint. At verò XYSTVS aucto ſupra omnem memoriam antiquitatis, ærario, inſtrumento rerum omnium tutatus imperium; ciuitatibus ornamenta, ciuibus ſecuritatem, hoſtibus Pontificij nominis metum incuſsit. Quid

Clemẽs VIII. CLEMENS religioſis ordinibus luſtrandis, pacificandis Regibus, Pannoniæ ſubleuandæ, amplificandæ Eccleſiaſticæ ditioni quantum contulit? Nam de te, PAVLE, cuius ego Maieſta-

Paulus V. tem ex hoc loco perſanctè veneror, nihil attinet dicere. Vidit is, qui tibi eligendo, illuſtribus argumentis inter mortales fuit ac præfuit: vidit, quid hac tempeſtate opus eſſet eo Paſtore populorum, qui ſingulari Iuſtitia prouinciales vrbanoſque Magiſtratus in officio contineret: opportuna Moderatione erumpentes bellorum faces extingueret: felici Vigilantia populos vbertate frugum exhilararet: inſigni Religione hominum virtutem Cælo templiſq; reciperet: Romana Magnificentia Vrbem orbis terrarum caput amplificaret. Quam Tu quidem Vrbem domibus occupatam verius alicubi quam diuiſam, apertione viarum, aquarum irrigatione, molitione templorum, ſuburbiorum ſeu potius Vrbium Vrbi adnaſcentium acceſſione, dignam te Principe ſedem reddidiſti. Vt meritò, Pontificum Maxime (quod olim bonis Principibus acclamabatur) DE NOSTRIS ANNIS augeri cu-

piamus annos tuos; vt ea, quæ iſta altitudine animi meditaris, in lucem continentur exponas Chriſtianæ rei bono, & noſtrorum temporum felicitati. Atque inter hæc vota liceat mihi per vos, Auditores, reperto feliciter exitu conquieſcere.

PROLVSIO QVINTA

Academia Prima.

Siue de Stylo poetico, qui partim Poetis ob oculos poſitis, partim explicata Poeſeos natura monſtratur.

DE triplici Stylo dicere iampridem aggreſſus (Cardinalis Ampliſsime) poeticæ dictionis, quæ reliqua eſt vna, controuerſiam in præſentia refero ad hanc Sapientiũ coronam, quam tanta omnium ordinum nobilitate florentem video venerorque: ac ſpero tam bonis atque excellentibus arbitris facilè poſſe componi. præſertim quum hac de re plurimum laboris & mihi ad dicendum, & vobis ad arbitrandum hodierna die ſubtractum ſit. Non ſolùm quia in obſcenos carminum ſcriptores cum olim diſſerui, multa neceſſariò occupanda fuere de Poetarum ſtylo: ſed etiam quia proximis hiſce, qui continenter elapſi ſunt, annis dum à poetico ſeiungebam oratorium, atque hiſtoricum characterem; ſæpenumero in Poetarum confinia pedem intuli, eorumque regionem oculis attentè luſtraui, vt qui circum ſingulas facultates ducendi limites forent, finitor ipſe cognoſcerem. Qua

re non tàm laborandum mihi hodie video, vt ab Oratoribus Hiſtoriciſque Poetas abſtineam, ne prædabundi in illorum dictionem, tanquam in ditionem finitimorum crebrò excurrant; quàm vt ciuiles inter ſe Poetarum diſcordias componam ſi quo modo poſſim, eorumque primigeniæ legitimæque ſoboli maioribus veluti comitijs Principatum linguæ decernendum ſedulò curem. Et quamquam tot inter familias Poetarum, quæ ex vna eorum gente proſeminatæ ſunt, haud promptum eſt eam internoſſe, quæ ab ſtirpe recta pullulet, nihilue in agreſtem ſuccum ſpeciemque degeneret, cum Poetarum ſanè ſit nemo, qui ſe germanam Phæbi prolem non venditet, fidemque apud poſterorum aliquem non inueniat: ſi quidem nos IN VETERVM æſtimatione facilè diſcedimus in ſtudia, proque arbitratu quiſque ſuum Poetarum Principem nominamus; tamen & ſplendor ipſe poeticæ maieſtatis, qui demum LVCE ſe prodit ſua, & conſtans ſapientium virorum ſuffragatio habent profectò aliquid, ex quo ſi de poetarum dictione ſententiam feram, haud temerè eam tuliſſe videri poſſim. Accedit hominis non indiſerti hac ſuper re diſputatio: quam, ſi quemadmodum mihi hæret in animo, ita oratione promiſero, næ ego hodie in ſpem venio fore, dignum vt aliquid re quam molior, dignumque auribus hodiernæ

Conſilium in hac Proluſione.

Difficultas optimi eligendi.

Ratio id præſtandi.

quàm lectiſſimæ concionis afferatur. Age igitur, & quando in hac, cui nuper interfuiſſe me aio, diſputatione, momenti plurimum putamus eſſe, in eam ſi placet, omiſſis alijs, animum atque orationem vnà conuertamus.

Sermo cum Alex. Burgio habitus.

Eram aliquot ante menſibus cum amiciſſimo capite Alexandro Burgio, Sacrorũ ac litterarum Antiſtite apprimè nobili: cuius in recenti obitu iacturam ſanè incomparabilẽ fecimus quicumque ſaluam rempublicam litterariam volumus. Erant alij nobiſcum, deque commentis veterum Poetarum neſcio qua ſermonis traiectione diſſerebamus. admirabamur aliquorum granditatem atque orationis imperium, placebat aliorum ſuauitas & cultus, nonnullorum acumine contortuliſque aptè ſententijs delectabamur. cumq; vti fit alios præ alijs haberemus, iamque in diuerſa traheremus paulò pugnacius, nec tàm veterum quàm noſtris ingenijs faueremus; negaui tum ipſe ſtatui quidquam poſſe in tanta Scriptorum varietate, quorum plerique peculiare quid habeant, quo præferantur: vt ſæpenumero qui diſſimiles ſunt, pares nihilominus æſtimari poſſint. Ad hæc Burgius (credo vt pugnaturis anteuerteret) præclarum ſanè inuentum ad eam quæſtionem opportunè diſſoluendam ſibi relatum dixit ab Hieronymo Amaltheo Viro clariſſimo, quo cum ſene magna tunc ſibi adoleſcenti

Burgij cõmendatio.

Sententiarum diſcrepantia.

Hieron. Amalthei prçconiũ.

fami-

familiaritas intercedebat. Ego ad Amalthei nomen, quem legeram à M. Antonio Mureto laudatũ tanquam poetarum apud Italos præſtantiſſimum, auidè mentem aduerti, vnàque cum alijs rogare inſtiti, vt quid illud eſſet non grauatè afferret in medium. negauit ille, quidquam ſibi eſſe iucundius, quàm de eo viro loqui, à quo tàm multa identidem inaudierat de Sadoleto, de Bembo, de Naugerio, deque tota illa doctorum hominum cohorte; vt ſibi videatur illius beneficio, ſuperiori ſæculo interfuiſſe. cum præſertim animaduertam, inquit, hac narratione poſſe me noſtræ huic controuerſiæ non vſitata ratione ſatisfacere. Sic igitur accipite.

Alex. Burgij narratio.

Florebant ea tempeſtate Romæ cœtus excellentium virorum, qui ſtatis diebus conferre capita, deque re litteraria verba facere conſueuerant. Quem veterem Academicorum morem Romæ repetierant Theodorus Gaza, Flauius Blondus, Platina, Campanus, alijque litterarum Proceres, qui apud Beſſarionem, virum ſanctimonia æquè ac litteris memorabilem, conuentus habebant. Quos excepere non multò poſt Hercules Strozza, Naugerius, Bembus, Parrhaſius, Sadoletus, Caſtilionius, Iouianus, eiuſque notæ complures, quibus interdum coactis Leo ipſe Princeps interfuiſſe dicitur. nam VT ILLE digna carminibus gerebat, ita in pri

Academiæ Romæ reſtitutæ.

Leonis Pontificis amor erga poetas academicos.

Hieron. Aleãdri laus.

Academicorũ exercitatio.

Diſsẽſio & factiones eorũdem in veterũ poetarum iudicio.

Naugerij ſolẽne facinus in Martialem.

mis carminum conditores amabat. Sed horum conuentus adhuc ardentius celebrari cœptus eſt, cum ex Germania rediens Hieronymus Aleander, cui poſtea aditum ad Romanam Purpuram Virtus aperuit, numerum illum auxit excellentium ingeniorum acceſſu ſuo: &, vt litteras non minus amabat quàm callebat, eratque memori comprehenſione rerum ſupra omnem antiquitatem, ita illam eruditorum ſcholam apud ſe libenter aduocabat. Atque hi quidem, quòd noſtrorum temporum poeſim recoquendam præcipuo conatu ſibi delegerant; in poetico ſtylo veterum per veſtigia conformando, exigendoque ad Ariſtotelis normam, multum operæ collocabant: &, quod euenire facile fuit, in antiquorum monumentis inter ſe comparandis, poetarumq; alijs ante alios extollendis quotidie diſſidebant. Iamque eò factiones proceſſerant, vt palam eorum aliqui Lucretiani vulgo dicerentur, Statiani nonnulli, alij Virgiliani, nemo non alicuius aſſectator haberetur: ſeque propterea facetijs inuicem peterent, nec factis etiam feſtiuioribus, vt eſt ridicula poetarum natio, abſtinerent. Sanè Andreas Naugerius Valerio Martiali acriter infenſus, ſolemne iam habebat in illum aliquanto petulantius iocari. Etenim Natali ſuo accitis ad geniale epulum amicis, poſtquam prolixè de poeticæ laudibus ſuper menſam diſputauerat,

oſten-

oſtenſurum ſe aiebat à cena, quo tandem modo laudari poeſim deceret. mox afferri iubebat Martialis volumen, (hæc erat menſæ appendix) atque igni propior factus, illuſtri conflagratione abſumendum flammis imponebat: addebatque eo incendio litare ſe Muſis, Manibuſq; Virgilij, cuius imitatorem cultoremque præſtare ſe melius haud poſſet, quàm ſi vilia poetarum capita per vndas inſecutus ac flammas perpetuò perdidiſſet. Nec ſe eo loco tenuit, ſed cum Siluas aliquot ab ſe conſcriptas legiſſet, vt ſolebat, in concilio poetarum, audiſſetque Statiano characteri ſimiles videri, iratus ſibi, quòd à Martiale fugiens aliò declinaſſet à Virgilio, cum primùm ſe recepit domum, protinus in Siluas coniecit ignem, eiuſque calore ſuccenſus verſiculos propè extemporarios fudit, quos in eodem conuentu qui proximè coactus eſt, ſub ruſtici Acmonis perſona recitauit in hunc modum.

Martialis epigrammata in ignē coniecta ab eo.

Idem infenſus Statio.

Has Vulcane dicat Siluas tibi villicus Acmon,
Tu ſacris illas ignibus vre Pater.
Creſcebant ducta è Stati propagine ſiluis
Iamque erat ipſa bonis frugibus vmbra nocens.
Vre ſimul Siluas, terra ſimul igne ſoluta,
Fertilior largo fænore meſſis eat.
Vre iſtas, phrygio nuper mihi conſita colle
Fac Pater à flammis tuta ſit illa tuis.

Andr. Naugerius ſua carmina comburens.

Sed ea res multorum animos offendit, quòd ho-

mo

mo Virgilianæ imitationi obnoxius, impunè aliorum exiſtimationem per haſce ambages imminutum iret. Verùm cum eiuſmodi ſpectacula quotidie ab alijs alia ederentur, tuerenturque ſinguli pertinaci ſanè ſtudio Apollines ſuos; placuit controuerſiam credere Iacobo Sadoleto, eius tum Senatus Principi, quem vnicè habebant in quo nulla factionis ſigna deprehenderant. Quare hominem conueniunt, quantum arbitrij volentes libenteſque ei commiſerint, exponunt: rogant prouinciam ipſe ſuſcipiat, deque Poeſi, & eius natura in illorum cœtu ex intima, quam tenet, arte diſceptet. quid in ea glorioſum & minax, quid languidum aut exculcatum, quid cultum Muſiſque & Phæbo dignum cenſeat, in medio ponat. ſingulorum dictionem, quo quæque loco ſit, liberè commoneat. ſe dicto audientes fore, ſuorumque faſces ingeniorum, eius (vti par erat) imperio ſubmiſſuros. Ille gratijs perhumaniter actis facturum quidem ſe, quod cuperent, vltro recepit, & quoniam tantum ei tribuebant, etiam conaturum, vt promptis ex Ariſtotele locutionis poeticæ legibus, ipſi de ſe ſententiam ferre poſſent. tamen pro comperto habere parum hæc ei, quam diù alerent, controuerſia profutura: ac præuidere iam tum animo, quid ſinguli dicturi ſint: quam enim audient præ ceteris commendari dictionem, affirmaturos certatim

Iacobus Sadoletus Academiæ Princeps.

Controuerſiæ definitio inter poetas Sadoleto commiſſa.

Præcipere generatim facillimum.

tatim omnes, eam planè eſſe, cuius ſpeciem ipſi adamant, quam in aliorum pleriſque deſiderant, atque in ſeſe conantur exprimere. ita enim natura comparatum, QVID FACIENDVM ex re ſit, vident omnes eodem modo: quid ex re ſit factum, ſuiſmet oculis ſinguli vident. Quare ſatius fore aliò transferre cauſam. ſe quidem excogitaſſe aliquid, quod multo facilius, ſi aggredi velint, litem dirimat. id eſſe, ſi indicto non tantummodo ſuorum Senatu, vt mos eſt, ſed aduocata nonnullis inuitationibus audientia, quiſq; meditatum domi aliquid afferat ad eius imitationem Poetæ conformatum, quem præ ceteris laudat: idque in ea omnium ordinum corona proponat. profectò ex auditorum vultu ac nutu animaduerſurum vnumquemque, quæ dicendi nota populi ſuffragium ferat. POPVLVM optimum eſſe arbitrum æſtimatoremque: ad eum ſi prouocent, minore inuidia componi quæſtionem poſſe. Quid multis? ſiue quòd vera, ſiue quòd facilia dicere Sadoletus videbatur, accepta conditio eſt: modò ipſe non ſe oneri omnino eximeret, ſed aliquo diſputationis inuitamento Recitatoribus præiret. Ergò quo res eſſet illuſtrior, alliceretque frequentiorem ſolito concionem; in rem fore viſum eſt, ſi quiſque in Comitium veniret eius Poetæ habitu ſymboliſq; conſpicuus, cuius partes ſibi tuendas vltrò ſuſcepe-

Inuentum dirimendæ controuerſiæ.

Populus optimus rerũ æſtimator.

Academia ſolito celebrior indicta.

rat

rat. vt quoniam iam bacchanaliorum inſtabant feriæ, ipſi ſuas quoque pompas exponerent, & cum Dionyſijs coniungerent Apollinares ludos. Vix conſilium emanauit in vulgus, cùm ad rei famam ingenti hominum concurſu, tùm Aleandri domus, quò conuentus erat indictus, tùm viarum flexus & capita, quibus eò accedebatur, obſideri cœpta ſunt.

Academiæ locus.

Pompa poetarũ Academiã adeuntium.

Primus ſe in conſpectum dedit Iouianus Põtanus, ſatiſque oſtendit ab ſe referri Papinium Statium popularem ſuum. Prælto ferebatur impoſitus equo, cui non vulgaris in inceſſu gradus, ſed ſonora alterno crurum explicatu glomeratio. videbatur

Iouian. Pontanus Statium referens.

Equus ſuperbè incedens.

Quadrupedante putrem ſonitu quatere vngula campum.

Virgil. lib. 8. Aeneid.

Ipſe auro indiciſque diſtinctus vnionibus, & tanquam

ſuper impoſito moles gemmata coloſſo,

Stat. in Eq. Dom.

eam ſpeciem referebat, quam olim ſpeciem ex poetico ad Albam certamine victor intulit Romam. nam & lauream capitis, & torquem pectoris auream, quam ei Domitianus impoſuerat, magnificè oſtentabat, identidem inclamans,

Medijs videor diſcumbere in aſtris
Cum Ioue, & Iliaca porrectum ſumere dextra
Immortale merum.

Stat. in Epul. Dom.

Proximus ibat Balthaſar Caſtilionius Claudia-

Balthaſar Ca-

no

no ſimilis, gradario inſidens equo, peregrinis phaleris, bracteiſque ſonorè tinnientibus inſtrato. veſtitus idem, qui in eius marmorea ſtatua ad forum Traianum viſebatur. plexum hedera capillamentum, chlamys acu picta, nulli in veſte ſinus aut rugæ, explicata omnia, ac poetico planè metro compoſita.

ſtilionius referens Claudianum. Equus gradarius.

At Herculi Strozzæ, qui P. Ouidij perſonam gerebat, longè aliud ornamentum. expeditus in equulo ſtatim emicuit, fracto cum arcu teliſque ſub tomitano palliolo; nec facilè apparuiſſet in ea hominum frequentia, equesnè an pedes iret, niſi acrem volucremque belluam agitator ipſe callidus in omnem partem ingeniosè flectendo omnium admirationem, quò ſe cumque moueret, excitaſſet.

Herc. Strozza referens Ouidium. Equulus agitatus.

Herculem Petrus Bembus Lucretij ſub perſona ſedatior aliquantò ac tardior inſecutus eſt. Non quòd ei vis ignea furorque ſupra omnem poetarum inſaniam deeſſet; ſed ſiuè quia pedes, vti philoſophum decebat, incederet: ſiue quia Philoſophorum pallio Romanam togam ſuper induxerat; ideo cogebatur operosè ingredi, ac paſſim interſiſtere. lætus tamen illo compoſitæ ab ſe veſtis artificio, ea gloriosè repetebat:

Pet. Bēbus referens Lucretium.

Auia Pieridum perago loca, nullius antè
Trita ſolo: iuuat integros accedere fontes,
Atque haurire, iuuatque nouos decerpere flores

Lucr. lib. 1.

Inſi-

Inſignemque meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nulli velarint tempora Muſæ.

Ianus Parrhaſius referẽs Lucanum.

Interea exaudiri è proxima vicinia Bætici fragor equi, ac turba latè calcibus ſubmoueri. Erat hic Ianus Parrhaſius Annæum Lucanum referens: qui dum quadrupedem paſſim fatigat, eumque modò tolutim ac volutatim cedere, modò ſe in aera ſaltu librare docet, nactus equum refractarium & caducum, excuſſo in terram galericulo minus bellè pompam equeſtrem dabat.

Equus refractarius.

Andr. Naugerius referens Virgilium.

Sed illinc auertit extemplò in ſe omnium oculos, qui Virgilium agebat, Andreas Naugerius: Quadrigis vehebatur triumphanti ſimilis, regebatque manu equos, quamquam volucres, &

Virgil. 12. Aeneid.

Qui candore niues anteirent, curſibus auras;

ita tamen moderabatur, vt ſuſpenſo ad numerum gradu incederent, vngulaſque certa per interualla modulatè colligerent.

Equi gradarij.

Caluus Poeta.

Ipſe autem, cui Virga dedit memorabile nomen
Laurea,

E lauro virgam manu præferebat, toga purpurea indutus, & quaſi pro victoria iam tum vota conciperet,

Virg. 3. Georg.

Victor ego (aiebat) *tyrio conſpectus in oſtro*
Centum quadriugos agitabo ad flumina currus.
Ipſe caput tonſæ folijs ornatus oliuæ
Dona feram. Iam nunc ſolennes ducere pompas
Ad delubra iuuat.

Mitto

Mitto iam reliquos aut mannulis iuueniliter exultantes, aut priſca libertate è plauſtro loquentes, aut iunctis bobus paſtoritia meditãtes. Quos ingens Aula cum accepiſſet, ſediſſentque ſinguli maioribus ſellis, non alio quàm quo venerant ordine diſpoſiti; adfuit è proximo conclaui Sadoletus, admiratuſque concionis frequentiam, ac florem Romanæ nobilitatis, traductus penè per humeros ad ſuggeſtum, Poetarum corona, ac tota illa Virorum panegyri ſalutata, in hunc fermè modum exorſus eſt.

Turba Poetarum.

Celebritas loci.

De Poeſi verba facientem ſicuti facile eſt in Senatu veſtro perhumaniter audiri, (Poetæ & ingenio, & imitatione clariſsimi) ita perquàm difficile arbitror de ea præcipere conantem in tanta ſtudiorum altercatione probari. nec quiſquam mihi poſteriorem hanc hodie partem impoſuiſſet, niſi probè intelligerem, non tàm expectari à me vt pugnam cõflictatione dirimam, quàm vt claſſicum pugnaturis canam. idque eo libentius, quoniam ita voluiſtis, aggredior, quo magis magiſque ſpero, meam hanc orationem, & vobis inuitamentum ad dicendum, & ceteris, qui tanquam iudices hìc ſedent, momentum fore ad diſceptandum. Ac mihi quidem poeticam dictionem quaſi veſtem explicaturo per commodè ſe ob oculos ponit amplæ locupletiſque domus Veſtiariũ, in quo Veſtium aliæ ſint Viatoriæ

Sadoleti diſputatio de ſtylo poetico.

Veſtis, & Orationis ſimilitudo.

toriæ atque campeſtres, domeſticæ Vrbanæq; aliæ, aliæ Theatrales & in vſu tantũmodo pomparum. atque vt harum finis omnium idem non eſt, ita nec forma. Viatoribus adſtrictum contractumq; conuenit tegumentum corporis, non latum & fuſum, ne properãtibus mora ſit laxitas veſtium. At dignitas Vrbis, atque ipſa Senatus ac fori facies poſcit elegantiam & cultum. Verſicolorem verò Syntheſim ſpeciemq; peregrinam atque exoticam amat ludus & theatrum. Ita ſe res habet. VERBA quoddam ſunt veluti rerum indumentum. Hiſtoricum in locorum factorumque narratione properantem caſtigata decet oratio & circumciſa, non compta nimis & otioſè circumducta. Oratori, qui in Senatu ſententiam dicat, aut concionis animos regat, altius exaggerata paulòque vberior quærenda eſt dictio. Demùm Poeta theatro ac voluptati ſeruiens, perſonatis quodammodo verbis opus habet, meritòque lepores venuſtateſque conſectatur omnes, nec vllam omittit pompam pulcherrimæ orationis. Atque vt ciuis ſi fortè Senatum adeat ornatu ſcenico ludibundus, aut curſor ſenatoria ſuffarcinatus toga contendat in ſtadio, ridiculus meritò habeatur; ita reprehenſione riſuque dignus ſit, qui cum hiſtoricum agat, verborumque propemodum neceſsitate metiri ſcriptionem debeat; diuerticula poetarum identidem quærat,

Veſtis viatoria.

Vrbana.

Theatralis.

Dictio hiſtorica.

Oratoria.

Poetica.

Triplex hæc dictio non permutanda.

atque ad voluptatem laxet orationem: aut contrà qui Poetam cum referat, obtineatq; liberum oblectandi campum; hiſtoricæ ſe contractioni pudorique oratorio ſponte ſubijciat. Verùm de hac permutatione tranſituque ſermonis dicendum mihi non eſt; ſed tantummodò monſtrandum, quamquam poetico characteri finem præſcripſimus voluptatem, non minus quàm dignitatem oratorio, atque hiſtorico neceſſitatem; non continuò tamen omnem verborum lætitiam vel de fundo poetis hauriendam eſſe: ſed multa circulatoribus ac ſcurris, mimorumque venalium gregibus vltrò relinquenda. Verùm animaduerto Poetarum multos, dum mediam inire nituntur viam, in claſſes diſparari omnino duas. quarum vtraque dum ſe ab altero extremo ſollicitè proripit, concepto ſemel impetu tranſilit medium, extremumque alterum carpit. Atque vt quas ego claſſes hominum loquor apud vos in medio ponam.

Summa huius prælectionis.

Duplex Poetarum claſsis.

Prior eſt eorum, qui ſiniſtro Apolline poeſim aggreſsi nihil in verſu magnifaciunt præter ſententiam. hanc ſublimem electamque volunt, illum ſerpere permittunt, aut etiam iacere: & ſi fortè ad limam reuocant, atterunt potius atque arrodunt, quàm expoliant, & illuſtrent. Hinc infacetum aridumque carmen, hinc coagmentatio verborum hiulca & lacunoſa, hinc Poeſis

Poetæ de re non de metro ſolliciti.

Verſus hiulci & interciſi.

ingratis planè Gratijs concinnata. Atquì ſi voluptas, qua blandè concilientur hominum animi finis eſt poeticæ orationi; quo tandem artificio conſectantur ij voluptatem, quouè lenocinio carmen architectantur, qui tàm ieiuno ac ſtrigoſo dicendi genere vtuntur? An Poeſis ad amorem ſui quemquam alliciat facie iſta exangui ac penè cadaueroſa? Neque ij malo medentur qui ſolam dictionis latinæ munditiam præoptantes, cetera poſt illam habent, verſumque vt libitum eſt lacerant atque eneruant: cum in re vna partes non expleant eius artis quam profitentur omnes, & interea languidam fluxamque poeſim reddant, quæque elabitur ex auribus, nec vllum ſui veſtigium relinquit. Scio veterum fuiſſe Poetarum aliquos, qui, ſiue natura, ſiue iudicio, hanc elocutionis infractæ nequitiam amarent. quorum ſententiæ interciſæ, diſſilienteſque numeri, ac verſiculi retractantes & calcitroſi in delicijs hodie ſunt apud aliquos, qui hæc antiquitatis ramenta legunt, & RELIQVIAS imperij veteris vbique exoſculantur. Ego verò & ſi illos Poetarum Proceres veneror ſanè omnes, cum mihi tamen aures defraudari ſentio ea in arte, quæ aurium inſeruit aucupio; commendare admirariq; huiuſmodi artificium ex animi mei ſententia non poſſum. Quid enim? oratori adhibitum ſæpè Fiſtulatorem Romano in foro legimus, qui

Cur non laudandi.

Cur ſola munditie dictionis non defendendi.

Aurium iudicium.

Cic. 3. de or. Quintil. l. 1. c. 10.

Fiſtulator oratori additus.

can-

cantu tùm remiſſo tùm citato modos orationi faceret, præmonſtraretque numeros,quibus aut iacentem erigeret,aut ferocientem ſæuientemq; cohiberet. in carmine,quod eſt à cantu dictũ,deſiderari concentũ,ac Muſas modulatione ſpoliari impunè poſſe arbitrabimur? At ex infractis hiſce & confragoſis verſibus haurire ſe affirmãt aliqui ſuauitatẽ quandam latentium numerorũ. Audio, atq; admiror. nam ego interrogo aurem meam, quam tamen ſurdã non experior omnino in alijs rebus,eamq;ad occultũ huiuſce modulationis ſonum,inanẽ perpetuò iacentemq;reperio. Sed nimirũ etiam Pythagoras arcano neſcio quo cæleſtiũ concentu orbium inter mortales vnicè fruebatur. Saltem curtum iſtud atque inamabile genus carminis aliquo dictionis ſapore, quod factitarunt veteres, mitigaretur; profectò conuicium poetico nomini haud facerent carmina nonnullorum languida ac febriculoſa. Nam quod attinet ad acumina ſententiarum, quibus in hoc genere complures ingenium probant ſuum; dicamnè hominum vitium eſſe an temporum? Ad Inſulam parum ſalubrem cum appuliſſet olim Seneca, cœpiſſetque febricula tentari, morbum loci dixit eſſe non hominis. Ita cadit in rem noſtram. TEMPVS plerunque ſtylum format, atq; in orationem facilè immigrant mores. In muſicis, (ne longius à Muſis abeamus) in cantu vo-

Argutiæ & acumina ſentẽtiarum.

Quid ſtylo cõferat tempus.

Muſica huius temporis dnriuſcula.

cum atque neruorum, faſtidit hæc ætas noſtra, quem tamen ſuperior quæſiuit, concentum ſtabilem & grauem, plenumque authoritatis. modulos neſcio quos amamus & frequentamenta quibus concidatur minutim cantus, fractuſque diſsiliat, ac plena illa & ſonora vocum vis ac poteſtas eneruetur. reuocati promiſsique ex inſperato numeri, colliſi durius ſoni, ſuſpenſa illicò vox, & vbi minimè expectes amputata, artis hodie medulla ſunt, plauſumque multitudinis conſequuntur. An non hæc eadem in Poeſi peruerſitas? Satietas iam nos ſolidæ ſuauitatis cœpit: delicias è fuco quærimus. Vibratæ aliquot ſententiolæ, dicta punctim aculeata, inæqualium morſiunculæ numerorum, hæc languentem plerunque guſtum irritant, oſcitantique huius ſæculi palato apprimè ſapiunt. Quum interim digna illa Muſarum ſpecies, æquabiliſque numerorum volubilitas, ac natiui carminis mollitudo, præ iſtis argutiarum præſtigijs facilè contemnatur.

Similis aliquorum poeſi.

Poetæ de metro magis quã de ſententia ſolliciti.

Sed quantum iſti deficiunt ab voluptate propoſito Poeſi fine, tantum finem eundem poſterior Poetarum claſsis excedit. illi ſic loquuntur, vix vt vlli videantur canere: hi verò ita canunt, vt non videantur cuiquam loqui. limati ill quidem, ſed exæſi: hi copioſi, at contumace vtrique procul à deſtinato, illi aures defraudan..., hi fatigant. Præcipitis opinor (Poetæ) quo hæc

alte-

altera complectar hominum claſſe. Illas aio ingentes animas, cælo capita alta ferentes, nubes & inania perpetuò captantes, centum linguas, centum ora vel in culice depoſcentes: vno verbo illam giganteam Poetarum ſobolem, quam in quotidiano ſermone fulminamus omnes, dictiſq; figimus, non tamen omnes (quid enim diſſimulemus?) non inquam quotquot hìc ſumus omnes perinde fugimus. Nimirum arripuit, tenetque hic tumor ætatem noſtram, vt iuſto maiora omnia peruelimus, & DECRESCENTIBVS in dies, mundi veluti ſenio, corporibus, proceriores tamen animos contumacioreſque geramus. Conſiderate, quibus amicimur, veſtes: olim laneæ erant etiam Patriciorum, nam ſericum non tàm veſtimentum, quàm ornamentum fuit; adeò vt Valeriani Imperatoris ætate, ſicut Vopiſcum ſcribentem legi, libra ſerici penderetur auri libra. conſecutis inde temporibus vulgarior aliquantò eius vſus & vilior fuit, diù tamen manſit apud nobilitatem. hodie opificum vulgus ac ſellularij, ſericati & holoſericati tranſlucent. Quid ornamenta domorum? quid aulæa textili auro illuminata? quid vela acu picta pro foribus? quid rhedæ, & currus penè triumphales? quid peregrinantis gulæ inquè ſuccos omnes inquirentis induſtria? quid purpura, quid argentum, quid domeſticum ſeruitium? quantum luxuria faſtu-

Granditas & tumor orationis.

Sæculi vitium omnia augentis.

Sericum quãti olim erat.

que ſuperiorem ætatem antecellunt? Orationis idem eſt morbus. Exaggeratas olim eminenteſq; dicendi notas, quibus ſermoni conciliabant veteres admirationem, quaſi diuturna conſuetudine protritæ iam ſint, admirationemque longo vſu amiſerint; nos longè liberalius confidentiuſque ſuſtollimus: & quo loco illi cautè deſierunt ruinam veriti, ſi progrederentur vltrà; nos ſapientiores inde volatum explicamus, deque victa antiquitate per cælum liberi, plaudenteſque triumphum agimus. Hinc omnia ſupra famam & fidem. VERBA tanquam VASA, ſono quæſita, non captu: ſententia prodigialiter elata, & obtorto veluti collo per nubes tracta: verſus de muſto, & lacu feruidi. dictio tota ſuperba, & minax, quæque tyranno ſimilis, malit metui quàm amari. Has verò bullatas nugas dum proijciunt anhelantes iſti Recitatores auriumq; carnifices, quàm ingenti ſpiritu dicunt, Deus immortalis, quàm hiante ore, bucciſque inflatis perſonant, perinde quaſi pondus dare fumo, quod ait ille, connitantur. In conuentu hoc noſtro audimus interdum ſemipoetas neſcio quos (liberè ego apud vos loquor, nam pleroſque veſtrum vidi ad huiuſmodi ſpectacula riſum mappa compeſcentes) qui in Muſarũ choro ſi Apollinem agerent, næ illi non agerent tam glorioſè. Reſiſtunt initio parumper ea quidem ſpecie, vt

Vitia exaggeratæ orationis.

Verba vaſorũ inſtar.

Perſ. Sat. 5.

Proſopopœia Recitantium.

iam

iam intelligas adornari pomparum fercula: mox verba ſenſim eliquant proponuntque per otium contemplanda: ſententiam circuitumque verborum antequam deſinant, ſuſpendunt non nihil quaſi finiendi ancipites incertique: an quòd hærentem in labris orationem ægrè expediant præ dulcedine? demùm expreſſo, quod ſupererat verbo, ambitum illum orbemque ſententiæ feſtiuo ridentique nutu capitis concludunt. inter hæc ad auditores identidem oculis prouocant, ac mercedis loco plauſum emendicant. quem ſi fortè ſibi conſequi videantur; tum verò beatuli per cælum quadrigis inuehuntur Iouis: funditant illicò verſus, qui pronunciantis exhauriant anhelitum: grandes carminum offas, quibus vel Cerbero ſpiritum intercludant, iterum ac ſæpius ingeminant: ſtillant ex oculis rorem, gaudio immodicè gliſcunt, colliqueſcunt. Cum tamen ſeſquiuerſus iſti ſi denique exprimantur, neque ſucci neque ſani quidquam habeant, præter exuuias inaniaſque ſonantium verborum. Neque verò hæc à me dicuntur ea gratia, quòd immania iſtorum carmina noſtro è choro ſubmouenda penitus exiſtimem. quin potius ſicuti qui cothurnos aut ſoccos vendunt, cothurnum ex officina ſuſpendunt in via prægrandem enormique magnitudine conſpicuum, qui nullius quidem pedibus vſui eſſe poſſit; ſed docu-

Soccus ante officinā penſilis.

mento ſit prætereuntibus, Ibi cothurnos confici diſtrahique; ſic ingentium hæc portenta carminum equidem ante fores harumce ædium propoſuerim, vt ſi minus cuiuſquam præterquam Gigantum pedibus accommodata ſint, tanquam Inſignia ſaltem ac Simulacra metrorum ſignificent, In hac ſchola habiles poetico operi verſus conformari.

Hæc dum Sadoletus fauente mirum in modum concione diceret, interſiſtere continuò cogitur, excitato in vicinia ingenti hominum clamore, incertum plaudentium an exſibilantium. Scilicet ad ſenatum in tempore accedebat Poetarum additamentum Camillus Quernus Monopolitanus, is quem Roma Principi blandita Archipoetam paulò ante ſalutauerat. Cum enim audiſſet eo die conuentum haberi maximum poetarum, ratus abſq; ſe Patrum numerum haud legitimum fore, properauit quantum per Quadrupedem licuit ad vulgi clamores ſubinde reſtitantem. Nec aliam induit ſpeciem ab ea, qua pridem Tiberina in Inſula plaudente Populo Romano triumphauerat. Elephantum conſcendit tapete babilonico inſtratum, ſparſimq; argenteis crepitaculis circumſonantem. ipſe ſegmentata veſte conſpicuus, reiecta in humeros verſicolore chlamydula manu lyrã tangebat, obuioſque Romanos Proceres extemporario carmine

Camillus Quernus Archipoeta.

Eius pompa ad Academiã contendentis.

com-

compellabat, capiti illa eadem corona inerat perplexa pampino, lauro, braſſicaq; qua ſuper Tiberim publico exceptus epulo inter immania pocula donatus eſt. circùm ingens hominum plauſus tanquam in theatro identidem acclamantium, Corona eiuſdem.

Acclamatio.

Salue braſsicea virens corona,
Et lauro Archipoeta pampinoque,
Dignus Principis auribus Leonis.

Hac ille ſpecie plauſuque quum ſe in Senatum intuliſſet, ſediſſetque: veritus ſanè Sadoletus, ne quid turbarum afferret popularis ea turba, atque in iocos effuſa, cachinnos (quod propè erat) ſuſtolleret, ludoque tam ſeria ducerentur; conſilium in arena cœpit, ſtatuitque orationem præcidere, ac Poetarum certamen proferre in alium diem. Ne tamen minus honoris haberet homini, quem nouerat Pontifici eſſe inter inſtrumenta eruditæ voluptatis; officij duxit, pauca in ſpeciem ſubijcere, ſed vt apparebat animo paulò commotiore. ſic enim addidit.

Hæc verò (Poetæ) quamuis in noſtros carminum buccinatores quotidie ludamus fermè omnes, non tamen huic malo pro eo ac decet medicinam facimus. Serpit in dies magis magiſque hæc affecti corporis prurigo: nec quidquàm iam modi pudoriſuè ſupereſt in hac arte, quam adeo verecundè caſtèque veluti rem ſa-

cram

Tranſlationes audaces atque inuerecundæ.

cram attigerunt Maiores noſtri, quibus QVO CORDIS plus erat, eo erat & oris minus. Nam quæ iſtæc hodie confidentia eſt? an tu tibi poeticam mercem ita conduxiſti, vt illam arbitratu tuo contrectes, permutes, dilapides? Cædibus gladium paſci dixerunt Veteres quaſi magnum quid auſi. tu id legis ſcilicet haud ſine nauſea, nec benè de Poeſi meritus videris, niſi gladio & dentes, & ſtomachū ſuperaddas. Noctem Oceani Terræque partum nominaſſe Veteribus haud parum fuit. quanto ipſe liberalius partum hunc alis & foues; dum Zonis, faſcijſque cæleſtibus inuoluis, nocturno rore lactas, Lunæ curuatura (cunas tu vocas) iacentem excipis, eique poſtremò ſomnum agitatione cæleſtium orbium, ſignorumque crepundijs blandè concilias? Sol mundi menſor, dictum eſt perantiquum. ingenioſius iam videtur ſi pluſculum audeas, eumque appelles perpetuum cæli tabellarium, piſtorem lucis, vmbrarum carnificem, aruorum cæleſtium aratorem: quòd ſi publicum mundi laternarium vocares, lepidius adhuc idcircò foret, quòd in occaſu lampada percommodè aquis extingueret. Itanè verò? in poetæ nomen inuadere ſe ſeriò putant qui hæc dicunt: an potius deridiculi gratia pueris ludos faciūt, & CAVDAM à tergo volentes trahunt? nam quid eſt aliud obſecro ineptire, quàm ætatem ingeniumque ina-

Earum aliquot exempla.

Aduerſus hoc genus poetas.

nibus hiſce nugarum commentis terere, ijſque deliramentis (quo enim præterea nomine appellem, neſcio) dignitatem maieſtatemque poeſeos æſtimare ? Sed hæc in ea parte diſputationis meæ ſepoſueram ad extremum, in qua, quæ generatim vniuersèq; de poetica dictione proluſi, præcipuè ac peculiariter aut excuterem ipſe, aut à vobis (Poetæ) veſtra in medium afferentibus caſtigarentur. Verùm, vt video, nec mihi operis quod ſum aggreſſus abſoluendi, nec vobis quod polliciti eſtis inchoandi tempus ſuperat. neque enim hiſce in anguſtijs, quantum in me erit, habenas ingeniorum veſtrorum circumflectam. Quare quod reliquum eſt, ſi qui hìc eſtis, qui non tàm errore animi, quàm ſtudio & factione, de Poeſi aut anguſtius quàm eius amplitudo poſtulat, aut confidentius quàm decet illius verecundiam, cogitatis; nolite per Deum immortalem, Poetæ, ingenium veſtrum ad omnia ſumma natum tàm praua imitatione corrumpere. corrumpitis, mihi credite, dū aut Poeſim ſiccè ac minutim cōplexi, illius copiam & flumen anguſta quaſi per incilia & colliquias immittitis, atq; extenuatam in riuulos diſpertitis, planèq; diſperditis: aut impetu delati non ſatis habetis pleno alueo puroq: ferri, niſi extra ripas turbidi ac minaces omnia latè loca teneatis. cum tamen Poeſis nolit vel ſuis aquis orbata, minore gloria: vel turbata, alienis

Sadoleti peroratio ad Poetas.

tor-

torrentibus maiore odio fluere. Ecquam rogo æternitatem carminibus veſtris polliceri poteſt hæc orationis ſiue ſiccitas ſeſe ipſam exedens planèq; conficiens: ſiue TVMOR momento enaſcens, momento euaneſcens? Nimirùm quemadmodum in Luſitania ad Oceanum (vt eſt apud Varronem) equarum nonnullæ vento concipiũt admiſſario, atque intumeſcunt: ſed ex his, qui naſcuntur pulli non plus triennium viuunt; ita hæc ſubitaria, ventoſaque carmina, quæ à Parentibus inanitate extemplò tumidis emittuntur, breuis omninò vitæ ſunt, ventoq; facilè diflantur ac celeriter euaneſcunt. At verò vos, quorum vnicè in ſinum malè acceptæ alibi Muſæ hoc tempore confugerunt, agite per veſtram fidem, Poetæ: &, quo eſtis ingènio, aduerſus deſultoriam iſtorum leuitatem vires opponite: ſcabiem iſtam minuti neſcio cuius afflatu gregis immiſſam à Poeſi affecta iam nec dum corrupta prohibete: iſtas gigantum minas, & quas homines inaniſſimi efflant glorias ſpirituſque comprimite. veteris autem aduocate Poeticæ amorem, numerorum integritatem, dictionis munditiam, carminis maieſtatem: atque efficite, vt ætati huic noſtræ ob Poeſim veſtro merito reſtitutam, omnis hinc ſecutura poſteritas gratuletur. Dixit: Academiamque accitu reuocandam ſuo Sadoletus officiosè dimiſit.

Vento concipientes.

PRO-

PROLVSIO SEXTA

Academia Secunda

Siue de Stylo Poetico, qui tùm admotis rurſum ad oculos Poetis, tùm exemplis ad eorum imitationem conformatis, tùm demum iudicio de ſingulis prolato, qualis eſſe debeat oſtenditur.

REDEO ad Academiam Poetarum, quam ante annum de Poetico ſtylo feſtiuius aliquanto diſceptaturus inſtitui (Cardinales Illuſtriſſimi.) Redeoque tanto nunc, quàm primò libentius, quanto quotidie magis comperi, Nullum eſſe opportunius callidiuſque conſilium ferendæ ſententiæ de aliorum ingenijs, quàm quod olim ſuper diſſidio Poetarum ſua tempeſtate nobilium à Iacobo Sadoleto Poeta & ipſo venæ non vulgaris, oſtenſum eſſe multis ex hoc loco docebam. Quo enim modo viris non malè litteratis maiore ſtudio, quàm iudicio diſſidentibus de veterũ æſtimatione Poetarum, ac ſæpenumero Poetam aliquem, quòd alter eum poſthabuit, præferentibus; priuata quis authoritate ius dicat ſine offenſione complurium? à quibus abeundum eſt, ſi vni demum accedendum

Ratio ferendæ ſententiæ de aliorum ingenijs.

Populi iudiciũ cur magni factum.

ſit. Citius abste cauſam reijcias, & digladiantes alleges ad Populum, cuius iudicium neſcio qua ratione doctiſsimi quique ſecuti ſemper veritiq; ſunt. ſiue quia ſtandum eſſe putarent eorum animis, quorum auribus voluptatiq; ſcribebant: ſiue quòd IN NVMERO ipſo ſit quiddam magnum, ſuppleaturque ab omnibus, quod ſingulis deeſt. Itaque Pomponius cognomento, non dignitate cuiquam Poetarum ætate illa Secũdus, ſi qua fortè in re diſſentiret ab amico, cui familiarius oſtendiſſet fabulas ſuas; dicere ſolebat, AD POPVLVM prouoco: atque ex multitudinis, apud quam recitabat, vel ſilentio vel plauſu, aut ſuam aut amici ſententiam ſequebatur. Atque in hunc modum magnis illis litterarum Proceribus, Herculi Strozzæ, Naugerio, Bembo Iouiano, Parrhaſio, Caſtilionio, alijſque perpetuò diſſidentibus, in eo qui tunc ſplendidè cogebatur Poetarum cœtu; author fuerat Sadoletus Poetici Senatus illo anno Princeps, Vt in tanta ingeniorum altercatione non vnius ſententiam ſpectarent: neuè ſe vnum, quem dirimendæ litis Arbitrum cooptauerant, magna inuidiæ mole nequidquam oppreſſum vellent: ſed exemplo Pomponij, cauſam cum pluribus communicarent, hoc eſt ad Academicum conuentum ſolito magnificentius indictum ſinguli afferrent aliquid à ſe ſcriptum ad eius imitationem Poetæ,

Plin. lib. 7. ep. 17.

Conſilium dirimendæ poetarum controuerſiæ de ſtylo.

quem

quem præ alijs habendũ tantopere pugnabant: recitanteſq; ſubinde intenderent in concionem, agnoſcerentque ex auditorum oculis ac vultu, qui in eorum animos dicendi character ſuauius influeret, atque adeò qui veterum Poetarum hoc ſæculo plurium ſuffragijs dominetur. Eam ſibi videri litis componẽdæ viam tutam iuxtà ac expeditam: quoniam NEMO ſibi factam eſſe iniuriam à multitudine ſeparatim conqueritur: & IN OMNI re quem debeas è multis eligere, populi conſenſu, ſi velis agnòſcere, plerumq; monſtratur. Et ſanè res ibat ad votum conſiliumque Sadoleti. nam Poetæ & alacriter acceperant conditionem pugnæ, & ingenti omnium ordinum frequentia conuenerant recitaturi. Sed dicentem è ſuggeſto Sadoletum, vti iuſſus erat de poetico ſtylo, concertaturiſque ea diſputatione præeuntem, Camilli Archipoetæ repentinus aduentus ita turbauit, vt exhilaratæ ad poetæ nundinalis aſpectum plus æquo concioni ſeriò intercedendum, ſuorumque certamen vtcumq; prorogandum exiſtimauerit. Verùm Sadoleti conſilium longè alium exitum habuit, quàm ipſe præceperat animo. Nam cum apud Pontificem Leonẽ ſuper menſam, vt mos erat, Camillus argutaretur, homo nihil reticens eorum, quæ grata Principi eſſe ſciret, Poetarum altercationem conſiliumque patefecit. Et fuit id Leoni periu-

Poetarum certamen acceſſu Achipoetæ dilatum.

Leonis Pontificis humanitas erga poetas.

cundum: qui explorata haberet illorum ingenia, & ſolitus eſſet interdum ſeueritatem Imperij, atque acres generis humani curas eruditis hiſce voluptatibus tẽperare. Quare iuſſit, ſuo nomine Poetis offerret Palæſtram ad iſtæc Muſarum ſpectacula non paulò ſplendidiorem. propediem ſe in Manlianam otij cauſa conceſſurum: illuc frequentes conuenirent: fortaſſe habituros ſe ſuo in cœtu etiam Leonem. Quod vbi permanauit in vulgus; mirum quantum erexit ſubito ſtudia multitudinis, quæ in rerum nouarum famam ſedulò intenta, hunc demum diem veluti primos in circo miſſus penè conuicijs flagitabat. Poetæ verò, quos non tàm expectatio multitudinis, quàm benignitas Principis præter modum ſollicitos habebat, rati indignum ſe commentiſque ſuis fore, ſi eodem, quo prius, apparatu ac pompa procederent in Senatum (vt eſt ingenioſa hominum natio) nouo ludo plebem paſcere, vtque tunc equis, ita nunc aquis inuehi (imminet enim Tiberi Manliana Villa) optimum factu exiſtimarunt.

Multitudinis expectatio de poetarum pugna.

Apparatus poetarum.

Ergò in dextro littore Portuenſis viæ propè Cæſaris olim hortos nauigatione adornata, obſeſsiſque frequenti populo ripis, tanquam ad Naumachiæ ludos; tandem ſecundo flumine deferri cœpit ingens immaniſque Rupes, quæ nullis incitata remis, ſed rotis ſenis impoſita

Rupæ in aquis ſe ipſa mobilis.

qua-

quadrigarum more terebat aquas, ſeque ipſam temperata quadam velocitate concitabat. Cuius artificij ratio hæc fermè erat. Latebat intra huius vterum Montis, in imo eiuſdem ſolo ſeu carina, tractoria machina, quæ vectarijs equis obnitentibus circumducta alios atque alios verſabat orbes, quorum conuerſionibus tranſuerſi iacenteſque per carinam axes rotarum, quæ vtrimque ternæ, vt dixi, regebant molem, obuoluebantur quàm celerrimè. indè rotæ, quibus de loquor, dum verſabantur, quia in ambitu ſeu curuatura extantes radios denteſue tanquam palmulas habebant, aquis impactæ fluuium ſcindebant re morum vice, Rupemque eodem molimine atq; incitatione propellebant. Hæc autē moles quam ſpeciem referret, Mons ipſe biceps ſeu bicornis, primi in radicibus aditus vepribus impediti & calculoſi, iuga explicata, lauroque conueſtita, Pegaſus excuſſo iam fonte ſublimis; non modò facilè ſubijciebant oculis: ſed etiam, quòd nulla è nouem camænis appareret, præter Calliopem, quæ carmina libris heroica mandat; Parnaſſi partem heroicis Vatibus ad incolendum attributam non obſcurè ſignificabant. Immò hùc etiam aliqui transferebant ſenas rotas, quibus tanquam totidem pedibus, heroico ſanè inceſſu ferebatur Moles. quamquam argutuli nonnulli, Parnaſſum meritò mobilem, rotiſque verſatilem fuiſſe

Parnaſſus.

Parnaſſus cur ſenis rotis mobilis.

figuratum garriebant, quòd ea res mirificè referret ingeniũ Poetarum inſtabile, ac traſlatitium: qui vagi, atque verſatiles (nempè quorum opera verſus eſſent) modò hùc, modò illuc accederent: &, ſi fortè ſteriles dominos, tanquam malam viciniam nacti eſſent, colligerent ſubitò ſarcinulas, ſubiectiſque domui rotis aliò cum familia commigrarent. Hac igitur Mole vnà omnes, quos nominaui poetæ, poetico planè nauigio vehebantur: ſingulique eam inſedere montis partem, quæ maximè libuit. Et Iouianus quidem Pontanus, qui Statij Papinij tuebatur nomen, ſublimiorẽ è geminis Parnaſsi collibus occupauit; conſcenſoque eius ſupercilio, è rupis eminebat crepidine minax ac penè præceps: eaq; oſtentatione, omnium in ſe oculos, ceu funambulus periculo proximus, attrahebat. Ex altera parte Balthaſar Caſtilionius pro Claudio Claudiano alterum bicipitis Parnaſsi cacumen obſedit, depreſſius illud quidem Statiano faſtigio, ſed explicatius: paulò tamen ſterilius, herbiſque Latio ignotis alicubi conſitum. Sed Petrus Bembus Princeps Lucretianæ factionis ad radices agebat aliquid. vt enim ipſe genus illud nauigij ex antiquitate petierat, didiceratq; à Philoſophia motũ impertiri rupibus inter aquas; ita eius machinæ rotarumq; temperator ſedulò inſtabat operi: quò fiebat, vt inter ea machinamẽta circumſtantesq;

Qnam Parnaſſi partem poetæ ſinguli tenuerint.

Statius à Pontano relatus.

Claudianus à Caſtilionio.

Lucretius à Bembo.

vepres, in quas interdum ſeſe induere neceſſe habebat, ſemiconſpicuus appareret, operiſque ſui amore vix inde conſurgeret ad reliquas Poetarum amœnitates. At verò Hercules Strozza Ouidio ſimilis non loco conſiſtebat vno, ſed Parnaſſum penè totum dexteritate mirabili peragrabat. quamquam vt erat impatiens moræ, quæ in ardui montis iugum contendenti neceſſaria erat, libentius curſitabat in imo. Nullus tamen in locum emicuit illuſtriorem, proiectioremque ſub oculos quàm Ianus Parrhaſius Lucani Patronus. Hic Pegaſum ipſum in media Rupe ſublimem iuueniliter animosèque conſcendit, vnàq; cum bellua volatum adornante, velle nubes petere videbatur. verùm quia Quadrupes poſterioribus tantum pedibus inſiſtebat humi, ſublato reliquo corpore, idcircò ægrè locum decliuem lapſantemque Poeta retinebat: vt identidem in poſtrema delatus penè penſilis inhæreret, caſuruſq; iam iam ab omnibus cõclamaretur. Denique Andreas Naugerius, cui Virgiliana non magis dignitas, quàm virginalis eiuſdem verecundia cordi erat; propè Calliopem Laureto inumbrante conſedit. quo in receſſu fefelliſſet oculos ille multorum, niſi quòd in Calliopem intendere obtutum nemo poterat, qui ſimul aſſidentem inibi Poetam non videret.

Ouidius à Strozza.

Lucanus à Parrhaſio.

Virgilius à Naugerio.

Ad hunc ergò modum vehebantur Poetæ,

Camillus Quernus Archipoeta.

cum propè Manlianam obuium habuere ſymphoniacis actum remigibus Phaſelum, cui Archipoeta præibat Delphino impoſitus, Bacchi habitu ſpecieque: apto nimirum commento ad venæ celeritatem ſuæ figurandam. ipſe autem, quippe remigum moderator atq; celeuſtes, iuſſis illicò ſymphoniacis ad nauticos modos inhibere remos, extemporali Poetas carmine ſalutauit, inuitauitque. Sed illi ludicra hæc perleui riſu tranſmittentes, deque pugnæ expectatione ſolliciti, exſcenſione facta, ædes ſubeunt Sadoleto deducente: atque in Aula omnium ordinum frequentia, & pontificijs potiſsimùm Aſſeclis referta, nullo exedrarum, locique diſcrimine conſidunt. Nam Leo Pontifex ratus inferius eſſe maieſtate Principis, ſi ſe in conſpectum concioni daret; in Aulæ receſſu, loculamento ſe ſuo ſublatus in ſpeculam, inſeruerat. Tunc ex altiori ſella Sadoletus totius paleſtræ atq; certaminis temperator, pauca præfatus in laudem Principis, amoremque eius in Poetarum nationem: reuocatoque illis in memoriam conſilio, quod inierant antiquæ penituſque alicubi antiquatæ Poeſeos repræſentandæ; Agerent iam, hortatur, in ea luce, qua ſplendidiorem neque veteres ipſi Poetæ, quos imitabantur, vnquam nacti fuerint: effunderent quantum eſſet virium, laxarentque ingenijs liberaliter habenas: cauſamque, cui quiſque

Academiæ locus.

Leo Pontifex in ſpecula.

Sadoletus ad Poetas.

patrocinabatur, dicendo meliorem facerent: ac digna demum illo Procerum conſpectu, digna ijs quos tuebantur Poetis, digna tanti Principis domo proferrent in medium.

Pugnæ poeticæ principiũ.

Hiſce ita prædictis conuerſus ad Ianum Parrhaſium Sadoletus; Quoniam, inquit, multum referre arbitrati ſunt olim Duces in militum delectu, vt boni eſſet nominis is quem primum appellarent; Te ego, Iane, primum nomino, teque recluſo bellum ceteris indico. Age, & Lucanum tuum nobis ſub oculos pone. Tunc ille, Accipio, inquit, omen: primumque locum Annæo Lucano debitum non recuſo. Vos audite facinus Hiſpani Ducis aduerſus filium, dignum ea profecto natione facinus, eoque Poeta.

Ianus Parrhaſius.

At verò Hiſpanis pluſquam Mauruſia campis
Arma mouet truculentus Arabs, fonteſq; lacuſque,
Et totum galeis Bætim victricibus haurit.
Quo magis Alphonſus ſibi credita mœnia luſtrat
Impiger, & late Mauro defendit ab hoſte
Cartheiam denſa dudum obſidione gementem.
Ecce per hoſtiles reſono clamore phalangas
Attolli plauſus, atque inter barbara ſiſtra
Captum oſtentari Puerum videt. Ilicet arſit
Vt natum Pater agnouit. ſat nota micantis
Cæſaries capitis, neque fallunt viſcera Patrem.
Illum inter comites (& erat hæc vna ſuperſtes
Alphonſo proles) agris dum forte pererrat

Lucanus.

Alphõſus Cartheiæ obſeſſæ Dux.

Captiuus filius.

Abſtulerant hoſtes, nunc circum mœnia ductum
Obijciunt Patris ante oculos, gladijſque minantur
Ni dedat, quam non longum tutabitur, vrbem;
Acturos ſeſe Nati intra viſcera ferrum,
Et patrium caro ſparſuros ſanguine vultum.
Expauere alij, atque animum ſubiere Parentis:
Exuit ipſe Parens. toruo quin lumine Mauros
Deſpectans Mene, inquit deterrere putaſtis
VENALES ANIMAE, & dominos mutare paratæ?
Si me feciſſet proles centena Parentem,
Staret & hoſtili Natorum turba ſub ictu,
Nil me propterea recti de tramite flectant
Exarmentue Ducem lacrymæ, morteſq; meorum.
Mœnia ſunt ferro, non Patris viſcera Nati
Aggredienda. meam per me concidite Prolem,
Dilaniate artus, æquate & vulnera membris,
Et ſemel Alphonſum maiorem diſcite Patre.

Alphonſus ad Mauros.

Hæc dicens ſubitò vagina liberat enſem,
Elatoque minax, Rabies ſi tanta cruoris
Cædiſque innocuæ ſtimulat præcordia, ferrum
Hoc, ait accipite. & FERRVM DE MAENIBVS ALTIS
PROIECIT PATER: inde ſuos & tecta reuiſit
Securus, potuitque paratæ accumbere menſæ.
Obſtupuere acies, tonitruque ſimillima rauco
Alphonſi vox illa fuit, ferrumque cadentis
Fulminis in morem ſpectantem exterruit hoſtem.

Patris facinus memorabile.

Mox

Mox animi rediere truces, ſubijtque pauoris
Ira locum: certum eſt vlciſci in prole Parentem.
Tunc ferrum in venas Pueri nil tale merentis, Nex filij.
Et fruſtra palmas ad mœnia nota leuantis
Immergunt, donumq; Patris, in viſcera condunt.
It ſubitò ad cælum clamor: quantuſque niuali
Fit ſonus, incubuit Boreas cum ſtridulus Oſſæ;
Tantus ad aſpectum cædis dolor vrbe reſultat.
Euocat Alphonſum fragor; atq; in mœnia currit:
Et Nati aſpiciens letho languentia membra,
Quamquam animo redit vſque Pater; tamen excutit illum
DVX MELIOR: ciueſque obiurgans, Hoc erat, inquit,
Quod veluti capta comploraviſtis in vrbe?
Voſnè, Puerque meus caſu pendetis ab vno?
Illum ego nutribam patriæ: iam reddidi: & Vrbi Amor in patriam ſingularis.
Hæc, reor, infenſum placabit Victima Numen.
Dixit, & extemplo ad conuiuia cœpta reuertit.
O ingens anime, ò fato inſuperabile pectus. Alphonſi præconium.
Digna erat hæc ſcribi Bruti ſub nomine Virtus,
Ni foret Alphonſi, moreſque referret Iberos.

Vix Ianus abſoluerat, quùm tacita admurmuratione patuit iudicium multitudinis. Nempè vt quiſque de Lucano opinionis anticipatione ſentiebat (ſentiebat autem adeò diuersè, vt alij ſummum, aut ſummo proximum, alij (De Lucano iudicium.)

infra infimum recenſerent) ita quoque auditum carmen variè extollebatur, arguebaturque. in hoc tamen plerique conſpirabant, atque ita de Lucano vniuersè ſtatuebant. Ingenium ei eſſe oppidò magnum, ſed contumacius, quàm vt arte regi poſſet. dictionem ingenio parem, animoſam, peracutam, eruditam: at inamœnam, tragicèque feralem, & quæ neſcio quas turbas amet, famæque magnæ malit eſſe, quàm bonæ. vno verbo Lucanum eſſe, qui primus inclinaſſe ſtylum vſus ſit. At Sadoletus nihil vltrà cunctatus Petro Bembo, qui propter Parrhaſium ſedebat, ſignificauit vt diceret. Cui Bembus, Habeo gratias Sadolete, quòd Lucretium euocaueris poſt Lucanum: vt quid interſit inter natos Romæ Poetas, & Romana ciuitate donatos paucis verſibus palàm fiat. Quamquam Lucretius cõparatione iſta, qua ſibi gloriam quæreret, haud egebat. Atque vt argumento ludam non inani, eos qui mecum in eadem naui iactantur ſcribendis Epiſtolis, rationem expeditiſſimam docebo, abſentes admonendi nullis eo miſſis tabellis, nullis tabellarijs. res ita ſe habet.

Petrus Bẽbus.

Lucretij ſtylus.

MAGNESI genus eſt lapidis mirabile, cui ſi
Corpora ferri plura, ſtyloſue admoueris; inde
Non modò vim, motumque trahent, quo ſemper ad Urſam,
Quæ lucet vicina polo ſe vèrtere tentent:

Ve-

Verum etiam mira inter ſe ratione modoque
Quotquot eum lapidem tetigere ſtyli, ſimul omnes
Conſpirare ſitum motumque videbis in vnum.
Vt ſi fortè ex his aliquis Romæ moueatur,
Alter ad hunc motum, quamuis ſit diſſitus longè
Arcano ſe naturai fœdere vertat.
Ergò age, ſi quid ſcire voles, qui diſtat amicũ,
Ad quem nulla accedere poſſit Epiſtola; ſume
Planum Orbem patulumque, notas elementaque prima
Ordine, quò diſcunt pueri, deſcribe per oras
Extremas orbis: medioque repone iacentem,
Qui tetigit magneta, ſtylum; vt verſatilis inde
Litterulam quamcunque velis, contingere poſſit.
Huius ad exemplum, ſimili fabricaueris orbem
Margine deſcriptum, munitumque indice ferri,
Ferri quod motum magnete accepit ab illo.
Hunc Orbem diſceßurus ſibi portet Amicus,
Conueniatque prius, quo tempore, queiſuè diebus
Exploret, ſtylus an trepidet, quiduè indice ſignet.
His ita compoſitis, ſi clàm cupis alloqui Amicum
Quem procul à tete terrai diſtinet ora;
Orbi adiunge manum, ferrum verſatile tracta.
Hìc diſpoſta vides elementa in margine toto:
Queis opus eſt ad verba notis, hùc dirige ferrum,
Litterulaſque modò hanc, modò & illam cuſpide tange,
Dum ferrum per eas iterumq; iterumque rotando,

Ferrei ſtyli tacti à magnete ſeruantes mutuum motum diſtracti diſtãteſque.

Planus orbis literis circumſcriptus.

Ratio alloquendi abſentem abſq; nuncio & epiſtola.

Componas ſingillatim ſenſa omnia mentis.
Mira fides. longè qui diſtat cernit amicus
Nullius impulſu trepidare volubile ferrum,
Nunc hùc, nunc illùc diſcurrere: conſcius hæret,
Obſeruatque ſtyli ductum, ſequiturque legendo
Hinc atq; hinc elementa, quibus in verba coactis
Quid ſit opus ſentit, ferroque interprete diſcit.
Quin etiam cum ſtare ſtylũ videt, ipſe viciſſim
Si quæ reſpondenda putet, ſimili ratione
Litterulis variè tactis, reſcribit amico.
O Vtinam hæc ratio ſcribendi prodeat vſu.
Cautior, & citior properaret epiſtola, nullas
Latronum verita inſidias, fluuioſque morantes.
Ipſe ſuis Princeps manibus ſibi conficeret rem;
Nos ſoboles ſcribarum emerſi ex æquore nigro,
CONSECRAREMVS CALAMVM MAGNETIS AD ORAS.

Ratio reſpondendi eodem modo.

Cõmoda huius inuenti.

De Lucretio iudicium.

Finierat: aſſenſuque ferè omnium non tam Lucretius probatus eſt, quam calliditas Bembi commendata, qui lepido illo documento ſopierit Auditorum mentes, abſtraxeritque ab ea ſtyli ſimplicitate, numeriſque penè ſolutis atque innumeris, quibus nihil profectò fuiſſet ingratius, ſi ſoli propinati eſſent. Apparebat tamen doctiores paulò aliter ſentire, atq; affirmare ID PROPRIVM eſſe Lucretio, vt ſemper aliquid agat, & doceat: ac propterea docenti orationem illam aptiſſimam eſſe, eorumque palato, QVI ROMA-

NE ſapiunt ſuauiſſimam videri. Quod ſi aut materiæ difficultas, aut ſtudium antiquitatis hominem non fefelliſſent, Lucretiano carmine nihil ſanè futurum fuiſſe perfectius. Ad Bembi latus aſsidebat Balthaſar Caſtilionius: in quem intuens Sadoletus, ex te, inquit, Claudianum expectamus vt vides Caſtilioni. Tunc ille, vt erat ad omnem vrbanitatem aulicamque pompam vnicè factus, ſalutata officiosè auditorum corona, Si poetis, inquit, gratia concilianda eſſet à patria, quod Bembus exiſtimauit, prodeſſet hodie Claudiano perhonorifica tranſlatio in Florentinum nomen. præſertim cum NASCI alicubi fortunæ ſit, adoptari verò virtutis. Sed vos, quoniam laudes hominum non gentium quæritis, quo loco patriaque ſit digna Claudiani virtus, ex hac vna Philomelæ, ac citharœdi concertatione, cui nuper ipſe interfui, iudicate.

Balthaſar Caſtilionius.

Ob Leonem Pontificem.

IAM Sol à medio pronus deflexerat orbe
Mitius è radijs vibrans crinalibus ignem.
Cum Fidicen propter Tiberina fluenta, ſonanti
Lenibat plectro curas, æstumque leuabat
Ilice defenſus nigra ſcenaque virenti.
Audijt hunc hoſpes ſiluæ Philomela propinquæ,
Muſa loci, nemoris Siren, innoxia Siren.
Et propè ſuccedens ſtetit abdita frondibus, alte
Accipiens ſonitum, ſecumq; remurmurat, & quos
Ille modos variat digitis, hæc gutture reddit.

Claudiani ſtylus.

Fidicen.

Philomela.

Senſit

Fidium exploratio.

Senſit ſe Fidicen Philomela imitante referri,
Et placuit ludum volucri dare. plenius ergò
Explorat citharam, tentamentumque futuræ
Præbeat vt pugnæ, percurrit protinus omnes

Par Philomelę reſponſio.

Impulſu pernice fides. Nec ſegnius illa
Mille per excurrens variæ diſcrimina vocis
Venturi ſpecimen præfert argutula cantus.
Tunc Fidicen per fila mouens trepidantia dextram,

Ad Hiſpanæ citharæ modũ.

Nunc contemnenti ſimilis diuerberat vngue
Depectitque pari chordas & ſimplice ductu:

Minuritio.

Nunc carptim replicat, digitiſq; micantibus vrget
Fila minutatim, celerique repercutit ictu.
Mox ſilet. Illa modis totidem reſpondet, & artem

Par Philomelę reſponſio.

Arte refert. Nunc ceu rudis, aut incerta canendi
Proijcit in longum, nulloque plicatile flexu
Carmen init, ſimili ſerie, iugique tenore
Præbet iter liquidum labenti è pectore voci:
Nunc cæſim variat, moduliſque canora minutis
Delibrat vocem, tremuloque reciprocat ore.

Fidium varia alternaq; percuſsio.

Miratur Fidicen paruis è faucibus ire
Tàm varium tàm dulce melos: maioraq; tentans
Alternat mira arte fides: dum torquet acutas,
Inciditque; graues operoſo verbere pulſat,
Permiſcetque ſimul certantia rauca ſonoris,
Ceu reſides in bella viros clangore laceſſat.
Hoc etiam Philomela canit. dumq, ore liquenti

Vibrat

Vibrat acuta ſonum, moduliſq; interplicat æquis;
Ex inopinato grauis intonat, & leue murmur
Turbinat introrſus, alternantique ſonore
Clarat, & infuſcat, ceu martia claſſica pulſet.
Scilicet erubuit Fidicen, iraque calente,
Aut non hoc, inquit, referes Cithariſtria ſiluæ,
Aut fracta cedam cithara. Nec plura loquutus
Non imitabilibus plectrum concentibus vrget.
Namq; manu per fila volat, ſimul hos, ſimul illos
Explorat numeros, chordaque laborat in omni,
Et ſtrepit, & tinnit, creſcitque ſuperbius, & ſe
Multiplicat relegens, plenoq; choreumate plaudit.
Tum ſtetit expectans, ſi quid paret æmula contra.
Illa autē, quamquam vox dudum exercita fauces
Aſperat, impatiens vinci ſimul aduocat omnes
Nequidquam vires. nam dum diſcrimina tanta
Reddere tot fidium natiua & ſimplice tentat
Voce, canaliculiſque imitari grandia paruis;
Impar magnanimis auſis, imparque dolori
Deficit, & vitam ſummo in certamine linquens
Victoris cadit in plectrum, par nacta ſepulcrum.
VSQVE adeò & tenues animas ferit æmula Virtus.

Fidium omniū multiplex ac plena complexio.

Philomelæ reſponſuræ conatus.

Sed impar.

Eius obitus.

Vis æmulationis.

Enimuerò dicentem ingens Aulæ plauſus excepit, acclamatumque, BELLE, ingenioſè, ſuauiter: mox etiam ſingula diſtinctè laudata. Prima Claudiani virtus pleriſque viſa, argumentum oculis exſpoſitum, reſque ipſæ verbis adæquatæ

De Claudiano iudicium.

mul-

multos canorum illud in verſu, tractuſque nullo ſyllabarum ſeſe cædentium hiatu volubilis mirificè tenuit. fuere qui vana mirantes, ſimilitudinem neſcioquam affinitatemq; Etruſcæ Poeſeos in Claudiano reperirent, atque italiciſſantem amarent, dignumque vel hoc nomine cenſerent, qui ab Etruſcis adoptatus fuiſſe diceretur. ridentibus ad hæc iudicia nonnullis, & infuſam latio peregrinitatem ſtyli, numerorum æquabilitatem (quam tamen Caſtilionius hìc temperaſſet) ſatietatemque, ſententiarum ambitionem ac pompam ſeriò liberèque damnantibus. Interea Sadoletus ad Herculem Strozzam conuerſus loco & vrbanitate Caſtilionio proximum, commendatione verò paterni in re poetica nominis etiam ſuperiorem; Age, inquit, Hercules Strozza, & Ouidij perſonam, quam tibi Titus Pater impoſuit, ſuſtine vt Herculem decet educatum in gremio Muſarum. Cui Strozza contendam, inquit, & vt ſpero, tua præſertim Auditorumq; fultus humanitate ſuſtinebo. Atque vt me ad Ouidij fingã non modò phraſim, ſed etiam mentem, dicturus de Chryſomagnete ſeu lapide aurũ attrahente non ferrum, cauſam huiuſce virtutis à poetica Metamorphoſi deduco in hunc modum.

Hercules Strozza.

Ouidij ſtylus.

FORTE mihi puero putei ſuper ore ſedenti
Annulus exciderat, nec erat ſpes vlla legendi.
Cum Pater è filo lapidem demittit in vndas

Præda-

Prædatorem auri: ſubitòque excitus ab imo
Annulus accurrit fundo, lapidique cohærens
Tanquã hamo piſcis, ſummas effertur in auras. Vis Chryſomagnetis.
Talia mirantem Pater occupat. Accipe cauſam
Nate, ait, & lapidem (non longa eſt fabula) noſce.
Deucalion & Pyrrha (genus mortale duobus
In quibus omne fuit quondã, & duo turba fuerũt)
Vt reparent populos, ſua poſt veſtigia iuſſos
Proijciunt lapides: lapides ceu ſemina frugum
Molleſcunt, inque oſſa virùm mutantur, & ora. Cur aliqui durioribus moribus.
Quamquã homines aliqui nondũ digeſta vidẽtur
Effigies, & adhuc retinent de marmore multum,
Duritiaque docent, qua ſint ab origine nati.
Iam noua creſcebat ſoboles, & cura trahebãt
In diuerſa animos; nam prout cecidere per vndas,
Aut per agros lapides, aut per ſpelæa ferarum
Aut propter montes ferrique aurique feraces;
Sic genium traxere loci. venatibus ille Vnde morum varietas.
Indulget, terram colit hic, illi æquora ſulcant,
Hi ferri venas, aurumque per omnia quærunt,
Et ſceleris quærunt, mortiſque per omnia cauſas.
Tunc verò hæc oculis inuitamenta malorum
Abduxit Natura parens, & in intima terræ
Viſcera contraxit, Maneſque remouit ad imos.
Sed tamen hùc quoque deſcendit furioſa cupido, Auaritia.
Abdita rimatur, terramque euiſcerat omnem.
Scilicet indignata homini Natura, Quis vltrà
Finis erit, dixit? tellus exhauſta metallis

Ante

Ante gemet, quam dira fames ſaturata quieſcat.
Dum loquitur, mentẽ magneſia vertit in arua,
Et puduit vertiſſe. videt molimine longo
Inſtantes operi, deffoſsique vltima mundi
Scrutantes arcana, & opes (ſua damna) petentes.
O PRONA in terram, clamat, perituraque turba,
Quodque ſibi fodit prope tartara, digna ſepulcro.
Dixit, & irato tremefecit numine terram,
Oppreſsitque viros, & glebæ immiſcuit artus
Quam male tractabant per aperta pericula glebã.
Quin flamma è ſtygijs, vt erat vicina, cauernis
Illam membrorum terræque ſine ordine maſſam
Fumida corripuit, coctamque in ſaxa coegit:
Vnde color; ſpecies & adhuc ſemiuſta remanſit.
Nec tantum color: at viuos quæ torſerat olim
Magnetes, etiam lapides ſenſuque carentes
Tangit auaritia: vtq; aurum, ferrumuè legentes
Oppreſſit fatum; ſic ipſa cadauera prædam
Quæque ſuam agnoſcunt, geminaque cupidine feruent
Et trahit hic ferrum Magnes, ille attrahit aurũ.
Tunc ego ad hæc Patris ridens miracula, Sanè
Quàm metuo, dixi, quando aurum poſcimus omnes,
Ne genus humanum ſaxa in Magneſia migret.
Sic me fabellis Pater oblectare ſolebat.

Conuerſio cadauerum in magneſia ſaxa.

Cauſa cur à magnete ferrũ aut aurũ trahatur.

De Ouidio iudicium.

Conticuit, apparuitque illo concionis applauſu, quid ſtudia, quid iudicia valerent. Etenim alij

quia

quia Herculis indolem, fatalemque in ea familia poeticæ laudem admirarentur, ac iam tum præſagirent animo, fore vt apud eam gentem (id quod hodieq; abundè videmus) Apollinaris haud vnquam laurus exareſceret; aliquanto pronius in Ouidium ferebantur. alij Ouidiana iam pridem facilitate capti, factique ad illam, quidquid ad eam normam, ex eaque officina prodiret, id vnicè probabant. Et ſanè licet ex hiſce laudibus exciperent multi non pauca; pluribus tamen ſuffragijs euictum eſt, INGENIOSI nomen Ouidio tribuendum: dictionem verò, quæ non nemini tanquam in triuijs inuenienda vileſceret, eſſe nimirum ex eo genere rerum, quas OMNES inueniant inuentas: poſtremò concluſum, Ouidio cùm in vita, tùm in verſu nihil magnopere obijci poſſe præter ingenium ſuum, cui ſi moderari, quàm indulgere maluiſſet, næ ille felicius ſoboli ſuæ proſpexiſſet & ſibi. Hinc inuitatus à Sadoleto Pontanus, doluit mortali voce Statium eſſe referendum, qui aut ſuo, aut Apollinis ore deberet audiri. nihil tamen Statij perire dixit, dum referebatur potius, quàm audiebatur; cum Statianæ magnificentiæ proprium ſit, vt nequeat cuiuſquam in ore vileſcere. idque oſtenſurum ſe narratione pugnæ, quam Luſitanus Germanuſq; milites de bellica laude certantes iniere in obſeſſæ Viennę defenſione. Hanc ille pugnam ad Sta-

Strozziæ gentis laus.

Iouianus Pótanus.

tiani carminis legem ita exorſus eſt.

Statij ſtylus.

IAM ſteterant ambo viſuri iudice ferro,
Luſiadæné magis præſtent, an Teutones armis.
Largus vterq, animæ: ſpes huic cum corpore creſcit,
Illi decreſcit contracta in mole tuendi
Cura ſui, multumque videt quod in hoſte laboret.
Iamque manu ferale rubens effulſerat enſis,
Extremoſque artus animoſum frigus habebat.
Cum ſubitò à tergo creſcit fragor, armaque miles,
Arma, ſubit muros, & portas ſubruit hoſtis,
Vrbem bellum intrat. Conuertit lumina Teuton,
Scandentemq; videt ſuperantemq; ardua Thracē
Mœnia, Vexillumque manu Lunare gerentem.
Stat dubius cui bella ferat, cui differat iram.
Luſiademque tuens, & amaro nubilus ore,
Eripit, exclamat, mihi te fortuna: videres
Vane, quid hoc poſſet (ſineret modo Patria) ferrū.
Alter ad hæc anceps & formidabile ridens,
Enſe darem (& ſoleo) reſponſa libentius, obſtet
Ni commune malum. ſed quid malè perdimus horas?
Vis hanc murorum partem, quà nititur hoſtis,
Tutemur ſoli? ſpectet Germania pugnam
Gratius, Odryſiuſque expertus cæde ſuorum
Iudicium noſtri ferat, indoleatque ferendo.
Sic placet: amplexiq; ambo ſe in mœnia ſaltu
Proripiunt, agmenque ipſi gemini agminis inſtar
Incurſant celeres; læuo ſe tramite flectit

Halitus animi corporiſque.

Ratio virtutis oſtendendæ.

Luſitani faci-

Luſia-

Luſiades, Threſſæque locantem inſignia Lunæ
Occupat aduerſum, reſupinatumque remittit:
Cui comites iubet ire alios, aut enſe reciſos,
Aut fractos clypeo, aut occurſu pectoris ictos.
Nec minus interea dextro de culmine Teuton,
(Aemula quem virtus acuit, ſuaq; admonet ira)
Proijcit obſtantes, ſubeunteſque opprimit hoſtes,
Obliquoſque rotat, procumbenteſque reuulſis
Inſequitur ſaxis, & mœnia mœnibus arcet.
Ecce autem dũ totæ acies in Teutona rumpunt,
Plumbeus atque vnum circa conſumitur imber;
Horrendas inter flammaque & murmure glandes
Traiectus clypeo, fumantique ære ſiniſtra
Protinus auulſa, ſopitus concidit ictu.
Aduolat extemplò lætuſque & turbidus idem
Luſiades, ferroque hoſtes procul arcet ab hoſte.
Ipſe ſubit totam pugnæ nubem, ipſe cadentum
Saxorumque pilarumq; imbre inuoluitur, VNVS
PAR BELLO, ET BELLO NON EXPVGNABILIS VNVS.
Et iam ſurgentem clypeo læuaque minorem
Hinc dolor, inde pudor gemina face in arma remittunt
Teutona; cum lethale volans traiecit arundo
Luſiadis dextram, gladioque affixit: & ille
Hærebat capulo implicitus, haſtamque trabalem
Excepturus erat dorſo: ſed protinus illìc
Teuton in gyrum ducto implacidiſsimus enſe

nora in Vrbis propugnatione.

Germani facta non minora.

Vulnus Germano illatum.

Luſitani auxiliantis fortitudo.

Inflictum Luſitano vulnus.

Submouet inſtantes, telumque in terga minantem
Obtruncat, galeamque rotat per nubila plenam.
Donec Luſiades telo extricatus, in arma
(Quamquam impar gladio dextra labente ferẽdo)
Aduolat, & ſocio clypeatam accommodat iram.

Mutuum auxilium.

Mutua res agitur. clypeo caret alter, & alter
Enſe caret. ſed Luſiadis ſub tegmine Teuton
Dum ſe defendit, dum magni Teutonis enſe
Pugnat Luſiades, vnus ſeſe armat vtroque:
Vnaque mens animat non diſſociabilis ambos.
Stãt nexi implicitique, ſimul feriuntq; dolentque,
Miſſus & vnius de vulnere ſanguis vtrumque
Sauciat, alteriuſque dolorem vlciſcitur alter.
Iamque cadaueribus latè, ſpolijſq; cadentum
Concluſi denſam præportant pectore ſiluam:
Fracti armis integri animis, A MORTE propinqua
Vim capiunt, iramq; ſuam (noua tela) minantur.

Clades vtriuſque nõ inulti.

Nam dum murorũ quatefacto è culmine pendent,
Incerti qua parte cadant; cum mœnibus hoſtem
Inuadunt, SEQVE, ET STRAGEM ſuper agmina portant.
Sic obeunt: ſuaque AEQVATOS VICTORIA CONDIT.

De Statio iudicium.

Hæc Iouiano concinente, illicò veteres ſuper Statio factiones exarſere pugnaciter. Acclamare palàm alij, veterique forma, grande illud SOPHOS AC PAPAE ingeminare. iſtuc eſſe heroi-

cè demum dicere,ſeque ſupra ceteros oratione, ac fama ſuſtollere. alij nihil medij,modique habere: gladiatoriam carminis immanitatem ludere, numerorum terricula ridere,ſeſquipoetam deſultorium appellare. pauci inter vtroſq; conſiſtere, remque ita partiri; In Statio plurimum ſanè poetici caloris atq;ignis eſſe,ſed tantumdem etiam fumi, quo ſtyli candorem nonnihil infuſcauit: carminis maieſtatem Tyranno, quàm Regi propiorem videri: per nubes ire illum quidem, aut certè trahi, ſed inde ad terras non ſemel Icario exemplo deponi: denique Statium inter Poetas (id quod Alexandrum inter Heroas) MAGNAS VIRTVTES magnis vitijs adæquaſſe.

Supererat,præter Camillum Quernum, Andreas Naugerius: qui cum videret expectari à ſe erecta præter modum concione Virgilium, admonente Sadoleto vt diceret; nihil præfatus in laudem Vatis, quem eſſe aiebat extra omnem iudicij aleam,ſed de ſua (vt apparebat)imitatione ſollicitus,argumentũ propoſuit Auenionenſis Puellæ tota Gallia longè pulcherrimæ, quæ ab Amalio Dynaſta per vim rapta,pudorem tutata ſuum dicitur in hunc modum.

Andreas Naugerius.

INTEREA è laribus patrijs, & paupere tecto
Theutillam famuli abſtulerant, prædaq;potiti
Ibant per noctem, & Domino ſpolia ampla ferebant.

Virgilij ſtylus.

Theutillæ raptus.

Quam miſer vt vidit, venis namque hauſerat ignem
Altius, & nimium hærebat ſub pectore vultus,
Expedit amplexus, & amori immittit habenas.
Eiuſdẽ in tuẽda caſtimonia conatus.
Illa ſed, in tenera quæ magnum ætate gerebat,
Regalemque animum, & nulli tractabile pectus;
Auerſata virum: quamquam deprenſa tenetur,
Vt deprenſa graui venantum indagine cerua;
Excutit amplexus, & turpia vincla reſoluit,
Si qua viam vis inueniat. Stat pectore fixum
Antè mori, quàm ſacra Deo violare pudoris
Iura fidemque ſui, & fœdæ ſuccumbere flammæ.
Somnus.
Noctis erat medium; & ſomnus ſua regna reuiſens
Amalium cura feſſum, vinoque grauatum
Acceſſit propè (ſic Superi voluiſtis) & illum
Lethæa mulſit medicati aſpergine rami,
Terque recuſanti nutantia lumina clauſit.
At non, ſollicita euentu Theutilla futuro
Soluitur in ſomnum: ſedenim vigil omnia luſtrat
Si ſpes vlla fugæ, vino dum languidus alter,
Et captus ſomno poſuit caput. at loca latè
Querela eiuſdem & lacrymæ.
Clauſa videns, lacrymiſq; genas perfuſa decoras,
En quid agam? (aiebat) rurſumnè in prælia, rurſum
In fluctus, iuuenis ſceleri deuota reſeruor?
Heu pudor infelix, & FORMA INIMICA PVDORI.

Hacte-

Hactenus eluſi laqueos, vim viribus exij
Sciſſa comas, lacera vngue genas, & dentibus ora.
Pura tamen ſceleris.
At nunc maius opus ſupereſt mihi. vicimus hoſtē
Nempè mero victum: quid cum vigilauerit, & ſe
Eluſum agnorit? quo te virguncula niſu
Expedies, & robuſto pugnabis amori?
Tu Superum Regina, niues cui pectoris huius
Seruo libens, tu Diua meo ſuccurre dolori.
Dixit, & Amalij ſupra caput aſpicit enſem
Suſpenſum thalamo: conſpectu protinus illo
Neſcio quid menti magnum ſubit. atque, ſalutem Subitum conſilium.
Hicnè mihi dabit enſis, ait? longoque Tyrannum
Componet ſomno? Furijs ita percita ferrum
Denudat, cœptiſque ingentibus effera Virgo
In Iuuenem fertur, cædiſque interrita ſignat
Antè locum. ſed dextra gelu tardata repentè
Abſtinet, & ſecum mota iam mente, Quid audes
Stulta, nec euentum reputas Theutilla futurum?
Pone animos, pone arma tuis non æqua lacertis.
Iamque recondebat ferrum; cum ſæuior intus
Ira iterum aſſurgit: iam cordi tota pudoris
Cura redit, iam multa animo IVDITTA *recurſat,* Exempli vis.
Impellitque manus, operiſque accendit amore.
Hoc placet exemplum: ſeque infert turbida lecto,
Et iuueni crinem læua implicat, & ſimul enſem

Puellæ facinus.

Intorquens dextra, Dextram tu dirige, dixit,
Non ignara mei victrix Hebrea laboris.
Sic iugulum connixa petit repetitque, nec vltrà
Faucibus immerſum capulo tenus exigit enſem.
Illum expirantem famuli, & ſuprema gementem
Audiuere, ſimul furiata mente ruebant

Mors Amalij.

Virginis in cædem:
Ipſe ſed exanimis, ſingultantiq: coercens
Voce, oculiſque ſuos, Vos (inquit) parcite vitæ,
Parcere nam Superi ſic me voluere pudori.

Theutillæ præconium.

Dixit, & hac moriens vitam cum voce reliquit.
Sed te Francigenas inter fortiſſima quondam
Nulla dies oblita premet: tuaque inclyta dextra,
ARGVMENTVM ingens patriæ virtutis, in æuum
(Si tantum ſperare licet à carmine) viuet:
IVDITTAMQVE SVAM FORTIS QVOQVE GALLVS HABEBIT.

De Virgilio iudicium.

Hìc nimirum excepto omnium beneuolentia, aſſenſuque Naugerio, itum eſt ex illo in Virgilij laudes, hominum potius admiratione quàm plauſu: paucisque ſed concordiſſimè concluſum, QVAE QVIS in Virgiliana dictione deſideret, non ea humano ingenio, ſed Poeſi deeſſe. Quamuis hìc quoque non defuerint nigræ quædam animæ, quæ Virgilij verſus non raró iacentes atque intermortuos, certè ſine vitio potius, quàm

cum

cum virtute, animo quidem ſuo videri muſſitarent. Quorum offenſus iudicio Sadoletus, inuitandum ſibi putauit Archipoetam, (præſertim cum is prætermitti non poſſet Leonis in Villa) vt ſui demum ſapore carminis occurreret aliquorum ſtupori, quorum ſapientiſſimum ſcilicet palatum auditi modo Poetæ acerbitas hebetauerat. Ad quæ Camillus, vt erat præſenti feſtiuitate, comiter hilariterque ſubridens; Ego verò, inquit, ago tibi Sadolete gratias, qui me in hunc locum, quæ ea cumque ſit cauſa, reſeruaueris. effeciſti enim, ſi neſcis, vt huius vſura temporis ſubitarios verſiculos meos, nempe hoc ipſo die cum ſole in lucem editos, mecum ipſe retractauerim, eorumque lacunas aliquot (vti fit) noua interim æquatione ſuppleuerim. Agite ergò, & quod heſterno contigit die, dum Hadriani moles feſtis ſub veſperam ignibus Principi noſtro gratulatura fulmine repente tacta, ex inopinato miſſilium flammarum ludos edidit; id à me feſto quoque feſtinatoque carmine adumbratum vos accipite, ac mihi fabulam concludenti plauſum adornate.

Camillus Quernus Archipoeta.

Eius ſubitariũ ingenium.

Nox aderat tandem, & cœlum ex Cyclope diurno
Nocturnus tunc Argus erat: cum Roma feneſtris
Gaudia diſponens velarat tecta domorum
Torque lucernarum, & collo ſuſpenderat alto
Verſicoloratis contexta monilia flammis.

Archipoetæ ſtylus.

Nocturna lumina & ignes per Vrbem.

Quin

Quin etiam in triuijs Cynici verſatile tectum,
Et veteres Bacchi exuuias damnauerat igni.

Moles Adriani.

Vltima reſtabant tuſcæ ſpectacula Molis,
Vndè ſuos contra cælum Romana Gigantes
Aethna mouere ſolet. magicæ hìc miracula dextræ
Cernuntur: calamus ſubitò nam tactus in angues
Vertitur, igniuomos angues; rurſumque videbis,
Nil præter calamos ſupereſſe ex anguibus illis.
Iamque propinquabat tempus: ſtudioque videndi
Quiſque oculos in ſublimem proiecerat Arcem.
Et iam concentu horrifico centum ora canebant

Torméta bellica.

Ferrea, multipliceſque exploſa metalla ſonores
Et tormenta dabant peracutos muſica flatus.
Ipſa autem querulo Moles paritura gemebat
Murmure, & ignita edebat ſuſpiria cælo.
Hæc inter cœpit obnubi nubibus æther,

Vera tonitrua.

Orbari ſtellis orbes, veroque tonitru
Cælum indignari; Romæque indicere bellum.
Roma nec abſiſtit. dumq; hinc atq; inde tonabat,
Alterniſque choris cælumque ſolumq; canebant;
Fallebat ſpectatores gratiſsimus error
Annè darent plauſum nubes, annè æra tonarent?
Cæleſti clauſum fureret ſub nube metallum,
An nubes fureret Romano incluſa metallo?
Ne multis, finem pugnæ cognoſcite mecum.
Non vna eſt altis erecta in turribus Arcis

Tubuli papiracei circa malos.

Arbor arundineo frontem circumdata ſerto.
Germinat hæc nunquã, niſi quãdo accenſa capillos

Expli-

Explicat in flammas, calidamq; è vertice ſiluam
Fundit, ramoſoſque expanditur arbor in ignes.
Ergò dum vero baubatur murmure cælum,
Scinditur en nubes, & aperto apparet ab ore
Lingua triſulca poli. cadit illa & fulminat Arcē,
Diſpoſitumq; alta ſuccendit in arbore textum.
Arbor it in flammas, proq; vno fulmine reddit Fortuita tubulorum conflagratio.
Fulmina mille, ſagittiferoſque irata maniplos
Explicat, haſtatoſque ſuos, haſtaſque micantes
In cælum mouet. at clypeo ſeptemplice cælum
Obſtat, & ad terras ea tela retuſa remittit.
Illa quidem redeunt, animaſque per aera fundunt
Sulphureas animas, crepitantiq; imbre queruntur
Victa mori, atque atro peragunt ſibi funera fumo.
Vidimus hæc, Princeps, nuper ſpectacula, Cælo Aſſentatiúcula.
Indulgente tibi. Cælum ſpectare ſolebat,
Tunc actor fuit, & ludos te Principe fecit.
Nempe tuas, Leo Magne, Pilas Orbeſq; decebat,
Cælum par opifex vt tormentarius eſſet,
Supremuſque tuis colluderet Orbibus Orbis.

Dixerat, ac theatrali ſcilicet hilaritate Aula perſtrepuit, ſæpiuſque repetitum, EVGE POETA. ſiue id fieret Aulicorum ingenio Principi vbique blandientium, ſiue conductis pretio acclamationibus, ſiue quòd aliqui id ſeriò ſentirent, nec lapides interea pertimeſcerent. Certè tunc primum in ea Vatum corona prodire eſt auſa & tan- De Archipoetæ iudicium.

tanquam in theatro iudicium multitudinis experiri portentoſa illa Poeſis, quæ poſtea familiam duxit eorũ, qui Camilliano exemplo Archipoeticè dicere inſtituerunt. in quos diſtricturus erat pro re nata ſtylum Sadoletus, cum ecce repentino tubicinum cornicinumque clangore Manliana perſonare cœpit. quod & ſi primò ad Camillum relatum eſt, quaſi diſpoſitis eius gratia ſuccentiuis tubis ante fores; tamen vbi nuncios adeſſe victoriæ à Pontificijs Copijs relatæ in Ciſalpinis auditum eſt, tumultuante iam ac dilabente concione, Sadoletus ne illi prius audiendi finem facerent, quàm ipſe dicendi; ſurgit è ſuggeſto conuerſuſque properè ad ſuos, Bene habet, inquit: ite in hac publica lætitia, vos quoque Poetarum Proceres, & fortunatiſſimo Principi, cuius in domũ Mars & Apollo opportunè conſpirant, Ciſalpinam victoriam, Muſarum nomine, gratulamini: iudiciumque, quod apud multitudinem anceps experti eſtis, ab illo demum Leone, qui VNVS par eſt theatrum ingenijs veſtris, certum atque etiam in hac gratulatione munificum expectate.

Dictionis archipoeticę initia.

Anceps iudicium multitudinis.

Hæc habuit Iacobus Sadoletus apud Poetas: hæc eadem nobis Alexander Burgius enarrauit: ſic, ille Academiæ ſuæ, hic controuerſiæ noſtræ aliquando finem impoſuere.

Finis Libri Secundi.

PRO-

PROLVSIONVM ACADEMICARVM LIBER TERTIVS

PRAELECTIO PRIMA

MOMVS

Siue Satyra Varroniana, Poeſi Poetiſque cognoſcendis accommodata.

ANTEQVAM de Inſignium natura, quibus ab incœptando inditum vulgo eſt Impreſijs nomen, ea dicam, quæ in poſterum ſepoſito deſtinatoque in ſingulis hebdomadis ad hanc ré die, dicenda cóſtitui; dabitis mihi hanc veniã (Viri ſapientes, honorumq; & ſanguinis claritudine nobiles) vt diſputationi ſicuti ſpero non iniucundæ, in præſentia caput aliquanto feſtiuius imponam, & ea, quæ propria quondam erat huius Menſis, Decembri libertate proludam. Te verò in primis, VIRGINI Cæ- Occaſio Satyræ ac tempus

ſarine, Iuuenis Illuſtriſsime, cuius ingeniū comprehenſionemq; rerum iamdudum Roma plauſu non vano miratur: per iſtam ſingularem in me, qua meritò glorior, beneuolentiam tuam, oro, vt decembre hoc munus deſtinatum præcipuè tibi, ſicuti Saturnalitium ac ludicrum quid eſt, ita tu non ea iudicij, quo potes polleſque ſeueritate, ſed æſtimatione paulò clementiore, omiſſioreque animo perpendas.

Agite igitur; quid actum ſit hoc anno in Senatu Poetarum Cl. CLAVDIANO tertium, & TORQVATO Taſſo Coſſ. litteris conſignemus bona hiſtoriæ fide: nam gratiam odiumuè, ſolemnes plerunque ſcribendi cauſas iamdiù procul habeo, nulli mortalium infenſus, offenſus nulli. Veritatem, quam in ludicris hiſce commentationibus impunè negligunt hodie pleriq; ſcriptorum, ego muneris mei memor volo de me exigi perquàm religiosè. Fuit, cum ipſe nec Heliconidas, pallidamque Pyrenem videram, nec in bicipiti Parnaſſo ſomniaueram. nunc poſteaquam ſpecillis oblongo tubulo inſertis effectum eſt, vt remotiſſima quæque abditiſſimaque admoueantur intuentium oculis, & tantùm non manibus teneantur; Parnaſsi arcana nulla ſunt vlli: nec modò Mons ipſe biceps, hortorū amœnitates, laureæ circùm ſiluæ, ipſa Apollinis Regia, ſed etiam

Perſ. in prol.

Appa-

Apparet domus intus, & atria longa pateſcunt; Et quidquid in Senatu, quidquid in triclinijs, quidquid in conclauibus agunt Poetæ, perſpicuè ac minutim obſeruatur. Atque vtinam, quod ingenioſè feliciterque peractum eſt de viſu, idem de auditu dilatando, adiuuandoque auriculari aliqua fiſtula, quod audio noſtros Archimedes hodie meditari, bellè ſuccederet; profectò ſicuti meis egomet oculis, quæ narro de Poetarum conuentu, ſum cōtemplatus omnia, ſic nullius egens auribus idem auritus ipſe in hac hiſtoria teſtis accederem. Nolo tamen minus idcircò fidei haberi narrationi meæ. Etenim authores ad hanc rem illicò proferam, ſi neceſſe fuerit, non Curatorem viæ Appiæ, qui Annæo Senecæ, quid actum eſſet in cælo ſub mortem Cl. Cæſaris euulgauit: neque Menippum, loquaculum illud & curioſum animal, qui Luciano Deorum ſecreta ſæpenumero palàm fecit: neq; Ianum Douzam, qui Iuſto Lipſio Senatus Romani apparatum ritumque dormienti ſub aſpectum dedit: neque Morpheum, qui Bencio meo Senatus conſultum de ferijs anniuerſarijs conſcripſit. Teſtes ego verò habeo complures, qui quotidie illùc ad Poetarum ſedes abeunt redeuntque, atq; in Muſarum iuga quondam inacceſſa, nunc (quæ eſt felicitas huius temporis) arbitratu ſuo penetrant, affirmantque, facilius ſibi ad Heliconis caballinum

Virg. lib. 2. Aeneid.

Satyræ aliquorum.

Romæ Montem, quamquam molliore nunc cliuo,aditum patere. Sed inter ceteros Amicus mihi eſt vetus, ac planè vetulus, quippe ſexagenario maior,ita illum diù ſoſpitem fortunatumque habeam; qui nunc demùm indolis ſuæ memor adiecto ad Muſas animo, illuc recens adrepſit, exceptuſque inibi peramicè, obſeruauit pro aduenarum natura omnia diligenter,mihique Poetarum arcana fidus interpres enarrauit. Ex hoc quæcumq; accepi,exponere iam molior eiuſdem fide verbiſque: quæ verba ſi metro interdum concluſa recitabo, id vos in repentinos amici progreſſus in poetica referte, ſimul creſcēti poetæ propitiam ſenes recoquentem Medeā exorate.

Tēpus veſperę proximum.

IAM labor exiguus Phœbo in decliue ruenti
Reſtabat,iamque occiduo ſurrexerat Aura,
Veſpertina mari quæ nunciet Aura,propinquos
Adfore Solis equos, queis frena diurna relaxet,
Puluereumque lauet puro Thetis æquore currum.

Sed erit credo perſpicua magis oratio ſi dicam. Pomeridianum erat tempus, flexo in veſperam die, quum indicto pridē Senatu,ad Hyampeum, alterum bicipitis Parnaſsi iugum concurſus fieri Poetarum cœpit.

Curia Poetarū in Parnaſſo.

VERTICIS in ſummo,ſenium quà nobile ſiluæ
Irriguis nigreſcit aquis, contermina templi
It moles cælo,& nemoris ſuperincubat vmbris.
Hæc auro & latè candenti Regia ſaxo

Augu-

Auguſtum ſede in media conclaue coercet,
Immortale opus: internum cui Pieris orbem
Concilio Vatum fabricata, ſedilibus æquè
Strauit odorata è cedro, Patrumque Latinas
Atque Italas variè ſcidit in ſuffragia claſſes.

Vno verbo, hæc Poetarum Curia, hic locus habendi Senatus eſt. Iamque hùc frequentes vndique cõueniebant, more planè Romano, QVI Senatores, quibuſque in Senatu ſententiam dicere licebat: hoc eſt ex cenſu tùm veteri, tùm nouo. Digna res erat viſu riſuque, contemplari vultus, & veſtium ornatus alios atque alios. Primi illi Poetarum, Accij, Pacuuij, Næuij, homines priſci ac boni, complexi alter alterum ſine fuco ac fallacia, more Maiorum, hoc eſt ſuo, expediti ac leues properabant aut nudo capite, aut tutulis incluſo, penulis ad collum iunco paluſtri obligatis, ac paulò infra cincturam productis, femoralibus, & caligis ſanè adſtrictis, atque artus exprimentibus, ſocculis obſtraguli loco ſpina, ruſcoq; conſertis. Inter quos videre erat Ennium Patrem

Poetæ ad Senatũ accedentes.

Priſci æui Poetæ.

genua ægra trahentem,
Quaſſantemque vtroque caput;

Virgil. lib. 5. Aeneid.

Santhonico bardocucullo tunicatum, manuleatum, ſculponeatum, aurito pileo quàm ampliſſimè fungino more petaſatum. Quorum appendix Turpilius ſequebatur præ vetuſtate ſituque marcentibus oculis, putrique naſo, atque au-

ribus corroſis, ideoque vti ſpretus deſertuſque à ſocijs, paulò attentior ac triſtior agmen concludebat. Sed qui elegantiori atq; imperatoria ætate vixere, inceſſu habituque longè alio gradiebantur: vultus pleriſque graciles ſubalbidique: cothurni alijs, alijs ſocci, omnibus hedera doctarum præmia frontium blandè capillamentum implicabat: chlamys ſerica ad terram fluitabat multiplex ac ſinuoſa, ad collum verò anguſtis replicatiſque minutim plagulis, reiecto ad tergũ breui reticulo, aurea ante pectus fibula coercebatur. Denique alios ex ore veſtiumque cultu noſtrorum temporum Poetas ſtatim agnoui. Facies nitidiores, & vt in dies homines ſapiunt magis, benè curata cute habitiores: compta & calamiſtrata coma, aut etiam ſparſa ferociter & negligentiam diligentiſſimè mentita, barbula poetico metro compoſita: galerus cum argentea ſpira & clauiculis capitatis, breue rotundumq; pallium: collo torques, ferrum lateri, omnia militi, quàm poetæ ſimiliora. Quamquam officioſa inter eos verba, grandes quæſitæque è cælo appellationes, ac cælo, cum ſudum ſerenumque eſt, illuſtriores tituli, mira deliciarum lenocinia aucupiaque, crebra inter eundum de gradu deque ſitu certamina, meros Aulicos oſtendebant:

Medij temporis Poetæ.

Poetæ recentiores.

Officioſa atq; aulica verba.

Proſopopœia officioſè concertantium.

DEXTER ego lateri gradiar tibi? ſidera teſtor,
Non patiar. Quid ni maior patiare? ſiniſter

Ergò

Ergò ibis? Nigras hodie mihi ſurgere luces
Phœbe iubes. i præ, comitum dulciſſime. Cur hoc?
Immo ego ponè ſequar. Non, ſi me traxeris, ibo.
Tenè ego præcurram? peream malè: frigora flammis
Iungentur prius, & brumæ miſcebitur æſtas.
Sed præeo, quando ipſe iubes: mihi teſtis Apollo,
Inuitus præeo. dum ſpiritus hos reget artus,
Dum memor ipſe mei, ſemper mihi corde ſub imo,
(Ni mihi cor excors) hærebit gratia facti.

Nugis hiſce ac tricis inuicem altercantes in Curiam plerique pergebant: paucis exceptis,

quos æquus amauit
Iuppiter, atque ardens euexit ad æthera virtus:

Virgil. lib. 3. Aeneid.

qui à turba ſolitarij, meditanteſque ſecum, credo quid in Senatu paratè dicerent, aſpectu ipſo priſcam illam Poetarum maieſtatem præ ſe ferebant. Introgreſſis Curiam ecce lictores laureatis cum faſcibus ad fores: ſequuntur Conſules Apollinari laurea trabeaq; conſpicui, Senatus vt eſt moris aſſurgit, clauſoque templo de legitimo Patrum numero quæſitum. Duos deſiderari ex omnibus compertum eſt, ex Latinis Plautum, ex Etruſcis nouum hominem, quem adnitente P. Ouidio Conſule in Senatum nuper admiſſum, ſuperiore anno in ſexto P. Virgilij, & ſecundo Annibalis Cari Conſulatu, Seuerinus Boetius Cēſor, cū illius poeſim bonis obeſſe moribus oſten-

Pœna impudici poetæ.

diſſet, exutum hedera, præcinctumque peregrinæ arboris coronamento Fracaſtorij manu plexo, Parnaſſi finibus abire iuſsit, Caſtalia aqua,& igni poetico interdixit. At verò M. PLAVTVM L. Annæus Seneca Cenſor hoc eodem anno Senatu mouerat per quinquennium, quòd nimirum Patribus ſeriò conſulentibus frequenti congreſſu, quùm Ennio, cui aſsidebat, pileum diſsimulanter è capite detractum ante Conſulum pedes abieciſſet, admonitus, Patribus non placere quemquam Poetarum in Senatu ſcurram agere, non modò dicto audiens non fuit, ſed paulò poſt vltimo Senatu, Statio Papinio Neapolitano, eleganti cum ſagulo recens à Claudia vxore ſibi tranſmiſſo, carbaſiſque ad collum bipedalibus, quaſi maioribus velis in Curiam magnificè ſeſe inferenti, ſecumque neſcio quid grande follicantibus buccis ampullanti, clàm à tergo papyraceum ſulphureo oppletum puluere crepitaculum latenter affixit: quod, vbi ille ſubſellio ſecurus incubuit, concepto igne, multiplici ſtatim ſclopo ſtrepitare cœpit, furenteque ac ſufflante retrò flamma excitum è ſella repentè Statium, atque in medium ignea cum cauda ambuſtoque ſago proſilientem, implorantemq; Poetarum fidem, riſere primùm Patres, quòd homini mimalloneos carminum bombos identidem inflanti opportunè ea fibula videretur affixa: po-

Plautus Senatu motus.

Eius ſcurriles luſus aduerſus Ennium.

Et in Statium.

ſtea

ſtea verò oppleta fumo tetroque odore Curia, exire inde properè coacti, malam Plauto crucem precati minatique ſunt. Ergò facta, vt moris eſt, à Claudiano Conſule, qui Senatum habebat, dicendi poteſtate, Cenſor VERBA fecit de MOMI litteris in Senatu recitandis: ipſumque Momum paulò ante ex annua peregrinatione reuerſum ante Vrnam ſtatuit. Huic mos eſt quotannis Parnaſsi verticem conſcendere, ad Senatum intromitti, quidquid inter homines ſiue clàm ſiue palàm de re poetica tacendum æquè ac dicendum ſentiatur, nullo cuiuſquam metu liberè profari. Proceſsit igitur in medium libellorum faſciculis onuſtus, quos hoc vno anno, dum Vrbes inuiſeret, ac mores multorum obſeruaret, partim ipſe memoriæ cauſa conſcripſit, partim à publicis priuatiſque Academijs traditos accepit, vt eos in Poetarum Concilio recitaret: quibus in Cenſoris Vrnam coniectis, nam

Momus in Senatũ introductus.

Momi libelli.

Vrna in Poetarum Senatu.

CONCILIO in medio ſedet ingens Vrna, capaci
Quantùm vteri concha, gracili tantùm inuia collo.
Vatibus hanc perhibent ducendis ſorte libellis
Quæſitorem Herebi dono Minoa dediſſe.
Argento pars interior nitet interraſo,
Artis Mentoreæ facili circumcaua torno.
Aurea ſed faciem multis emblemata ſignis
Phidiaco variant cælo, quà baltheus Vrnam

Zodiacus in Vrna.

Signifer obliquat, biſſeniſque vna figuris
Monſtra vehit, totidemque micat Zona aurea bullis.
Argumentum ingens: pendent hinc omnia, motu
Ex vno pendent pecudumque hominumq; labores:
Frondibus hinc latè colles, & gramine multo
Prata virent, bifidis verruntur cærula caudis,
It fera per ſaltus, Cæli ſpatia ampla volucres
Impediunt, hominumq; augentur cœtibus Vrbes.
At parte è calathi gemina, quà tortilis anſa
Circinat vtrimque anguſti chryſendeta labri,
Implicitæ manibus Sortes, & lumine caſſæ
Colludunt, Fatumque regit, ludumque coercet.

Sortes.

Sed hæc verſuũ parerga moleſtè nimis interturbant inchoatam narrationem: redeo, vnde digreſſus ſum. In Cenſoris Vrnam coniectis litterarũ faſciculis, ſic exorſus eſt Momus. VELITIS iubeatis, Patres Conſcripti, lina incidi, faſciculos explicari, libellos propalàm legi. Cum Conſules iuſsiſſent, ille mota tantiſper Vrna libellum extrahit, tantaque voce, quantam exerunt grammatici pueri, dum in Comitijs ſuis ſolemne carmen, QVOD bonum fauſtumque ſit, præfari ſolent; Epiſtolam, quam ſortitus eduxerat, recitare cœpit.

Querela Typographorũ.

SOCIETAS Typographorum
Senatui Populoque Poetarum S. D.

CRESCIT in dies magis magiſque numerus eo-

rum,

rum, qui noſtra opera in voluminibus edendis abutuntur. Id vitio potiſſimum fit veſtri generis hominum, qui QVAE noctu ſomniant, hæc mane lucem videre illicò geſtiunt, occaſionemq. Iliadum & Aeneidum vndique venantur. Nullus hodiè mortalium aut naſcitur, aut moritur, aut præliatur, aut ruſticatur, aut abit peregrè, aut redit, aut nubit, aut eſt, aut non eſt (nam etiam mortuo iſti canunt) cui non illi extemplò cudant Epicedia, Genethliaca, Protreptica, Panegyrica, Epithalamia, Vaticinia, Propemptica, Soteria, Parænetica, Nænias, nugas. Nulla eſt intemperantior hominum natio, nulla aduerſum nos contumacior: ſi quid in verſu, quod non rarenter accidit, illis excidit, continuò in nos, pro ea quam ſibi ſumunt mentiendi licentia, confertur abundè culpa. Malum ſerpit quotidiè latius: nos onere opprimimur, nullo (quod caput eſt) operæ pretio. Edita enim horum pleraque vix in manus hominum veniunt, cum aut exploſi iam antea nomen Scriptoris, aut prodigioſi veſtibulum operis ſtatim lectores abſterret; noſque, raro deinceps emptore, ad apinas & nugas ne triobolo quidē venales quoquo poſſumus modo diſtrahendas, cogimur malè properata volumina aliò transferre, ac ſcombris inuolucra & tunicas dare; aut in vicum deferre

vendentem thus & odores,

Prurigo ſcribendi.

Finis nonnullorum voluminum.

Hor. li. 2. ep. 1.

Et piper, & quidquid chartis amicitur ineptis.

Hæc pauca de multis vobis indicare viſum eſt. Vos ordinis veſtri bono ac famæ conſulite, nobis tantum oneris detrahite, ac Valete.

Vix Momus abſoluerat, cum Cenſor iram inter & riſum, Quid nobis, inquit, quotidie cum Typographis? an ſiquid illi fortè decoquunt, & iacturam fortunarum faciunt, idcircò reſarciendum nobis eſt? Reſarciendum reſpondit Momus, ſi veſtra cauſa iacturam faciunt. dicam enim liberè more meo,

Hor. in Arte poet.

Ludere qui neſcit, campeſtribus abſtinet armis:
Indoctusq; pilæ, diſciuè, trochiuè quieſcit,
Ne ſpiſſæ riſum tollant impunè coronæ.
Qui neſcit, verſus cur audet fingere?

Sed video cur tam facile Poetis ignoſcatis: nempè nō ignari malorum miſeris ſuccurrere didiciſtis.

Idem ibidem.

Scimus, & hāc veniā petimusq; damusq; viciſſim.

Quid pro Typographis decretum.

Annuebat verſibus ſuis Horatius, cum Claudianus Conſul, indicto manu ſilentio, ad Horatium librorum Quæſitorem ac Muſæi cuſtodem deferri libellum iuſſit, ei cauſam permiſit: Sermonem ſcriberet de libris nonum premendis in annum, pœnas præproperis ingenijs ſtatueret, deque re tota ad Senatum referret. Cui Conſulum alter Torquatus Taſſus addendum putauit, Videret Quæſitor, ne in Apollinarem Bibliothecam noui quotidie libri admitterentur, antequam de

ijs

ijs ſtatueretur aliquid certi. hunc enim aditum ſi ſibi interdictum ſentirent fartores iſti carminum, fortaſſe tardiores in conſcribillandis paginis deinceps futuros. At Horatius, id verò feciſſe ſedulò ſe ad eam diem affirmauit, idq; ſatis apparere ex aggeſtis cumulatisq; codicibus, qui tam multi ante fores Bibliothecæ præſtolabantur ingreſſum, vt ſanè pauciores Maro deſcripſerit Animas apud Cocyti ſtagnum orantes,

De libris in Parnaſſi Muſæum non admittendis.

Virg. lib. 6. Aeneid.

Tendentesque manus ripæ vlterioris amore.

Sed ſe non minus Portitore illo ſtygio inexorabilem fore: etiam ſi offenſurus iterum eſſet Torquatus ipſe Conſul, & ex vtroque pede laboraturus. Etenim Torquatus paucis antè diebus Bibliothecam ſub veſperam ingreſſurus, dum enititur aperire ſibi aditum ea voluminum multitudine penè occluſum, imprudens offenderat in codicem neſcioquē ab Academicis FVRFVRARIIS Florentiæ conſcriptum, prolapſusq; ſuborta capitis oculorumque vertigine, ex læuo etiamtum pede claudicabat. Tunc Conſul Torquatus, nec eam dixit placere ſibi librorum turbam in Bibliothecæ veſtibulo, qui ſi quotidie, vt iam cœperant, eo loco accreſcerent, quo dein modo patere per eos cumulos in Muſæum potuiſſet acceſſus? Quare quàm primùm eos amoueret inde: ac pauciſſimis exceptis, qui digni illo litterarum Sacrario ei viderentur, reliquos alium aliò diſtra-

Torquati caſus.

heret:

Quò deſtinandi aliquorum libri.

heret: partim valuarum rimis obſtruendis, vt Anagrammatarios pleroſq; & minutos litterarũ glutinatores: partim Flabellis ad ventulum concinnandis, vt Amadigios omnes, & promercaliũ nugarum inſtitores: partim feneſtrarum velamentis contra pluuiam & ſolem opponendis, vt cõfidentiloquos iſtos & duros Capitones, qui loricato ſunt pectore aduerſus omnẽ iniuriam: &, ſi qui adhuc ſupereſsẽt, præſertim ex ijs qui fœde Principibus adulantur, traderet eos funerum Curatoribus, vt in proximis Mœcenatianis exequijs, ad ſtramineam eius Viri Statuam poetico tomẽto explendam, inculcandam, farciendam liberaliter adhiberent; atque ea ratione, impoſita Pyræ honoraria illa Imagine tot grauida præconijs inflataque, ſimul cum ea, poetarum vota multorum conflagrarent, atque in cinerem nihilumq; deſinerent. Ceterum, ad auertendos in poſterum huiuſmodi librorum concurſus, OPTIMVM factu ſibi videri, ſi eos nõ à Parnaſſi modò Regia, ſed etiam à finibus idem Quęſitor abſtineret, nec prius admitteret ad faſtigium Montis, quàm in conſtituto ad radices hoſpitio quattuor dierum decadas exegiſſent, ſuſpicionemq; ſui purgaſſent. Ad quæ Venuſinus, facturum ſe libenter impetata reſpondit: immo, ſi Senatui videretur, acturũ ſe aliquid, quod ſubitarijs iſtis ingenijs moram eſſet non minimã allaturum. nempe EX codicibus

Adulatores Principum.

Cautio antequam ad Parnaſſum admittantur libri.

quos

quos admiſſurus eſſet, electurum ſe vnum alijs deteriorem, eumque non illicò inſerturum in pluteos & loculamenta cum ceteris, ſed ignominiæ cauſa in media Bibliotheca ſublimem apud Filices muſcarios appenſurum, ac retenturum ibi tandiu, dum liber illo nequior acceſſerit, qui reum loco trudat, ipſe ſuccedat; tunc demùm redigendum in claſſem, ſuaque in arcula nidoque componendum. Hæc autem & ſi magnopere probauit Claudianus Conſul, quia tamen peculiari Senatu opus habere dixit, pollicitus ſe breui de ea cauſa Patres conſulturum, ſtaturumque id, quod plures cenſuiſſent; re tum infecta, diſceptationem diſtulit in aliud tempus. Et iam Momus alium ex Vrna ſortitus erat ſupplicem libellum, iuſſuſque perlegere inſcriptionem tergo additam, quæ erat,

Ex admiſsis libris deterrimus quomodo plectendus.

POETIS priſcis ac bonis Lectores
In veteramentarios carminum ſutores.

Explicata pagina, interiorem Epiſtolā recitauit.

Lectorū querimonia.

NEC pudor eſt, nec modus vllus hac tempeſtate carminum ſcribendorum: Inuaſit enim mortales hæc peſtis, exeditque multos mala hæc ſcabies, poetæ vt vulgò ſalutentur: ideoq; nouis quotidie voluminibus, in quibus tamen NIHIL eſt noui præter titulum, ad legendum homines inuitant, & tantùm non mercede conducunt. oculi legendo, manus volutando dolent: vſque

adeò

adeò alijs, atque alijs poematibus continenter obruimur. Sed quod magis dolet, opera expectatioque legentium luditur. Ad nouum opus inauditumque commentum euocati magna ſpe ingredimur, cum paulatim vetera fermè omnia, & exoleta, ſed expolita & fuco interpolata reperimus: *prefractam ſtrigilem & ſoleam*, vt ait Lucilius, *dimidiatam*. Scilicet hùc tandem recidit huius æui poeſis. eruta ex antiquitatis tumulo ferramenta paſſim recoquuntur recuduntur que, & inducto alio rebus colore ac forma (quàm tamen diſpari forma, quàm inepta?) pro nouis repentè mercibus extruduntur. Vos, quorum res agitur, quorumque opera miſerum in modum à ſcrutarijs iſtis refiguntur, ac dilacerantur; videte per Apollinem, Poetæ, ne fraus hæc, quæ artis hodie locũ & quæſticulũ inuenit, impunitate ſuccreſcat, atq; aliquem furacibus iſtis ac veteramentarijs ingenijs, pro veſtra ſapientia, modum ponite. Plura in hanc ſententiam noſtro omnium nomine ſuperaddet is, qui has litteras afferet ac tradet Momus. Valete.

Calliditas furacium poetarum.

Vix ea, cum rogatus à Senatoribus Momus, vti proferret in medium, ſi quid appendicis loco euulgandum putaret; Pauca, inquit, ſed paucis multa. Eram Florentiæ, addideratque ſe mihi comitem ſeſquipetrarcha neſcio quis, qui me in ſimis in horas precibus obtundebat, vt opuſcu-

Momi narratio.

lum

lum deferre ad vos ſuum, immortalitatique in Apollinari Muſæo conſecrarem. hoc ego ſocieno per Vrbem intentus Mortalium ſtudijs curſitabam. Acceſsimus ad cerarij FICTORIS officinam, qui cereas icunculas ac ſigilla Deorum, hominumque, ac ſtirpium, ligneo teretique ſcalpro conformabat. Erat illi tum fortè in manibus arundo, quam è cera, certa per interualla diſtinguebat nodis, educebat ex ea fundebatque geniculatim folia, leue faſtigium craſſiore paniculæ coma finiebat. hæc dum ageret, adfuit qui laurum arbuſculam ab artifice poſtulauit, vt venderet. tunc ille, Hæc, inquit, quam molior arundo, laurus erit. nullaque interpoſita mora, è calami folijs alia demittit ad truncum, alia ſpargit in ramos, ramos frondibus opacat, baccas occultat inter frondes, hæc addenſat, illa incidit, alia dilatat; vno verbo, pro arundine laurum emptori tradit. Diſcedebat hic, cum ecce alius vir honeſtus & grauis, qui magni Alexandri icunculam mercari cupiebat, quam quia inter ea ſigilla non vidit, abibat. reprehenſum hominem voce, mox etiam pallio, ſubſiſtere Cerarius enixè rogat, oſtenditque pro Alexandro Mercurij ſignum perilluſtri ceratione perfectũ. negat emptor, exoculatum eſſe adeò ſe, qui non videat QVID diſtent æra lupinis: Alexandro ſibi opus tunc eſſe, non Mercurio. At ego, inquit Artifex,

Fictor cerarius.

Mira eius in fingendo celeritas.

Arundo in Laurum.

Ale-

Alexandrum tibi vendo. Hìc ego intentiſſimis oculis expectabã, quibus tandẽ præſtigijs pileatum Mercurium, alatum, nummatum, caduceatum, nulla non re diſſimilem Alexandri, traducere ad Alexandrum poſſet; cum ille tanta celeritate, vt alis exuiſſe Mercurij pedes, ſuas induiſſe manus videretur, è loculatis arculis nunc excerpens aliquid, nunc aliquid eò reponens, diſcolores illas ac miniatulas ceras facili tractatione variare cœpit: Mercurij caduceum, quod erat læuæ manus geſtamen, adſtringit ac producit in haſtam: crumenam nummorum plenam, quæ pendebat è dextera, comprimit atque in fulmen exacuit, opportuna ſanè traiectione: è talaribus atque ex alis ocreas ad genua vſque deducit: galerum ac pinnas in galeam ac plumas altè ſuſtollit, oculos rotundat, genas exporrigit, producit naſum atque amplificat (nam Alexandrum hac etiam parte fuiſſe magnum ferunt) dilatat frontem, in ſiniſtrum humerum ceruicẽ aliquantulùm proijcit, colores cõfinio temperat, nigrum, ſubnigrum, auſterum, lacteum, luteũ, ſubalbidum, purpureum, lentum, vitreum, furfuroſum modò diluit, modò infuſcat, modò exacuit, modò obtundit, atque ita commutabiles illas cerulas hinc atque hinc traducit, operique addit, adimitque, vt Alexandri ſimulacrum momento enatum videremus, ignoraremus autem

Mercurius in Alexandrum.

quid

quid de Mercurio factum foret. Hærebam hìc ego attonito ſimilis: ſed comes vt erat natura procacior, ad artificem, Itanè verò, inquit, mi homo, tàm facilè vnaque productione naſi tu nobis Alexandros extemplò paris? Quid ni? reſpondit, cum producendum eſſe naſum, non corripiendum veſtra de ſyllabis ſenatus conſulta proclament: nos autem id artis didicimus à poetis, cum quibus commune habemus fingendi nomen. Doctè enimuerò, inquam, & ſupra ceram & ſcalprum: conuerſuſq; ad ſocium, INSERE nunc Melibœe pyros. Riſit ad hæc emptor Alexandri; &, Hoc hoc ipſum, inquit, recurrebat animo, dum Cerarium id operis molientem intuebar: videbar enim mihi poetam inſudantem videre carminibus concinnandis, atq; vnde vnde transferendis, operique ſuo per æqua per iniqua conſuendis. Nam quid hac tempeſtate ſolemnius? priſcorum reliquiæ conquiruntur, noua priſcis adduntur oppidò pauca, multa diſsimulantur, foris intima, intus extima conuertuntur, quadrata rotundis permutantur, quid verbis opus eſt? ex antiquo nouum repentè opus inter poetæ manus enaſcitur: & nobis interim, qui hæc audire cogimur, aut legere feſtinamus magnificis illecti deceptique titulis, propter quos deſeri poſsit, vt ait ille, vadimonium; fraudi plurimum eſt ad eadem toties nullo operæ pretio re-

Scommata & ioca.

Cerarij & Poetæ cõparatio.

Interpolatores carminũ.

Plin. in Præfat.

uoca-

uocari. vt ſanè in deterius abitura res ſit, niſi aliqua demum animaduerſione hæc poetarum coerceatur impunitas. Obmutuerat ſatis meticulosè argutulus comes ille meus, aliòque ſimulabat ſe animum, dum ea dicebantur, auocaſſe; cum ego ad emptoris aurem inſuſurrans, Bono, inquam, ſis animo: ego ad Senatum Poetarum propero: animaduertent illi, vt opinor, in horum licentiam, tibique ac ceteris idem ſtudentibus exoptantibuſque conſultum erit. Et verò, Patres conſcripti, ſi minus lectorum vos querelæ ac preces mouent, moueat decus certè veſtrum, ac dignitas iſtius ordinis, qui iam vulgò, ſi neſcitis, deridiculo eſt. veſtra ſunt quæ ſutores iſti diſſuunt, conſuunt ſibi: vos iſti expoliant, vos expilant, exoculant, expectorant, euiſcerant: ſibique aliena dum accommodant, quos inter homines cachinnos, Deus immortalis, quæ ioca, quas fabulas excitant? Vidi ego iampridem Romæ, in Vrbe vti ſcitis, mores aliundè omnium complectente, hominem noua indutum & collectitia ſanè ſyntheſi, hoc eſt ex aliquorum, quos hìc intueor, veſtibus contexta ridiculum in modum. ſurripuerat Dantis Aligerij ſagum holoſericum ſubſutum lacinia damaſcena, oblongis anguſtiſque manicis: ſed, ne furtum deprehenderetur, inuerterat, proque veteri ſubſuto nouum addiderat, idque mirificè variauerat: Nam reſectis ex Cino

Expilatores veterum poetarum.

Ad explicãda aliquorũ furta.

Piſto-

Piſtorienſi fimbrijs, detractis à Boiardo ligulis, reciſis è Guittone Aretino anſulis, veluti Polymitam veſtem verſicoloribus licijs ac cæſuris intexuerat. Ita verò induerat. inductis in manicas pedibus non planè incommodas ſibi caligas, ſed femoralia paulò arctiora confecerat: collare autem ſagi ad renes, atque vmbilico tenus diſtributum ſuis aciculis obfirmauerat: reliquum extremumque ſagum ſublatum vſque ad collum, eiuſdem veſtis cingulo coercuerat, atque in hunc modum magnificè ſe circumſpiciens, ac noui ſe operis artificem venditans, homo belliſſimus ſegmentato & collatiuo cum centone per Vrbem incedebat. Cui ego hæc pauca: Veſtis variè conſarcinata.

Quid ſi fortè ſuas repetitum venerit olim
Grex auium plumas? moueat cornicula riſum
Furtiuis nudata coloribus.

Hor. lib. 1. ep. 3.

Hæc Momo dicenti, atque eloqui planius eadem paranti Cẽſor, admonente P. Virgilio, interceſſit negauitque æquum ſibi videri, in ea inſectatione vſque adeò prouehi, vt nullo diſcrimine ſimul inuoluerentur optimi quique ſapienter ac feliciter imitantes, tempeſtiuiſque alluſionibus carmen eruditè condientes; & audaculi neſcio qui nullo modo, nullo metu in aliena inuolantes, nihil ingenio promptum, nihilque labore partum habentes, ac non niſi rapto, apertaque populatione victitantes. Placuit ea verò Conſulibus in- Diſcrimen inter imitatores & fures.

Quid decretũ contra furaces Poetas.

terceſſio, viſumque, VTI A. Perſius Conſul deſignatus, adhibita ad eam rem opera Samonici Sereni, cauſam ſedulò cognoſceret, medicamentumque, quod olim idem Serenus prurigini arcendæ compoſuerat, transferret ad pruriginoſos hoſce Vates, quo ea ſcribēdi ſcabies inungi ac deliniri poſſet. Quamquam palàm tunc Perſius teſtatus eſt, non opus eſſe eo lenimento cum furaci hominum genere ac refractario: ſed ſi Patribus videretur, ſe oſtenſurum IGNEM ex fatidicis Idæ lignis nuper ab ſe repertum, in quem quidquid miſtum ex rebus diſſimilibus conflatumq; conijcitur, illicò ſecernitur, atque ex ſeparatis partibus, ſi quæ veteres ſunt, flammis abſumuntur, nouæ perdurant. id optimum fore poetarum experimentum aut ſupplicium: quorum libris antequàm in poſterum euulgentur, iniectis in decretorium hunc ignem, quidquid flammis illæſum inuictumque ſupererit, id tantummodò nouum, vernaculumque, ac proprium cenſendum eſſe; cetera, quæ conflagrabunt, tanquam aliena, furtique damnata meritò pœnas dediſſe exiſtimandum. nec dubitare ſe; quin, ſicuti recens à lacu vinum dum deferueſcit, tumore poſito extenuatur decreſcitque, ita multorum libri apud igneum hunc exploratorem adſtringendi contrahendique ſint adeò, vt ſæpenumero ex magno ac tumido aliena fartura volumine, extracto ex-

Carm. de prur. & ſcab. arcenda.

Inuentum ad Poetarum furta deprehendenda.

Et caſtiganda.

ſiccatoq;quidquid erat inanis, & nõ proprij ſucci,atq;adeò in libellũ ſanè tractabilẽ manualemq; redacto,nõ plures quàm ſex ſeptemuè ſuperſtites futuræ ſint paginæ, quas iure ſcriptor agnoſcat ex illo incendio reliquias ſuas. ſic nouos poetas à ſcrutaria,quam ignauiter artem factitant,abſtergendos: & lectores moleſtia, & in quam inducuntur, fraude liberandos. Riſit eo nimirũ commento Momus, quòd videret,Conſulum alterũ, ac ſenatores aliquot ad Perſianum illum ignem plus nimio refrixiſſe. Nihil tamẽ cunctatus iniecta in Vrnã dextera libellũ eduxerat, explicabatque; cũ Cõſul imperauit,vt duos præterea ſortitò extraheret,quos nulla interpoſita commentationũ mora continenter recitaret, ac Senatus dimitteretur. paruit ille, vocem contendit, ac legit.

P. VIRGILIO Maroni Interpretes ſui.

Interpretum virgilianorum poſtulatio.

LABORAMVS in explanandis Aeneidos tuæ locis, nec pœnitet operæ ac laboris: in pleriſque enim aut acu planè tangimus id, quod dixiſſe te oporteat, aut aliquid affingimus, quod te dixiſſe non pudeat. Vnus incidit nodus ſanè Gordianus, cuius occultum cœcumque caput extrahere nullus adhuc interpretum auſus eſt, ſed ſacro omnes ſilentio præteriuimus. Nimirum laqueus eſt ex eo genere,qui fauces ſtatim obligat, ac ſpiritum intercludit. Cur enim inducto apud Inferos Anchiſe, qui Aeneam Romanorum Re-

ges ordine & accuratè docet, è ſeptem Regibus vnum prætermittis? Nam à Romulo exorſus,

Lib 6. Aeneid

Primus Romanorum Rex.

Quin & auo comitem ſeſe Mauortius addet
ROMVLVS, Aſſaraci quẽ ſanguinis Ilia mater
Educet. viden vt geminæ ſtant vertice criſtæ,
Et Pater ipſe ſuo Superum iam ſignat honore?
En huius Nate auſpicijs illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septemque vna ſibi muro circumdabit arces:
Felix prole virum. qualis Berecynthia Mater
Inuehitur curru Phrygias turrita per Vrbes,
Læta Deùm partu, centum complexa nepotes
Omnes cælicolas, omnes ſupera alta tenentes;

Addis deinde NVMAM,

Secũdus Rex.

Quis procul ille autem ramis inſignis oliuæ
Sacra ferens? noſco crines incanaque menta
Regis Romani, primus qui legibus Vrbem
Fundabit, Curibus paruis, & paupere terra
Miſſus in imperium magnum:

Adiungis demum ceteros,

Cui deinde ſubibit

Tertius

Otia qui patriæ rumpet, reſideſque mouebit
TVLLVS in arma viros, & iã deſueta triũphis

Quartus.

Agmina: quem iuxtà ſequitur iactantior ANCVS
Nunc quoq; iam nimiũ gaudẽs popularibus auris.

Quintus & Septimus.

Vis & TARQVINIOS Reges, animamque ſuperbam
Vltoris Bruti, faſceſque videre receptos?

Hæc

Hæc de Regibus Romanis. At in hoc cenſu, SERVIVM Tullum, qui medius inter Tarquinios Priſcum, & Superbum fuit; tu bonus Regum Cenſor omiſiſti. Ecquæ te cogitatio aliò tunc agebat, quòue abalienato tunc animo peregrinabaris, vt tibi Rex tam probus, ac Romanæ rei propagator excideret? Hæc vna res (ingenuè fatemur) vniuerſam Interpretum nationem conturbauit, viſaque eſt, de qua te ipſum conſultum vellemus, ac nodum te ſolo vindice dignum tu tanquam è machina diſſolueres, ac lectotibus occaſionem ſubtraheres quidquam aut de Authoris, aut de Interpretum indiligentia ſuſpicandi. Vale.

Sextus cur relictus?

Epiſtolam vix recitauerat Momus, cum ex imperio Conſulum detulit ad Virgilium, qui petitioni Interpretum ſatisfaceret; legitq; ſubinde aliam in hunc modum.

Cauſa ad Virgilium delata.

ANTIQVARII, Chronographi, Mythologici Q. Val. Catullo ſuo.

TRIVMVIRATVS noſter paucis te vult, elegantiſſime Catulle, id quod refert tua plurimũ, & noſtra non parùm, qui tecum facimus. Summa hæc eſt, nam breuiloquentem eſſe Magiſtratum decet. In nuptijs Pelei, & Thetidos, paucos intra verſiculos, doctos (Iuppiter) & laborioſos, tui tamen te cœpiſſe videtur obliuio. Principio enim cantas, ARGO, qua vecti ſunt Heroes ad Chol-

Interpretum Catullianorũ quæſitum.

chicam expeditionem, primam fuiſſe nauim.

Carm. 65.

Peliaco quondam prognatæ vertice pinus
Dicuntur liquidas Neptuni naſſe per vndas
Phaſidos ad fluctus, & fines Aeætæos.
Cum lecti iuuenes, Argiuæ robora pubis,
Auratam optantes Colchis auertere pellem,
Auſi ſunt vada ſalſa cita decurrere puppi
Cærula verrentes abiegnis æquora palmis.
Diua quibus retinens in ſummis vrbibus arces,
Ipſa leui fecit volitantem flamine currum
Pinea coniungens inflexæ texta carinæ.
Illa rudem curſu PRIMA *imbuit Amphitriten.*

Prima nauiũ.

Addis, è pelago excitatas eius nauigij nouitate Nereidas, viſamque à Peleo Argonauta Thetidem illicò adamatam inter ceteras Nymphas, eique à Ioue in matrimonium collocatam.

Tum Thetidis Peleus incenſus fertur amore,
Tum Thetis humanos non deſpexit Hymeneos,
Tum Thetidi Pater ipſe iugandum Pelea ſenſit.

Deſcribis ad hæc Torum genialem purpurea conſtratum veſte, qua in veſte inter alias acu variatas figuras pingis Ariadnam eiulantem ob Theſeum celeri cum claſſe fugientem.

Puluinaris deſcriptio.

Puluinar verò Diuæ geniale locatur
Sedibus in medijs, indo quod dente politum
Tincta gerit roſeo conchylis purpura fuco.
Hæc veſtis priſcis hominum variata figuris
Heroum mira virtutes indicat arte.

Namque

Namque fluentiſono proſpectans littore Diæ
Theſea cedentem celeri cum CLASSE *tuetur*
Indomitos in corde gerens Ariadna furores.

Iam verò ſi Argo prima nauis ponti fuit, &

Illa rudem curſu prima imbuit Amphitriten;

quomodo ante illam, Theſei mentionem facis cum claſſe ac velis remiſque in patriam remeantis? Hìc AQVA hæret. Conuenimus Antiquarij, Chronographi, & Mythologici: & neque ex antiquitatis memoria, neque ex temporum computatione, neq; ex fabularum inuolucris quidquam ad componendum diſſidium eruere potuimus. Ad te rem integram referimus. TVTE hoc intriſti, tibi omne eſt exedendum. Vale.

Nodus in Catul.

Legerat Momus, & ex authoritate Conſulum Catullo dedit, qui in ſequenti Senatu nodum ſolueret: ſtatimque poſtremum ex ijs, quos ſortitu extulerat, libellum recitauit.

Ei commiſſa ſolutio.

ACADEMICI in Italia ei, quæ in Parnaſſo cogitur, Academiæ Poetarum.

Academicorũ petitio.

FLORET inter ceteras Academicorum exercitationes hoc tempore ſtudium conſcribendorum INSIGNIVM, eòque perductum eſt, vt ex Academijs foras deriuatum illitterati pariter, litteratique complexi ſint: atque è plebe iam quilibet in triuijs, & compitis auctionarijs hoc de argumento paſſim philoſophatur, ac vulgus ipſe zonariorum ſellulariorumque ſermonem hac ſu-

Exercitatio Inſignium cõdendorũ maxima.

per re ſecurè miſcet, ſibique certa quædam, quæ ſuſpendat ante officinam Inſignia ſymbolaque procudit. Sed quo res facta vulgatior eſt, eo eſt etiam in plures diſtracta ſententias, atque obſcurior proinde, difficiliorque reddita. Quin etiam ij, qui lucem ac facilitatem rei afferre conati ſunt, conanturq; hodie complures, ſententijs plerunque pugnantibus pertractant hanc prouinciam, legeſque pro arbitratu quique ſuo huic generi commentationis imponunt: ac ceteri, qui ex hiſce ſcriptoribus hauriunt, ſi paulò verecundiores ſunt, ancipites ſuſpenſique omnia verentur, quaſi plenum opus aleæ tractent, & incedant per ignes ſuppoſitos cineri doloſo. Vſque adeò in ſumma ſententiarum pugna

Sed ars incerta.

VELLE ſuum cuiq; eſt, nec voto viuitur vno.

Perſ. ſat. 5.

Quod ſi iſti, qui in hac arte familiam ducere tantopere cupiunt, ac leges præceptioneſque tàm facilè ſanciunt, eas rationum præſidijs, vt par erat, ſtabilirent; profectò ſi minus moueret nos authoritas docentium, ſaltem argumentorum firmamenta mouerent. Nunc autem, quando in hoc genere ſcribendi nec Ariſtoteles, Phalereoſuè, aut Tullios habemus, quorum teſtimonia rationis loco ſint: nec adhuc in magna Doctorum copia videmus argumentorum momenta, in quibus acquieſcere iure poſſimus; ad vos, quod vnum ſupereſt, veluti AD ſacram anchoram con-

Quas ob cauſas.

fugi-

fugimus, petimuſque vti rem pro imperio definire, leges conſcribere, præcepta monſtrare, præceptorum cauſas rationeſque ſubijcere, ac modum huic artificio tandem aliquando ponere pro veſtra humanitate velitis. Nos quidquid ex iſto Senatu proueniet, id ratũ fixumq; & immutabilis oraculi loco omnes habebimus. Valete.

Tum Claudianus Conſul, Torquato Collega ſuggerente, intuitus in Petrum Bembum, Tuum, inquit, munus hoc eſto Bembe, vt commentariũ perbreuem & capitalem hoc ſuper argumento conficias, atque ad proximas Kal. frequenti Senatu recites. tunc enim rogatis vt moris eſt Patrum ſententijs, Senatus conſultum de Inſignium natura conſcribemus. Hæc cum dixiſſet, Senatumq; tenere ſe vltrà negaſſet, Curia ſtatim omnes exceſſere.

Petrus Bẽbus cognoſcendis Inſignibus præfectus.

PRAELECTIO SECVNDA

Plautina Prima.

Siue Poetæ Comici virtutes ad Plauti commendationem explicari cœpta.

NOVVM opus enuncio in præſentia Rhetoribus meis (Præſules Sapientiſsimi) Iubeo illos deponere tantiſper è manibus Ariſtotelem, eiuſque viri præceptiones, quibus informantur ad Eloquentiam, intermittere, dum huius loco Plautum hodie ſubijcio, ac priſtinam faciem continuati dudum operis muto. Id ego aggredior authore te, Iuli STROZZA, Præſul & munere, & ingenio clariſsime. nam cum tu me nudius tertius, vt ſæpè ſoles, humaniſsimè conuenires, ac te in perendinum affuturum mihi ex hoc loco dicenti ſignificares, cumque ego pro noſtra amicitia ſciſcitarer ex te familiariter, qua de re potiſsimum diſſerentem audire me minus ingratum tibi futurum eſſet; tu laudare continuò Plautum cœpiſti: percontanti rurſum mihi, è Plauti comœdijs quid te iudice ſeligerem; non opus eſſe dixiſti, delectum habere in eo Poeta, in quo nihil eſſet non electè egregièque conſcriptum: ſatius eſſe de ipſo ge-

Occaſio prælectionis.

ne-

neratim vniuerſèque diſputare. de quo tu paucis multa complectens oſtendiſti, eum tibi in Romano ſermone Principem videri, quem Ennio æqualem antiquitas, quem operum multitudo, hoc eſt, vt aliqui ſentiunt, triginta ſupra centum Comœdiarum numerus, quem feſtiuiſsimi lepores, quantum vnquam leporum fuit eritque, facilè commendent. Quæ dum audiebam ipſe, procul dubio intelligebam, deduci indicarique mihi laudationis fila, quæ ſi apud vos, Rhetores, conueſtirem, facili negotio à vobis impetrarem, eum vt eſſe Plautum iudicaretis, qui ſummo loco habendus inter Comicos videatur. Vtar igitur eo, quod indicatum mihi eſt, argumento, idque ea ratione pertractabo, vti Rhetorem & Amicum decet: hoc eſt, præſentis materiæ memor in Plautum laudes abundè congeram, more inquam noſtro, qui quæcumque in manibus ſunt, ea ſumma eſſe, ceterorum obliti liberaliter affirmamus: & gratificaturus homini plautinæ factionis, Plauti virtutes hinc atque hinc ſeligam, vitijs, quæ ei tribuuntur, amici gratia interim ſilentio prætermiſsis: modo vos, Rhetores, admonitos ſemel habeam, huius Poetæ Comœdias non videri planè accommodatas ætati ac moribus veſtris, quorum inſtitutioni hæc præcipuè dirigenda ſunt liberalium ſtudia doctrinarum. eſſe alios è prima nobilitate ſcripto-

Ratio agēdi in hac prælec.

res

res, à quibus linguæ candorem, abſque vllo vitæ commaculandæ metu haurire ſecurè poſsitis. Ac de Plauti quidem tùm vita, tùm Comœdijs vbi generatim aliqua proloquutus fuero, ad eius virtutes ordine ac partítè accedam; ita tamen, vt ſi minus hæc veſtro digna conſpectu, Viri eruditiſsimi, videbuntur, oratos vos etiam atq; etiam velim, vt culpam, quam conferre poſſetis in ingenium meum, quod ſcio quàm non ferax ſit, ab eius anguſtijs, in anguſtias temporis ſpatiumq; dierum omninò duorum mihi relictum ad dicendum in præſentia transferatis.

Materies prælec.

Patria Plauti.

Natale ſolum M. Plauti SARSINA fuit, ignobili &, vt ait ille, ſurda Oppidum fama, ſi non huius gratia laudabiliter audiret. Sarſinam in Prouincia Flaminia, vulgo Romandiola reponunt hodie Blõdus Flauius, Leander, Maginus, alijque: olim in Vmbria ſtatuebant Veteres, vt eſt apud Plinium, Strabonem, Pomp. Feſtum, ac reliquos. Nec mirum, cum agri, quem Vmbrorum gens antiquiſsima primùm obtinuit circa Ariminũ, poſtea potiti ſint Galli. Sarſinatem appellant Plautum tùm is, quem poſtremo loco nominaui, Pomp. Feſtus, tùm bonus ſanè temporum cuſtos Euſebius, ſecutique ambo deſcriptionem Italiæ veterem, Vmbrum vocant. M. Accius NOMEN homini fuit, ſed cognomento à planitie pedum indito, Plotus eſt appellatus. qui enim pedibus

Lib. 3. c. 4.

De verborum ſignif.

In Chron.

Nomẽ Plauti.

ſunt

ſunt planis, plotos vocant vmbri; poſtea Plautus cœptus eſt dici. ita nos Pomp. Feſtus edocuit; cuius viri teſtimonium facit, nè Plautinum nomen deductum opinemur à Canibus, quorum aures, cum languidæ ſunt ac flaccidæ, latiuſque patent, vt idem ſcripſit, plauti Canes appellantur: niſi fortè etymon vtrobique idem eſt. FLORVIT in hac Vrbe, circa annum ab ea condita quingenteſimum quinquageſimum quintum quo tempore abrogata eſt lex Oppia apud Liuium. *Tunc ſimul M. Porcius Cato*, inquit Gellius *in Ciuitate Orator, & M. Plautus in Scena vigebant*. Fortuna, non conditione aut natalibus ſeruire coactus eſt: expertuſque rerum viciſſitudines primùm Poeta & quidem pecunioſus, tùm mercator, ad hæc decoctor, poſtremò piſtor, ſimulque comœdiarum ſcriptor iterum fuit. Etenim Romæ compoſitis, datiſque ad Populum fabulis, ingentem pecuniam in operis Artificum ſcenicorum ſibi comparauit, vt Varro teſtatur apud Gellium. Hinc maioris ſpe lucri ad mercaturam animum adiecit, nummiſque negotio attributis, ſolum vertit, ſed malè re geſta, inops excuſſuſque fortunis omnibus Romam rediit, vt idem Varro author eſt apud eundem. Quam eſſe cauſam ſuſpicor, cur nihil ille crebrius habeat in ſuis fabulis, quàm mercatum, inſtitorem, trapezitam, pecuniam mutuò acceptam, argentum

Tempus quo floruit Plautus.

Lib. 34.

Lib. 17. c. vlt.

Cōditio & vita eiuſdem.

Lib. 3. c. 3.

fœno-

fœnori datum, ſyngraphas, tabellas, rationes, nummaria negotia. Paupertate, quærendique victus cauſa, in magna præſertim annonæ difficultate, piſtori operam locauit ſuam, occupatus molis truſatilibus circum agendis: quantumq; temporis ab hoc opere piſtorio, ac vertendis lapideis hiſce orbibus ſupererat, tantum operi poetico, vertendiſque è græco fabulis, ac vendendis impendebat, vt Euſebius, atque ante hunc Varro, ſcriptum reliquere. Neque verò, cum legimus piſtorem fuiſſe, aut piſtori operam locaſſe Plautum, de eo exiſtimandum eſt verba fieri, qui panes publicè conficiat, ac venales exponat; hoc enim genus artificum Romæ non fuiſſe plautino æuo diſcimus à Plinio ita ſcribente: *Piſtores Romæ non fuerunt ad Perſicum vſque bellum, annis ab Vrbe condita ſuper quingentos octoginta, ipſi panem faciebant Quirites*. Erant autem piſtores, vt ait Varro, qui in piſtrino pinſerent farinam. Coqui verò, aut mulieres, ad priuatos domeſticorum vſus coquebant panes, vt Plinius ſubdit laudato antè loco, & oſtendit hoc ænigma Næuij Poetæ.

Piſtores quando Romæ cœperint.

In Chron.

Apud Gellium loco cit.

Lib. 18. c. 11.

Lib. 1. de vita P. R.

Coquus edit Neptunum, Venerem, Cererem.

Hoc eſt, interprete Nonio, piſces, olera, panem. Non tamen negauerim, Piſtores quoque adhibitos ad panem coquendum, eoſdemq; fuiſſe etiam Coquos. quo ſpectat Plauti ludus in Captiuis

Mul-

Multis, & multigeneribus opus eſt tibi Act.1.ſc.2.
Militibus, primòdum opus eſt Piſtorienſibus,
Eorum ſunt genera aliquot Piſtorienſium.
Opus Paniceis, opus Placentinis quoque,
Opus Turdetanis, opus eſt Ficedulenſibus.

Hos autem Piſtores, quos, & coquos deſcribit Plautus, non fuiſſe forenſes ac publicos, ſed domeſticos modò docuimus. OBIIT Romæ Plautus, vt obſeruat in Bruto Tullius, P. Claudio, & L. Portio Coſſ. & Catone Cenſore, cuius cenſurã incidiſſe in annum ab Vrbe condita quingenteſimum ſexageſimum ſextum author eſt Liuius. hoc eſt quindecim annis ante Ennium, quẽ anno quingenteſimo octogeſimo primo mortuum eſſe, ex eodem Cicerone conficitur. Sepulcro hoc Epigramma fuiſſe inſcriptum, quod ipſe confecerat, aſſerit Varro apud Gellium. quod quamquam ad hanc vſque diem ita vulgo lectum eſt,

Mors Plauti. Lib. 39. Lib, 1. c. 24.

Poſtquam eſt morte captus Plautus, Comœdiarum numerus.
Comœdia luget, ſcena eſt deſerta,
Deinde riſus, ludusq; iocusq; & numeri
Innumeri ſimul omnes collacrymarunt.

exiſtimo tamen ab illo ſic fuiſſe ſcriptum,

Poſtquam eſt mortem aptus (hoc eſt adeptus ab apiſcor) *Plautus, comœdia luget,*
Scena eſt deſerta, hinc riſus, luduſque iocuſque,
Et numeri innumeri ſimul omnes collacrymarunt.

Hoc autẽ *dubitaſſẽ*, inquit Gellius, *an Plauti foret*,

cre-

(credo quia Plauto indignum ei videbatur) *niſi à M. Varrone poſitum eſſet in libro de Poetis primo*. Reliquit Plautus COMOEDIAS à ſe ſcriptas omninò multas; quarum alij apud Gellium numerant centum & triginta, alij centum apud Seruium, alij apud eundem quadraginta. Sed his omiſſis, aſſentiendum potius arbitror M. Varroni in libro de Comœdijs latinis, qui vnam & viginti Plautinas fabulas primùm agnouit, mox etiam ijs addendam putauit Bœotiam, horum præcipuè verſuum indicio, quos eſſe Plautiniſſimos ait Gellius. Paraſitus ibi eſuriens hæc addit.

Lib. 3. cap. 3.

In primũ Aen.

Lib. 3. cap. 3.

Vt illum Dij perdant, primus qui horas repperit,
Quique adeò primus ſtatuit hìc ſolarium,
Qui mihi comminuit miſero articulatim diem.
Nam me puero vterus hic erat ſolarium
Multo omnium iſtorum optimum, & veriſſimum,
Vbi iſte monebat eſſe, niſi cum nihil erat.
Nunc etiam quod eſt, non eſtur, niſi Soli lubet.
Itaque adeò iam oppletum eſt oppidum ſolarijs,
Maior pars populi aridi reptant fame.

Ibidem.

Præterea Neruulariam addit idem Gellius ex Fauorini iudicio, & ex ſuo Fretum. Tres autem in piſtrino ſcriptas à Plauto docent Varro, alijq; quarum nomina duarum recenſet idem, quem ſępius laudo, Gellius; Saturionem, Addictumque: apta nempè nomina homini eſurienti, & molis circum agendis addicto. vt propterea veniat in

men-

mentem ſuſpicari, tertiam Comœdiam fuiſſe Neruulariam. Ex quibus ſi ſumma ineatur, ſex & viginti à Plauto relictæ videntur fabulæ: reliquas, quæ tribuuntur Plauto ſimilitudine nominis, Plautianas à Plautio compoſitas fuiſſe Lælius autumat apud Gellium. *Scriptas verò in piſtrino Comœdias, mirum videri debet nemini,* inquit Hieronym. Magius (fuit hic capta Cypro in Aſiam abductus, atque enecatus) *mira res hæc videbitur, me captiuum, & Turcæ hominis ſeruum, in ergaſtulo vacuum à libris, de Tintinnabulis, & Equuleo libros conſcripſiſſe.* Atque hæc habui comperta, quæ de Plauti vita proferrem: quibus ſi iudicium de eiuſdem fabulis addidero, abſoluam ea, quæ priori loco mihi vniuersè dicenda propoſui, de Plauti cùm vita, tùm ingenij monumentis.

In piſtrino aliquæ comœdiæ ſcriptæ.

Ibidem.

Duo ſunt, ſi generatim Plautinas fabulas inſpectemus, quorum gratia Plauto plurimum detulit antiquitas; latini ſermonis ELEGANTIA, ET RIDICVLVM. Non inibo ſuffragia Scriptorum, qui ELEGANTIAE laudem ex antiquitate tribuerunt Plautinæ dictioni. omitto Macrobium, qui duos tuliſſe vetuſtatem ait eloquentiſsimos, Plautum, & Ciceronem. omitto I. Cæſarem Scaligerum, qui in libris de cauſis linguæ latinæ Plautum Romanæ linguæ legem appellat: & in Hypercritico, dum pleroſq; Scriptorum ſeuerè perſtringit, Plautum veneratus, *Plautinæ,* inquit, *di-*

Iudicium de Plautinis fabulis.

Elegantia earum.

Lib. 2. c. 2. ſat.

Lib. 6.

ctionis genus non eſt noſtrum emendare, qui illi ſanè barbari ſumus : aut ſi latini, latini profectò eius beneficio ſumus. omitto M. Ant. Muretum, cui author latinitatis longè optimus habetur, atque appellatur. omitto Iuſtum Lipſium; à quo Muſarum dicitur, & gratiarum hortus. Omitto alios, à quibus decima Muſa nominatur. Duumuirùm iudicio contentus ero; quorum alter Gellius, hoc

Lib. 1. c. 7.

eſt optimus cenſor antiquitatis, alibi Plautum appellat latinorum verborum conſeruatoré ele-

Lib. 7. c. 17.

gantiſsimum : alibi linguæ & elegantiæ in verbis latinæ principem. Alter M. Varro doctiſsi-

Lib. 10. c. 1.

mus Romanorum (vt eſt apud Quintil.) dicere ſolebat, Aelij Stilonis ſententia, Muſas Plautino ſermone locuturas fuiſſe, ſi latinè loqui vellent.

Ridiculum earundem.

Iam verò in RIDICVLO (quod erat alterũ) omnium fermè confeſsione ſuperat Plautus, atque adeò in Comœdia, quæ riſui hilaritatique inſeruit, ſummum obtinet locum, quod attinet ad hanc partem. Quare in Saturnalibus Macrobius, *Animaduerto*, inquit, *duos quos Eloquentiſſimos antiqua tulit ætas, comicum Plautum, & Oratorem Tullium, ambos etiam ad iocorum venuſtatem ceteris præſtitiſſe : Plautus quidem ea re clarus fuit, vt poſt eius mortem Comœdiæ, quæ incertæ ferebantur, Plautinæ tamen de iocorum copia noſcerentur*. Immò victos hac in re Græcos affirmat Sid. Apollinaris in laude Narbon. Vrbis.

Et

Et te tempore qui ſatus ſeuero,
Graios, Plaute, ſales lepore tranſis.

Vt meritò Plautus de ſe vaticinatus ſcripſerit, luxiſſe Plauto mortuo Comœdiam, riſumque lacrymatum eſſe. At ridiculo plus nimio operam dare, atque adeò putidior ea in re videtur eſſe non nemini. ſanè dum poeſeos naturam contemplatur in epiſtola ad Piſones Horatius, amicos admiratoresq; Plauti hoc nomine reprehendere non dubitat. in promptu eſt locus.

An Plautus ridiculo plus indulſerit.

At noſtri proaui plautinos & numeros, &
Laudauere ſales, nimium patienter vtrumque,
Ne dicam ſtultè mirati. ſi modò ego, & vos
Scimus inurbanum lepido ſeponere dicto,
Legitimumq; ſonum digitis callemus, & aure.

Horatius de ridiculo plautino.

Verùm ſuper hoc Horatiano iudicio, quod celebre eſt, quid ipſe iudicem, paucis aperiam, quando locus & cauſa poſtulant ſententiam meam. Principio non dicam in Horatium, quod Ioſephus Scaliger non tacuit, dum in Animaduerſionibus, *Quis adeò*, inquit, *eſt auerſus à Muſis, vt lepore ac ſalibus Plauti, & Laberij non tangatur? Horatij iudicium ſine iudicio eſt, qui etiam de Cherili Poetæ verſibus nimis præpoſterè iudicauit.* Non hoc inquam eloquar in Scriptorem emunctæ profectò naris, acerrimique iudicij. facere tamen haud poſſum, quin Horatianum dictum paulò ſeuerius, acerbiuſque pronunciem. Cur

Diſputatio de Horatiano teſtimonio.

enim penè vnus audeat ab antiquitate, quam ipſe Horatius aduerſum ſe nominat, diſſentire? Certè M. Tullius, cum iocandi genera diſtingueret, alterumq; conſtitueret elegans, ingenioſum, facetum; *hoc*, inquit, *genere non modò Plautus noſter, & Atticorum antiqua Comœdia, ſed etiam Philoſophorum Socraticorum libri ſunt referti*. Quare non omnino malè Turnebus, cum Plautum facetum Comicum commendaſſet; *In huius*, inquit, *ſalibus æſtimandis accedo potius ſententiæ veterum ingenuorum Romanorum, quàm Flacci Venuſini hominis Libertino Patre nati*. Nec præter rem Iuſtus Lipſius *Amare ſe* dicit *elegantes & vrbanos Plauti ſales: nec Venuſini illius aliter cenſentis verſus vnquam ſine indignatiuncula legere*. Quamquam ego cauſam, cur ita ſenſerit Horatius non illam agnoſco, quam referunt, aut Pet. Victorius, dum dubitat, *Proficiſcinè id potuerit à iudicio deprauato, quòd amiſſus magna ex parte tunc foret lepos latini ſermonis, ac puritas illa vetuſtaſque inquinata: de quo multo antea Cicero cum Pæto queſtus fuerat in Epiſtola*. aut Ianus Parrhaſius in Plauti Amphitruonem in hunc modum, *Ingenio Plautus fuit perurbano, & maximè feſtiuo, quod non abſque ſuſpicione liuoris eleuatur ab Horatio*. Sed exiſtimo referendam eſſe cauſam, tùm in Naturæ diſſidium inter Plautum, atque Horatiũ, quùm alter garrulus & facetus, alter iracun-

Lib. 1. off.

Lib. 25. aduer. c. 16.

Ant. lect. lib. 2. c. 1.

Var. lect. lib. 15. c. 13.

dus

dus foret ac taciturnus: tùm in temporum, morumque varietatem; decorum enim Horatiani ſæculi à liberiori ac populari genere iocandi abhorrebat. Denique non negauerim Ridiculum aliquanto crebrius, quàm deceat, à Plauto quæſitum, congeſtumque: quæ fuit opinor cauſa, vt magnam Plautinæ fabulæ partem agant paraſiti, lenones, infimique ſerui, id quod grauioribus præſertim viris ſæpius in Comœdia placere probarique haud poteſt. Hoc autem nomine peccari interdum à Plauto, profectò ſi non perſonam amici ſed iudicis induiſſem, poteram in præſentia promptis exemplis palàm facere. Sed iam ab his, quæ generatim vniuersèque de Plauto dicta ſunt, transferte animum, Auditores, ad præcipuas eius virtutes, laudeſque (quod altero propoſui loco) quarum gratia ſpectabitur ille propius probabiturque. VERBORVM in eo vim, ac varietatem animaduertite: in SENTENTIIS pódus momentumque conſiderate: in DECORO perſoniſque effingendis atque aſſimilandis ingenium multiplex variumque perpendite: PRAECEPTA demum, nam hìc quoque non deſunt, inſtruendæ vitæ in memoriam reuocate. Quamquam ex hiſce quattuor capitibus, vt occurram faſtidio, duo tantummodò in medium nunc afferam, reliqua, quæ poſteriore loco nominaui, duo differam, ſi ita videbitur, in alium diem.

Virtutes Plautinarum fabularum.

Vis in Plautinis verbis.

Et verò quæ VIS ineſt in verbis, vt res in illis viuunt ac planè ſpirant. VINVM *Memoriæ mors*, quàm pulchrè dictum? *Pumiceos oculos habeo, non queo lacrumam exorare*, quàm aptè? *Beneficus es oratione, ad rem auxilium emortuum eſt*, quid illuſtrius, vt Cicero loquitur, & euidentius? *Domi habes hortum & condimenta ad omnes mores maleficos*, quàm eleganter occaſio peccandi deſcribitur? Serui modeſtè ſe cibo alentes, vt oſtendant ſe pro ſeruorum facultatibus ſumptum facere in cena, inducta allegoria, *Nos*, inquiunt, *efficimus pro opibus noſtra mœnia* Eadem tranſlatione de homine ſupponente manum mento, *Aedificat, columnam mento ſuffulcit ſuo, Vide os columnatum.* De homine, qui arcanum ſibi creditum non diuulgat, quam ingenioſè? *Mihi quod credideris, ſumes vbi poſueris.* Vulgaris hæc eſſet oratio, nec concinnitatis aliquid haberet, Abijt iam meridies, quæramus locum aliquem occultum, vbi expleamus cenando hoc reliquum diei. quanto hæc à comico ſuauior, efficaciorque?

Paraſiti dictũ.

Dies iam ad vmbilicum dimidiatus eſt mortuus,
Sepulcrũ quæramus, vbi hunc comburamus diem.

Non malè quis ita loqueretur, Heus tu pranſus es abſente me? ſed non paulò concinnius expreſsiuſque Paraſitus, cui de conſumpto amiſſoq; prandio ægrius erat, quam olim Achilli de Patroclo interfecto. Hem vappa hominis, cur

auſus

auſus es ſepelire hoc prandium, & illi iuſta facere, cum ego legitimus heres, cui funeris curatio incumbit, non adeſſem: ſic enim Plautus loquitur,

Feciſti funus abſente me prandio
Cur auſus facere, cui ego æquè ac heres eram?

Hominem minuſculum, magnoque ſe pileo petaſouè contegentem, quàm lepidè illudit?

Fungino hic genere eſt, capite ſe totum tegit.

Quæ mihi verba in mentem reuocant hominis ruſtici dictum ſanè non ruſticum. In quo referendo permittite me, Auditores, abire paulisper à propoſito, eaque, qua Prælectores ſolent, libertate vti. Dynaſta fuit inter Cantabros haud ignobilis: nomen ne quærite; erat ille multorum nominum, longumque eſſet negotium ſimul omnia expedire: nempè tam prolixo appellationum σύλλαβο cenſebatur, vt monitore ad confirmandam memoriam, ac nomenclatore neceſſe haberem; immò (nam libet iocari cum Plauti Sycophanta)

Homo multorum nominũ.

Si ante lucem ire occipiam à primo nomine,
Concubium ſit noctis, prius quàm ad poſtremum perueniam,

& opus cibo & viatico mihi ſit ad hæc nominum ſpatia conficienda. Hic tamen appellationum homo multarum ac multigenerum, quem immani fortaſſe corporis mole aptaque ſuſtinendis

tot nominũ titulis ipſi vobis tacitè conformaſtis, quem toto ſuprà vertice ſublimem facilè credidiſtis, quem vt opinor multiplicem, ac geryonaceo de genere, aut Enceladi Typhœiuè ſobolem, ſeu centumgeminũ Briareũ exiſtimaſtis, hominis inquam hyperbolem, veſpertinam vmbram, Rhodium coloſſum, Gigantomachiæ Colophonem, vnam ex Herculis columnis, hoc eſt hominem cui poſsit inſcribi, *NON plus vltrà*; hic (ne vos pluribus morer) homo bipalmaris erat. homo inquam? hominis indicium dicere volebam, ſomnium hominis, ſalillum animæ, hominis quadrantem, particulam fruſtumque hominis, ſigillum, compendium, aut ſi mauultis, hominis breuiarium. videri illum quidem hominem natura voluit, conataque eſt, & verò apparebant huius conatus in illo veſtigia, ſed opus non abſoluit, ac pro homine hominis ſpecimen dedit. Nimirum lepidiſsimus hic Regulus, qui ſuis ſe appellationibus facilè inuoluebat, totus effluxerat in nomina. diceres punctum ac centrum videri, ex quo lineæ complures abeunt, ac punctum vndique circunſtant, ipſum verò centrum effugit aciem oculorum: ita illa multiplex nomenclationum ſeries, & multiformis appellationum veluti ductus circa Comitem apparebat quidem, immò denſatum ſpiſſumque nominum agmen ſplendidè incurrebat in oculos, ipſum verò Co-

Ingẽs ſtatura.

Minimus ſtatura.

mitem rurſum, prorſum, vndique ſi quæreres, nuſquam inuenires. Hic igitur (nam accedo ad aratoris dictum) benè pileatus, ocreatuſque Cantaber inter venandum dum aprum equo inſidens auidius inſectatur, ita ſe in ſiluas ſaltuſque induit, vt iam longè relictus à ſuis, viarum ignarus atque inſolens hàc atque illàc erraret. fortè illum ruſticus non procul aſpexit, ſed equum per ſiluas vagum ratus, de ſeſſore diù dubitauit: cum famuli ſollicitè anxièque erraticum Dominum quæritantes aratorem oſtendunt, ſciſcitanturque ex eo, Comitem nè viderit? ille ſubridens, Vidi inquit illàc paulò antè prætereuntẽ equum. At Comitem? inſtant illi. Comitis, inquit, nihil: par ego quidem ocrearum in ephippio equi tranſuerſum, ac peramplum in medio pileum vidi, comitem verò iſtum, quod ſciam, non vidi. aſſerentibus illis, inter ea Dominũ latere; Atquì, reſpondit, de homine vos loqui exiſtimabam, non de fungo. quo illi dicto exhilarati, ocrearum indicio ad errabundum Dominum peruenerunt. Sed ego à Plauto ſcilicet aberraui, dum fungos lego. redeo ad Poetam.

Cantabri error.

Ruſtici dictũ.

Hæc porrò verborum ſupellex quàm non curta eſt, quàm VARIA, quàm copioſa. Seruos verberibus dignos (libet ex vno exemplum petere) quot modis interpretatur expolitque. *Verbero, verberabiliſsimum caput, plagigerum genus*

Varietas in Plautinis verbis.

Verberandi vox quot modis expolita à Plauto.

nus hominum, gymnaſium flagri, ſtimulorum tritor, carnificinum cribrum, tribunus vapularis: pectam te pugnis: monumentis te commonefaciam bubulis: vlmeæ catapultæ tuum hodie transfigent latus: ego faciam tua latera lorea: virgis loriſque variaberis: ita te hinc ornatum emittam, tu ipſe vt te non noueris: in te irruent montes mali: mali meſſem metes: virgis dorſum deſpoliabo tuum: ego te faciam pilum catapultarium: quaſi in libro cum ſcribuntur calamo litteræ, ſtylis te totum vlmeis conſcribam: vt myrtheta iuncis, item ego te virgis circumuinciam: caueſis ne bubuli in te cottabi crebri crepẽt: ni offerrumentas plures habebis in tergo tuo quàm vlla nauis longa clauos, tunc ego ero mendaciſsimus: virgis te vſque ad ſaturitatem ſauciabo: tibi meſsis fiet in ore mergis pugneis: faciam vt hinc te formicæ fruſtillatim differant: caſtigabo bubulis exuuijs: tibi vlmeam vberem eſſe ſpera virgidemiam, euenturamq; hoc anno vberem meſſem mali: paratæ ſunt iam ſcapulis ſymbolæ: væ illis virgis, quæ in tergo morientur tuo: Sexcentoplago nomen indetur tibi: vlmorum Acheruns (quaſi verò ſicut Acheron animarum vorago eſt, ita tergus virgarum diſſipatio ac mors ſit. an ad Acheruſion, quod eſſe omne ſatum ſiluoſum arbuſtiuumq; ex Ariſtotele aliqui docent, alluditur?) *tuum pulchrè corium pingam pigmentis vlmeis: ita ego iſta latera loris faciam validè vt varia ſint, vt ne periſtromata quidem*

Cæl. Rhod lib. 10. c. 8.

æquè

æquè picta ſint campanica, neque Alexandrina belluata conchyliata tapetia: ſtatuam te vbi viuos homines mortui incurſant boues: meus eſt baliſta pugnus, cubitus catapulta eſt mihi, humerus aries, tum genu vt quemque icero, ad terram dabo, dentilegos omnes mortales faciam, vt quemque offendero. Sed ego ire diem video, dum formas enumero, quibus Poeta commentatus eſt plagoſum hoc negotium, cui vt opinor, ipſe in piſtrino molas agens nimio crebrius aſſueuerat. Illud leuiculum, ſed additamenti loco haud ingratum fortaſſe fuerit alicui ex Rhetoribus meis, quòd Plautus cum fermè ante duas ſæculorum decadas tam procul à noſtra memoria moribuſq; vixerit, tamen adeò expreſſam in illo orationem moreſq; noſtrorum temporum agnoſcimus, vt inter ceteros ſcriptores vnus interdum italiciſſare videatur. Videte, obſecro vos, quantum hæc ſapiunt idiotiſmum noſtrum, ſiue ſententias malitis, ſiue verba. *Venter est ſolarium omnium optimum & veriſsimum: Vocem te ad cenam, niſi cenem foris: meam culpam habeto, ni te probè excruciauero: mores mali quaſi herba irrigua ſuccreſcunt vberrimè; verecundari neminem apud menſam decet: Me intus expleui probè, & quidem reliqui in ventre cellæ vni locum, vbi reliquiarum reliquias reconderem: Vrna hæc litterata eſt, ab ſe cantat, cuia ſit: Tax tax tergo meo erit. Etiam ſi ſupplicaſsis moriri certum eſt: ſi poteſsis ta-*

Italorum oratio Plautinæ ſimilis.

cere

cere, nolo murmurillum: homo malus, ebriacuſque es: quantum eſt mihi cordolium: non curo minacias tuas: hic opus eſt vt pappet, babæ, tatæ, papæ, aliaq; ſexcenta, quæ Plautus homo priſci æui tanto ante nos, quaſi nobiſcum ita loquitur, vt iam tunc italici ſermonis lineamenta duxiſſe videatur. Dixi de verbis, quod primo loco pollicitus ſum. Quorum in vſu vnum neceſſe habeo admonere Adoleſcentes, ne licere ſibi arbitrentur Plautinas vbique voces vſurpare. ſunt apud illum innouata non pauca: ſunt multa ad riſum excitandum compoſita, quæ ineptè quis ad ſeria conuertat; vt is, qui pro eo, in quo ſumus, ieiunij magni tempore, plautinè dixit Eſuriales ferias. ſunt aliqua perantiqua ac fermè deſita, cum quibus idem agendum eſt, atque cum veterum vaſis ac ſigillis, quæ domi habere ſolent ad ornatum locupletes atque elegantes viri, non depromere ad quotidianam ſupellectilem atque deterere.

Cautio in vſu plautinarũ vocum.

Iam verò animum, Auditores, cogitationemq; conuertite, ſi placet, à verbis ad SENTENTIAS, quæ Plautinis in fabulis, neſcio quo ſapore leporeque concinnatæ haud ſcias vtrum mellis plus obtineant an aculei. Harum dum ego delectum non habeo, ſed veluti tumultuarias copias, vt quæque ſeſe offerunt, in aciem educo; vos, Rhetores, ex his paucisſimis, de reliquis omnibus in eadem officina conflatis coniecturam facite. Agi-

Sentẽtiæ Plautinæ.

te igitur, & de conditione in qua ſunt hodie non pauci mortalium, Plautum ingenioſè conquerentem audite.

Ita ſunt omnes noſtri ciues, SI QVID benè
Facias, leuior pluma gratia eſt:
Si quid peccatum eſt, plumbeas iras gerunt.

Nempè plumbeo plerunque ſunt obtuſoq; & iacente animo ij, qui rebus omnibus, præter quàm iniurijs, indormiunt. At contrà euenire par erat. Gratia hærere debuit in animo ſtabilis, non qualibet offenſionis aura inſtar plumæ commoueri, aut etiam auolare atque euaneſcere: iniuria verò & contumelia ægrè in pectus deſcendere admittiuè, admiſſa non pertinaciter inſidere, & plumbo grauior immobiliorque conſiſtere. Sanè Pompeio Magno non magis laudi datum lego, quòd tribus ampliſsimis triumphis tres orbis terrarum partes complexus ſit, quàm quòd eſſet, vt Paterculus ſcribit, *amicitiarum tenax, in offenſis exorabilis, in accipienda ſatisfactione facillimus.* Addite hoc ad vini notam inſectationemque.

In homines ingratos & memores iniuriarum.

Pompei Magni laus.

Lib. 2. hiſt.

MAGNVM hoc vitium vino eſt, pedes
Captat primùm, luctator doloſus eſt.

Vini reprehēſio.

Seneca paulò ſeuerius, & vt Philoſophus aliquanto etiam verius, animum dixit prius à vino tentari, quàm pedes. *Sicuti*, inquit, *in vino non antè lingua pedeſque titubant, quàm mens oneri ceſsit, & inclinata vel prodita eſt, ita iſta oratio* (Mæce-

Epiſt. 114.

natis orationem carpit mollem, atq; eneruatam) *nulli moleſta eſt, niſi animus labat.*

Virg. 4. Geor.

Rege incolumi mens omnibus vna eſt,
Amiſſo rupere fidem.

Rex noſter animus eſt, cum hic vacillat, nutant omnia. & ante Senecam Horatius, pedum inſtabiliũ motus in ebrij capitis trepidationẽ referens,

Sat. 1. lib. 2.

Saltat (inquit) *Milonius, vt ſemel icto*
Acceſsit feruor capiti, numerusq; lucernis.

In magniloquos abſq; re.

Hoc verò quanti eſt, in homines argutulos ſed inſtrenuos, & lingua quàm manu promptiores?

SINE virtute argutum ciuem mihi habeam pro Præfica
Quæ alios collaudat, ſeſe verò non poteſt:

Nempè, vt idẽ alibi loquitur, THESAVRVS ſtultis in lingua eſt ſitus. Neque hoc minoris eſt:

Nauis & mulier.

NEGOTII ſibi qui volet vim comparare, nauem & mulierem
Hæc duo ſibi comparato.

Neque hoc etiam:

Exempli vis.

VIAM qui neſcit, qua deueniat ad mare,
Eum oportet amnem quærere comitem ſibi.

Ex quo aliquis deducit:

Ego male dicendi vobis neſciui viam,
Nunc vos mihi amnes eſtis: vos certum eſt ſequi.
Si benè dicetis, veſtra ripa vos ſequar:
Si malè dicetis, veſtro gradiar limite.

Illud autem oraculum putate.

ID optimum eſt, tute vt ſis optimus, id ſi nequiueris,
Saltem vt optimis ſis proximus.

Cui hoc adiungite ab eodem Apolline

NIHIL eſt miſerius, quàm animus hominis conſcius.

ſemper videlicet timidum eſt ſcelus: &, ſi tortores deſint alij, ipſe ſibi animus tortor eſt, & vt ait illle,

prima hæc eſt vltio, quòd SE
IVDICE, nemo nocens abſoluitur.

At verò de breui hominum felicitate quàm verè dictum.

Quaſi ſolſtitialis herba pauliſper fui:
Repentè exortus ſum, repentinò occidi.

Quid illud? quàm benè, quamquam ab auaro ſordidoque prolatum? quod tamen huiuſmodi eſt, vt in eos nepotulos perpulchrè cadat, quos aliquando videmus magna famulorũ, veſtiumq; pompa, & cenis quam lautiſſimis planeq;triumphalibus per aliquot dies Regem agere:deficiente mox cenſu excuſſaque crumena, ad ſuos ſe pagos, ſi qui ſuperſunt, villaſque recipere, vbi tanquam remiſſo pompis humanis nuncio, in mera ſolitudine, inopiaque philoſophari coguntur. Huic malo ſic Plautinus occurrit Senex.

FESTO die ſi quid prodegeris,
Profeſto egere liceat, niſi peperceris.

Probitatis gradus.

Conſcientia.

Iuuen.ſat.13.

Breuis hominum felicitas.

In prodigos.

Iam quotidianas hominum vices, quas Diuina Sapientia conſulens rebus humanis iuſto ſemper, at arcano plerunque nobis conſilio vel facit vel permittit, vnico verbo ante oculos poſitas videte.

Rerum vices.

DII nos quaſi pilas homines habent.

Nimirum

Ouid. 4. de Pon. el. 3.

Ludit in humanis diuina potentia rebus.

quo nomine Heluius Pertinax Imper. vtramque fortunæ paginam pleniſsimè expertus, FORTVNAE pila palàm appellatus eſt: hiſce enim Fortunæ, Fatique nominibus tanquam numinibus olim veteres illam Vim & rationem Prudentiæ ſummæ, quæ mentis humanæ aciem fugit, explicabant. Sed nulli mortalium hæc appellatio verius data, quàm Caio Mario. vt ſanè ſi mihi viciſſitudinis humanę conformandum eſſet exemplar, Marium ego commentarer vnum, noſtræq; argumentum mortalitatis in ſcenam producerem. Vultis ſingulos Marianæ vitæ Actus percurram, ex ijſque quaſi fabulam, quid enim eſt hominis vita? paucis contexam? faciam. Arpinum, Roma, Minturnæ, Carthago, iterum Roma Actuum diſcrimina mihi ſunto: Fabulæ nomen eſto MARIVS, ſiue Fortunæ pila. Ergò quod mihi vobiſque, Quirites, vertat benè, fauete linguis, atque adeſte auritis animis.

Fortunæ ac fati nomen.

Marius tragicæ veluti fabulæ argumẽtum.

Marius Arpinatium honoribus impar habi-

tus

tus, diù honores Romæ ſperare, atque enixè petere auſus, patientia repulſarum irrupit magis in Curiam, quàm venit. etenim nulla in honorum petitione notam aliquam non expertus, ſemper vltimo in loco ſtetit, illuſus, deridiculo habitus, bis vno die repulſam paſſus (id quod nulli vnquã contigerat) ambitus accuſatus, capite penè damnatus Arpinum redit. Libet Actum, choro intercinente, ſubſiſtere. Primus Actus. Principia inproſpera.

O fortuna viris inuida fortibus,
Ut non æqua bonis præmia diuidis.
Fortuna immeritos tollis honoribus,
Fortuna innocuos cladibus afficis.
Iuſtos ipſa viros pauperie grauas,
Indignos eadem diuitijs beas.

Seneca in Hercule fur. ch. 2. Virg. in opuſc.

Sed iam Romam ad Marij decora contemplanda mecum redite. Ex illo Mario tam humili Arpinate, Romæque tam ignobili ac reiculo candidato, ille Marius euaſit, qui Carthaginem deuicit, qui Africam ſubegit, qui Regem Iugurtham egit ante currum, qui Theutonicorum, Cimbrorumque exercitus, hoc eſt trecenta bellatorum millia deleuit, qui ſextum Conſulatum ſumma Fortunæ incitatione geſſit, qui Populo Romano acclamante TERTIVS Romæ conditor appellatus eſt. En vt tandem

Secundus Actus. Progreſſus rerum geſtarum feliciſsimi.

Virtus repulſæ neſcia ſordidæ
Intaminatis fulget honoribus?

Hor. l. 3. od. 2.

Virtus recludens immeritis mori
Cælum, negata tentat iter via.

Tertius Actus. Verùm transferte hinc animum Minturnas, & Fabulæ Cataſtrophem conſiderate. Hic Marius occupante Romam Sylla profugiens, ad Circeũ delatus, in littus expoſitus, proditus deſertuſque à nautis, dum in magna ſolitudine, rerumque inopia, fame penè perit; à ruſticano ſene, cuius ad pedes ſupplex ac lacrymans acciderat Marius, Marius inquam,

Calamitates.

Ouid 4. de Pon. el. 3.

Ille Iugurthino clarus Cimbroq; triumpho,
Quo victrix toties Conſule Roma fuit,

in tugurio primùm excipitur, mox in paludem immiſſus, calamis & virgultis bis occultatur demum inde extractus ab hoſtibus nudus cœnoq; oppletus, ad Minturnenſes abreptus, carcere apud eos, ac pædore conficitur. Itanè verò?

Lucan. lib. 2.

Cũ poſt Teutonicos Victor, Lybicosq; triumphos,
Exul limoſa Marius caput abdidit vlua;
Stagna auidi texere ſoli, laxæque paludes
Depoſitum, Fortuna, tuum: mox vincula ferri
Exedere ſenem, longuſque in carcere pædor.

Et parùm ſcilicet hoc erat. Mittitur in conclaue, vbi Marius ſeruabatur, à Minturnenſibus percuſſor, Gallus an Cimber? Fuerit Cimber, vt memoria reportatæ à Cimbris victoriæ augeret morituro Mario dolorem. Sed deponite, qui vos fortè inuaſit exanimauitque metum. Marium

Superi tegunt. Etenim dum Cimber furore percitus cubiculum ingreditur intimum, ac obſcurum; fama eſt ingentem repentè flammam ex oculis Marij prodeuntem ſatelliti viſam eſſe, vocemque inſuper redditam. TVNE homo C. Marium occidere audes? Confeſtim igitur proripuit ſe inde barbarus, abiectoque ferro, tota inclamare Vrbe cœpit, NON poſſum C. Marium interficere. Hinc ſtupor, ac Religio primùm, tùm miſeratio fortunatiſſimi quondam ſenis, denique ſententiæ pœnitentia omnes inceſſit. Nimirùm

Mirum facinus.

NVLLA ſors longa eſt: dolor, & voluptas
Inuicem cedunt, breuior voluptas.
Ima permutat breuis hora ſummis.
Nemo confidat nimium ſecundis:
Nemo deſperet meliora lapſis:
Miſcet hæc illis, prohibetque Cloto
Stare Fortunam: rotat omne Fatum.
NEMO tam Diuos habuit fauentes,
Craſtinum vt poſsit ſibi polliceri.
Res Deus noſtras celeri citatas
Turbine verſat.

Senec. in Thy. ch. 3.

Ergò Marius è cuſtodia lætus emittitur, euolutusq; ingenti periculo, nauim conſcendit, & Carthaginem tempeſtate defertur: qua in Vrbe mutata rurſum fortunæ facie luctuoſus vos fabulæ actus, Quirites, expectat. Nam egredienti Mario è naui ecce lictor à Sextilio Africæ Prætore,

Quartus Actus.

qui Mario Africam ne attingat interdicit; ni pareat, mortem minatur. Hìc Marius præ dolore obmutuit: rogatuſque à ſatellite, quid Prætori reſponderet; Age, inquit, nuncia te C. Marium in Carthaginis ruinis conſpexiſſe ſedentẽ. ſedentem autem? quid ſi paulò poſt etiam panem oſtiatim Carthagine emendicantem conſpexiſſes? Equidem non poſſum hìc tantiſper non commoueri, Auditores, remque tragica planè comploratione lamentari: dum mihi ſeſe ob oculos offert Marius florentiſſimus olim Imperator, regionum Regumque victor, Pater Patriæ, Vrbis conditor, Italiæ conſeruator, omnia vnus adeptus; nunc verò in ſumma ſenectute exul ac vagus à Patria toties ſeruata, vndique excluſus, vbique proditus deſertuſque, eò demum inopiæ ac miſeriarum redactus, vt Carthagine à ſe paulò ante fortiter expugnata, homo id ætatis, id potentiæ, homo quantum hominum fuit feliciſsimus, victum ſibi palàm quæritaret, compellaretque prætereuntes, VT Mario gentium quondam victori fruſtum panis ad vitam ſuſtentandam præberent. Huccinè ergò, Mari, victoriæ ac triumphi tui reciderunt? ad hoc te iſta adorati mundo capitis canities, iſta viuax & verò digna, quæ viueret, ſenecta reſeruauit, vt hoſtilem in terram fortuna delatus, in ea quam olim victor peragraueras regione, omnium ludibrio læ-

Marij reſponſum.

Cum proſperis aduerſa collata.

Cõmiſeratio.

ſus

ſus, emendicato ab hoſtibus victu vitam indigniſſimè concluderes? Vbi illa viri maieſtas, hoſtium ille terror, vbi Romæ plauſus & gratulatio, vbi captiuorum pompa, vrbium ſpolia, orbis terrarum imperium?

Exilium, & carcer, Minturnarumq; paludes, Iuuenal. ſat. 10.
Et mendicatus victa Carthagine panis
Hinc cauſas habuere. Quid illo ciue tuliſſet
Natura in terris, quid Roma beatius vnquam,
Si circumducto captiuorum agmine, & omni
Bellorum pompa, animam exhalaſſet opimam,
Si de Theutonico vellet deſcendere curru?

Sed habuit nimirum Marius propè Carthaginem ſedens, quo ſe modo illarum ruinarum aſpectu conſolaretur, & Carthago habuit vnde leniret apud Marium fatum ſuum: NEC minus ſedentis Marij, quàm iacentis Carthaginis excidium erat. nempè ſi Marius

pelago delatus iniquo Lucan. lib. 2.
Hoſtilem in terram, vacuiſque mapalibus actus,
Nuda triumphati iacuit per regna Iugurtæ,
Et pœnos preſſit cineres. ſolatia fati
Carthago, Mariuſque tulit, pariterque iacentes
Ignouere Deis.

Et quo igitur vnquã loco licuit verius exclamare,

Quanti caſus humana rotant? Senec. in Hyp. ch. 4.
MINVS in paruis Fortuna furit, Idẽ in Agam. ch 1.
Leuiuſque ferit leuiora Deus.

Vela ſecundis inflata notis
Ventos nimium timuere ſuos.
Nubibus ipſis inſerta caput
Turris, pluuio vapulat auſtro.
CORPORA morbis maiora patent.
Et cum in paſtus armenta vagos
Vilia currant, PLACET in vulnus
Maxima ceruix. Quidquid in altum
Fortuna tulit, ruitura leuat

Quint. Actus.

Verùm quis credat? nondum Marius planè perijt. ex iſto homine iam depoſito, iam ſæpè defleto, ex iſto penè ſepulto hominis cadauere neſcio quid ſupereſt adhuc Marij. Sic eſt. benè habet, Quirites: faciem fortuna Mario refert. En ille ex Africa in Italiam redit, collectoque tumultuario milite, & quadraginta nauibus inſtructis, Proconſul à Cinna Conſule ſalutatur, Vrbem Romam victor ingreditur, ſeptimùm Conſul (quod ante ipſum mortalium nemini contigerat) creatur, in patria, amicorum inter manus, decimo ſeptimo Conſulatus ſui die, opibus congeſtis, quæ multis Regibus ſuffeciſſent, plenus honorum pariter atque ærumnarum tandem aliquando moritur.

Marii & fabulæ finis.

Lucan. lib. 2.

Ille fuit vitæ Mario modus, omnia paſſo
Quæ peior fortuna poteſt, atque omnibus vſo
Quæ melior, menſoque homini quid fata pararēt.

Vt meritò claudere fabulam liceat, exclama-

reque cum Plauto,

Dii nos quaſi pilas homines habent.

Hactenus de verbis, atque ſententijs. Ex quarum laudibus eſſet fortaſſe non nihil, quod exciperem, minuſque commendarem, ſi per omnes Plauti fabulas irem: eſſet, quod alij frigidè, alij intempeſtiuè dictum arbitrarentur. Sed hæc neq; tempus, neque perſona, quam ſuſtineo, laudatoris admittunt: quin etiam cum ex quattuor initio propoſitis, par alterum ſuperſit; Decorum à Plauto ſeruatum, & Præcepta ad vitam in hominum conſuetudine degendam ſubminiſtrata, differre placet, vobis ita ſentientibus, Præſules Reuerendiſsimi, in alium diem. vt hæc dilatio & vobis continuum audiendi laborem minuat, & mihi ad gratias, quas indecorum eſſet in præſentia extemporarias agi, cum otio meditandas, rationem fortaſſe aliquam, copiamque ſufficiat. Vos interim valete, Rhetores, & Plauto, ſi quid placui, plauſum date.

PRAELECTIO TERTIA

Plautina Secunda

Siue virtutes reliquæ Comici Poetæ ad Plauti quoque commendationem abſolutæ.

DE Accio Plauto Comœdiarum ſcriptore feſtiuiſſimo iterum dicimus, (Viri & nobilitate, & ſapientia clariſsimi) ſed non eadem gratia hæc addimus, qua prima dedimus. Plautinam tunc elegantiam ac ſales ſecunda eorum, qui me audiebant, admurmuratione plauſuque perſequutus ſum: nunc eiuſdem Poetæ luſus ac ioca modeſtiæ fines prætergreſſa excuſare cogor planè reorum more. Iamdudum eſt, cum ego ex hoc loco de Plauto vt dicerem, aliquis me è veſtro ordine, Præſules, inuitauit. parui ſtatim Viro de me meiſque, ſi quæ ſunt, litteris humaniſsimè ſentienti. diſputationem inſtitui, comicorum virtutes collegi, Plautum, quoniam honoris eum cauſa commentabar, in cælum tuli. Sed ex ea diſputatione (quam inchoatam non tum abſolui) dum reliquias more meo moror ac differo, in ipſa cunctatione circumegit ſe annus, inciditq; interea ſatyram ſcribenti dicentiq; mihi mentio de Plauto, qui in ſenatu Poetarum ita ſe cum Ennio,

Occaſio Plautinæ prælect.

In Momo.

Sta-

Statioque procaciter ac ridiculè geſsit, vt cenſoria nota ſubmouendus fuerit à Senatu, & auditorum etiam odia, quorum hìc nonnullos intueor, inuidiamque ſubierit. Quæ me res impulit, vt quæ mihi ſuperfuerant dicenda pro Plauto, maturarem aliquando, ſi fortè hominem è poetarum choro graduque miſerè deiectum cum poetis ac vobiſcum in gratiam reuocarem. Quare cum duo ſint, quæ me in Plauti commendationem laudeſque compellant hodierna die, & Præſulis amiciſsimi rogatus, & Poëtæ lepidiſsimi calamitas; nemini veſtrum (Rhetores) mirum videatur, ſi ſuſcepta & patroni & amici perſona, Plauti Virtutes, relictis ſi quæ ad Virtutes adhæſere labeculis, vnicè conſectabor. Ergò omittam in præſentia honorifica de Plauto ſuffragia multa multorum, neque Plautum ceteris anteponam ob dicendi genus, quod in eo continenter eſt, acre, viuidum, peracutum, plenum animæ ac ſpiritus. Non reducam vobis in memoriam dictionis varietatem & copiam, qua vnam eandemq; rem modò latè ac fusè, modò carptim ac definitè, hic otiosè atque cunctanter, ibi curſim ac intra modum, nunc in receſſu, nunc in fronte, diſſimulanter, obliquè, propalàm, ſeriò, iocò, ſexcentis modis quaſi vnum hiſtrionem variè perſonatum ſæpius educit, eundemque multiplicat in ſcena. Neque vos ad ſententiarum vim, mo-

Vis in Plautinis verbis.

Et varietas.

Et ſententiæ & ſales.

men-

mentumque, aut ad ſales ac facetias traducam, quibus conſperſæ affatim comœdiæ, cinctutum quemq; ac triſtem facilè diſſoluant, atque à mœſtitia ipſa riſum impetrent. Nihil horum, de quibus abundè diſſerui in priore diſputatione, hodierna die in Plauto magnifaciam: ſed duo mihi in præſentia erunt egregia, quorum alterum difficillimum eſt comœdiam ſcribenti, alterum audienti ſaluberrimum; DECORVM, inquam, perſonarum, & PRAECEPTA vitæ in vtraque fortuna traducendæ. Vtrumque autem quanta cum laude Plautus complexus ſit, paucis (quoniam vtrumque ſupereſt ex ijs quattuor capitibus, quæ olim ſum pollicitus) pro veſtra beneuolentia, qua toties mihi adfuiſtis, accipite.

Materies huius prælect.

Atque in DECORO quidem perſonarum, quocum eſt coniuncta oratio morata (qua nihil ſcriptores experiuntur in vniuerſa dicendi facultate difficilius) mirus hic homo eſt hominum, ac morum faber. Non ibo per ſingulas claſſes, ſiue SENIS rugoſi paſſique, ſelicernij, acheruntici, ſuſpicioſi, ſibi ab vnoquoque præcauentis, omnia ſecus interpretantis, nihil vehementer concupiſcentis, cuncta perfrigidè tractantis, & ſola febre calentis. ſiue SERVI ſubdoli, vafri, verſipellis, ſcitioris quàm eſt plebiſcitum, verſutioris quàm eſt rota figularis: technas ac dolos tacitè ſerentis, ac ſe artificem fraudis ſepiarum inſtar, atramen-

Decorum in Plautinis comœdiis.

Senex.

Seruus.

ti effuſione occultantis: ingenio tanquam cultro vtentis, quo hominum exenteret marſupia: inſidias veluti Troianum equum fabricantis, quo non in Arcem ſed in Arcam faciat impetum: furis, trifuris, crumenicidæ, cum ſenis manibus genere Geryonaceo, quem ſi Argus ſeruet, qui oculeus totus fuit, is nunquam ſeruet. ſiue BELLATORIS magnifici, & gloriarum pleni, qui rerum quæ ſunt, quæque non ſunt, centones farciat: qui ſe hàc atque illàc quaſi pompam pancraticè atque athleticè præterducat: qui ſe omnibus faciat ferocem, nullique niſi vulnera ac cœdem debeat: qui ſe vrbicapum, Martis nepotem, Regumque occiſorem dici velit: qui machæram futura hoſtium ſtrage conſoletur: qui hominum animas exorbeat, legiones hoſtiles aſpectu territet, occurſu fuget, ſpiritu difflet quaſi vẽtus folia.

Bellator.

His ſilentio prætermiſsis, hominem ILLIBERALEM, perparcè parcum, auarum, ſordidum, rapacem, hiulcum, miluinis & aquilinis vngulis, animaduertite, Auditores, quàm graphicè ponit ob oculos, & conquiſitis vitiorum ſordibus, quæ in hoc hominum genus confluunt, quàm appoſitè monſtrum concinnat non ſine riſu atq; indignatione exſibilandum. Primùm perpetuus eſt peculiolæ ſuæ cuſtos, veluti ſacrorũ ædituus:

Auari deſcriptio.

Peruigilat noctes totas, tum autem interdius
Quaſi claudus ſutor domi ſedet totos dies.

Ad hæc inhumanus ipſe ad inhumanitatem ſeruos informat.

Inhumauitas auaritiæ propria.

Caue quemquam alienum in ædes intromiſeris.
Quòd ſi quiſquam ignem quærat, extingui volo,
Ne cauſæ quid ſit, quòd te quiſquam quæritet:
Nam ſi ignis viuet, tu extinguere extempulo.
Tum aquam aufugiſſe dicito, ſi quis petat.
Cultrum, ſecurim piſtillum, mortarium,
(Quæ vtenda vaſa ſemper vicini rogant)
Fures veniſſe, atque abſtuliſſe dicito.
Profectò in ædes meas, me abſente, neminem
Volo intromitti: atque etiam hoc prædico tibi,
Si bona fortuna veniat, ne intromiſeris.

Inhumanus enimuerò Dominus, & odioſus adeò monitor, vt famulos cogat etiam ad ſuſpendium. certè Anus illa, vt auari intemperias Heri effugeret, de tumultuario mortis genere ſecum deliberare cœpit:

neque quidquam melius, inquit, *eſt mihi*
Vt opinor, quàm ex me vt vnam faciam litteram
Longam, mi laqueo collum quando obſtrinxero.

Diſputatio de Plautina littera longa.

Sed reſiſte hìc paulùm (ſic enim audire mihi videor ex auditoribus non neminem) quæ nam LITTERA hæc LONGA eſt, quam faciunt ij, qui ſe ſuſpendunt tantiſper (vt alius Plautinus quoq; ſeruus loquitur) donec tranſeat ægrimonia? Dicam: nec verebor, ne mihi prælegenti, varietatemque aduerſus faſtidium captanti, vitio den-

tur huiuſmodi parerga. Sunt, qui nullam certam litteram deſignari putent, ſed characteres ſolito grandiores atque palmares, vt poſſint ab omnibus procul legi. ita par eruditorum nobile Dion. Lambinus, & Adr. Turnebus. Sunt, qui nõ diſſimili ratione litteras interpretentur, quæ nominibus præponi ſolent, & capitales appellantur. Alij, in quibus nomen profitetur ſuũ Ioſeph Caſtilionius, litterã L, alij Græcum Λ, alij T eſſe Plauto litteram longam arbitrantur. Sed primos acriter inſectatur Iuſtus Lipſius tanquam oblitos Romanorum moris, apud quos olim minuſculæ, quibus nunc vtimur, vſurpatæ non fuere notæ. Sed immeritò eos carpit, mea quidem ſententia. neq; enim ignorauerunt illi, vnũ Quiritibus fuiſſe ſcribendi genus: ſed cum ſcirent, illud potuiſſe aut produci grandibus & maximis litteris, vt ait Cicero, & cubitum longis, vt ludit Plautus, aut minutis litterulis, vt loquitur idem Tullius; exiſtimarunt, Plautinum iocum ad aliquam ex litteris cubitalibus eſſe referendum. Potius conuicio Lipſiano vapulare debuerant ſecundi, qui lõgam Plauti litteram, primum in vnaquaq; ſententia characterem, & veluti ductorem elementarij agminis interpretantur. Nec minus aberrant, qui ad L confugiunt: cum figuram huius litteræ non magis pedibus exprimant qui pendent, quàm qui ſuis humi veſtigijs inſiſtunt.

Quid de ea alii ſentiant.

In Aul. Plau. lib. 24 c. 31.

Lib. 2 c. 9.

De rect. pron. c. 8.

nam qui ad flexum obſtipumque collum id fortè referrent, inuertere deberent elementum. Addite, quòd iſti imperitè ſentiunt, L ſicut apud nos, ita apud Veteres fuiſſe ceteris longiorem: ſiquidem, vti dicebam, litteræ olim Romanis quadratæ, ac pares erant. Nec mihi ſententiam ſuam ſatis probant, qui hominem pendentem diuaricatis cruribus, cum Λ comparant, quaſi eadem vtriuſque figura ſit: hi enim non videntur inter hominis partes enumerare caput & pectus, quas partes in Λ non reperiunt. Doctius interpretamentum eſt Cœlij Rhodigini, qui ad elementum Τ Plautinas ambages ait referri oportere: quia qui pendet, eius planè litteræ reddit imaginem: pendulum enim libratumque corpus lineam à ſummo ad imum productam exprimit, tignum verò aut trabs, ex qua laqueus demittitur, tranſuerſum litteræ ductum fingere videtur. Atque hinc eſt, quòd in iudicio vocalium Lucianus facetè inducit Σ obloquentem aduerſus Τ litteram furacem, ac dignam, quæ ſupplicium in ſua figura ſuſtineat, atque in crucem ac furcas, quas ipſa exprimit, extollatur. Sed hæc quamquam erudita, non tamen oſtendunt Τ litterã eſſe longam, eminentemque, quod ad Plauti iocum explicandum neceſſarium erat. Quare longè ijs, quos adhuc nominaui, perſpicacius homo omnium oculatiſsimus I. Cæſar Scaliger, (à

Lib. 10. c. 8.

Lib. 1. de cauſ. lin. lat. c. 4.

quo

quo mutuatus idem videtur Iuſtus Lipſius) vnum vidit inter elementa characterem ceteris proceriorem, ac pendentis ſtaturæ accommodatum, I litteram loquor, quæ ex gemino II ſæpè ab Veteribus contrahebatur in vnum, ac ſuprà ceteros apices litterarum extendebatur. vt graphicè quidem videatur referre eum, qui ſe ipſo productior oblongiorque fit, dum rectus pendet. Verùm quamuis hæc ita ſe habeant, ingenioſèque dicta ſint omnia; tamen ex animo nunquam meo auelli potuit iniecta pridem ſuſpicio inſignioris alicuius mendi, quo locus ille vitiatus fruſtrà Viros doctiſsimos in iſtæc diſsidia velitationeſque diſtulerit. donec me, è veſtro eruditorum numero, Auditores, ſed qui mihi ex omni numero eximius ſemper fuit, Hieronymus Aleander coniectura in hunc locum ſua mirificè confirmauit. Etenim hic, quòd præter alia indecorum ei videretur, anum & ſeruam argutari de re litteraria, litteratiſq; tantùm viris cognita, immò (vt Taubmannus hìc ait) nè doctis quidem omnibus; admonuit me, quem in plautina illa littera hærentem animaduerterat, vt viderem, numquid aliò transferri poſſet Plauti iocus, & alterutro ex his modis legi. aut,

Noua huius loci interpretatio.

In Plaut.

neque quidquam melius eſt mihi,
Vt opinor, quàm ex me vt VVAM faciã LINEA LONGA, mi laqueo collum quando obſtrinxero.

ſic enim non modò perſonæ decorum ſeruatur, ſi quidem muliercularum potius eſt, vuam ad domeſticos vſus filo ſuſpẽdere, quàm litteras facere; ſed etiã ad nomen σταφυλή, hoc eſt vua quo nomine anus illa vocabatur, alluditur. id quod inſolẽs Plauto non eſſe ex nominis ſignificatione iocum captanti, quis ignorat? Aut (quoniam *litteram*, & *longum* cõſtantiſsimè legitur, hoc in libris manu exaratis, illud vbique) minore litterarũ varietate,

neque quidquam melius eſt mihi,

Vt opinor, quàm ex me vt VVAM *faciam* AD LITTERAM,

Longum mi laqueo collum quando obſtrinxero.

Nempè ad litteram, & nominis ſui ſimilitudinem Staphyla ſe vuam faceret, ſi ſe pẽdulam demitteret. Quæ viri eruditiſsimi coniectura, quam mecum ille dubitando potius, quàm certi quidquam aſſerendo communicauit, vt ſimillima vero videatur mihi, faciunt profectò, tum quòd ea locutio ab vua ad ſuſpendium tranſlata planè plautina eſt. ſic enim ipſe alibi: cum adoleſcens ſeruum alloquens dixiſſet,

In Pœn. act. 1. ſc. 2.

Auſculta mihi modò, ac ſuſpende te;

reſpondentem audit ſeruum,

Si quidẽ tu es mecũ futurus pro vua paſſa penſilis.

tùm quòd longam lineam lego in hanc ſententiam eandem apud Columell. dum, *ligato pede*, inquit, *longa linea, gallina cuſtoditur*. tùm demùm

quod

quod fili flexus circa racemi caput, ac nodi complicatio, vuæque demiſsio multo melius rem ipſam obijcit oculis, quàm cuiuſlibet litteræ conformatio. Sed de quæſtione hac ſuſpendiaria, in qua ſex ſeptemuè de littera vna ſententias recenſuimus, dictum ſatis. Reuertor ad Plautinas auari hominis notas. Solertiſsimus ille porrò eſt, & conficiendæ pecuniæ articulos nouit omnes. In re aliena ad ſe corriuanda ORCVS eſt, ac Vultur, qui cadauer expectet: at in re ſua elargienda, PVMEX non æquè eſt aridus.

Rem ſuam perijſſe, ſeque eradicarier,
Et Diuùm atq; hominum clamat continuò fidem,
De ſuo tigillo fumus ſi quà exit foras.

Custodia rerũ ridicula.

Quinetiam cum it dormitum, follem quo excitare igniculum ſolet, obſtringit ob gulam, ne quid animæ amittat: aquam plorat, cum lauat, profundere: quin ei pridem tonſor vngues demiſerat, collegit, & omnia abſtulit prælegmina: quid verbis opus eſt? AB HOC homine famem vtendam ſi roges, nunquam dabit. Denique meticuloſus, ſollicitus, ſuſpicioſus, obſeruari ab omnibus putat, quo pecuniam loco conditam habeat; ideòque exoculatos homines vellet, quibus veretur oculos eſſe in occipitio. At dolo ablata ereptaque pecunia, hìc enimuerò miris actus intemperijs, ac de mentis ſanitate deiectus incurrit in obuium quemque, de theſauro interrogat pal-

Metus amittẽdæ rei.

Inſania finis auaritiæ.

lium excutit, ſcrutatur inter tunicas, manum dexteram, ſiniſtram, tertiam expoſcit, implorat quantum eſt hominum ac Deorum, ipſe ſe excruciat, ipſe ſe ad inſaniam, ad ſuſpendium cogit.

Paraſiti deſcriptio.

Perge. PARASITI, famelica hominum natio, & frugibus conſumendis nata, quàm veris ſuiſq; expreſsi coloribus plautinam in ſcenam veniunt? QVASI mures ſemper edunt alienum cibum, ſuo verò ſucco viuunt tanquam cochleæ, ſi ros non cadit. vna illos alit ac ſuſtinet ſpes cenatica: nimirum hoc illi negotium vnicè curant, nihilque metuunt magis quàm

Mart. lib. 5. ep. 79.

Ne triſti domicenio laborent:

Idcircò tanquam vmbræ te te conſequuntur, tibique calceatis cum dentibus præſtò ſunt. nec propterea collatiuos hoſce ventres vnquam placaueris: oppleas tu illos licet, continuò tamen fame fauces lippiunt, ieiunos videbis tanquã inane doliũ, bicongium, barathrum. Vſq;adeò ſemper adhæret ad infimum ventrem fames, & ædilitatem perpetuam ſine populi ſuffragio gerunt. Vultis aliquem ex hiſce capitonibus audire? Nam quia edacitate nemo poſsit eos vincere, his cognomentum factum eſt duris capitonibus.

Fames mater paraſiti.

Famem fuiſſe ſuſpicor matrem mihi,
Nam poſtquàm natus ſum, ſatur numquam fui.
Sed quam ego matri meæ refero inuitiſsimus,
Eam mihi numquam retulit mater gratiam,

Nam

Nam me illa in aluo menſes geſtauit decem,
At ego illam in aluo geſto plus annos decem.
Atque illa puerum me geſtauit paruulum,
Quo minus laboris illam cœpiſſe exiſtimo.
At ego non pauxillulam in vtero geſto famem,
Verum hercle multo maximam, & grauiſsimam.
Vteri dolores mihi oboriuntur quotidie.
Sed Matrem parere nequeo, neſcio quo modo.
Audiui hoc ſæpè vulgò dictum dicier,
Solere elephantum grauidam perpetuos decem
Eſſe annos, eius ex ſemine hæc certò eſt fames:
Nam iam complures annos vtero hæret meo.
Nunc ſi ridiculũ hìc hominem quæret quiſpiam,
Venalis ego ſum cum ornamentis omnibus,
Inanimentis explementum quærito.
Oratio vna interijt hominum peſſume,
Eaque optima herclè meo animo & ſcitiſsima,
Qua antè vtebantur: VENI illò ad cenã, ſic face:
Promitte verò, ne grauare, eſt commodum:
Volo inquam fieri, non amittam quin eas.
Nunc repererunt ei verbo vicarium
Nihili quidem herclè verbum, ac viliſsimum:
VOCEM te ad cenam niſi egomet cenem foris.
Ei herclè verbo lumbos defractos velim.

Eadem filia.

Partus Elephanti.

Inuitatio ad cenam.

Sed reuocemus intrò ad ſiparium Gnatones iſtos plus æquo ſupparaſitatos: ecce enim foras exit ADOLESCENS attentus ac triſtis, & quem ſui planè pœnitet, ac palàm pudet. quanto cum

Adoleſcentis pertæſi mores priſtinos deſcriptio.

decoro, quàm moratè, quàm ſcitè loquitur.

Recordatus multum, ac diù cogitaui,
Argumentaque in pectus multa inſtitui
Ego, atque in meo corde, ſi quod eſt mihi cor:
Eam rem volutaui, & diù diſputaui,
Hominem cuius rei, quando natus eſt,
Similem eſſe arbitrarer, ſimulacrumq; habere:
Id reperi iam exemplum.

Homo cui rei ſimilis.

NOVARVM ædium eſſe arbitror ſimilem ego hominem.
Quando hic natus eſt. ei rei argumenta dicam.
Aedes cum extemplò ſunt paratæ, expolitæ,
Factæ probè, examuſsim;
Laudant fabrum, atque ædes probant, ſibi quiſq;
Indè exemplum expetunt, ſibi quiſque ſimile
Suo vſque ſumptu, operæ nec parcunt ſuæ.
At vbi illò immigrat nequam homo, indiligensq;
Cum pigra familia immundus, inſtrenuus;

Domus ob incolarum deſidiam ruinoſa.

Hìc iam ædibus vitium additur,
Bonæ cum curantur malè.
Atque illud ſæpè fit, tempeſtas venit,
Confringit tegulas imbriceſque: ibi
Dominus indiligens reddere alias neuolt:
Venit imber, lauit parietes, perpluunt
Tigna, putrefacit aer operam fabri.
Nequior iam factus eſt vſus ædium,
Atque haud fabri culpa: ſed magna pars hominum

Mo-

Moram hanc induxerunt: ſi quid nummo ſarciri poteſt,
Vſquedum mantant, neque id faciunt, donicum
Parietes ruunt: ædificantur ædes totæ denuò.
Hæc argumenta ego ædificijs dixi. nunc etiam volo
Dicere, vt homines ædium eſſe ſimiles arbitremini.
Primùm parentes fabri liberorum ſunt, Parentes fabrorum ſimiles.
Et fundamentum ſubſtruunt liberorum,
Extollunt, parant ſedulò in firmitatem,
Vt & in vſum boni, & in ſpeciem populo
Sint, ſibique aut materiæ non parcunt,
Nec ſumptus ibi ſumptui eſſe ducunt.
Expoliunt, docent litteras, iura, & leges,
Sumptu ſuo, & labore nituntur, vt
Alij ſibi eſſe ſimiles illorum expetant.
EGO ad id frugi vſquè & probus fui, in fabrorum poteſtate dum fui: Filii à parentũ poteſtate diſcedentes.
Poſteaquàm immigraui in ingenium meum,
Perdidi operam fabrorum illicò oppidò:
VENIT ignauia, ea mihi tempeſtas fuit, Ignauia in rerum initiis.
Ea mihi aduentu ſuo grandinẽ, imbremq; attulit,
Hæc verecundiam mihi, & virtutis modum
Deturbauit, detexitque me illicò.
Poſt illa me obtegere negligens fui:
Continuò PRO imbre Amor aduenit in cor meum, Amor pluuiæ ſimilis.
Is vſquè ad pectus permanauit, permadefecit
Cor mihi. nunc ſimul res, fides, fama, virtus,

Decuſque deſeruerunt : ego ſum in vſu
Factus nimio nequior . atque ædepol ita
Hæc tigna humidè putrent , non videor mihi
Sarcire poſſe ædes meas, quin totæ
Perpetuæ ruant : quin cum fundamento
Perierint, nec quiſquam eſſe auxilio queat .
Cor dolet, cum ſcio, nunc vt ſum, atque vt fui,
Quo neque induſtrior de iuuentute erat
Arte gymnaſtica, diſco, haſtis, pila,
Curſu, armis, equo ; victitabam volupè
Parſimonia, & duritia; diſciplinæ aliis eram,
Optumi quique expetebant eam doctrinam ſibi.
Nunc verò nihil ſum, idq; meopte ingenio repperi.

Seruorum morumq; ſeruiliū deſcriptio.

Verùm transferte iam aures atque animum ad SERVORVM par, qui in occurſu miris ſe conuicijs, contumelijſque abundè conſalutant. credat quis iratos malè eſſe, & pugnis rem illicò decreturos, niſi ſciat decorum à Plauto ſeruari. Nimirùm ſicut honeſti, ac benè liberaliterque educati ciues ab officioſis vltrò citròque verbis negotium exordiri ſolent, ita hæc vilia hominum capita, nihil ſeriò dicere, agereuè incipiunt, quin tantiſper maledictis, & conuicijs proludant.

Officioſæ ſeruorum ſalutationes.

Gymnaſium flagri ſalueto.
Quid agis cuſtos carceris?
O catenarum colone.
O virgarum laſciuia.
Vin te follem pugillatorium faciam?

Et

Et pendentem incurſem pugnis?

Vìn tibi oculos elidam, vt Sepijs faciunt coqui?

Satis amicè ac liberaliter, vti ſeruos decet. Sed quid ille? qui argentum ſocio daturus, ſic eum cum primùm videt, officioſè ſcilicet compellat?

Ehò impure, inhoneſte, iniure, illex, labes populi, Congeſtæ cōtumeliarum appellationes.

PECVNIAE Accipiter, auide, atque inuide,

Procax, rapax, trahax: trecentis verſibus

Tuas impuritias traloqui nemo poteſt.

Accipisnè argentũ? accipe ſis argentum, impudens.

Alter, qui linguam habebat referendæ natam gratiæ,

Sine reſpirare me (inquit) *tibi vt reſpondeam.* Par pari redditum.

Vir ſumme populi, ſtabulum ſeruitritium,

Carnificinum cribrum, ſubiculum flagri,

Compedium tritor, piſtrinorum ciuitas,

Perenniſerue, lurco, edax, furax, fugax,

Cedo ſis mihi argentum, da mihi argentum, impudens,

EODEM mihi pretio ſal perhibetur, quo tibi.

Vultis aperiam, Auditores, cuius eſſe rei ſimiles hoc genus homines exiſtimem? dicam, & vt ſpero aſſequar oratione, quod mente comprehenſum habeo; ſi tamen prius, quid mihi acciderit paucis antè diebus, verbo expediam. Eram noſtris ſub ædibus hìc ad viæ Latæ quadriuium, vbi Baiulus è ſaxo non infabrè factus aquam fundit è cado: quem circa locum, tanquam ad ſignum Baiulus è ſaxo fabrèfactus.

Baiulorũ deſcriptio. militiæ cogi quotidie ſolet manipulus Baiulorum, hoc eſt hominum, quos non minus quàm fontinalem illum Baiulum marmoreos credas, atque è ſaxo ſemiſculptos, aut duro dolatos è robore, ac malè complanatos. Sedebant hìc ad fontem duo ex hoc ordine malè tum quidem feriati, ſecum neſcio quid altercantes, credo de humeris maiori aut minori pretio locandis; cum ecce tertius ex eadem familia re benè geſta atque geſtata ſuperuenit ex aduerſo, elataque ſiniſtra, alterum, qua parte occipitium in collum deſinit toroſum planè ac ceruicoſum, quanta maxima poteſt vi ictuque palmari ac ſonanti cædit: eodemque tempore, dextera in pugnum contracta, alteri humeros quaſi fores validiſſimè pulſat. hìc Socius qui mecum ibat, veritus ne id principium pugnæ foret, parùm abfuit, quin illicò accurreret, ac veluti rixantibus intercederet. Sed ego, bono, inquam, ſis animo: hi, ſi neſcis, delicias ſibi faciunt, ſcalpuntque ſe molliter, dum ſicuti vides ſeſe pugnis fodiunt: ſalutationis hoc genus eſt manu loqui.

Eorum ſalutationes.

Cuius reſimiles.

atque VT æra campana, quorum lingua malleus eſt, non alia ratione, quàm pulſando loquuntur; ſic iſti, quorum in manibus eſt lingua, pulſantes ſeſe conſalutant.

Viri grauis honeſtiq; deſcriptio.

At quanto nobilius SENEX honeſtus & grauis, cui cor modeſtè ſitum erat, cum adoleſcente contendit ſuper dote? dum adoleſcens ſororem

ſuam

ſuam ſeni primario ciui tradere ſine dote indignum putat, ille non niſi indotatam accipere conſtituit. In quò ridiculum quid interuenit tàm aptum ad ſeueritatem fabulæ mitigandam, moreſq; iuxtà collatos exprimendos, vt neſcias vtrum plùs admireris, facetumnè mancipij atque opportunum in re ſubita commentum, an Senis ſerium honeſtumq; reſponſum. nam cùm Adoleſcens obfirmato animo dotis loco Agrum ſuburbanum offerret, eius ſeruus qui ægrè ferebat abalienari ab domo fundum ac villam, ideſt (vt ille aiebat) nutricem ſuam; ad Senem clàm accedit, & quaſi cum eo ſecretum communicaturus ſic in aurem inſuſurrat:

Per Deos, atque homines dico, ne tu illunc agrum
Tuum ſiueris vnquam fieri, neque nati tui.
Ei rei argumentum dicam.
Primum omnium, olim terra cum proſcinditur,
In quinto quoque ſulco moriuntur boues.
ACHERVNTIS oſtium in noſtro eſt agro.
Tum vinum, priuſquam coactũ eſt, pendet putidũ:
Poſt id, frumenti cum alibi meſſis maxuma eſt,
Tribus tantis illic minus redit, quàm obſeueris.

Agri infortunia.

Opportunè ac ſapienter ad hæc Senex:

Hèm ISTO in agro oportet conſeri mores malos,
Si in conſerendo poſsint intercidere.

Mores mali vbi ſerendi.

At alter nihilo minus pergit in malorum Iliade:

Neque vnquam quiſquam eſt, cuius ille ager fuit,

Quin

Quin peſſumè ei res vorterit, cuius fuit.
Alij exulatum abierunt, alij emortui,
Alij ſe ſuſpendere: audi cetera,
Nam fulguritæ ſunt hìc alternæ arbores,
Sues moriuntur angina hìc acerruma,
Oues ſcabræ ſunt, tàm glabræ, quàm eſt hæc manus:
Hominum nemo extat, qui ibi ſex menſes vixerit,
Ita cuncti ſolſtitiali morbo decidunt.
HOSPITIVM eſt calamitatis, quid verbis opus eſt?
Quamcumque malam rem quærens illic reperies.

Hìc oblata rurſus occaſione Senex appoſitè ac feſtiuè:

Mali quò amandandi.

Iſte eſt ager profectò, vt te audiui loqui,
Malos in quem omnes publicè mitti decet,
Sicut fortunatorum memorant inſulas,
Quò cuncti, qui ætatem egerunt caſtè ſuam,
Conueniant; contrà iſtùc detrudi maleficos
Aequum videtur:

Verùm hæc verba tam ſcitè prolata transferunt iam me à perſonarum decoro ad alteram partem, in qua de PRAECEPTIS, quæ Plautus ad vitam honeſtè traducendam ſuppeditat, dicturus ſum. Sed audio, qui me hinc abeuntem reuocet reprehendatque, quaſi in ijs quæ hinc atque hinc ex Plauto legimus exemplis non tantum inſit quantum præ nobis ipſi tulimus momenti ad

plau-

plautini Decori commendationem. vt enim nullus adeò malus eſt liber, quin complectatur aliquid boni; ita licet laudandi ſint quos ſedulò conquiſiuimus loci, poſſe tamen ex eodem Poeta nonnullos excerpi reprehenſione dignos. Scio malorum quoq; Scriptorum voluminibus commune hoc eſſe: ideoq; non videri Plautum vbiq; vniuersèq; propterea commendandum. ſcio à nonnullis hoc ipſo violati interdum Decori nomine illum perſtringi. ſcio Velabrum, tres Viros, Tuſcum vicum, Cloacinæ ſacrum, aliaque Romana nomina plautinis inſerta comœdijs, quę Thebis aut Epidauri dabantur, negotij moleſtiæque plurimum attuliſſe latinis Ariſtarchis. Sed hæc ad calculos vocare, diſceptareque diligentius, an aliquo Plautus loco declinaſſe videatur à via, non eſt meum qui (vt ſæpè ſum prolocutus) laudatoris ſuffragatoriſq; non iudicis partes ago. Aggrediar igitur ad eam, quam propoſui, reliquam diſputationem. Quamquã perſtringendo rẽ paucis, curabo vt vnius partis prolixitatem alterius breuitate compenſem. Aio plautinas Comœdias abundare documentis ad rerum opportunitates & commoda vtiliter occupanda, vitamque in ciuili hominum conſuetudine componendam: idque interdum in vniuerſa Dramatis fabula doceri, quæ humanæ ſpeculum vitæ refert in eam intuentibus: ſæpè in ſingulis præceptionibus

Quid obiiciatur aduerſus plautinum decorum.

Vitæ documẽta ex plautinis fabulis.

nibus

nibus indicari, quæ traditæ in loco, mirum quantum mores inſtruunt, hominemque ſe ipſo ſapientiorem ſedulò reddunt. Age, quiſquis ſub Domino es, atque in Aula degis, diſce ab Epidico plautino, quid te potiſsimùm deceat.

Præceptum famulis datum.

PLVS ſcire ſatius eſt, quàm loqui ſeruum hominem:
Ea ſapientia eſt.

Dissimulatio doctrinæ.

Sapienter, ac propemodum ex oraculo. Diſsimulare ſapientiam in tempore, nulli profectò non vtile, at apud alium ſeruienti neceſſarium ornamentum eſt. Falluntur, qui ſe argutulos diſertoſque videri volunt apud Principem, à quo ſi conſulantur, facundiam illicò perquàm meditatè promunt omnem, quantumque præceptorum collegerint toto anno, ſemel effundunt. PRINCEPS non præceptorem, ſed indicem cupit: amat diſcere, non doceri. Atque ego quidem ſi (quantum ad hoc attinet) Aulico proſpicerem, qui adhiberi ſolet in conſilium; amicè commonerem, ne multis ambitioſèque in noua ſententia proponenda philoſopharetur: neuè eius rei, quam eſſe è re Principis exiſtimet, author ipſe magnificè videri vellet: atque hanc ob cauſam inter priuata etiam cum eo colloquia abſtineret ab aperta ratiocinandi vi, & Inductionem libentius vſurparet, quòd per hanc minus docere videamur, quàm per illam. cum enim Inductio in-

Inductio aptiſſimum docendi adiumẽtum.

ter-

terrogationis genus ſit, in quo paulatim à primo quis progreditur ad poſtremum, dum aſſenſionem captat, & rem deniq; concludit euincitque; ita diſſimulat victoriam, vt non tàm ipſe qui dicit, quàm is quicum dicit, in veritatis cognitionem veniſſe videri poſsit. minus autem exiſtimat ſe victum, qui fateatur ipſe per ſe, quàm ſi ab alio concluſus vrgeatur. Fingite me cum Domino agere illiberali, intentoque cumulandis opibus, non autem adhibendis ad humanos vſus; propoſitumque mihi eſſe, eò illum deducere, vt fateatur, Diuitem in vſu pecuniarum eſſe, non in earum tantummodò poſſeſsione. Principio (libet enim paucis proludere in hanc ſententiam, potius artificij explicandi cauſa, quàm exercendi: vt ex hac velitatione ſignificem quid in pugna ſed cautius ſit agendum) transferam ab eo, quem alloquor, orationem, atque inſtar Apologi, quid mihi acciderit cum honeſto laudatoq; viro, ſi vnam in eius laudibus excipiam profundam auaritiam, explicabo. dicam, Inter alia, quæ vltrò citròque ſermocinando contulimus, vbi ad rem, quam volebam, penitus deuenimus, ſciſcitatum eſſe me: Nùm ille ſtatuam Marij appellaret crederetque Dominum Marianæ villæ, velletque aliquis huic marmoreo Domino ſimilis eſſe? negaſſe tunc illum, rogatumq; cauſam, eam dixiſſe, quia vti fruique ea villa ſaxum nequeat

Differēdi modus cum auaro Domino.

queat. rurſum me percontatum eſſe, nùm Tantalum, qui

Hor. ſat. 1. lib. 1.

à labris ſitiens fugientia captat
Flumina,

dominum putaret fluminis & pomorum? eandem ille ob cauſam negaſſe, ac memorem Senecæi chori, illa retuliſſe:

In Thy. ch. 1.

Stat luſus vacuo gutture Tantalus:
Impendet capiti plurima noxio
Phinæis auibus præda fugacior;
Hìnc illìnc grauidis frondibus incubat,
Et curuata ſuis fœtibus ac tremens
Illudit patulis arbor hiatibus.
Hæc quamuis auidus, nec patiens moræ
Deceptus toties tangere negligit,
Obliquatque oculos, oraque comprimit,
Incluſiſque famem dentibus alligat.
Sed tunc diuitias omne nemus ſuas
Demittit propius, pomaque deſuper
Inſultant folijs mitia languidis,
Accenduntque famem, quæ iubet irritas
Exercere manus: has vbi protulit
Et falli libuit, totus in arduum
Autumnus rapitur, ſiluaque mobilis.

Denique interrogatum à me eſſe, An crumenam aut arcam nummorum plenam, aut ſeruum theſauri cuſtodem, cenſeret dominum pecuniarum? quod cum conſtanter ille pernegaret, eòq;

cau-

cauſam perpetuò referret, quòd ſeruus vti diuitijs nequeat arbitratu ſuo: tunc verò laudata, quam is in promptu habuerat, cauſa, ex eo petijſſe, vt eiuſdem cauſæ memor videret, quid reſponſurus ſit, ſi interrogetur, an qui compoſitis nummis, cumulataque magna opum vi, ob auiditatem noui quotidie lucri, non vtitur, ſed

congeſtis vndique ſaccis
Indormit inhians, & tanquam parcere ſacris
Cogitur, aut pictis tanquam gaudere tabellis,

Hor. ſat. 1. lib. 1.

An hic inquam, qui in magna diuitiarum copia, tamen

QVAERIT, & inuentis miſer abſtinet, & timet vti,

Dominus ſit appellandus, an cuſtos? Atq; hac potiſſimum ratione, ſed longè cautius & callidius pertractata præſertim cum res difficiliores incidunt, agendum exiſtimo cum Principibus viris, quibus ita ſubijciēda eſt veritas, vt ipſi eam inueniſſe ſuoptè ingenio, ſeq; ipſi correxiſſe videantur. Hactenus qua ratione aduerſum Dominos ſe gerant famuli. Perge, diſcant etiam à Plauto, quid cum famulis agant DOMINI, qui ſi certam expeditamque viam velint de ſeruitio domeſtico, deque familia benemerendi, efficiendique ne quid domi turbetur, auferatur, in Patremfamilias coniuretur, Pœnulum audiant id compendio monſtrantem.

Præceptũ Dominis datum.

QVEM tu aſſeruare rectè, ne aufugiat voles,
Eſca atque potione vinciri decet,
Facilè aſſeruabis, dum eo vinclo vincies:
Ita iſtæc nimis lenta vincla ſunt eſcaria,
Quàm magis intendas, tanto aſtringunt arctius.

Victus liberalitas.

Ita ſe res habet: hoc hamo capiuntur homines ſæpius, quàm piſces. Rectè ille, Elephantorum feritatem vſque in ſeruile obſequium demeretur cibus. ſed quid ego elephantos loquor? homines victitantes aliena quadra, diuitumque arroſores, vt loquitur Seneca, atque arriſores, quàm obnoxij viuunt Potentium imperijs? dumque ad illorum arbitrium nutumque ſe totos fingunt, & accommodant, quàm dura, quàm indigna patiuntur? vt non neceſſe habeam è vetere comœdia recordari paraſitos, quibus imminuebatur identidem ſocco caput, atque aulæ in faciem frangebantur: cum nulla ſit hoc tempore hominum natio æquè patiens iniuriarum, atque ea quæ hiſce vinculis eſcarijs obligata eſt.

Sen. de benef. lib. 1.

Ep. 27.

Paraſiti.

Iuuenal. ſat. 5.

Duceris planta, velut ictus ab Hercule Cacus,
Et ponere foris, ſi quid tentaueris vnquam
Hiſcere, tanquam habeas tria nomina.

TRIA inquam NOMINA: quid ad hæc hærentes vos aſpicio, Rhetores, idque ex me more veſtro ſciſcitari geſtientes? At reuereri vos addecet tàm multos, qui me honoris cauſa circumſtant, Præſules ſapientia ac rerum adminiſtratione clariſ-

ſimos

ſimos: quorum in me audiendo humanitate non vſque adeò abutendum vobis eſt, vt etiam ad apinas & tricas veſtras recognoſcendas hodie compellatis. Quamquam vos, Viri eruditiſſimi, horum cupiditati facilè, vt arbitror, ignoſcetis: quodq; vobis prima addiſcentibus gratum erat ſcire, neſcire nunc veſtri olim ſimiles Rhetores meos pro veſtra facilitate non permittetis. præſertim cum in hoc ſoluendo trium nominum nodo, magni quoque litteratores operam ponere non indignum litteris, ac lectoribus ſuis arbitrati ſint. Angelus Politianus, magno vir ingenio, triumque linguarum peritia nobilis, exiſtimat tribus nominibus Libertos indicari, qui cum manumittebantur ad nomen ſuum, addebant nomina Patronorum. ita Eutychidem libertate donatum à T. Cæcilio, T. Cæcilium Eutychidem, & Dionyſium à Pomponio manumiſſum, M. Pomponium Dionyſium appellari M. Tullius Attico gratulatur. Sanè Tertullianus ſeruos ad libertatem vocatos, veſtis albæ nitore, annuli aurei honore, & Patroni nomine, ac tribu, menſaque honorari ſolitos dicit. quare hæc erit ſententia Iuuenalis: Adeò tecum ſuperbè aget conuiuij Dominus, quaſi eius libertus ſis, ab eoque manumiſſus, ideoque perindè ac ſi in te magnam imperij partem adhuc obtineat, ſi quod verbum inter epulas excidet incauto tibi, iubebit ille

Tria nomina quid apud Iuuenalem.

In Miſcell.

Lib. de Reſur. car.

Manumiſsionis inſignia.

te à conuiuio ſtatim auferri veluti hominem ſibi obnoxium, quem libertate ſuiſq; nominibus donauerit. At Laurentius Valla perpetuus Cenſor litterarum, Tribus nominibus mancipium ſignificari nequiſſimum, alludique arbitratur ad vetus ænigma, TRIA cappa peſſima. ſiquidem apud Græcos, ſerui qui aut Cilices erant, aut Cretenſes, aut Cappadoces, mortalium verſutiſſimi habebantur. vt Iuuenali ſenſus ſit: Tecum actum iri crede in conuiuio, ac ſi ſeruus eſſes ex ijs, quos Græci ſceleſtiſsimos exiſtimant, adeòq; rapieris repentè de menſa, non ſecus ac ſi in te tria illa nationum nomina confluerent. Verùm Io. Britannicus poetæ Iuuenalis interpres haud ignobilis, aliò rem ab alijs trahit, affirmatque, Tribus nominibus nobiles deſcribi, qui prænomine, nomine, & cognomine vtebantur. quo illa ſpectant tũ Auſonij in Grip. ternarij numeri,

Hominũ verſutiſsimi qui.

Tres equitum turmæ, tria nomina nobiliorum:

tum Pauli Manutij hùc transferentis adagium, HOMO trium litterarum. quo nobiles affirmat indicari, quorum tria nomina primis tantum litteris ſcribebantur. quaſi Iuuenalis dicat: Si tu inter epulandum tentaueris vnquam hiſcere, ac ſermonem miſcere nobilium libertate tanquam tribus inſignitus nominibus; aſportaberis illicò è conclaui, nec vlla habebitur ratio nobilitatis. Poſtremò non deeſt, qui hominem trium nomi-

Nobilium appellationes.

Edyll. 4.

In Adag.

Homo trium litterarum.

num

num interpretetur furem, vt idem ſit, quod apud Plautum in Aulularia ludentem, Homo trium litterarum. Nam hunc, cui non licere ſuper menſam quidquam loqui Iuuenalis hìc ait, paulò antè dixit, obſeruari magna ſeruorum ſuſpicione tanquam furem, ideoq; ad bibendum phialam non poculum ex auro gemmiſque dari,

Homo trium litterarum aliter vſurpatū.

Vel ſi quando datur, cuſtos affixus ibidem,
Qui numeret gemmas, vnguesq; obſeruet acutos.

Et hoc ipſo loco cum furace illo paſtore comparatur, quem prædas abigentem Hercules è ſpecu magna arreptum vi pedibus abſtraxit. quaſi idem periculum immineat huic conuiuæ, nempè ob eandem culpam:

Duceris planta, velut ictus ab Hercule Cacus,
Et ponere foris, ſi quid tentaueris vnquam
Hiſcere, tanquam habeas tria nomina.

Redeo ad Plautum. Vultis DOMINOS æquè, ac SERVOS paucis litteris, vnoque verſiculo ad omnem vitam perſanctè ac ſapienter informari? accipite quid Senex adoleſcenti filio de dictis melioribus inſtillet.

BENEFACTA benefactis alijs pertegito, ne perpluant.

Præceptū Dominis ac ſeruis datum.

Enimuerò ſiue ad Virtutes, ſiue ad Beneficia dictum referas, nihil illo reperies humanæ vitæ ſalutarius. Refer ad perpetuam, nec vnquam interſiſtentem Virtutum exercitationem, præce-

Virtutũ exercitatio.

ptum habes ad ſanctimoniæ palmam contendenti expeditiſsimum. Qui vnico virtutis facinore ſecurum ſe arbitratur, errat niſi aliarum quoq; exercitatione Virtutum ſtabiliat firmetq; id, quod ſolum per ſe nutat ac ruit. VIRTVS Virtutis eget fultura, ne cadat. non ſatis eſt ieciſſe fundamenta, parietes extuliſſe, mediana cubicula ſeparaſſe; ſine tecto accipiet domus inimicum imbrem, factoque vitio paſsim perpluet, atque ad terram corruet. Ita & tu te ſimilem domui crede. ſi quid benè pudicèque ſemel feceris, idq; eſſe diuturnum cupis, adde nouum facinus quo prius tegas, atque hoc rurſum alio facinore ſarctum tectumque cura: alioqui, ſi benefacta benefactis continenter alijs non integes, breui perpluent. Refer hoc Plauti dictum ad Beneficentiam, præceptum habes ex intima prudentia petitum. Quiſquis in alium beneficus es, ne malè operam ponas, neuè corruptum videas beneficium tuum; nouo beneficio vetus protege, atque vt nouam iſtam liberalitatem ab accipientis obliuione veluti à tempeſtate pluuiaque defendas, benefacta benefactis alijs pertegito, ſic nunquam perpluent. QVI inſtat & onerat priora ſequentibus, etiam è duro & immemori pectore gratiam extundet. BENEFICIIS illum tuis obſide, vt quò ſe cumque vertat, memoriam tui fugiens, ibi tete reperiat.

Benificentia non intermittenda.

Sed

Sed hæc peculiaria ſingulaque, quibus humanæ vitę comparari adiumentum, ornamentumq; à Plautinis fabulis oſtendimus, præcepta fuerint: libet iam ad diſputationis calcem, manipulum congerere præceptorum, atq; hunc poſtremum fabulæ actum de Plauto concludere eo modo, quo Plautus ipſe primum actum Comœdiæ ſemel inchoauit. Ergò quicumque aut clàm remotiſque arbitris honeſti quid agunt, aut flagitia nullo teſte ſecuri committunt; vt ſciant obſeruari tacitè omnia, ac ſuam quemque pœnam præmiumq; manere, audiant vocalibus è ſtellis vnam inter homines aſſiduè verſantem, explorantemq; ſedulò mortalium vitam, atque ad Iouem accuratè ſingula referentem.

Præcepta omnibus data.

Qui gentes omnes, mariaque, & terras mouet,
Eius ſum ciuis ciuitate cælitum.
Ita ſum, vt videtis, ſplendens STELLA, *cãdida,*
Signum quod tempore ſemper exoritur ſuo,
Hìc atque in cælo. nomen Arcturo eſt mihi:
Noctu ſum in cælo clarus, atque inter Deos,
Inter mortales ambulo interdius.
Et alia ſigna de cælo ad terram occidunt.
Qui eſt imperator Diuùm, atq; hominũ Iuppiter,
Is nos per gentes alium in alias diſparat,
Hominum qui facta, mores, pietatem, ac fidem
Noſcamus: vt quemque adiuuet opulentia.
Qui falſas lites falſis teſtimonijs

Arcturus explorator rerũ humanarum.

Boni maliqueſcripti in Iouis tabulis.

Petunt, quique in iure abiurant pecuniam,
Eorum referimus nomina exſcripta ad Iouem.
QVOTIDIE ille ſcit, quis hìc quærat malum.
Mali res falſas qui impetrant apud Iudicem,
Iterum ille eam rem iudicatam judicat,
Maiore multa multat, quàm litem auferunt.
Bonos in alijs tabulis exſcriptos habet.
Atq; hoc ſceleſti illi in animum inducunt ſuum,
Iouem ſe placare poſſe donis, hoſtijs.
Et operam & ſumptum perdunt: ideo fit, quia
NIHIL ei acceptum eſt à periuris ſupplicij.
Facilius ſi qui pius eſt à Dijs ſupplicans,
Quàm qui ſceleſtus eſt, inueniet veniam ſibi.
Idcircò moneo vos ego hæc, qui eſtis boni,
Quique ætatem agitis cum pietate, & cum fide,
Retinete hæc porrò: poſt factum vt lætemini.

Quo equidem commento quid vſquam, oro vos Auditores, non dicam ad ingenij ſpecimen illuſtrius, ad orationis elegantiam concinnius, ad decori temperamentum accommodatius; ſed ad morum diſciplinam, ſanctitatemque vitæ ſalutarius excogitari ac fingi potuit? profectò nihil: niſi hæc ſalutaria vitæ monita (permittite me hæc addere, Auditores, ne quem Adoleſcentium in errorem ac fraudem inducat oratio mea) niſi hæc, inquam, documenta impuris amoribus, obſcenaq; imitatione Plautus corrupiſſet. Etenim AFFECTO ſemel animo aliqua turpitu-

Admonitio ad Rhetores.

dinis

Pudicitię præcauendum.

dinis labe, (aﬀici autem, aut certè aﬄari à Plautinis fabulis neceſſe eſt) ſerò per admonitionum ſubſidia ſalus adornatur. MALE per mediam Suburram itur ad ſobrium vicum, aut ad Pudicitiæ ſacellum. Quod etiam atq; etiam admonere neceſſe habeo Rhetores meos, vt intelligant, Plauti comœdias non eſſe accommodatas eorũ moribus qui ſaluam integramq; & vitæ & linguæ caſtimoniã velint: ſed eam apud cautiores interim candidioreſq; ſcriptores tutò ac luculenter addiſcendam eſſe. Sed non id ago in præſentia: neque hiſce, quæ laudaui, præceptis deleri poſſe illius in amore ſordes vnquam putaui. Id autem ago, idq; nunc molior, vt collectis ijs, quæ Poetam comicum decent, virtutibus, ſimul obſequar ipſe alienæ voluntati, ſimul ſi quid aliquando peccauit Plautus paulò licentius in eo conuentu Poetarum, ſi quid aduerſus Ennium Statiumque aliquanto petulantius, ac ſupra comicam hilaritatem admiſit; hiſce tàm multis ex aduerſo documentis, dignus habeatur qui eluere iam labeculas illas, atque omnem à ſe culpam noxamq; amoliri ac deprecari meritò poſſit. Id quod ego ſi à veſtra facilitate impetrauero, Auditores, ſi in priſtinam apud vos gratiam, & quod inde fiet, ſi in Senatum veſtris ſuffragijs veterem feſtiuumq; Poetam reſtituero; ſatis ille gratulationis ac plauſus datum à vobis fuiſſe fabulis ſuis mea opera exiſtimabit.

PRAELECTIO QVARTA

Piſtor Suburranus

Siue Πρόβλημα, *Cur ſternuentes ſalutentur.*

SEDEBAM paucis ante diebus in hemicyclo cum aliquot viris amore mihi ac ſtudiorum ſimilitudine coniunctiſsimis (Præſules & munere iſto, & ſapientia Illuſtriſsimi) cum ecce ſe ad numerum Amicus addit peritiſsimus omnium, quæ Romæ vſquam aut eueniunt, aut euenire homines rerum nouarum cupidiſsimi commiſcuntur. Hic inter cetera refert, oſtentum obueniſſe Romæ ingens: PISTOREM ſuburranum, poſteaquàm ter ac vicies continenti ſpiritu ſternuiſſet, vigeſimo quarto ſternutamento animam efflaſſe. Hìc eorum, qui hæc mecum audiebant, vnus intempeſtiuè tunc quidem facetus, Bellè factum reſpondit, vt qui vigeſimam quartam iam pulſauerat, ei nocteſceret. quo ioculo ceteris haud perindè delectatis, ego rem aliò transferens, Miſeram hominum conditionem, inquam: ſcilicet hoc etiam ad reliqua mortis genera addendum eſt, vt inter ſternuendum quis occumbat. Sciebam mille vias lethi: audieram caſibus propè

Occaſio prælect.

Mortis admirandæ genera.

innu-

innumeris mortalium vitam eſſe propoſitam: legeram apud Lucianum acino vuæ ſuffocatum periјſſe Sophoclem: non me fugiebat Diodorus Dialecticæ magiſter, qui ludicra quæſtiuncula ſuper cenam non protinus ad interrogationem Stilponis expedita, perſtrictus ob id à Ptolomæo, præ pudore nimio poſt expirauit. Sed nihil eo admirabilius, quod contigiſſe Zeuxidi inter pictores ſua ætate facilè principi ſcribit Verrius. Hic VETVLAM coloribus expreſſerat in tabula edentulam ac vietam, annis ac viribus defectiſſimam: dumq; re abſoluta, vti fit, ad opus agnoſcendum redit, ridiculo illo aſpectu delectatus, dum aniculam cōtemplatur ſuffarcinatam, breuiculam, aridam, exſuccam, exanguem, bucculentam, recedentibus oculis, pendentibus genis, extante deorſum mento, depreſſo introrſum ore, ſuperſtante naſo neque integro neq; ſicco; enim uerò ſuborto affatim riſu, intercluſo ſpiritu, ridiculum ſanè in modum ſeriò extinctus eſt. Hæc, aliaque compluria legeram, inaudiueram, noueram. iam verò etiam ſternuentem mori deplorandum eſt. Tunc ex ea Virorum corona, qua concludebar, aliquis non malè litteratus in me intuens, mirari ſe dixit, cur in mentem mihi non venerit Gregoriani temporis, quùm graſſante per Italiam lue, paſsim homines ſternutamento animam agebant: ex quo factum, vt ſternuen-

In Macrobiis.

Laert. lib. 2.

Vetulę deſcriptio.

tibus,in magno quippe diſcrimine, ſalutem ceteri precarentur: qui mos exinde relictus hodieq; viget, vt honorem habeamus ſternuenti, eumque ſaluere officiosè iubeamus. Cui ego, non id reſpondi tritum exploratumque perindè haberi apud omnes: ſed, vt ſe cumque res haberet, certè quod de ſalute impertienda dicebatur, ducebaturque à Gregoriani temporis calamitate, ſatis vereri me, ne fabula non bonis authoribus emanaſſet in vulgus. Id autem, dum aliquo euincere teſtimonio antiquitatis aggredior, à primario Viro (abs te,inquam,Octaui CORSINE Præſul Illuſtriſsime) vocor repentè aliò, & cogor Senatum illum ſapientium, conceptumque animo ſermonem illicò relinquere: ſed relicta ſemel ea cupiditas acrius animum ſtimulauit meum, vt ea ſuper re pluſcula inueſtigarem, atque apud vos, id quod ago in præſentia, de conſuetudine ſternutamenta ſalutandi non ingrata vt arbitror oratione differerem. ac tibi præſertim, Octaui, hoc qualecumque demum eſt munus offerrem elucubratũ magnam partem inuitatu tuo: ſi fortè poſſem hac ratione perſoluere aliquid ob eam, quæ abs te confertur in me, laudem, dum præſtanti ingenio prudentiæq; tuæ quantum homines tribuunt, tribuunt autem perſanè multum, tantum propemodum tribuere & mihi,qui in te neſcio quid olim poſuerim,videntur. Age igitur,

Sternuentem ſalutandi mos vndè.

quam-

quamobrem ſternutamenta honore proſequimur, ſternuentiq; ſalutem dicere conſueuimus, inquiramus.

Et Carolus quidem SIGONIVS, ſi virum eruditum in paucis audire volumus, quæſtionem facilè ptoſligaſſe videri poteſt, dum annum exequitur quingenteſimum nonageſimum, quo anno Chriſtianæ Reipublicæ moderabatur GREGORIVS, re quàm cognomento maior. *In dies*, inquit, *magis peſtilentia ſæuiebat. ad ceteros autem caſus, quibus homines fœdè paſsim abſumebantur, hoc etiam mali acceſſerat, quòd multi cum ſternutarent, alij cum oſcitarent, repentè ſpiritum emittebant. quod cum ſæpius eueniret, conſuetudo inducta eſt, quæ nunc etiam obſeruatur, vt ſternutantibus ſalutem precando, oſcitantibus ſignum crucis ori admouendo præſidium quærerent. Quibus rebus permotus Gregorius ad cetera cæleſtis iræ piacula, poſtero anno religioſam in die Reſurrectionis ſupplicationem inſtituit, atque ſolemni pompa ſanctam Dei Genitricis imaginem extulit*. Habetis iam, Rhetores, ab Hiſtoria cauſam, cur ſalus ſternuentibus imploretur. ſed, aut omnia me fallunt, aut Sigonius, & quotquot hunc morem deducunt à Gregoriani temporis peſtilentia, ſtrenuè allucinantur, minuſq; animo vident, cum nón ſupra milleſimum annum videant id, quod multis ante Gregorium ſæculis fuiſſe, compertum habeo. Non multis

Lib. 1. Hiſt. de Reg. Ital.

Sternueutium oſcitantiumq; mortes.

An ex hoc cõſuetudo benè precandi.

agam

Quanto antiquior Gregoriano æuo mos hic fuerit.

agam in re haud obſcura. Aio conſuetudinem ſternutamenta venerandi antiquiorem eſſe, quàm vt à Gregoriana memoria emanaſſe putandum ſit. L. APVLEIVS, qui trecentis non minus annis ante Gregorium ſcripſit, dum in Metamorphoſi facinus commemorat ſternutamento detectum; ait, apud Fullonis vxorem latuiſſe iuuenem marito infenſum, ſed superueniente Fullone, mulierem metu exanimatam id in re trepida cœpiſſe conſilij, quò iuuenem occultaret. Erat ibi viminea cauea è ſalicibus ſeu malleolis apta in apicem cumulumuè contexta, qua ſuper crate lintea ac vela mulier explicuerat, vt inalbeſcerent ſubiecto ſulphuris fumo. ergò eo ſub integumento iuuenem concludit occultatque, & menſæ, quæ erat apud hanc caueam, accumbit ipſa cum marito. *Interim* (verba recito Apulei) *acerrimo grauique odore ſulphuris iuuenis ineſcatus atque obnubilatus, intercluſo ſpiritu diffluebat, atque (vt eſt ingenium viuacis metalli) crebras ei ſternutationes commouebat. Maritus è regione mulieris accipiebat ſonum ſternutationis, cumque putaret ab ea ſternutamentum proficiſci, ſolito ſermone ſalutem ei precabatur. ſed cum iteraretur rurſum, ac frequentaretur ſæpius, rei nimietate commotus, quæ res erat, tandem ſuſpicatur, & impulſa menſa, remotaque cauea, producit hominem crebros anhelitus ægrè efflantem*. Animad-

Lib. 9.

Excitatum ſulphure ſternutamentum.

uer-

uertitis, Auditores, ſolito ſermone ſalutem ſternuenti dictam? non ergò à Gregorij tempeſtate inducta hæc conſuetudo. Omitto Athenæum Apulei æqualem, qui oſtenſurus ſacrum fuiſſe veteribus humanum caput, affert indicij loco ſternutamentum, quod homines venerari atque adorare ſoliti ſunt. Sed ante vtrumque PETRONIVS Arbiter (quem Tiberio Principe vixiſſe fama eſt) in Satyrico ludens nō diſſimili figmento deſcribit remotum è rixa Gytona puerum, atque intra grabatum & culcitras occultatum: dumq; omnes putant, fugiſſe puerum inter turbam, nec quò abijſſet, ſuſpicari poſſunt, *Gyton* (ita Petronius loquitur) *collectione ſpiritus iam plenus continuò ita ſternutauit, vt grabatum concuteret: ad quem motum Eumolpus conuerſus, ſaluere Gytona iubet:* Videtis, Auditores, ſalutem ſternuentibus imploratam quinque fermè ſæculis ante Gregorium. Perge. Tiberius Imperator triſtiſſimus hominum, vt ait Plinius, & qui religioſis hiſce officijs minimè capiebatur, nonnè dum vehebatur curru per vrbem, ſternuenti honorem habebat ipſe, ſibique ab alijs exigebat? vt refert hic, quem laudo, PLINIVS in Hiſtorijs. Perge adhuc ſupra Tiberij ætatem. ARISTOTELES, (videte obſecro, Rhetores, quantùm vos ego à Gregorij tempeſtate remoueam, atque in vltima penè antiquitate reponam) dum naturæ

Lib.2.c.15.

Lib.28.c.2.

cau-

Sect. 33. probl. 7. & 9.

cauſas in Problematum quæſtionibus inueſtigat, Merito ait homines venerari ſternutamentum, ac benè ſternuentibus augurari, eaque ſuper re populariter inquirit multa, ſapienterque definit. Sed illud iucundum æquè ac antiquum eſt, quod Græcus Poeta ludit in Proclum, hominem Therſite Homerico deformiorem, benè capitatũ, acutè auritum, prolixè ac liberaliter naſutum. atq; (vt quod ad rem pertinet, ſolùm loquar) naſum, nempè claſſicum atque inter omnes anteſignanum, tàm ampla porrectum mole deſcribit, vt eum emungere ac detergere totum nequiret; quippè maior multo erat, quàm vt ad eum manus poſſet pertinere. additque hinc etiam fieri, vt quando ſternuebat Proclus, non imploraret ſibi Deorum opem, neque diceret, Ζεῦ σῶσον, Iupiter ò adſis: nimirum naſus ſatis amplè productus tàm longè aberat ab aure, vt ad eam ſternutamenti ſonus non niſi aliquanto poſt tempore perueniret, cum videlicet iamdudum ſternuiſſet, nec iam amplius ope Iouis opus eſſet. ſic ait:

Iocus in naſũ.

Lib. 3. Floril.

Οὐ δύναται τῇ χειρὶ Πρόκλος τὴν ῥῖν' ἀπομύσσειν,
Τῆς ῥινὸς γὰρ ἔχει τὴν χέρα μικροτέρην.
Οὐδὲ λέγει, Ζεῦ σῶσον, ἐὰν πταρῇ. οὐ γὰρ ἀκούει
Τῆς ῥινός, πολὺ γὰρ τῆς ἀκοῆς ἀπέχει.

aut, ſi mauultis, idem latinè à me audite.

Non potis eſt Proclus digitis emungere naſum,
Namque eſt pro naſi mole puſilla manus.

Nec vocat ille Iouem ſternutans: quippè nec audit
Sternutamentum, tàm procul aure ſonat.

Maneat igitur, quod præfari voluimus, Morem ſalutis implorandæ ſternuentibus ex ea commorientium calamitate non emanaſſe, ſed multò ante Gregorianum Imperium cōtra Sigonij placitum valuiſſe. Quæ cum ita res ſit; quærenda adhuc eſt cauſa, cur ſternuentes ſalutentur. Ac mihi quidem (nam à ſtirpe ducenda res eſt) quinque veniunt in mentem cauſæ, ad quas huiuſmodi conſuetudinem reuocare poſsim. Religioſa, Medicinalis, Faceta, Poetica, Auguralis. Hæc dum in medium affero, vos Viri eruditiſsimi, quorum hic ego florem tota vrbe delibatum video, ſingulorum momenta non tàm pro ſapientia veſtra, quàm pro tenuitate interim mea penditote.

Quinque cauſę, cur ſternuētes ſalutentur.

Principiò, vt exordiar à RELIGIONE, ea ſalutatio, qua ſternuentem impertimur, non eſt ſalutis imploratio (libet enim in præſentia ita rem interpretari) ſed veneratio eſt, atque honoris ſignificatio: ſicut, cum obuios amicos ſalutare conſueuimus, non eis quaſi aliquid aduerſi acciderit, præſentem opem ac ſalutem precamur, ſed officij cauſa honorem ſalutando habemus. Hinc ſternuenti aſſurgimus, caput officioſè detegimus, reuerenter cum eo agimus: quæ omnia procul dubio venerationis argumenta ſunt.

Prima cauſa.

Quo

Nicolaus Godignus in vita Siluerii lib. 2. c. 11.

Quo in genere nihil illuſtrius, quàm quod ferunt de MONOMOTAPAEO Imperatore apud Aethiopas, à quibus more gentis Princeps adoratur. hic cum ſternuit, qui adſunt extemplo venerabundi concepta verba, quibus benè proſperèque precari conſueuimus, tanto clamore proferunt, vt facilè qui agunt in Aula proximiſque cubiculis exaudiant, ac fauſtas conſalutationes elata & ipſi voce congeminent: quibus auditis ſequuntur illicò in eundem modum, qui verſantur in foro ac domibus adiacentibus. quo fit, vt alijs ea ratione alios inuitantibus, & precationum verba præeuntibus, ingenti acclamantium veneratione, tota ſimul vrbe ſternutamentum Principis celebretur. Veneramur igitur ſternuentem. At quamobrem hæc ei religio veneratioq; præſtatur? dicam. Sternutamentum è capite eſt, hoc eſt è parte partium humani corporis principe, immò & ſacroſancta, vt veteribus habita eſt: ſiue quòd in capite omnium ſenſuum collocata ſit ſedes, ſiue quòd Pallas è Iouis nata cerebro diceretur, ſiue demùm quòd officina ſapientiæ appellaretur hominis caput. inde communicata videtur cum ſternutamento ſanctitas, creditumq; olim etiam ipſum ſacri aliquid habere. Video me in re dubia verſari. Sed prouoco ad Ariſtotelem, qui in Animalium Hiſtorijs, ſternutamentum ait eſſe augurale ſignum, vnumque ex

Sternutamentum Aethiopici Imperatoris.

Lib. 1.

ſpiri-

ſpirituum omnium generibus ſanctũ, & ſacrum. Et miremur, ſi ij, quibus ſternutamentum ſacrum habebatur, ſternuentem veneratione proſequerentur? ſed quid multis opus eſt? eundem in Problematis ita de cauſa diſputantem audite. *Cur*, inquit, *ſternutamentum pro numine habetur, non tuſsis? An quia de capite membrorum maximè omnium diuino, ex quo prouenit cogitatio, ſuam ducit originem*? Atque ex hac fortaſſe cauſa tranſmiſſam ad nos arbitror eſſe conſuetudinem ſternuentem capitis honore, officioſaque verborum appellatione venerandi. Sect. 33. Probl. 7.

Altera cauſa è MEDICINA petenda eſt, ſi fortè cuipiam hæc plena religionis haud facit ad hanc rem ſatis. Sternutamentum eſſe cerebri motum expellentis ſuperuacaneum humorem adiumento aeris per nares attracti, Philoſophi ſentiunt. & Hippocrates Medicorum Princeps ſcriptum reliquit, ſternutamentum fieri cum aer inani capite contentus foras erumpit, eò autem ſonum edere, quia per anguſtias ei exitus ſit. Hæc porrò ſalutaris expiratio eſt, vt meritò ſternutamentum appellet Ariſtoteles indicium valetudinis: cuius idem cauſam inueſtigans, illo ait ſignificari benè caput valere, & poſſe concoquere: cum enim capitis calor humorem ſpiritumque conuincit, tunc excitari ſternutamentum ſolet. Quid, quòd etiam inter medicorum arcana illud

Secunda cauſa.

Quid ſternutamentum.

Alb. Mag. l. 1. de Animal. c. 8.

Lib. 7. aphor. 52.

Sect. 33. Probl. 9.

Sternutamentum indicium valetudinis.

ab eodem Ariſtotele ponitur, Aegros affectoſque & graui morbo decumbentes excitandos eſſe vt ſternutent; id niſi valent efficere, eorum ſalutis ſpem nullam ſupereſſe. adeò ſternuere, ac valere ſeſe excipiunt, & conſequuntur. cuius cauſam pluribus inueſtigat Albertus Magnus rerum admirabilium ſolertiſſimus explorator. Immò ſunt, qui apud Græcos ſcriptores obſeruauerint, ſternutamentum pro ſenſu accipi, idemq; interdum eſſe ſternuere, atque ſentire. certè huc alludit Ariſtophanis iocus, in cuius Poetæ Comœdia Dionyſius baculo pulſatus, ictum plagamque diſſimulans, irridetur ab Aeaco qui percuſſerat, diciturque, Ego te fuſte pulſaui; cui reſpondet Dionyſius: Κᾆτα πῶς οὐκ ἔπταρον? At qua ratione non ſternui? hoc eſt, vt græco videtur interpreti, qua ratione non ſenſi? perinde ac ſi oſtenderet, plaga ſe affectum non ſecus ac paleæ aut feſtucæ leuioris tactu affici nares conſueuerunt: feſtiuè nimirum conferens fuſtem cum feſtuca, humeros cum naribus, ſenſum cum ſternutamento; vt quemadmodum tactis palea naribus ſternuimus, ita pulſatis fuſte humeris ſentiamus: quare nullius ait ictum fuiſſe ponderis, tantùmq; hauſiſſe inde doloris ſenſum, quantum ſi feſtuca leuiter percuſſus eſſet: ideoque mirari ſe, cur tactus ex re, qua euocari ſternutamenta ſolent, ipſe non ſternuerit. Qua ille diſsimulatione, &

Lib. 1. de Animal. cap. 8.

In Ranis.

glo-

glorioſi arrogantiam percuſſoris eluſit, & nobis interim indicauit, ſternutamento tantum ineſſe boni, vt ſenſu vigere atque ſternuere differant quidem voce, re ſanè ipſa non differant. Quorſum igitur hæc de ſternutamenti ſalubritate diſputatio? vt intelligatis, eam vrbanitatem, quã ſternuentem ſalutamus, lætitiæ ſignificationem eſſe, qua ei accidiſſe aliquid boni gaudemus, officioſèque gratulamur. Argumento ſit, quòd alicubi non Salue ſternuentibus redditur, ſed Proſit. Addite, quòd apud veterem Scriptorem legi, morem fuiſſe apud Græcos, non ſalutem exoptare ſternuenti, ſed Deum Sotera venerari, quaſi ob rem, quæ benè ac ſalubriter eueniſſet, gratiam ſaluti haberent, eaque veneratione referrent. Verùm, quamuis ex vna parte indicium valetudinis ſit hoc reſpirationis genus, cum tamen ex altera, humoris adhuc pluſculum capite concluſum ſignificet, adeò vt nec vulgus ignoret, effectum hunc eſſe bonum è mala cauſa; hinc ſternutamentum & indicium morbi habetur fermè apud omnes, & apud aliquos planè morbus appellatur. immò Hebræis (quorum doctiores hæc tenet opinio) Aſcerah, morbum hunc vocari Caſaubonus affirmat in Athenæum. Atque ego ſanè nõ dubito, quin Hebræi, qui ſternuentem hac precatione compellant, PRO MEDICINA ſit tibi; ad opem ijs quæ ſuperſunt morbi reliquijs

Cur, Proſit, dicitur ſternuẽti.

Lib. 2. c. 15.

implorandã ſolemni eo carmine vtantur. Quin etiam hùc ſpectare crediderim morem illum, quem vigere apud Meſopotamiæ populos enarrauit mihi qui vidit: dum conuiuæ in ſympoſijs ſicut nó ante bibunt, quàm ab ſacrorum Antiſtite diducta in Crucis formam dextera poculú ſignetur; ſic vbi ſternuerint, idem ſalutare Crucis ſignum ſuper ſe figurari volunt, nempè vt morbus, qui reſidere adhuc capite videtur incluſus, ea precatione, manuſq; potentis imperio diſpellatur. Quæ quùm ita ſint, quùm ea reſpiratione, quæ dixi, duo ſignificentur, meritò nos ſternuenti & gratulamur, quòd aliquid ei ſalubriter obuenerit, & ſalutem precamur, quod ſalubritatis adhuc aliquid deſit; vtrumque autem coniungimus, dum eum ſaluere humaniter officioſèque iubemus. Id verò Ariſtotelem vidiſſe, hominem quantum eſt hominum acutiſsimum, facilè ego quidem ex eius verbis interpretor, dum loco quem ſæpius laudo, ait homines perinde quaſi bonæ indicium valetudinis, partis optimæ atque in primis ſacræ ſternutamentum colere, benèque ſternuentibus dicere, atque augurari.

Poculum cruce ſignari ſolitum.

Et ſternutamentum.

Venio ad tertiam, quæ non vna eſt, cauſam, ſed eam è multis FACETI homines cóflauerũt. Rem in medio ponam: vos eorum, quæ narro, fidem aut originem ne quærite: ſi placuero, authorem videtis; ſi ſecus, reijciam vos ad ſcripto-

Tertia cauſa eaq; multiplex.

rum

rum veterum fragmenta, quorum nomina Vaticano iampridem incendio conflagarunt. Spectabant olim in Theatro Fabullus, Fannius, & Lemniſcus, feſtiua ſanè capitula, & ſcurræ primarum partium; quùm fortè M. Tullio Conſuli ſonorè ſternuenti vniuerſum fermè Theatrum aſſurrexit, quique propè aderant Senatores, ſaluere Romanum Conſulem iuſſere. Tunc ij, quos nominaui, nugatores ſtrenui, murmurantes ſoli ſecum, & Conſulem clam ipſi quoque ſalutantes, Fannius quidem, Dentilegum te diſcupio, inquit, Romule Arpinas. Fabullus autem, Supremò ſternuas, inquit, Nugipolyquides. At Lemniſcus, homo facie ac facetijs ridiculus, Aue, inquit, atq; vale cymbalum mundi, alpha togatorum, ſomnium beatitatum, gloriarum theſaure, ilias pomparum, verborum mercimonium, ventoſum animal, lingua venditaria, præco vocaliſſime, crepitaculum Senatus & fori. tum conuerſus ad ſocios, Numquam ego vidi hominem, inquit, cui opus eſſet crebrius ſternuere, quàm Tullio. cum illi cauſam ſciſcitarentur; Nempè, inquit, vt plenum illud vento caput, ſternuendo exoneretur. Scitis enim opinor, idcircò eſſe à natura conceſſa homini ſternutamenta, capitis vt ſpatia inani grauique aere oppleta, ea reſpiratione laxentur. Atque ego quidem non ſoleo ſternuentes perinde omnes conſalutare. ſi quem noui hoc capitis

Scurrarũ colloquium.

Glorioſi hominis appellationes.

Quibus crebrò ſternuendum ſit.

Qui ſternuentium ſalutādi.

morbo laborare, ac ſternuentem offendo, huic ventoſæ cucurbitæ libenter gratulor, quòd eo laxamento grauitatem tumoremque capitis imminuat; ceteroquin exiſtimarem me iniuriam facere ſano capiti, ſi cum eo hæc ridicula gratulationis officia communicarem. Cui FANNIVS, quaſi verò tu hoſpes, inquit, adeò ſis, atque ignarus huiuſce conſuetudinis, vt neſcias, vnde hæc ſalutandi origo defluxerit. paucis, aduerte, docebo. Prometheus, is qui (vt aiunt Poetæ) hominum genus condidit, poſteaquàm è luto hominem finxit, aduocauit illùc animantes fermè omnes, vt particulam diſſectam è ſingulis adiungeret principi limo. Nam timoris aliquid à lepore, non parùm calliditatis à vulpe, ambitionis plurimum à pauone, à tigride ſatis ferociæ, nonnihil magnanimitatis à leone, ab aſino ſtoliditatis quantùm ſufficit, aliaque ab alijs excerpſit, hominique opportunè inſeruit, atque in loco, ſimulacrumque hominis collatiuum abſoluit. Vix luteus homo viuere primùm cœpit, cum ei ſtatim neſcio quæ ſternutandi cupido animum inceſsit; credo, quia humoris aliquid è recenti luto cerebro inſederat. Ergò bis teruè capite minatus, ſternuit denique tanto cum tonitru (illa enim prima omnia longè maiora fuere, quàm hæc noſtra) vt animantes, quæ circum erant, eo fragore perterritas reique ignaras huc atque illuc abegerit,

Promethei figmentum.

Homo quid ab animantibus habeat.

rit,

rit, ac longè latèque præcipites fugarit. Tunc enimuerò Prometheus, vt erat acuto vir ingenio, intellexit in ceteras animantes imperium hominis, quippe qui vnus omnes nutu, ſonoque perculiſſet ac fugaſſet, ſtatimque hominem Regem omnium ſalutauit. Ex quo deinde factum, vt quoties ſternueret quis, quaſi ob inſtauratiuam memoriam eius ſternutamenti, quo hominum primus imperium cœpit, eum ſaluere gratulabundi iubeamus. Hæc vbi abſoluit Fannius, Dicis tu quidem aliquid, inquit FABVLLVS, ſed rei cauſam tentabundus potius petis, quàm attingis. accipe à me medullam veri. Finxerat ex humo hominem Prometheus, niſi nos Poetæ fallunt, cum è veſtigio impetrat à Minerua, tutelari Numine, vt ſpatiari ſibi paulisper liceat inter ſydera. Habebat ille occultatam ſub pallio ferulam, quam, vbi acceſsit ad Solem, illicò protulit, admouitque ad publicum ignem, atque accendit, ſtatimque inde ſe proripit cum accenſa face, & multò quàm aſcenderat, celerius deſcendit: aiunt enim eum, qui ex alto cadat, facere viæ compendium. cum terras attigit, rectà ad ſuum hominis figmentum, quod animæ plenum reperit, eique flagrantem igne ferulam in manum tradit. ille, vbi facem accepit, calefacto vt opinor capite ab eo igne, qui vt erat Solis, ita ſternutamenta proritare ſolet, validè ſternutauit, ſimulq.

Vnde fluxit origo ſalutandi ſternuentem.

Promethei furtum.

inopinato illo afflatu, & aſperſione facem extinxit. Nimirum perculſus tàm repentino caſu Prometheus præ dolore atque ira, quòd videret ignem atq; operam ſe perdidiſſe, parum abfuit, quin ſublatum è terra ſaxum in hominis ignauiſsimi caput excuteret: feciſſetque, niſi ille idem qui extinxerat, altero ſternutamento (comitata haec enim eſſe ſolent, quæritque ſapienter Ariſtoteles, cur bis plerunque ſternuere ſolemus) ſemimortuam facem vehementi ſpiritu fortè ſuſcitaſſet, ac reſtituiſſet. Tunc verò Prometheus gratulatus eſt homini recuperatam lucem, & ſternutamentum (recuperationis cauſam) veneratus eſt ipſe, & omnis ab illo poſteritas imitata eſt. Sic ille. At LEMNISCVS, Nugæ perſonæ, inquit, niſi hæc addatis. Prometheus hominem finxit, ex eiuſque ſternutamento originem ſalutandi in poſteros propagauit. Verò veriora hæc dixiſtis. vna in re aberraſtis ambo, ego in viam reuocabo. Sternuit is quidem ex argilla fictus homo, non tamen quia humeſceret ei pluſculum, aut incaleſceret caput, ſed aliam ſanè ob cauſam, quam verbo expedio. Nondum opus planè abſoluerat Artifex, illudque veluti caſtigaturus ex interuallo contemplabatur, vt fit, à fronte, à tergo, à latere; cum animaduertit naſum exſiccata contractaque argilla paululùm receſſiſſe, atque aliquantò breuiorem, quàm ſagacem

Mos ſalutandi ſternuentem vnde.

Promethei hominis inſtauratio.

ho-

hominem deceat, apparere. Quare in ampliorem formam redigendum cenſuit; dumque figularem cretam retractat, ac naſum liberaliter producit, fortè venulam inter nares, per quam ſpiritus permeat, imprudens tetigit, ac ſternutamentum continuò prouocauit. Verùm tanta ille vi ſternuit, vt dentes (quia nondum firmius adhæſerant) ad vnũ omnes excuſſerit, expueritque. videlicet exanimatus ea re Promotheus, illicò exclamat; TIBI Iupiter adſit: quam opem, quemadmodum tunc implorauit, ita in poſterùm eidem ſternuenti ob metum, ne eadem calamitas rurſus accideret, repetere conſueuit, tradiditque nobis veluti per manus hunc morem, vt iiſdem verbis DII te adiuuent, ſternuenti præſtò ſimus. Quamobrem vides opinor, Fanni, cur heſterna die Auum tuum ſenem Acheruntinum non ſalutauerim ſternuentem: in quo tu me inurbanum, aut ſeueri hominem ſupercilij prò tua humanitate interpretatus es. Quid enim Deos fruſtrà fatigarem, cum nihil edentulo iam ſeni timerem ab eo ſternutamento, quod in homine quid ageret, quoſuè dentes excluderet, non habebat? VIX ea Lemniſcus: cum emiſſæ in Theatrum feræ aliò repentè oculos menteſque omnium tranſtulere. Et vós quoque, Auditores, à fabula & ioco transferte animum ad Poeticam, & Auguralem cauſas, quas veſtræ in me audien-

Vnde ad nos peruenerit mos ſalutandi ſternuentem.

Senes ſternuẽtes cur non ſalutandi.

do

do liberalitati poſtremas hodierno die reſeruaui.

Quarta cauſa.

Quarta à POETIS petenda eſt cauſa. Etenim Homerus,

Ouid. de mor. Tibul.

à quo, ceu fonte perenni,
Vatum pierijs ora rigantur aquis,

exiſtimauit, è ſternutamento præſenſionem elici ſecundam & fauſtam, nimirum inimicorum inſidias breui detegendas, ac retorquendas in earum authores. Id Poeta docuit in Odyſſea, cùm Penelope poſt recenſitas iniurias ſibi à Procis illatas, hæc addit:

Lib. 17.

Εἰ δ' Ὀδυσσεὺς ἔλθοι, καὶ ἵκοιτ' ἐς πατρίδα γαῖαν,

& cetera, quæ tranſlatis è græco verbis, ita ſe habent.

At ſi Dulichius, quo non vſquam fuit alter
Fortior in Danais, qualis bellator Vlyßes,
Vtilis & diras, & clades pellere tectis,
Iam venturus erit contingens dulcia rura,
Prole ſua iunctus patrijs fortiſſimus armis
Vlciſcetur, ait. Cum ſternutauit in arce
Telemachus clarè. riſit Regina ſalutans
Omen Penelope, ſubitoque hæc verba ſubulco
Addit. Ades Paſtor, celera, reuocetur vt hoſpes
Quamprimùm. annè vides ad ſingula dicta ſonorè
Sternutaſſe mihi natum? ergò turba Procorum
Cæſa omnis, ſed non incerta morte iacebit.

Telemachi ſternutamentum.

Ita Homerus, qui ſicut diſciplinas, arteſque, ac

ri-

ritus propemodum omnes edocuit antiquitatem, vt ſcribit in Homero Plutarchus; ſic hiſce verſibus author fuit, vt vulgò exiſtimaretur, ſternutamento arcanam ſignificationem ineſſe aduerſus inſidias ac dolos, crederetúrque, ſi inter loquendum de inimico, ſternutamentum cuiquàm excideret, eum omni fraude ſuperiorem eſſe futurum. Cuius moris haud ignarus is, qui naturæ arcana auidiſſimè indagauit, Albertus Magnus ſcriptum reliquit, huiuſmodi reſpirationes apud homines commentitia & vana mirantes, duarum rerum ſigna eſſe. alterum, argumentum afferre, veritatemq; conciliare dicto, cui ſternutamentum interueniat: alterum, eum qui ſternuit (præſertim ſi ſternutamentum repetat) breui liberandum eſſe ab ijs, quibus premi videbatur, anguſtijs, & inimicorum metu. Atq; hinc apud veteres cõſuetudo induci cœpta eſt, vt ſternuenti propitios præſenteſq; Deos implorarent; nempè vt ſi quid ſupereſſet periculi, quod eius capiti immineret ab hoſtili fraude, ea precatione penitus auerteretur.

Inſidiarum ſignificatio.

Lib. 1. de An. c. 8.

Supereſt AVGVRALIS cauſa, quæ huic, qua de agimus, cùm ſimilitudine, tùm loco proxima eſt. Et ſternutamentum quidem inter Auguralia fuiſſe ſigna Ariſtoteles, ac Tullius, ille in Animalium Hiſtoria, hic in Diuinatione authores ſunt. Nec deſunt qui affirment, propterea dici

Quinta cauſa.

Lib. 1.

Lib. 2.

inter-

interdum Græcis ſternutamentum ὄρνιν, qua voce & auis, qua concipitur augurium, & ipſa diuinatio ſignificatur; quia non minus ſternutamentis, quàm auibus auguria ſæpenumero captarentur. Hinc illa Veterum religio: ſi mane ſternuiſſent, ominoſum putabant, credebantque irritos fore conatus rei, quam eo incœpiſſent die. contra, ſi ſternuiſſent à meridie, feliciter euentura omnia ſperabant: cuius inueſtigat cauſam in Problematum quæſtionibus Ariſtoteles. præterea exaudire ad dexteram partem ſternuentem quempiam, felix omen habebatur, triſte ad læuam. Sic Euſtathius obſeruat Iliados ſeptimo, ſic animaduertit Interpres Theocriti in Edyllium, cui titulus Thalyſia. Sic THEMISTOCLI ante naualem pugnam in prætoria ſacrificanti, *Clara*, inquit Plutarchus, *ex hoſtijs flamma repente fulſit, & bonum omen ſternutamento à dextera parte datum eſt*. Immò qui non aliud fuiſſe aiunt celebrem illum, multorumque diſputationibus nobilitatum Socratis GENIVM, quàm ſternutamentum; opportunè rem noſtram explicant. Legimus enim, Socrati quidpiam agere meditanti ſi dextrorsùm aliquis fortè ſternuiſſet, lætum ea re Socratem, ſolitum fuiſſe conferre tunc ſe ad agendum: ſi ſiniſtorſum, Genio ita ſignificante reſtitiſſe atque ceſſaſſe. quin etiam ipſius ſternutamentum Socratis ſi obueniſſet ei aliquid acturo,

Obſeruatio tẽporis & loci in ſternuẽdo.

Sect. 33. Probl. 11.

In vita.

con-

confirmaſſe eius propoſitum : ſi agenti, inhibuiſſe. Nec alia legendum interpunctione Catullum puto de Acme atque Septimio, quàm vt ad approbationem dextram referatur, dum ait:

Hoc vt dixit amor, ſiniſtra vt antè, Carm. 46.
Dextra ſternuit approbatione.

Sed præter hæc duo, tempus inquam, & locum in quo ſternutamentum ederetur, video nihil certi in eo poſitum fuiſſe. immò animaduerto ſternutamentum apud veteres, omen ANCEPS ac medium habitum eſſe: neque ex augurali diſciplina planè patuiſſe, pròſperenè aliquid, an inproſperè portenderet. Si quis conuiuarum dum fercula remouebantur, aut menſa tollebatur, fortè ſternuiſſet, inter dira habebant, atque ad exitium quod portenderetur auertendum, menſam iterum afferri iubebant, atque epularum aliquid reguſtabant, ne conuiuium tàm diro omine deſitum videretur. Quin etiam, vt D. Auguſtinus refert, Veteres mane ſurgentes è lecto, ſi dum calceum induebant, ſternutamentum obtigiſſet, confeſtim lectum repetebant, vt auſpicatius ſurgerent, infortuniumque eo die fortè ſecuturum euitarent. Repetite animo, Auditores, id quod Herodotus ſcribit in Erato de HIPPIA Piſiſtrati filio. Hic, dum milites ſuos in hoſtilem terram egreſſos impigrè ſapienterque diſponit, ſternutamento ſolito vehementiore dentem expuit,

Sternutamentum omen anceps.

Obſeruationes ridiculæ.

Lib. 1. de doctr. chriſt.

Lib. 6.

Dens ſternutamento excuſſus quid ſignificauerit.

quem

quem cum iuſsiſſet ex arena ſuſtolli, nec tamẽ vſpiam diù multumq; conquiſitus appareret; ſuſpirans Hippias, Hæc terra, inquit, noſtra nõ eſt, milites, nec eam nobis ſubijcere vlla armorum vi poterimus, ſed tantã in ea partem obtinebimus, quantam dens modo excuſſus tegit. Quid Gubernator Athenienſium claſsis? quę in Corcyræos dimicatura vix ſoluerat è portu, cum ille ſternuẽtem ex remigibus neſcio quem fortuitò audiuit, tantoq; metu correptus eſt, vt tanquam ſi inauſpicatò ſoluiſſent, receptui canere ſtatim cœperit: recepiſſentq; ſe in portum, niſi TIMOTHEVS Imperator contempto fortiter augurio, augurẽ meticuloſum obiurgaſſet; *Miraris, inquiens, è tot hominum millibus vnum eſſe, cui caput humidius ſit?* Non ita in Græcorum concilio traducta res eſt: in quo dum XENOPHON verba faceret, ſternuit ex aduerſo militum vnus, ſtatimq; felix omen accepere omnes, ac ducem Xenophontem auſpicatò crearunt. Agnoſcitis igitur, Auditores, ſternutamentum medij ancipitisq; ominis fuiſſe, & modò ſecunda, modò aduerſa præmonſtraſſe. Quare cum ex Augurum diſciplina non perpetuò conſtaret, quæ fauſta, quæ ominoſa ſternutamenta forent; factum eſt vt Veteres plus nimio ſuperſtitionibus obnoxij, rem dubiam atq; vtròq; trahentem exiſtimauerint bonis eſſe verbis adiuuandam, atq; ad auertendam ſi qua immineret

Front. lib. I. c. II.

Quantũ ominis olim in ſternutamẽto.

In Cyro. min. lib. 6.

capi-

capiti cladem, Deorum auxilium ſibi alijsq; ſternuentibus implorarent. Dicebat Xenophon apud milites ſuos, atq; ambigebat, ſatiusnè foret, vt ſe vltrò barbaris dederent, an potius iniurias ab ijs acceptas præſenti animo vltum irent; cumque in hanc partem Xenophon inclinaret, adderetq; ſperare ac polliceri ſibi victoriam, ſi confirmatis paulùm viribus apertè bellum hoſtibus indicerent; ſtatim neſcio quis è concione ſternutauit, quo omine audito cuncti milites ad terram abiecti Deum venerati ſunt. tunc Xenophon intentus in occaſionem dimicandi, *Quoniam*, inquit, *Viri fortiſsimi, dum verba de ſalute facimus, nobis ab Ioue omen extitit, eidem Deo votum nuncupandum pro communi ſalute cenſeo: quare, cui videtur idem, manum tollat; ac manum quidem omnes ſuſtulere, votoq; nuncupato Pæana cuncti cum plauſu citarunt*. Vſq; adeò vnius gregarij militis ſternutamentum ad rem pertinere publicam arbitratæ ſunt Græcorũ copiæ, atq; vt omen illud feliciter caderet, precibus votiſq; à Deo popoſcerũt. Hanc igitur Veterum conſuetudinem ita excepere, cõſecutæ tunc ætates, vt hanc ipſam ob cauſam ad ſternutamenta ſubiungerent ſolemne precationis carmen. Certè ſuo æuo idcircò ſalutari ſolitos ſternuentes indicat Plinius, eo quem initio laudaui loco, quòd vulgò crederetur, ea ſalutarium religione verborum omina fortunari. In Chri-

Sternutamenti indicio bellum ſuſceptũ.

In Cyro min. lib. 3.

Sublatæ manus indicium.

ſtianorum porrò mores immigrauit ea precatio retentaq; eſt non augurij, ſed officij cauſa: & vt illi ad omen auertendum, ſic nos ominum ſecuri ad ſalutem implorandam officioſa hæc obſequia & ſalutationes ſapientius ſanctiuſq; tranſtulimus.

Expoſui hactenus, Auditores, quæ mihi dicenda conſtitui de conſuetudine ſternutamenta ſalutandi: quæ ſi priuatim meos apud Rhetores ſolus cum ſolis voto dixiſſem meo; equidem nonnullam (quid enim diſſimulem?) in re præſertim noua laudem expectaſſem. At verò in hac luce doctrinæ, in hoc flore nobilitatis, apud vos omnis eruditionis genere præſtantes Viros, quos hìc intueor ſanè plurimos, ſi veniam condonationemque pro veſtra humanitate retulero, ego quidem operam hodiernam haud malè poſui.

Finis Libri Tertij, & Vltimi.

Armamentarium Cæli. 163
Ars dicendi ciuitatum commodis vtilis. 29. Vitia cũ bonis artibus ſubcreſcentia. 30. Artium finis. 79. An Ars pernicioſa hominum bono Ars ſit. 120. Propter quid ſtituta. 121. Ars abſque fructu quid. 122. Artis opera quæ. 122. Iudicium doctorum virorum de arte. 123. Quem finem habuere artium Inuentores. 121. A ciuium commodo an ſeparari queat. 121. Artis negligentia apud Tullium quæ. 199
Artifex malus qui appellandus. 81
Auari deſcriptio. 443. & 444. Auari cuſtodia ridicula. 449. Differẽdi modus cũ auaro Domino. 461. ad 463
Auaritia. 367. Eius finis inſania. 449
Augusti prudens monitum de non propagando Imperio. 65
Authoritatis venenum. 315

B

Baiulus è ſaxo ſabrefactus. 455. & 456. Baiulorum deſcriptio. 456. Eorum ſalutationes. 456. Cuius rei ſimiles. 456
Balthaſar Caſtilionius. 332. 354
Barbarici concio ad milites. 269. Eiuſdem mors. 270. Eiuſdem præconium. 271
Baronij Card. querela in Ludouicum Arioſtum. 180
Bellatoris glorioſi deſcriptio. 443
Beneficentia non intermittenda. 468
Bibliotheca Parnaſſi. 392. 393. Ratio admittendorum in eam librorum. 393
Plura vide in Libri.
Boni malique ſcripti in Iouis tabulis. 470

C

Cæſaris laus. 263
Cum Calumniatoribus quid agendum. 313. Eorum deſcriptio. 314. Ratio agendi cum ijs. 315
Camillus Quernus. Vide Archipoeta.
de Cãtabri Comitis errore hiſtoria 425. Ruſtici dictum de eodẽ. 425
Capitolini finis Tragicus. 314
Caput cur olim ſacrum. 480
Certaminis ſingularis deſcriptio. 370
Vide Prælium.
Chryſomagnes. 367
Ciceronis laus. 193. Quanti fecerit Cicero latinam dictionem. 195. Eius ſermo gradarius non præceps. 190. de Orationis profluentia quid ſenſerit. 196. Sententiarum acumina apud illum. 200. ad 205
Plura in Oratio, Orator, Hiſtoria, Stylus.
Circulator Agonalis. 206. Eius merces. 206. Eiuſdem callida cogendæ concionis via. 207
Citharedi & Philomelæ deſcriptio. 363. ad 365
Ciues non boni inter hiſtoricos. 33. Pars ciuitatis ciuis. 36. Duplex ciuium conſideratio. 37. qui malus ciuis. 45
Ciuitas hoſtilis quo tempore non inuadenda. 304. Eius inuadendæ occaſio. 304. Res priſtinæ quatenus

INDEX.

A

ACADEMIAE *Romæ reſtitutæ.* 327 *Academicorum exercitatio.* 328. *Eorundẽ factiones in veterum* Poetarũ *iudicio.* 328. Inuentum *dirimendæ controuerſiæ.* 331. Pompa Poetarum *Academiam adeuntium ferijs bacchanaliorum.* 332. *Secunda eorundem pompa.* 352. *Academici Furfurarij.* 393

Acumina ſententiarum. vide Sententia.

Adoleſcentis pertæſi mores priſtinos deſcriptio. 451. ad 454

Adriani moles. 378. *Eiuſdem ludi miſſilium flammarum.* 379

Adulatores Principum. 394

Aemulationis vis. 365

Aetatis noſtræ faſtus. 341. *Vide tempus.*

de Affectionibus animi diſputatio cui perneceſſaria. 18. *Eorum deſcriptio.* 212. *Affectus an eſſe poſſint in ſacris argumentis.* 170

Agri deſcriptio. 127. *Infortunia.* 457. & 458

Agrippæ vituperatio. 58

Albertus Magnus. 482. 491

Alchimia. 292. *Mira eius effecta.* 292

Alexander Burgius. 326

Alexandri Magni laus. 193

Allegorias quas fugiant Iuuenes. 99

Alphonſus C*artheiæ obſeſſæ Dux. Eiuſdem facinus aduerſus filiũ.* 357. *Eiuſdem præconium.* 359

Alpium deſcriptio. 265

Amores duo apud Platonẽ. 170. *Cõmendatio cæleſtis amoris.* 170. *Cur cæleſtis amor multis non ſapit.* 171. *Quid agendum cum ijs quibus cæleſtis amor minus ſapit.* 171. *Ex amore ſacro quantũ excitare poſſit homines poeſis.* 176. *Vis amoris caleſtis.* 177. *Qualis amor cæleſtis.* 179. *Amor in* P*atriam ſingularis.* 359. *Pluuiæ ſimilis.* 453

Andreas Naugerius. 334. 355. *Infenſus Martiali.* 328. *& Statio.* 329. *Carmina ſua comburit.* 329

Animorum concitatio. 18. 212

Appollonius Tyaneus. 71

Archipoeta. 344. 351. *Eius pompa ad Academiam cõtendentis.* 344. 356. *Corona eiuſdem & acclamatio.* 345. *Subitarium ingeniũ.* 377. *Stylus.* 377. *De Archipoeta iudicium.* 379

Architecturæ leges. 132

Arcturi Ducis res geſtæ. 232. *ad* 234

Arcturi Stellæ exploratio. 469

Argumentorũ tractatio poſtulat ingenij vim. 14. *Quantum artificij ſit in profanis argumentis.* 172. *Argumentorum tractatio quanti facienda.* 195. *Quid in tractatione argumentorum cauendum.* 195

Ariſtoteles balbutiens. 93

Eiuſdem de Homero iudiciũ. 138

nus mutandæ in Ciuitate. 307
*Claudiani deſcriptio.*333.354. *Stylus.*363. *de eo iudicium.* 365
*Clemens V*III. 322
Clypei triplicis poetica molitio. 164
Comœdia cur inuenta. 134
Conciones quomodo hiſtoricis ſcribendæ. 266
Concio Barbarici ad milites. 269
Coniecturæ. Vide Tacitus.
Conſcientia. 431
Conſilia media rarò ſalutaria. 317. In re ancipiti quæ conſilia ſequenda. 317
Cornelius Tacitus. Vide Tacitus.
Crepitacula ſulphurei pulueris. 378.388
Curiæ poetarum deſcriptio. 384. & 385
Curioſitas aliquorum damnanda. 229
Cypriæ Puellæ *facinus memorabile triplici ſtylo narratum: Hiſtoricè.* 279. Oratoriè. 281. Poeticè. 284. *Eiuſdem puellæ præconium.* 281.284.289

D

DEmoſthenis calamus. 182
Deſperatione inſtauratæ vires. 305
Diſciplinæ diſcentibus noxiæ. 30
Diſcordias tollendi principium vnde capiendum. 311
Doctrinæ diſſimulatio. 460
Dominatus vnius quid commodum habeat. 294. *Plurium quid commodum habeat.* 295
Domus & carminum molitio. 131. *Domus deſcriptio.* 131
Ducis optimum conſilium. 306

E

ELocutio ſola non facit oratorem. 14. *Latinæ locutioni quãtum tribuendum.* 194
Eloquentiæ vis. 19. & 20. *Eloquentia tripartita in Menelao Neſtore atque Vlyſſe.* 189. *Eloquentiæ decrementa quando cœpere.* 193. *Quæ via eius recuperandæ.* 194
Plura vide in Oratio, Orator, Rhetorica, ſtylus.
Eloquentis opera quantum proſit ciuitatibus. 22
Epopœia quid. 133
Equi Platonici animas vehentes. 174. & 175. *Equus ſuperbè incedens.* 332. *Equus gradarius.* 333. *Equulus agitatus.* 333. *Equus refractarius.* 334. *Equi triumphales.* 334
Eufraſiæ ingenioſum conſeruandi pudoris inuentum. 178
Euripides quare in iudicium vocatus. 102. *Cur reprehenſus.* 104
Exempla Principum. 103. *Quomodo exempla fiant quæ eſſe facinora deſtiterunt.* 110. *Exempli vis.* 270.375
Exercitus contumacis deſcriptio. 301. *Exercitus reconciliatio.* 303. *Laſciuiens. exercitus.* 310
Exitus difficilis deſcriptio. 39
Expilatores veterum Poetarũ. 400

F

FAbula quid ſit. 158. *Eius virtutes duæ.* 159. *Nouitas fabulæ rara in profanis.* 159. *Vſurpatio veterum fabularum non magni ſpecimen ingenij.* 159. *Nodus in fabu-*

fabula. 166. *Quomodo ſoluatur in rebus profanis.* 166. & 167. *Quomodo in rebus ſacris.* 167. *Poeticæ fabulæ cur inuentæ.* 131. *Edicta de tabulis fabuliſque obſcenis.* 144
Plura vide in Poeſis, Poeta, Imitatio.
Facultates Theoricæ & Practicæ 80
Fati nomen. 432
Felicitas breuis. 431
Fictor cerarius. 397. *Mira eius in fingendo celeritas.* 397. & 398. *Cerarij & Poetæ comparatio.* 399
Fides in hominum ſocietate neceſſaria. 37. *Quid adiumemti habeat fides in aliquorum hiſtorijs.* 38. *Fidei moneta.* 40
Filij à Parentum poteſtate diſcedentes. 453
Fontis deſcriptio. 253
Fortuna apud Superos quomodo appelletur. 162. *In bonis diſtribuendis quæ eius ratio.* 162. *Fortunæ nomen.* 432
Franciſcus Bencius Dialogi perſona. 216. *Eius laudes.* 218

G

GLorioſi hominis appellationes. 443. & 485
Gregorius XIII. 321
Guiniſiorum Villa. 197

H

HErcules Strozza. 333. 355
Heliodori Aethiopica. 143
Heros quid ſit. 102. *Quid virtus heroica.* 133
Heſiodi pœnæ apud inferos. 138
Hieronymus Card. Aleander. 328
Hieronymus Aleander Iunior. 447
Hieronymi Amalthei laudes. 326
Hieronymus Magius. 417
Hieruſalem vnde dicta. 55
Hippolyti caſtum dictum. 150
de Hiſtoria iudiciũ. 30. *Ab ea quid aliqui peruersè colligant.* 30. *Hiſtoria à quibus fiat mendoſior.* 32. *Lectores vates reddit.* 39. *Veritas in hiſtoria neceſſaria & qualis.* 47. *Cur hiſtoria dicta vitæ magiſtra.* 45. *Cur dicta Imago rerum.* 57. *Vnde nomen accepit.* 57. *Diſcrimen inter eam & Poeſim.* 61. *Cyri vita à Xenophonte compoſita an ſit hiſtoria.* 62. *Hiſtoriæ nonnullorum noxiæ per ſpeciem tradendæ prudentiæ.* 72. *Duplex errantium claſſis in hiſtoria.* 62. & 224. *Eius definitio.* 221. *Finis.* 221. *Veritas eius virtus maxima.* 223. *Conparatio regulæ cum Hiſtoria.* 223. *Diſcrimen inter Annales & Hiſtorias.* 238. *Similitudo Philoſophiæ moralis & hiſtoriæ.* 240. *Eius initia quæ.* 241. *Quæ ſpecies.* 256. *De ornatu hiſtoriæ quid cenſeant aliqui.* 264. *Eius munus.* 291. *Quando ornari ſe patitur hiſtoria.* 266. *Iudicium antiquorum de ea.* 277. *Veteris hiſtoriæ lex.* 277
Plura vide in Hiſtoricus, Stylus, Tacitus.
Hiſtoricus quid mutuetur à Poeta, ab Oratore, & à Philoſopho. 45. *An qui coniecturales ſcribunt hiſtorias boni ſint hiſtorici.* 45. *An ij quidquam peccent in hiſtoriæ legibus.* 45. *Hiſtorici qua*

ratione fidem faciant. 47. Quæ lex eis propoſita. 57. & 101. Politicorum hiſtoricorũ lectio quã perniciem creet. 74. Cur hiſtoricis non licet fingere. 223. An omnia narranda. 225. An etiam turpia. 225. Quale ſeligendum argumentum. 225. An liceat eis euulgare aliorum flagitia occulta. 226. Turpia quando omittenda. 227. quando euulganda. 228. Ius hiſtorici quale. 229. & 230. Comparatio eius cum Pictore. 231. Figmenta aliquorum hiſtoricorum. 232. Indicia & coniecturas an adhibere debeat hiſtoricus. 235. ad 240. Præceptisnè, an factis erudiant poſteros. 239. Quid ab eis narrandum, quid lectori relinquendum. 242. Diſcrimen inter Poetas, & Hiſtoricos. 243. Hiſtorici oratio quæ. 260. Vitiũ aliquorum hiſtoricorum. 261. Incultum aſperumque dicendi genus an eis aptum. 272
Plura vide in Hiſtoria, Stylus, Tacitus.

Homeri laus. 98. 107. 490. quid ei detur vitio. 99. Quam cautè Heroas ſuos abſtinuit ab omni obſcenitate. 103. De Homero iudicium. 137. Reprehẽditur à nonnullis. 138. Eius pœnæ apud Inferos. 138. Quid amatorij in homerica poeſi. 97. An eius carmen vtrumque amatorie ſit ſcriptũ. 95. ad 97. & 305. & 306

Homo cui rei ſimilis. 452. & 453

Hominum verſutiſſimi qui. 466. Homo trium litterarum. 466. & 467

Homo quid à ſingulis animantibus habeat. 486. Homo multorũ nominum. 423. Eiuſdem deſcriptio. 424. Ingentis & minimæ ſtaturæ. 424. Breuis hominum felicitas. 431

Honos incitamentum rerum omnium. 312

Horatius Flaccus quæſitor librorum in Parnaſſo. 392. Bibliothecæ in Parnaſſo cuſtos. 392. 393. Eius teſtimonium de ridiculo plautino. 419. 420. 421

Horatij Turſellini dictum. 186

Horologij Poetica deſcriptio. 255

Horologij ſolarij deſcriptio. 416

Hortorum deſcriptio. 253

I

Iacobus Sadoletus. Vide Sadoletus.

Ianus Parrhaſius. 334. & 355. 357

Ignes per Vrbem nocturni. 377

Ignea miſſilia tubuliq; ſulphurei pulueris. 378

Ignis Perſianus. 402

Imitatio quælibet an ſit finis Poeſeos. 84. Poetica imitatio vtilitate metienda. 86. In veterũ Scriptis non omnia imitanda. 137. Peruerſa nonnullorum imitatio cũ Chamæleonte cõparatur. 139. Imitationis poeticæ formæ. 119. Plura vide in Poeſis, Poeta, Obſcena, Fabula.

Imitatores vitiorum. 93. 94. 139

Incendium nauigiorum atque hominum hiſtoricè deſcriptũ. 280. Oratoriè. 283. Poeticè. 287

Inductio aptiſſimum docendi inſtrumentum. 460

Infamia ſuppliciũ improborũ. 142

Ingenio & memoria præſtantes. 9. *An memoria cum ingenio conſtet.* 9. *De ingenio oratoris quid ſentiendum.* 12. *Argumentorũ tractatio poſtulat ingenij vim.* 14. *Inuentio rerum eſt opus ingenij.* 15. *Munus oratoris, quod eſt delectare, an ſit ab ingenio.* 16. *Cur tranſlationes ſint ingenij argumentum.* 16. *Sententia an ſit ingenij ſignũ.* 17. *Tertium oratoris munus, quod eſt mouere, quantum requirat ingenium.* 17. *Ab ingenio quid iudicium differat.* 21. *Hominis ingenium.* 25. *Prometbei fabula docet ingenium hominum* 25. *Comparatio ingenij cum generoſo vino.* 30. *Ingenij vbi ſpecimen.* 173. *Extemporale ingeniũ pueri.* 254

Iniuriarum condonatio. 429

Inſignium leges poſtulantur. 407. & 408. *Inſignium condendorum maxima exercitatio.* 407. & 408

Inſtrumenti natura. 91. *Inſtrumentorum bellicorum deſcriptio.* 165

Inuentio rerum eſt opus ingenij. 15. *Inuentionis partes & munera.* 15

Iocus in naſum. 478. *Iocus Ariſtophanis.* 482. *Ioca & ſcommata.* 399

Ioſephi Hebræi laudes. 55. 67. 68. *Quãdo ſcripſit.* 67. *Eius ſcripta Bibliothecæ publicæ tradita.* 55

Iouianus Pontanus. 332. 354

Iudæi vnde dicti. 55. *Iudæorum origo.* 55

Iudicium quid ſit. 21. *ab ingenio quid differat.* 21. *Conſultatio quatenus opus habet iudicio.* 23. *Iudicio oratoris ampliſsimus campus.* 26. *Suaſio cur magno egeat iudicio.* 24

Iuditta. 177

Iulius Strozza. 410. 440

Iuſtus Lipſius, vide Tacitus.

L

Labor hominis inſanus. 128 *Laboris & quietis vices.* 219

Laurentius Cenamius. 197

Legumlatores quare Poetis vtantur. 90

Leonis X. mors. 246. & 250. *eiuſdem elogium.* 246. & 250. *Amor erga Poetas Academicos.* 327. *Humanitas erga Poetas.* 352. *Idem in Specula recitantes Poetas audit.* 356

Libri & liberi parentibus ſimiles. 112. *Quantum malorum vno in libro.* 148. *Finis nonnullorum librorum.* 391. *De libris in Parnaſſi Muſæum non admittendis* 393. *Quò deſtinandi aliquorum libri.* 394. *Ex admiſſis libris in Parnaſſi Bibliotheca deterrimus quomodo plectendus.* 395. *Quomodo periculum faciendum de nonnullorum furtis.* 402 *Plura vide in Bibliotheca.*

Littera longa apud Plautum quæ. 444. *Litteræ ſacræ, vide Sacra.* *Litterarum trium homo.* 466

Liuij commendatio. 291. *An poſthabendus ſit Tacito in ciuili doctrina.* 291. *Liuij, & Salluſtij* com-

comparatio. 265
Lucani deſcriptio. 334. 355. Stylus. 357. De eo iudicium. 359
Lucretij deſcriptio. 333. 354. Stylus. 360. De eo iudicium. 362
Lyricorum initia apud quos 134. Qui finis eorum. 134

M

MAffei laus & eiuſdem nota. 263
Magnes. 360. cur ferrum aut aurum trahat. 368
Mali quò amandandi. 458. Mali ſcripti in Iouis tabulis. 470
Manumiſſionis inſignia. 465
Marius Tragicæ fabulæ argumẽtum. 432. ad 439. Mirum de Mario facinus. 435. Marij reſponſum. 436
Martialis malè acceptus à Naugerio. 328
de Mathematica iudicium. 30
Mediolanum captum. 245
Medicus an in conficiendo veneno & propinando bonus ſit Medicus. 87
Memoriæ deſcriptio. 7. Præconium. 8. Vis duplex. 11. Memoria valet orator. 6. An memoria cum ingenio conſtet. 9. Memoria & ingenio præſtantes. 9. Diſcrimen memoriæ & reminiſcentiæ. 11. oſtentatio memoriæ. 12
Myoparonis deſcriptio. 286
Momus in Poetarum Senatum introductus. 389. Momi libelli. 389
Mores ætatis, fortunæ, & nationũ. 26. Ludionum & circulatorum mores. 84. Mores peruerſi ex impudica lectione. 110. Mores mali vbi ſerendi. 457. Morum varietas vndè. 367. Cur aliqui durioribus moribus. 367
Mortis admirandæ genera. 472. & 473
Motus animorum acres & lenes. 192
Vide Affectus.
Multitudinis iratæ voces aduerſus Principem. 308. Maieſtas inermis non exponenda multitudini. 308. Cum incitata quomodo agendum. 308. Iratæ aliquid permittendum. 310. Diſtrahendæ ratio. 310. Anceps eius iudicium. 380
Muretus Dialogi perſona. 216
Muſica huius temporis. 340

N

NAſi magnitudo. 478
Naugerij ſolemne facinus in Martialem. 328. In Statiũ. 329
Nauium prima. 406. Nodus in Catullo de prima naui. 407. Nauis & mulier. 430
Nicolaus Tuccius. 197
Nicoſia capta. 279. 281. & 284
Nili incrementa notari ſolita. 241
Nobilium appellationes. 466
Nomina tria quid apud Iuuenalem. 465. ad 467
Nuntiandi aliquid abſentibus ratio abſque litteris. 360

O

in OBſcenis legendis adoleſcẽtium temeritas. 145. Obſcenus liber veneno nocentior. 148.

Cum Sirenibus obſceni Poetæ comparantur. 150. *Aſylum impudica ſcribentium.* 100. *Obſcena qua cautione narranda.* 104. *Quantum obſint obſcena ſcribentes.* 175
Plura in Poeſis, Poeta, Imitatio.
Octauius Corſinus. 474
Officioſæ concertationis deſcriptio. 386. & 387
Orationis exaggeratæ vitia. 342. *Quæ apta ad faciendam fidem.* 190. *De orationis profluentia quid ſentiendum.* 196. *Quid ſenſerit Cicero.* 196. *Quæ oratio omnium optima.* 212. *Oratio argumentis conſtans.* 191. *Genus dicendi ſeuerum ac triſte.* 195. *Artificium orationis ſuſpectum.* 261. *Comparatio orationis compoſitæ cum vinis permiſtis.* 261. *Veteris ac ruinoſi templi cum rudi oratione comparatio.* 272. *Picturæ & orationis ſimilitudo.* 276. *Veſtis & orationis ſimilitudo.* 335. *Granditas & tumor orationis.* 341
Plura vide in Orator, Eloquentia, Stylus, Rhetorica.
de Oratoribus nonnullorum aſſertio. 3. *Quid tribuant quid adimant oratoribus aliqui.* 5. *Memoria valent.* 6. *De ingenio eorum quid ſentiendum.* 12. *Cauſidicus & orator.* 13. *Triplex munus oratoris.* 13. *Non eſt totum eius munus ornatè & eleganter dicere.* 14. *Sola elocutio non facit oratorem.* 14. & 15. *De affectibus animi diſputatio pernéceſſaria oratoribus.* 18. *De oratoris iudicio quid ſentiendum.* 21. *Præ ceteris ad conſultationem admittũtur.* 23. *Induſtria qualis.* 24. *Oratoris cum Philoſopho comparatio.* 24. *Ampliſſimus oratoris iudicio campus.* 26. *Maius Prudentiæ ſpecimen orator quàm Philoſophus oſtendit.* 25. *Omnium delectus, atque ſolertia decet oratorem.* 26. *Eius maximè proprium decorum.* 27. *Cum varijs nationibus ei variè agendum.* 27. *Finis Oratoris, & duplex ad eum via.* 190. *Contrariæ Oratorum claſſes duæ.* 191. *Vetus inter Oratores diſſidium.* 192. *Oratores aliqui circulatorum ſimiles.* 208. *Oratoris dictio qualis.* 211. *Iudicium perfecti oratoris.* 213. *Oratori quare additus in foro Romano fiſtulator* 338
Plura vide in Oratio, Eloquentia, Rhetorica, Stylus.
Ouidij deſcriptio. 333. 355. *Stylus* 366. *De eo iudicium.* 368

P

Paraſiti dictum. 422. *Deſcriptio.* 450. & 451. *Eiuſdem mater.* 450. 451
Parnaſſum refert Rupes in aquis ſe ipſa mobilis. 352. 353. *Parnaſſus cur ſex rotis mobilis.* 353. *Quam Parnaſſi partem Poetæ ſinguli obtineant.* 354. 355
Paulus V. 322
Pax difficilior bello. 296
Periodus hiſtorica. 260
Periurij vindices Dij. 103
Petrus Bembus. 333. 354. 360. 409

*Philomelæ, & Citharœdi deſcriptio.*363.*ad* 365
Philoſophi cum Oratore comparatio. 24. *Minus prudentiæ ſpecimen Philoſophus quàm Orator oſtendit.* 24
Philoſophiæ moralis ſimilitudo, & hiſtoriæ. 240
Piſtores quando Romæ cæperint. 414
Piſtor Suburranus. 472
Pius V. 321
Platonis ingenioſum commentum. 174. *Eius explicatio.* 175. *De Homero iudicium.* 137
Plautus Senatu motus. 388. *Eius ſcurriles luſus aduerſus Enniũ & Statium.*388.*Plauti Patria.* 412. *Nomen.* 412. *Tempus quo floruit.*413.*Eiuſdem vita & cõditio.* 413. *Plautus Piſtor.* 413. *Eiuſdem mors.* 415. *Comœdiarum eiuſdẽ numerus.* 415. 416. & 417. *In Piſtrino aliquæ comœdiæ ſcriptæ.* 417. *Iudicium de Plautinis fabulis.*417.*Earum elegantia.*417. & 418. *Ridiculũ earundẽ.* 418. *An Plautus ridiculo nimis indulſerit.* 419. *Virtutes Plautinarum fabularũ.*421.*Vis in Plautinis verbis.* 422.*In ijſdẽ varietas.*425.*Verberãdi vox quot modis ab eo expolita.* 426. & 427. *Italorum oratio Plautinæ ſimilis.*427. & 428.*Cautio in vſu Plautinarum vocũ.*428.*Sententiæ Plautinæ.* 428. *ad* 432. *Sententiæ & Sales eiuſdem.* 441. & 442. *Decorum in ijſdem.* 442. *Diſputatio de Plautina littera longa.* 444. *ad* 449
Poculum Cruce ſignari ſolitum in menſa. 484
*Poeſis quo differat ab hiſtoria.*61. *Quid Poeſi obijciant aliqui.*77. *Poeſeos finis.*79.*Poeſis quomodo Politicæ ſubiecta.* 81. *Picturæ germana.*83.*Dei afflatu cur egere dicitur.*85. *Finis intrinſecus qui, & qui remotus.* 86. *Politicæ facultatis inſtrumentum.* 90.*Impura an apta ciuium felicitati.* 92. *Vtilitas poeticarum commentationum.*105.*Impudicè poeſim tractare haud difficile.* 112.*Vtilitas, an voluptas ſit finis Poeſeos.* 125. *ad* 127. *Quæ mala ab impura Poeſi importẽtur.* 132. *An formæ quattuor Poeſeos abſq; vtilitate fingi poſſint.* 133. *Quæ Poeſis maximè à turpitudine immunis ſeruanda ſit.* 134. *Impura Poeſis an officiat morum honeſtati.*136. *Cur vitæ ſpeculum.*136.*Virtutes vitijs longè plures in antiquis Poematibus.*138.& 139.*Quæ Poeſis impudica innocens ſit.* 142. *Aurium iudicium in Poeſi magnifaciendum.* 338. *Comparatio Muſicæ cum Poeſi.* 340 *Plura vide in Poeta, Imitatio, Obſcena, Fabula.*
Poetæ cum annulis comparantur à magnete tractis. 85. *Poeta medius inter Deum & homines.* 85. *Architecti & Poetæ par ratio.* 86. *Quid impudici Poetæ de imitatione ſentiant.*83. *Aliquorum execratio Poetarum.*98. & 99. *Præcipui quique veterum Poetarum pudicè ſcripſerunt.* 99. *Dedecus aliquorum.* 100. *In-*

Inſectatio turpiũ. 104. *Quomodo tractaſſent aliqui noſtrorum poetarum locos aliquot homerici carminis.* 105. *Nugæ ſordeſque impudicorum.* 107. *&* 172. *Cur euitandi obſceni.* 113. *De obſcenis iudicium.* 114. *Ad obſcenorũ fugam adhortatio.* 115. *Cum inſaniente quodam ſene comparatur Poeta qui voluptatem tantummodo in carminibus ſequatur.* 127. *Poetæ laudes.* 129. *Magna Poetarum capita falli etiã poſſunt.* 137. *Circulatorum ſimiles Poetæ obſcena narrantes.* 144. *E ſacris litteris quam multa deſumpſerint veteres poetæ.* 155. *Poetarũ munus.* 160. *Quærela de obſcenis.* 168. *Pœna Poetæ ſacra ad obſcena transferẽtis.* 180. *In obſcenos obiurgatio.* 181. *Impuri alijs perniciem creant.* 182. *Poetæ de re non de metro ſolliciti.* 337. *de metro magis quã de ſententia laborãtes.* 340. *Quibus ſimiles Poetæ.* 348. *Turpium carminum conditores cum Idolorum fictoribus comparantur.* 124. *Poetæ tum veteres tum noui tum inter vtroſque* 385. *Pœna impudici Poetæ.* 387. *Furacium calliditas.* 396. *Poetæ & Cerarij comparatio.* 399. *Furta.* 400. *Poetarum curia in Parnaſſo.* 384. *&* 385. *Diſcrimen inter imitatores & furaces Poetas.* 401. *Quid decretum in Parnaſſo contra furaces Poetas.* 402. *Poetis ſcabioſis medicina.* 402. *Inuentum ad Poetarum furta deprehendenda & caſtiganda.* 402

Plura vide in Poeſis, Imitatio, Obſcena, Fabula.

Politicum agere quid ſit. 36. *Politici nomen olim laudabile nunc odioſum.* 37. *Qui Politici nomen odioſum fecerunt.* 37. *Politicorum Historiæ quæ ferant mala multitudini & Vrbibus.* 44. *An proſint ciuitatibus qui ſe ciuiles ſcriptores vocant.* 36

Politica præcepta. 31. *Politica fraus.* 31. *Artium Regina Politica.* 79. *Politicæ Imperium in ceteras Artes.* 80. *Finis Politicæ cognatus Rhetoricæ.* 90. *Politica monita.* 294. *vſque ad finem Proluſionis.*

Pompei magni laus. 429

Pomponius ſecundus. 350

Populus optimus rerum æſtimator. 331. *Populi iudicium cur magni factum.* 350

Præcones edicta proclamantes. 172

Prælia potiſſimũ & conciones quomodo hiſtorico ſcribenda. 266. *Naualis prælij deſcriptio.* 267 *Vide certamen.*

Principes optimi potius augent dignitatem quàm Imperium. 65. *Principũ exempla.* 103. *Principum facta dictaue cum horologio comparantur.* 255. *Varietas an excellentia Principum plus conferat ciuitati.* 319. *Exempla Regum Romanorum pro eadem varietate.* 320. *& Romanorum Pontificum.* 321. *&* 322. *Princeps in nouo principatu qui ſe gerat.* 306

Probitatis gradus. 431

Prodigi & Nepotes. 431

Promethei figmentum. 486. *Furtum*

tum. 487. Promethæi hominis inſtauratio. 488
Prudentia quibus in rebus ſit. 23
Prudentiæ maius ſpecimen Orator quàm Philoſophus oſtendit. 25. Prudentiæ cauſæ memoria & vſus. 28
Prurigo ſcribendi. 391
Pudicitiæ præconium. 471
Vide Virginitas.
Puluinaris deſcriptio. 406. & 407

Q

QVinti Curtij laus. 263. Eiuſdem nota. 263
Quintilianus quid ſentiat de memoria & ingenio. 9. Quid de ſententiarum acuminibus. 209

R

REceptaculi ſulphurei pulueris deſcriptio. 286
Recitatores. 331. 350
Recitantiũ Proſopopœia. 342. recitantibus quid acclamari ſolitum. 365. 372. 379
Regni comparatio cum corio. 118
Religio inſtrumentum regendorum populorum. 43. Abſque ea quo ſe modo gerat cum Principe multitudo. 44. Quanti facienda ad rem militarem. 299. Religionis contemptores ignari militiæ. 299. Religionis cura Romanis ante pugnã. 299. in pugna. 299. poſt victoriam. 300. Religionis & modeſtiæ pulcherrimum argumentum. 300
Reminiſcentia quid ſit. 11. Diſcrimen memoriæ & reminiſcentiæ. 11
Rhetores olim ciuiles Magiſtri appellati. 22. Politici nuncupati. 74
Rhetorica cum omni hominum genere aliquid habet commercij. 2. Vſus eiuſdem in ciuitate. 82. Politicæ ſoboles. 89. Eiuſdem inſtrumentum. 90. Rhetorica trilinguis. 186
Plura vide in Orator, Oratoria, Eloquentia, Stylus.
Romani & Pœni à pluuia diſtracti. 167. Cur Populus Romanus foris, quàm domi felicior. 297
Romulus quid in re romana fundanda peccauerit. 297

S

SAcris è litteris quam multa deſumpſerint veteres Poetæ. 155
è Sacris rebus fabulæ nouitas quãta. 160. Exempla tũ inueniendæ fabulæ è rebus ſacris. 160. Tum nodi ſoluendi ex eiſdem rebus poeticè conficta. 167. & 168.
Sacra ſuffurantes ad obſcena ſcribenda. 180
Sadoletus Academiæ Princeps. 330
Saltatoris peccata exſibilari ſolita. 188
Saluſtij laus. 262. Eiuſdem nota. 262
Saluſtij & Liuij comparatio. 265
Satyræ aliquorum. 383
Seditionis ac torrentis comparatio. 309. Quid remedij aduerſus creſcentem populi ſeditionem. 309. Seditionibus nobiles. 312
Senecæ argutum dictum. 339

Senis deſcriptio. 442. & 443

Sententia an ſit ingenij ſignum. 17. *De ſententijs dictorumque acuminibus diſputatio.* 197. *Quam multæ huius generis ſententiæ reperiantur apud Ciceronem.* 200. ad 202. *Icunculæ Belgicæ cum ſententiarum acuminibus comparatæ.* 203. & 205. *Iudicium de ijs.* 205. *An ſint ingenij argumentum.* 205. *Duplex in earum vſurpatione cautio.* 206. 210. *Satietas ex nimio earum vſu.* 209. *Quintiliani iudicium ſuper hiſce ſententijs.* 209. Ciceronis teſtimonium de ijſdem. 210. *An ſententiarum acumina recens inuentum dicenda ſint.* 199. *Acumina ſententiarum ſecretiora an probanda in hiſtoria.* 278. *De ijſdem in* Poeſi. 339

Sericum quanti olim erat. 341

Serui deſcriptio. 443. & 454. *Seruilium morum deſcriptio.* 454. *Seruorum ſalutationes.* 454. & 455

Seruius Tullus in Regum cenſu à Virgilio relictus. 405

Seueritate milites regendi. 300. *Qui apti ad hanc ſeueritatem exercendam.* 301. *Seueritas ſine alijs virtutibus nulla.* 302

Siluius Antonianus Dialogi perſona. 216. *Eius extemporale carmen.* 218. *Idem fidicen ſuper menſam.* 253. *Vaticinatio.* 254

Soccus ante officinam penſilis. 343

Somni deſcriptio. 374

Spectaculis dum intereſt femina à Dæmone corripitur. 149

Statij deſcriptio. 332. 354. *Stylus.* 370. *De eo iudiciũ.* 372. *à* Plauto *deluſus.* 388. *Ei Naugerius infenſus.* 329

Sternutamento mortuus. 472. *Sternuentem ſalutandi mos vnde.* 474. *Sternuentiũ oſcitantiumq; mortes.* 475. *An ex hoc conſuetudo bene precandi.* 475. *Quãto antiquior Gregoriano æuo mos hic fuerit.* 476. *ad* 479. *Excitatum ſulphure ſternutamentum.* 476. *Quinque cauſæ cur ſternuentes ſalutentur.* 479. *Sternutamentum Aethiopici Imperatoris.* 480. *Quid ſternutamentum.* 481. *Sternutamentum indicium valetudinis.* 481. *Eius cauſa* 481. & 482. *Vnde ſternutamenti ſonus.* 481. *Sternutamentum cur adorari ſolitum.* 480. & 481. *Cur proſit dicitur ſternuenti.* 483. *Sternuẽtes Cruce ſignari ſoliti.* 484. *Scurrarũ colloquium de cauſis ſternutamenta ſalutandi.* 485. *Quibus crebrò ſternuendum ſit.* 485. *Qui ſternuentiũ ſalutandi ſint.* 486. Prometbæi *hominis primũ ſternutamentũ.* 486. *Senes ſternuentes cur non ſalutandi.* 489. *Sternutamento inſidias detegi olim creditum.* 490. *Telemachi ſternutamentum.* 490. *Obſeruatio temporis, & loci in ſternuẽdo.* 402. *Sternutamentum ad dexteram, & ad læuam.* 492. *Socratis genium pro ſternutamento.* 492. *Sternutamentum omen anceps.* 493. *Obſeruationes ridiculæ de eo.* 493. *Dens ſternutamento excuſſus quid ſignificauerit.* 493. *Quantũ ominis olim*

*in ſternutamento.*494.*Sternutamenti indicio bellum ſuſceptum.* 495

Strozziæ gentis laus. 369

*Stylum cur facilè permiſceant ſcriptores.*187.*Libera ſtyli permiſſio coercenda.* 188. *Styli modum hiſtoricis præſcribere cur difficilè.* 215. *Libertas aliquorum in hiſtoriæ ſtylo.* 216.*Stylus hiſtoricus à poetico,& oratorio ſeparandus.*257.*Sadoleti diſputatio de ſtylo poetico.* 335.*Quid ſtylo conferat tempus.* 339. *controuerſia Poetarum de ſtylo poetico.* 350. & 351

Plura in Oratoria Orator, Hiſtoria Hiſtoricus, Poeſis Poeta, Eloquentia, Rhetorica.

Suetonius Tacito æqualis 61. *poſt Tacitum ſcripſit eumque interdum tacitè redarguit.* 61

*Suetonÿ nota.*228. *Laus.* 262

T

TAcitus an quid obſit religioni. 33.*Iuſti Lipsÿ de eo iudiciũ.*34. 35.& *Annibalis Scotti.*35.*Varia fraudum argumenta apud eum* 38. *Eius interpretationes plerumque in deteriorem partem immeritò prolata.* 40. 41. *An eius coniecturæ opem ferant Principi in rerum adminiſtratione publicarum.* 42. & 43. *Eiuſdem hiſtoria quantũ habeat voluptatis.*46. *An verax.* 48. *De eius veritate iudicium.*48. *Errata.*49. *ad* 54. *Quæ vix excuſanda.* 54. *Cur hiſtoriam ſcripſerit.* 56. *In eius coniecturis quantum inſit momenti.* 57. *Expenduntur aliquæ.*57. *ad* 68. *Redarguitur à Suetonio Tacitus.* 61. *Eius ingenium.* 65. 68. & 71. *Adulationis arguitur.* 69. & 70. *Dignitas familiæ Taciti à quo inchoata.*71. *Veriſimilitudinem ſpectatam nõ veritatem.*62. *Eiuſdem coniecturæ.*239.*Stylus.*273. *Exempla dictionis Poeticæ.*274.& 275. *Quid in illo commendandum.* 275. *Iudicium de eiuſdem ſtylo.*276. *Politicus præceptor.*291. *Taciti ſtylo cõformata narratio..* 247.*ad* 250

Templum ſuper cæleſtes Orbes Poeticè fabricatum. 161

Temporis index catena poeticè fuſa. 162.*Belli paciſq; tempora legibus munita.* 296. *Temporis vitium augentis omnia.* 341

Terroris figuratio. 165

Theutillæ Puellæ facinus & præconium. 373

*Tiberÿ laus.*58.&59.*Cur ei mos raro Præſides mutare.*66.*De hac re eiuſdem reſpõſio & Apologus.* 67

Titus Liuius, vide Liuius.

Tragœdia cur inuenta. 133

in Tragœdos obſcenos querela. 110

*Tranſlationes cur ſint ingenÿ argumentum.*16. *Audaces & inuerecundæ.*346. *Vide Oratio.*

Tormenta bellica. 378

Torquati Taſſi caſus. 393

Tubulorũ fortuita conflagratio. 377

Typographorum querela. 390. & 391. *Quid pro Typographis decretum.* 392

V

*VEneris Templum cur extra Vrbẽ.*150. *Veneres duæ.* 170

Ventorum varia vis. 132. *Vento concipientes.* 349

Verborum officina. 257. *Quomodo inde extrahenda.* 257. *Comparatio typorum verborumque.* 258. *Ex fine delectus verborum præfinitur ſcriptoribus.* 258. *Quæ ad oratoris finem apta.* 258. *Quæ apta ad finem Poetæ, quæ ad hiſtorici.* 259. *Verba vaſorum inſtar.* 342. *Portenta verborũ.* 173

de Veſpaſiano Imperatore mira. 69. 70

Veſtium genera. 336. *Veſtis variè conſarcinata.* 401

Vetulæ deſcriptio. 473

Victus liberalitas. 464

Vini reprehenſio. 429. & 430

Virgilij deſcriptio. 334. 355. *Stylus.* 373. *De eo iudicium.* 376

Virginitatis conſeruandæ inuentũ. 178. *Pro ea mirum facinus.* 280. 282. 284. *ad* 289. *Pro ea non amittenda conatus.* 374. *Vide Pudicitia.*

Virginius Cæſarinus. 381

Virginius Vrſinus. 198

Virginum par amantium. 178

Viri grauis honeſtique deſcriptio. 456. & 457

Virtutum exercitatio. 468

Vitia cum bonis artibus ſubcreſcentia. 30

Vlyſſis facinus eloquentia patratum. 19

Voluptas Helenæ ſimilis. 114. *An Poetæ finis.* 125

Vrnæ deſcriptio in Poetarum Senatu. 389. & 390. *Deſcriptio Zodiaci in Vrna.* 390

X

XEnophon an hiſtoricè ſcripſerit. 62

Xyſtus V. 322

REGESTVM.

✠ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii.

Omnes ſunt Quaterniones.

ROMAE, Ex Typographia Iacobi Maſcardi MDCXVII.

SVPERIORVM PERMISSV.